

พระนครศรีอยุธยา ในแผนที่สีน้ำมัน (ขนาด 97 x 140 เซนติเมตร) ชื่อ Iudea (ยูเดีย) ฝีมือ ดาวิด วิงโบนส์ และ โยฮันเนส วิงโบนส์ (David and Johannes Vingboons) ชาวฮอลันดา ทำเมื่อ พ.ศ. 2206 ตรงกับต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

เป็นแผนที่กรุงศรีอยุธยาที่เก่าแก่ที่สุดและงดงามที่สุด สันนิษฐานว่าเคยแขวนประดับห้องประชุม Heren XVII ภายในอาคารอินเดียตะวันออก (Oost-Indisch Huis) ของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไรคส์มิวเซียม (Rijksmuseum) กรุงอัมสเตอร์ดัม *(ภาพและคำอธิบายจากหนังสือ* ***กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง*** *ของ* ***ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช*** *สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549)*

◉ **อยุธยายศยิ่งฟ้า** ลงดิน แลฤๅ
อำนาจบุญเพรงพระ ก่อเกื้อ
เจดีย์ลอออินทร ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ นอกโสม ฯ

กำสรวลสมุทร *(กำสรวลศรีปราชญ์)*

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา จำกัด (มหาชน)

ภูมิใจสนับสนุน

อยุธยายศยิ่งฟ้า

หนังสือประวัติศาสตร์สังคม กรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยาม แห่งแรก

⊙ อยุธยายศยิ่งฟ้า	ลงดิน แลฤๅ
อำนาจบุญเพรงพระ	ก่อเกื้อ
เจดีย์ลอออินทร	ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ	นอกโสม ฯ

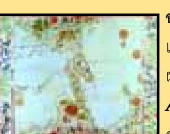
*โคลง***กำสรวลสมุทร***(กำสรวลศรีปราชญ์)*
*พระราชนิพนธ์ใน***สมเด็จพระบรมราชาธิราช**
ราว พ.ศ. 2025-2031 ก่อนเสวยราชย์
(ครองราชย์กรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2031-2034)

ปกหน้า-หลัง

ทำขึ้นใหม่จากแผนที่ 3 แผ่น ในหนังสือ **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง** โดย **ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช** (สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549)

ทัศนียภาพกรุงศรีอยุธยา (Veuë de Siam) ภาพพิมพ์โดยอองรีอาบราฮัม ชาเตอแลง (Henri Abraham Châtelain) นักเขียนแผนที่ชาวฮอลันดา รวมอยู่ในหนังสือ *Atlas bistorique* พิมพ์ที่กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ในปี พ.ศ. 2262 ตรงกับกลางรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ภาพนี้อาศัยต้นแบบจากภาพริ้วกระบวนพยุหยาตราชลมารค ซึ่งบาทหลวงชาวฝรั่งเศสเขียนไว้ในหนังสือ *Voyage de Siam (จดหมายเหตุตาชาร์ด)* พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2229 ตรงกับปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช *(ภาพจากห้องสมุดส่วนบุคคล ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช)*

อุษาคเนย์ แผนที่โดยฌือง โรทซ์ (Jean Rotz) นักเขียนแผนที่จากสถาบันดิเอปป์ (Dieppe) ประเทศฝรั่งเศส *(ภาพจากหนังสือ **The Mapmaker's Art** โดยสำนักพิมพ์ Rand McNally ประเทศสหรัฐอเมริกา)*

ยูเดีย ราชธานีแห่งสยาม (Judia, De Hoofd-Stad van Siam) ภาพพิมพ์ทองแดง แผนที่โดยฟรังซัวส์ วาเลนไทน์ (François Valentijn) ชาวฮอลันดา เมื่อ พ.ศ. 2269 ตรงกับปลายรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ พิมพ์ที่กรุงดอร์เดร็ทและกรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์

แผนที่อาศัยต้นแบบจากภาพเขียนสีน้ำ Afbeldinge der Stadt Iudiad Hooft des Choonincrick Siam โดยโยฮันเนส วิงโบนส์ จิตรกรและนักเขียนแผนที่ชาวฮอลันดา ซึ่งเขียนเมื่อต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แผนที่รวมอยู่ในหนังสือ Oud en Nieuw Oost-Indiën ภาค 3 เล่ม 2

อยุธยา ยศยิ่งฟ้า

ประวัติศาสตร์

สังคมวัฒนธรรม

กรุงศรีอยุธยา

ว่าด้วย วิถีชีวิตไพร่ฟ้าข้าไทย

สุจิตต์ วงษ์เทศ

ราคา 200 บาท

KD Fund

BANGKOK Thailand

2009 | 2552

ISBN 978-974-482-091-4
อยุธยา ยศยิ่งฟ้า
ประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรม กรุงศรีอยุธยา
ว่าด้วย วิถีชีวิตไพร่ฟ้าข้าไทย
สุจิตต์ วงษ์เทศ

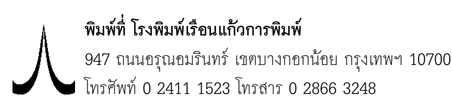
พิมพ์ครั้งแรก พฤศจิกายน 2543
พิมพ์ครั้งที่สอง กุมภาพันธ์ 2546
พิมพ์ครั้งที่สาม ธันวาคม 2552
โดย

กองทุนแบ่งปันเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ
Knowledge Dissemination Fund (KD Fund)
8/24 ซอยบ้านช่างหล่อ ถนนพรานนก เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ
โทรศัพท์ 0 2411 0668 *โทรสาร* 0 2411 4281
www.sujitwongthes.com

ผู้จัดการ : นางสาว **สมใจ วงษ์เทศ** | นางสาว **ละเอียด ภิรมย์รื่น**
พิสูจน์อักษร : นางสาว **พัทน์นลิน อินทรหอม**
ออกแบบปก : นางสาว **จิราพร รอดมา**
ประสานงานและรูปเล่ม : นางสาว **เยาวเรศ โพธิ์อ่อน**

จัดจำหน่ายโดย : บริษัท **งานดี** จำกัด (ในเครือมติชน)
12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ 1
แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0 2580 0021 ต่อ 3305, 3306 โทรสาร 0 2580 0558

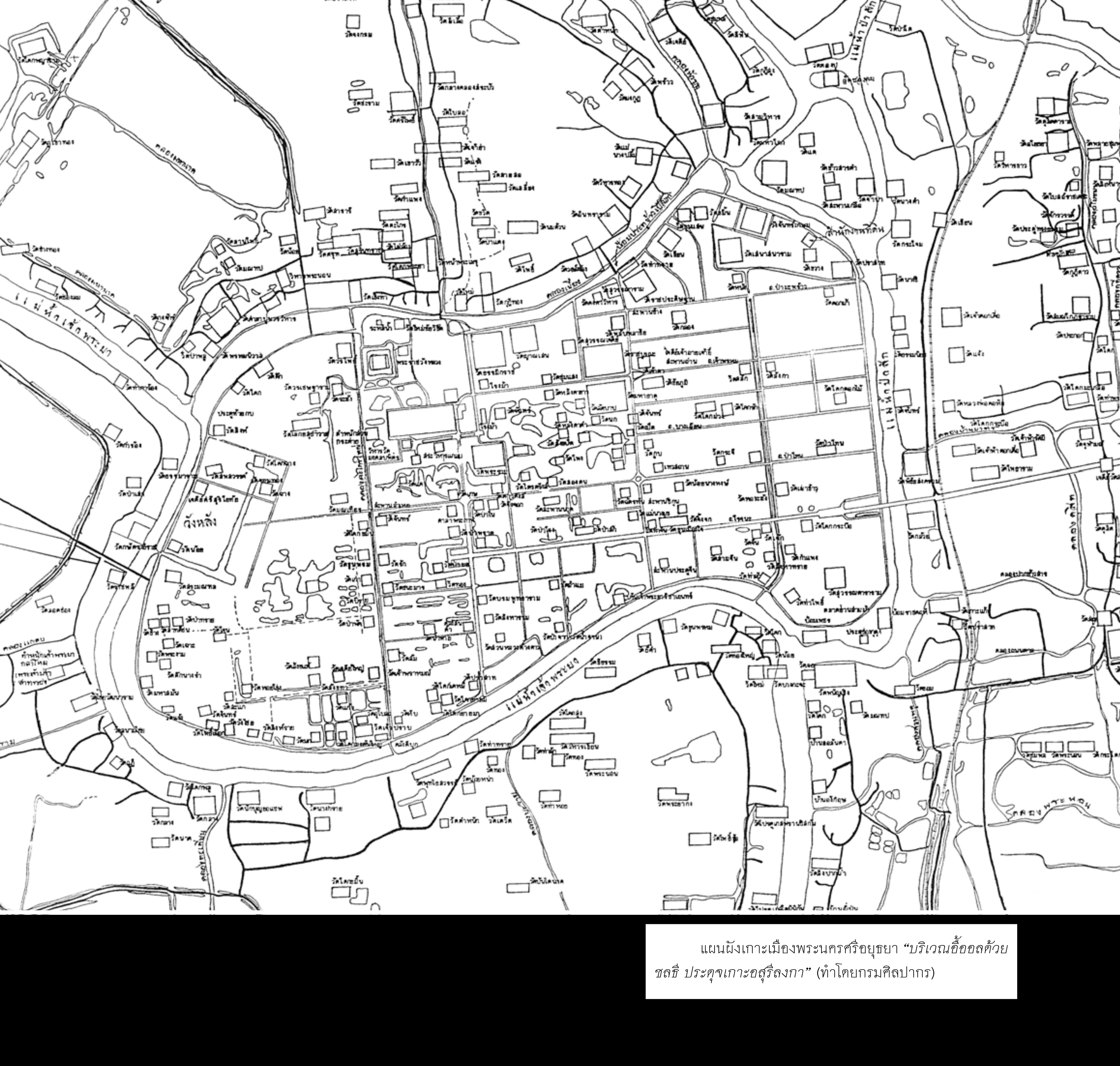
พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์
947 ถนนอรุณอมรินทร์ เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700
โทรศัพท์ 0 2411 1523 โทรสาร 0 2866 3248

สารบัญ

พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2496 (ภาพถ่ายจากเครื่องบิน) มีแม่น้ำหลายสายไหลมารวมกันก่อนลงสู่ทะเล ทำให้คล้ายเป็นเกาะ สมดังกลอนเพลงยาวนิราศว่า *“บริเวณอื้ออลด้วยชลธี ประดุจเกาะอสุรีลงกา”* นับเป็นทำเลที่ตั้งเหมาะสมเป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยาม

แผนผังเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา *“บริเวณอื้ออลด้วยชลธี ประดุจเกาะอสุรีลงกา”* (ทำโดยกรมศิลปากร)

อยุธยา ยศยิ่งฟ้า

ประวัติศาสตร์

สังคมวัฒนธรรม

กรุงศรีอยุธยา

ว่าด้วย วิถีชีวิตไพร่ฟ้าข้าไทย

สุจิตต์ วงษ์เทศ

1.

กรุงศรีอยุธยา ราชอาณาจักรสยามแห่งแรก

"ราชอาณาจักรสยาม" เป็นนามที่ชาวยุโรปเรียกกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งแรกและแห่งแรก มีพยานหลักฐานหลายอย่าง เช่น เอกสาร, แผนที่

แผนที่ราชอาณาจักรสยาม เขียนโดย บาทหลวงปลาซิด เดอ แซ็งต์ เอแลน นักบวชชาวฝรั่งเศส พิมพ์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2229 (ค.ศ. 1686) สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

กรุงศรีอยุธยา เป็นราชอาณาจักรสยามแห่งแรกในประวัติศาสตร์ไทย เพราะรวบรวมรัฐต่างๆ ไว้ในอำนาจได้หมด ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1900(ในแผ่นดินสมเด็จพระนครินทราธิราช) เช่น รัฐละโว้(ลพบุรี), รัฐสุพรรณภูมิ (สุพรรณบุรี), รัฐนครศรีธรรมราช, รัฐสุโขทัย, ฯลฯ

ทายาทยุคสุวรรณภูมิ

ความเป็นราชอาณาจักรสยามแห่งแรกของกรุงศรีอยุธยาที่มีรัฐโดยรอบอยู่ในอำนาจ ล้วนเป็นบริเวณที่เคยมีบ้านเมืองสืบมาแต่ยุคสุวรรณภูมิตั้งแต่ราว พ.ศ. 1 หรืออย่างน้อย 1,900 ปีมาแล้ว ทำให้บริเวณกรุงศรีอยุธยาเสมือนก้นแอ่งที่รองรับหรือที่รวมอารยธรรมยุคสุวรรณภูมิ

พูดอีกอย่างหนึ่งได้ว่ากรุงศรีอยุธยา

คือทายาทยุคสุวรรณภูมิ ที่จะส่งผ่านต่อไปยังกรุงธนบุรี, กรุงรัตนโกสินทร์, และประเทศไทย

ก่อน พ.ศ. 1900 รัฐต่างๆเหล่านั้นยังไม่รวมกัน ต่างเป็นรัฐเอกเทศไม่ขึ้นแก่กัน บางรัฐมีคนชั้นปกครองพูดภาษาเขมร ประชาชนพูดทั้งเขมร, มอญ, มลายู, และไทย-ลาว บางรัฐมีคนชั้นปกครองพูดภาษาไทย-ลาว ประชาชนพูดมอญ, เขมร, มลายู, ฯลฯ

แต่ทุกรัฐมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติทางการแต่งงานเหมือนๆกัน เช่น กษัตริย์หรือเจ้านายรัฐสุพรรณภูมิ มีมเหสีหรือชายาเป็นเจ้าหญิงรัฐสุโขทัย ส่วนรัฐสุโขทัยก็ได้ลูกหลานจากรัฐสุพรรณภูมิไปแต่งงานดองกัน แล้วขยายไขว้กันไปมาถึงรัฐละโว้, รัฐนครศรีธรรมราช และอาจไปไกลกว่านั้นถึงรัฐล้านช้าง, รัฐยโสธรนครธมก็ได้

สุโขทัยไม่ใช่ราชธานีแห่งแรก

สุโขทัยเป็นรัฐขนาดเล็กรัฐหนึ่ง มีดินแดนทางทิศใต้แค่เมืองพระบาง(นครสวรรค์) เท่านั้น ดินแดนใต้ลงมาอีกเป็นของรัฐอยุธยาและรัฐสุพรรณภูมิ

ฉะนั้นสุโขทัยจึงไม่ใช่ราชอาณาจักรสยามแห่งแรก และไม่ใช่ราชธานีแห่งแรกของไทย เพราะก่อนหน้านั้นมีรัฐหลายแห่งและร่วมสมัยสุโขทัยก็มีรัฐอื่นๆอีกหลายแห่ง

ที่สำคัญคือรัฐอโยธยา-ละโว้ ที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างสนับสนุนผลักดันให้เกิดรัฐสุโขทัยขึ้นบริเวณลุ่มน้ำน่านก่อน แล้วขยายไปทางลุ่มน้ำยม-ปิง(วัง) เมื่อราวหลัง พ.ศ. 1600 เพื่อกว้านทรัพยากรภายในส่งให้อโยธยา-ละโว้ค้ากับนานาชาติยุคนั้น (มีรายละเอียดอีกอยู่ในหนังสือของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* 2 เล่ม คือ *สุโขทัยไม่ใช่ราชธานีแห่งแรกของไทย*(พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2526) และ*กรุงสุโขทัย มาจากไหน?* (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2548)

สื่อสารด้วยภาษาไทย

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชอาณาจักรสยามแห่งแรก แล้วมีพระนครศรีอยุธยาเป็นราชธานี ย่อมมีไพร่ฟ้าประชาราษฎรเป็นประชาชาติหลายชาติพันธุ์และหลายชาติภาษาตั้งหลักแหล่งอยู่ด้วยกัน แล้วสื่อสารกันด้วยภาษากลางทางการค้าภายใน คือ **ภาษาไทย** ในตระกูลไทย-ลาว (มีรายละเอียดอยู่ในหนังสือ *แผนที่ประวัติศาสตร์ และแผนที่วัฒนธรรมของ (สยาม) ประเทศไทย* ของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2550)

ภาษาเขมรเป็นราชาศัพท์

ส่วนราชสำนักกรุงศรีอยุธยาสมัยแรกเริ่ม ใช้**ภาษาเขมร**เพราะเป็นภาษาชั้นสูง

สืบต่อมาจากทวารวดีและละโว้ที่ลพบุรี แล้วได้รับยกย่องเป็น**ราชาศัพท์**สืบจนทุกวันนี้

คนไทย

เมื่อภาษาไทยเป็นภาษากลาง อย่างน้อยทางการค้าภายใน แล้วได้รับยกย่องให้เป็นภาษากลางทางการเผยแผ่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ด้วย ภาษาไทยจึงเป็นพลังสำคัญผลักดันทีละน้อยให้มีสำนึกตัวตนความเป็น**คนไทย**ขึ้นมา แล้วตั้งแต่ก่อนยุคกรุงศรีอยุธยา

แล้วพบหลักฐานเป็นเอกสารเรียกตัวเองว่า**คนไทย** มีทั้ง**ไทยใหญ่**และ**ไทยน้อย**เป็นครั้งแรกในยุคกรุงศรีอยุธยา (มีรายละเอียดอยู่ในหนังสือของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* อย่างน้อย 4 เล่ม คือ *คนไทยไม่ได้มาจากไหน?* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2527, *คนไทยอยู่ที่นี่* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2529, *คนไทยอยู่ที่นี่ที่อุษาคเนย์* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2537, *คนไทย มาจากไหน?* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2548)

อักษรไทย

ด้วยเหตุที่สื่อสารด้วยภาษาไทย แล้วเรียกตัวเองว่าคนไทย มีคนชั้นปกครองพูดภาษาไทย เผยแผ่ศาสนาด้วยภาษาไทย ฯลฯ จำเป็นต้องมีอักษรของตัวเอง ส่งผลให้นัก

ปราชญ์ราชบัณฑิตในราชสำนักลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ก่อนยุคกรุงศรีอยุธยา ยกย่องอักษรเขมร (ที่รู้จักทั่วไปว่าอักษรขอม) เป็นต้นแบบ แล้วดัดแปลงเป็น**อักษรไทย** เขียนลงบน**สมุดข่อย** อันเป็นเทคโนโลยีก้าวหน้าในยุคนั้น

ขณะเดียวกันก็ยังยกย่องอักษรเขมรเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์สืบต่อมา ใช้เขียนข้อความและเรื่องศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เช่น ลงอักขระ และวรรณคดีชั้นสูงของราชสำนัก ฯลฯ แต่เรียก**อักษรขอม** (มีรายละเอียดในหนังสือของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* 2 เล่ม คือ *อักษรไทย มาจากไหน?* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2548 และ*ภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ* พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2546)

2.

กรุงศรีอยุธยา มาจาก รัฐทวารวดี ที่ละโว้

กรุงศรีอยุธยา สืบมาจากรัฐทวารวดี ที่ละโว้ มีศูนย์กลางอยู่ลพบุรี เมื่อราวหลัง พ.ศ. 1600

รัฐทวารวดี(เอกสารจีนเรียก**โถโลโปตี** เป็นส่วนหนึ่งของดินแดนสุวรรณภูมิ) เติบโตขึ้นหลัง พ.ศ. 1000 มีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรี บริเวณลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก

ครั้นหลัง พ.ศ. 1600 แม่น้ำลพบุรีคับแคบและตื้นเขิน ทำให้การคมนาคมขัดข้องไม่สะดวก จึงย้ายศูนย์กลางจากลพบุรีลงไปอยู่บริเวณอยุธยาทุกวันนี้สะดวกกว่าและดีกว่าเพราะใกล้อ่าวไทย กับเป็นที่รวมแม่น้ำลำคลองหลายสาย เช่น เจ้าพระยา, ลพบุรี, ป่าสัก, ฯลฯ

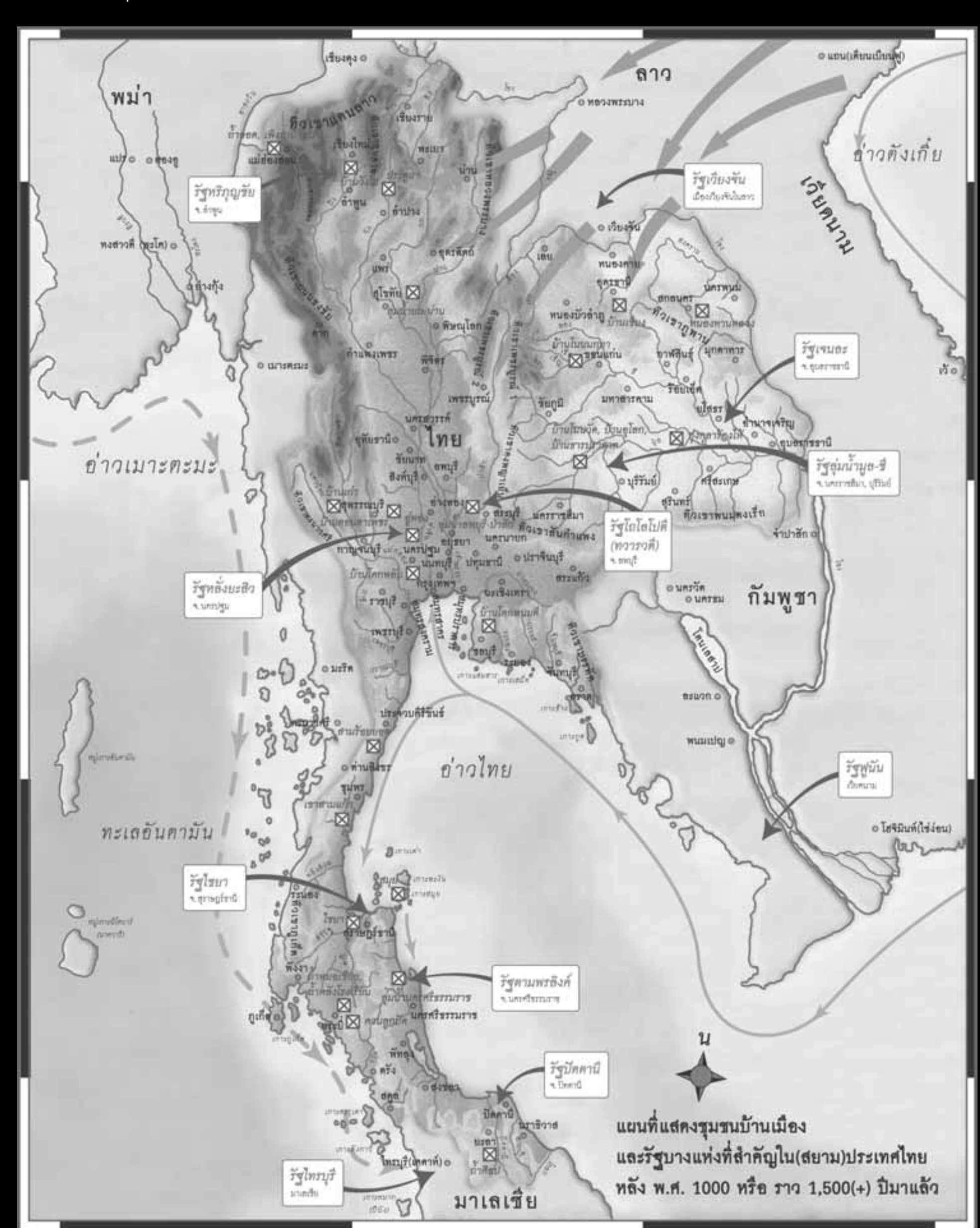
บริเวณอยุธยา เดิมทีเดียวเป็นชุมชนชาวประมงขนาดเล็กๆ ตรงน้ำวนบางกะจะ

รัฐทวารวดีที่ลพบุรี (ละโว้) มีพยานหลักฐานจำนวนมาก เช่น ปูนปั้นพระพุทธรูปและลวดลายประดับสถูป ฝีมือช่างยุคทวารวดี พบที่ อ. เมือง จ. ลพบุรี เมื่อนานหลายปีมาแล้ว *(ภาพจาก **วารสารเมืองโบราณ** ฉบับที่ 2 ปีที่ 1 มกราคม-มีนาคม พ.ศ. 2518)*

แผนที่แสดงตำแหน่งรัฐทวารวดี หรือโถโลโปติ อยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อหลัง พ.ศ. 1000 ที่จะมีพัฒนาการต่อไปเป็นกรุงศรีอยุธยา *(ภาพจากหนังสือ **แผนที่ประวัติศาสตร์ของ (สยาม) ประเทศไทย** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2550)*

ถึงปากน้ำแม่เบี้ย เป็นที่แวะพักแรมของพ่อค้าสำเภาและสลุบกำปั่นขึ้นล่องระหว่างรัฐทวารวดีที่ลพบุรี กับทะเลสมุทรทางอ่าวไทย นานเข้าก็หนาแน่นแล้วเติบโตขึ้นเป็นชุมชนสถานีการค้าบนเส้นทางการค้าหลายทิศทาง

ศูนย์กลางแห่งใหม่ขนานนามว่า "**อโยธยาศรีรามเทพนคร**" หมายถึงพระนครแห่งชัยชนะของพระราม ความหมายนี้สืบเนื่องจาก**ทวารวดี**ที่เป็นเมืองต้นวงศ์พระนารายณ์ ผู้ทรงอวตารเป็นพระรามมาปราบยุคเข็ญตามคัมภีร์รามายณะของชมพูทวีป(อินเดีย)

เมื่อขนานนามเมืองใหม่แล้ว ก็เปลี่ยนนามสถานที่เก่าเป็น"**ละโว้**" หมายถึงเมืองโอรสพระรามที่มีนามว่าพระลพ (หรือ **ลว**) สอดคล้องกับความเชื่อสมัยหลังต่อมาว่าละโว้เป็นเมืองลูกหลวงของอยุธยาเมืองหลวง

บริเวณศูนย์กลางของรัฐอโยธยา (หรืออโยธยาศรีรามเทพนคร) อยู่ทางฝั่งตะวันออกของเกาะเมืองอยุธยาปัจจุบัน โดยมีหลักหมายสำคัญคือ วัดพนัญเชิง, วัดใหญ่ชัยมงคล, ฯลฯ ที่มีสืบมาแต่ครั้งนั้น

ครั้นราวหลัง พ.ศ. 1850 เกิดกาฬโรคระบาด (ในนิทานตำนานเรียกโรคห่า) แพร่จากเมืองจีนผ่านหมัดหนูที่มากับสำเภา มีผู้คนล้มหายตายกว่าด้วยกาฬโรคจำนวนมาก

โดยเฉพาะคนชั้นปกครองที่เป็นเจ้านายขุนนางสืบเชื้อวงศ์จากทวารวดี-ละโว้ น่าจะล้มตายเกือบหมดสำรับ(มีรายละเอียดอธิบายไว้ข้างหน้า)

ครั้งนั้นสมเด็จพระรามาธิบดีเชื้อสายทวารวดี-ละโว้ เป็นพระเจ้าแผ่นดินกรุงอโยธยา เลยต้องสร้างเมืองขึ้นใหม่ทางฝั่งตะวันตกเพื่อแก้เคล็ดแล้วล้างอุบาทว์

สมเด็จพระรามาธิบดี สถาปนาเมืองใหม่ขนานนามตามเก่าว่า "**กรุงศรีอยุธยา**" มีนามเต็มว่า "**กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา**" เพื่อยืนยันรากเหง้าความเป็นมาจากรัฐทวารวดี

พระเจ้าอู่ทอง ไม่ได้มาจากเมืองอู่ทอง

สมเด็จพระรามาธิบดีองค์นี้เอง ที่คนแต่ก่อนจดจำสืบต่อกันมาว่ามีนามในนิทานตำนานว่า **ท้าวอู่ทอง** หรือ **พระเจ้าอู่ทอง** หนีโรคห่าระบาดจากเมืองอู่ทอง (อยู่บริเวณลำน้ำจรเข้สามพัน อ. อู่ทอง จ. สุพรรณบุรี) ไปสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ. 1893ซึ่งล้วนไม่จริงตามคำบอกเล่านั้น(มีรายละเอียดพร้อมพยานหลักฐานอยู่ในหนังสือ *พระเจ้าอู่ทอง ไม่ได้มาจากเมืองอู่ทอง* ของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2545)

ภูมิสังคม ก่อนเป็นกรุงศรีอยุธยา

บริเวณราชธานีกรุงศรีอยุธยา **"ราชอาณาจักรสยาม"** เคยอยู่ใต้ท้องทะเลมาก่อนเมื่อประมาณหลายพันปีหรือนับหมื่นๆ ปีมาแล้ว

เหตุที่เป็นเช่นนั้น นักธรณีวิทยากับนักโบราณคดี อธิบายว่า เพราะเมื่อประมาณ 10,000 ปีมาแล้ว (หรือเรียกกันว่า **"ยุคไพลสโตซีนสิ้นสุดลง"**) น้ำทะเลมีระดับสูงขึ้นมากอันเนื่องมาจากน้ำแข็งละลาย ทำให้ท้องทะเลแถบอ่าวสยามมีขอบเขตกว้างขวางขึ้นไปถึงบริเวณที่เป็นจังหวัดลพบุรีทุกวันนี้

ปรากฏการณ์น้ำทะเลมีระดับสูงขึ้น ทำให้คิดถึงเรื่องราวใน **"โองการแช่งน้ำ"** (วรรณคดีโบราณที่มีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่แต่งซ่อมเพิ่มเติมมาหลายยุค) ตอนที่กล่าวถึงพระอาทิตย์ 7 ดวง ส่องแสงพร้อมกัน เผาผลาญโลกและจักรวาลจนร้อนรุ่มและแห้งแล้งทุกหย่อมหญ้า มีโคลงพรรณนาว่า

⊙ นานา อเนกน้าว เดิมกัลป์
จักรร่ำ จักรพาฬ เมื่อไหม้
กล่าวถึง ตระวันเจ็ด อันพลุ่ง
น้ำแล้งไข้ ขอดหาย ฯ

จากนั้นเกิดฝนตกลงมาดับไฟจนน้ำท่วมโลก ว่า

⊙ กล่าวถึง น้ำฟ้าฟาด ฟองหาว
ดับเดโช ฉ่ำหล้า
ปลากินดาว เดือนแอ่น
ลมกล้าป่วน ไปมา ฯ

ต่อมาน้ำลดลงกลายเป็นแผ่นดิน ฝูงเทวดามาสร้างธรรมชาติ ว่า

⊙ แลเป็นแผ่น เมืองอินทร์
เมืองธาดา แรกตั้ง
ขุนแผน แรกเอาดิน ดูที่
ทุกยั้งฟ้า ก่อคืน ฯ

ยังมีหลักฐานด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ที่แสดงให้เห็นว่าบริเวณราชธานีกรุงศรีอยุธยาเคยเป็นท้องทะเลมาก่อนดังต่อไปนี้

ภูมิศาสตร์

บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นที่ราบลุ่มต่ำมีขอบเขตต่อเนื่องจากทะเลที่อ่าวสยามลึกเข้าไปในแผ่นดิน มีแม่น้ำหลายสายไหลผ่านที่ราบลุ่มก่อนออกสู่ทะเล คือ

แม่น้ำเจ้าพระยา เมื่อไหลจาก จ. นครสวรรค์ลงมาแล้วแยกเป็นแม่น้ำท่าจีน

กับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ จ. ชัยนาท จากนั้นแม่น้ำเจ้าพระยาก็ไหลผ่านจังหวัดต่างๆลงสู่อ่าวไทยที่ปากน้ำ จ. สมุทรปราการ

แม่น้ำท่าจีน แยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่ จ. ชัยนาท ไหลผ่านสุพรรณบุรี นครปฐม แล้วลงอ่าวไทยที่สมุทรสาคร

แม่น้ำแม่กลอง ไหลจาก จ. กาญจนบุรี ผ่านราชบุรี สมุทรสงคราม แล้วลงอ่าวไทย

แม่น้ำเพชรบุรี ไหลจาก จ. เพชรบุรี แล้วลงอ่าวไทย

แม่น้ำป่าสัก ไหลจาก จ. เลย ผ่านเพชรบูรณ์ สระบุรี แล้วรวมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ จ. พระนครศรีอยุธยา

แม่น้ำบางปะกง ไหลจาก จ. ปราจีนบุรี ผ่านฉะเชิงเทรา แล้วลงอ่าวสยาม

หนังสือ "**จากห้วงอวกาศสู่พื้นแผ่นดินไทย**" (THAILAND FROM SPACE) (*สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ จัดพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในวโรกาสทรงเจริญพระชนมายุ 36 พรรษา เมื่อวันที่ 2 เมษายน 2534*) พิมพ์ภาพจากดาวเทียม LANDSAT TM แบนด์ 4 (รูป 12.3.1 หน้า 244) สามารถเน้นให้เห็นบริเวณที่ราบลุ่มต่ำนี้ได้อย่างชัดเจน ช่วยในการกำหนดขอบเขตบริเวณที่เคยเป็นทะเลและ

เป็นแผ่นดิน แล้วอธิบายอีกว่าบริเวณนี้ประกอบด้วยสัณฐานขนาดเล็ก เช่น คันดินธรรมชาติ (levee) ซึ่งเป็นแนวแคบๆริมแม่น้ำ ทางด้านตะวันตกมีเนินตะกอนรูปพัด (alluvial fan) และดินดอนสามเหลี่ยมแม่กลองที่ใหม่กว่าและทับไปบนดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำเจ้าพระยา ถัดลงไปมีดินดอนสามเหลี่ยมด้านหน้า (delta front) ที่มีดินสีดำและประกอบด้วยเปลือกหอยทะเล

แถบทุ่งรังสิตเป็นที่ราบลุ่ม น้ำทะเลเคยขึ้นถึงและเป็นดินกรดจัด ดินดอนสามเหลี่ยมขนาดเล็กทางด้านตะวันออกคือดินดอนสามเหลี่ยมแม่น้ำป่าสักและดินดอนสามเหลี่ยมวิหารแดง(สระบุรี) สัณฐานลานตะพักน้ำทะเลเก่า (old marine terrace) อยู่ทางบ้านดงละคร(นครนายก)

สรุปว่าเมื่อหลายพันปีหรือประมาณหมื่นปีมาแล้ว บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างนี้เป็นท้องทะเลอ่าวสยาม และบริเวณราชธานีกรุงศรีอยุธยายังอยู่ใต้ทะเล

ประวัติศาสตร์และโบราณคดี

ทะเลอ่าวไทยเมื่อหลายพันปีมาแล้วมีชายฝั่งทะเลกว้างขวางกว่าปัจจุบัน ดังนี้

ทิศเหนือ ชายฝั่งทะเลสูงขึ้นไปถึงบริเวณ จ. ลพบุรี

ทิศตะวันตก ชายฝั่งทะเลเว้าเข้าไป

แผนที่แสดงแนวชายฝั่งทะเลของอ่าวไทยสมัยโบราณ เมื่อระหว่าง 6,000-3,000 ปีมาแล้ว (ดัดแปลงจาก Somboon Jarupongsakul, 1990, Gaeomorphology of the Chao Phraya Delta, Thailand, P.63) *(จาก **ประวัติวัฒนธรรมลุ่มน้ำทวน-จรเข้สามพัน** รายงานการสำรวจข้อมูลวัฒนธรรมสมัยโบราณในลุ่มน้ำทวน(จ. กาญจนบุรี)-จรเข้สามพัน (จ. สุพรรณบุรี) เมื่อกันยายน 2552 โดย รศ. สุรพล นาถะพินธุ และ ศิริพจน์ เหล่ามานะเจริญ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร หน้า 3)*

ถึงบริเวณ อ. เมือง และ อ. อู่ทอง จ. สุพรรณบุรี ต่ำลงมาที่ อ. นครชัยศรี จ. นครปฐม ต่ำลงมาที่ อ. เมือง จ. ราชบุรี และต่ำลงมาที่ อ. เมือง จ. เพชรบุรี

ทิศตะวันออก ชายฝั่งทะเลเว้าเข้าไปถึงบริเวณ จ. สระบุรี จ. นครนายก จ. ปราจีนบุรี และเว้าไปถึง อ. พนัสนิคม จ. ชลบุรี

บริเวณแผ่นดินที่ล้อมรอบอ่าวสยามเมื่อหลายพันปีมาแล้วดังกล่าวมานั้น ล้วนมีหลักฐานทางโบราณคดีปรากฏชัดเจนดังนี้

ด้านตะวันตก มีเมืองอู่ทอง (จ. สุพรรณบุรี) เป็นเมืองโบราณที่มีมนุษย์ตั้งเป็นชุมชนและบ้านเมืองสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ นับเป็นบ้านเมืองเก่าแก่ที่สุดในแถบที่ราบลุ่มเจ้าพระยาด้านตะวันตกที่อยู่ชายทะเลเมื่อราว 2,000 ปีมาแล้ว มีหลักฐานการติดต่อค้าขายทางทะเลกับต่างประเทศ

ต่อมาเมื่อทะเลถอยร่นห่างออกจากเมืองอู่ทอง ทำให้เมืองอู่ทองลดความสำคัญจนกระทั่งหมดความสำคัญลงไป แล้วเกิดเมืองใหม่อยู่ชายฝั่งทะเลแทนคือเมืองนครชัยศรี (จ. นครปฐม) ประมาณ 1,500 ปีมาแล้ว

ในช่วงเวลาไล่เลี่ยกันไม่นานนัก ก็มีเมืองคูบัว (จ. ราชบุรี) และชุมชนชายฝั่งแถบที่เขาย้อยและชะอำ (จ. เพชรบุรี)

ด้านตะวันออก มีเมืองพระรถ (จ. ชลบุรี) เมืองศรีมโหสถ (จ. ปราจีนบุรี) เมืองดงละคร (จ. นครนายก) เมืองอู่ตะเภา (จ. สระบุรี) บรรดาเมืองโบราณชายฝั่งทะเลอ่าวสยามเหล่านี้ มีอายุมากกว่า 1,000 ปีมาแล้วทั้งสิ้น เฉพาะที่เมืองศรีมโหสถยังมีนิทานท้องถิ่นเล่าเรื่องสำเภาทะเลมาจอดถึงหน้าเมือง และบริเวณท้องทุ่งหน้าเมืองยังเคยพบซากหอยทะเลด้วย

ด้านเหนือ มีเมืองละโว้ (จ. ลพบุรี) เป็นบ้านเมืองโบราณอยู่ชายฝั่งทะเลอ่าวสยามที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่ยุคโลหะเมื่อราว 3,000 ปีมาแล้ว หลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดพบในบริเวณนี้แสดงให้เห็นว่ามีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศโดยทางทะเลมาตั้งแต่ยุคเริ่มแรก สอดคล้องกับนิทานท้องถิ่นเรื่องเจ้ากงจีนหรือเขาจีนโจนจีนแลหรือเขาตะเภาล่ม ที่บอกเล่าว่ามีสำเภาจากเมืองจีนขึ้นไปจอดเทียบท่าค้าขายถึงหน้าเมืองละโว้

สรุปว่าหลักฐานทางประวัติศาสตร์-โบราณคดียืนยันว่า โดยรอบอ่าวสยามสมัยโบราณเป็นที่ตั้งบ้านเมืองและแว่นแคว้นหรือรัฐที่อยู่ชายทะเลและมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล

ส่วนบริเวณแอ่งกลางที่เป็น จ. พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ปทุมธานี นนทบุรี และรวมทั้งกรุงเทพฯ ล้วนเป็นแผ่นดินใหม่ที่มี

บ้านเมืองเกิดขึ้นใหม่สมัยหลังๆซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางภูมิศาสตร์ว่าเมื่อราวหลายพันปีหรือหมื่นปีมาแล้ว บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่างนี้เป็นท้องทะเลอ่าวสยาม และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีลายพระหัตถ์เล่าว่า *"มีหลักฐานขุดได้ซากปลาวาฬที่บางเขน ไม่ห่างสะพานพระราม 6 เท่าใดนัก"*

อ่าวสยามสมัยโบราณที่กว้างขวางดังกล่าวมานั้นมิได้อยู่คงที่ เพราะแผ่นดินงอกออกไปเรื่อยๆ โดยรอบตามปรากฏการณ์ธรรมชาติ ชายฝั่งทะเลก็หดเลื่อนลงเรื่อยๆ จนกลายเป็นอ่าวสยามอย่างที่เห็นและเป็นอยู่ทุกวันนี้ และจะไม่คงอยู่ตลอดไปแต่จะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีก

เหตุที่แผ่นดินงอกและชายฝั่งทะเลหดเลื่อน ก็เพราะการทับถมของตะกอนหรือโคลนตมที่ล้นทะลักไหลมากับน้ำในแม่น้ำสายต่างๆ คือแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำป่าสัก และแม่น้ำบางปะกง

ปรากฏการณ์ธรรมชาติของโคลนตมถมทะเลจนหนาแน่นเป็นแผ่นดินบกเกิดขึ้นตลอดเวลาตั้งแต่ก่อน 3,000 ปีมาแล้วจนถึงปัจจุบัน ดังมีตัวอย่างอยู่ในบันทึกของลาลูแบร์-ราชทูตจากราชสำนักฝรั่งเศสที่เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ บรรยายว่า

"พื้นดินของประเทศสยามมิใช่ดินปนหิน จะหาหินปนอยู่ในดินสักก้อนก็แสนยาก ด้วยประการฉะนี้ ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าประเทศสยามน่าจะเป็นเหมือนที่เขาว่ากันถึงประเทศอียิปต์ว่าพื้นดินนั้นเกิดจากดินโคลนที่น้ำฝนชะไหลลงมาจากภูเขา ที่ตรงปากน้ำ (เจ้าพระยา) นั้นมีสันดอนโคลนอยู่แห่งหนึ่ง ตามภาษาชาวเรือเรียกว่าสันดอน (La barre) สกัดกั้นเรือกำปั่นใหญ่ไว้มิให้ล่วงเข้าไปในลำแม่น้ำได้ และสันดอนนี้มีท่าทีว่าจะทวีตัวเองเพิ่มขึ้นทุกขณะ นานไปก็จะตื้นเขินกลายเป็นบกใหม่ขึ้นมาในที่สุด" (แปลโดย *สันต์ ท. โกมลบุตร*, สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2510, หน้า 65)

นอกจากจะถมทะเลให้เป็นแผ่นดินบกแล้ว โคลนตมจำนวนมหาศาลยังเป็นปุ๋ยธรรมชาติดีที่สุด ที่ทำให้พื้นดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกข้าวในสมัยหลังๆ

เมื่อตะกอนจากแม่น้ำทะลักออกมาทับถมอยู่นานนับพันปี ในที่สุดอ่าวสยามก็ค่อยๆหดลง ทำให้บริเวณที่โคลนตมตกตะกอนกลายเป็นผืนแผ่นดินแข็งแรงขึ้นเรื่อยๆจนผู้คนเคลื่อนย้ายมาตั้งถิ่นฐานถาวรได้ ยุคแรกคงเป็นหมู่บ้านเล็กๆ แล้วค่อยๆ เป็นชุมชนกระจัดกระจายทั่วไป บางแห่งมีคนมาชุมนุมตั้งบ้านเรือนอยู่มาก เพราะอยู่

บนเส้นทางคมนาคม จึงกลายเป็นชุมชนใหญ่ แล้วก้าวหน้าขึ้นเป็นบ้านเมืองดังมีตัวอย่างพัฒนาการของชุมชนจีนริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำบางกะจะ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่บริเวณที่เป็นวัดพนัญเชิง ในพระราชพงศาวดารระบุว่ามีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา 26 ปี หมายความว่าจะต้องมีหมู่บ้านและชุมชนก่อนหน้านั้นอีกนับร้อยๆปี และผืนแผ่นดินคงยืดยาวลงไปถึงบริเวณที่เป็นกรุงเทพฯ แล้ว เพราะมีหลักฐานชัดเจนว่าสมัยต้นกรุงศรีอยุธยานั้น บริเวณกรุงเทพฯ เป็นผืนแผ่นดินแข็งแรง มีเรือกสวนไร่นาและชุมชนบ้านเรือนราษฎรอาศัยอยู่แล้ว แต่มักกระจัดกระจายอยู่สองฟากแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม คือที่เรียกว่าคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ทุกวันนี้ ดังวรรณคดีโบราณชื่อกำสรวลสมุทร ระบุหมู่บ้านไว้ดังนี้

บางระมาด

⊙ กล้วยอ้อยเหลืออ่านอ้าง	*ผักนาง*
จรหลาดเลขคนหนา	*ฝั่งเฝ้า*
เยียมาลุดลบาง	*รมาด*
ถนัดรมาดเต้นเต้า	*ไต่เฉนียร ฯ*

บางฉนัง (บางเชือกหนัง)

⊙ เยียมาแอ้วใส้ย่อน	*บางฉนัง*
ฉนังบ่มาทันสาย	*แสบท้อง*
ขนมทิพยพงารัง	*รจเรข มาแม่*
ยินข่าวไขหม้อน้อง	*อิมเอง ฯ*

บางจาก

⊙ มลักเห็นน้ำหน้าไน่	*นัยน์ตา พี่แม่*
เรียมตากตนติงกาย	*น่าน้อง*
ลันลุงพี่แลมา	*บางจาก*
เจียรจากตีอกร้อง	*เรียกนาง หานาง ฯ*

นางนอง

⊙ เสียดายหน้าช้อยชื่น	*บัวทอง กูนา*
ศรีเกษเกสรสาว	*ดอกไม้*
มาดลบันลุนอง	*ชลเนตร*
ชลเนตรชู้ช้อยให้	*ร่วงแรง โรยแรง ฯ*

กรุงศรีอยุธยา มาจาก "ทวารวดี" ที่ละโว้

กรุงศรีอยุธยามีพัฒนาการมาจากบ้านเล็กเมืองน้อยบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำในภาคกลางนับตั้งแต่ยุคต้นประวัติศาสตร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 12 (หลัง พ.ศ. 1100) หรือกล่าวอย่างกว้างๆว่าตั้งแต่ยุค **"ทวารวดี"**

แผนที่แสดงตำแหน่งรัฐอโยธยาศรีรามเทพนครและรัฐเครือญาติต่างๆ ในสุวรรณภูมิ ที่ต่อไปข้างหน้าจะเกี่ยวดองกับความเป็นกรุงศรีอยุธยา *(ภาพจากหนังสือ* ***แผนที่ประวัติศาสตร์ของ (สยาม)ประเทศไทย*** *สำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2550)*

ลงมา

ศูนย์กลางของกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นชุมทางแม่น้ำหลายสายคือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย แม่น้ำลพบุรี และแม่น้ำป่าสัก ซึ่งล้วนเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกับบ้านเมืองภายใน ทั้งทางตะวันตกเฉียงเหนือ ทางเหนือ และทางอีสาน

ลำน้ำเหล่านี้ไหลมารวมกับลำน้ำเจ้าพระยาบริเวณที่ตั้งพระนครศรีอยุธยา แล้วกลายเป็นแม่น้ำใหญ่ไหลลงไปออกอ่าวไทย จึงเป็นเส้นทางน้ำใหญ่ที่เรือสินค้าต่างประเทศแล่นเข้าถึงพระนครศรีอยุธยาได้ เหตุนี้กรุงศรีอยุธยาจึงตั้งอยู่ในทำเลที่เป็นเมืองท่าสำคัญ มีเส้นทางคมนาคมติดต่อค้าขายได้ทั้งภายในและภายนอก ฉะนั้นจึงมีสภาพเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ได้ดีกว่าบรรดาเมืองอื่นๆในขณะนั้น

ก่อนที่สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) จะสถาปนาพระนครศรีอยุธยาขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ. 1893 บริเวณนี้เคยมีบ้านเมืองอยู่ก่อนแล้ว ทางทิศตะวันออกของบริเวณที่เป็นพระนครศรีอยุธยาสมัยหลังโดยมีชื่อว่า "**อโยธยา**" หรือ "**อยุธยา**" เช่นเดียวกัน ปัจจุบันยังเหลือซากเมืองเก่าให้เห็นบ้างจากแนวคูน้ำ คันดิน และบรรดาศาสนสถานที่ได้รับการต่อเติมเสริมสร้างเรื่อยมา เช่น วัดอโยธยา(วัดเดิม) วัดมเหยงคณ์ วัดพญาไท(วัดใหญ่ชัยมงคล) และวัดพนัญเชิง ฯลฯ

โดยเฉพาะวัดพนัญเชิงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่แบบอู่ทองที่พงศาวดารระบุว่าสร้างขึ้นก่อนการสถาปนาพระนครศรีอยุธยา(ใหม่) ถึง 26 ปี แสดงว่าบริเวณนี้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นนครใหญ่มาช้านานแล้ว ก่อนสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 จะเสด็จขึ้นครองราชย์ และยังมีหลักฐานด้านกฎหมายอีกหลายลักษณะที่ตราขึ้นใช้ก่อนสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 คือ

กฎหมายลักษณะกู้หนี้ ตราขึ้นก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา 2 ปี

กฎหมายลักษณะทาส ตราขึ้นก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา 2 ปี

กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ตราขึ้นก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา 7 ปี

กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ ตอนท้ายนักปราชญ์หลายท่านได้ตรวจสอบศักราช พร้อมทั้งตรวจสอบสำนวนโวหารและร่องรอยอื่นๆแล้ว ยืนยันตรงกันว่า ตราขึ้นก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่น้อยกว่า 115 ปี

นครอโยธยานี้มีกล่าวถึงในศิลาจารึกกรุงสุโขทัยว่า "**อโยธยาศรีรามเทพนคร**" (หรือ "**นครพระราม**") ที่คู่กันมา

กับเมืองศรีสุพรรณภูมิบนฝั่งแม่น้ำท่าจีน

คำเรียกชื่อพระนครว่า **"อโยธยา" "อยุธยา"** และ **"ศรีรามเทพนคร"** นี้ นอกจากแสดงให้เห็นว่ายกย่องนามและความหมายที่สัมพันธ์กับพระราม ในมหากาพย์รามายณะของอินเดียสมัยโบราณมาใช้ให้เป็นเอกลักษณ์ของเมืองสำคัญและของรัฐเพื่อให้แตกต่างจากเมืองและรัฐ

ลำดับพระนามพระเจ้าแผ่นดินครองกรุงโอยธยาศรีรามเทพ สืบเนื่องรัฐทวารวดี ที่กรุงละโว้ (ลพบุรี)

พระนารายณ์ครองรัฐทวารวดีมีศูนย์กลางอยู่กรุงละโว้(ลพบุรี)ก่อน ต่อมาเมื่อเรือน พ.ศ. 1625 ย้ายศูนย์กลางลงไปบริเวณแม่น้ำหลายสายสบกัน สมมุตินามว่าอโยธยาฯ สืบเชื้อวงศ์ต่อไปจนสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 ดังนี้

1. **พระนารายณ์**
ราว พ.ศ. 1625-1630
2. **พระเจ้าหลวง**
ราว พ.ศ. 1632-1654
3. **พระเจ้าสายน้ำผึ้ง**
ราว พ.ศ. 1654-1708
4. **พระเจ้าธรรมิกราชา**
ราว พ.ศ. 1708-1748
5. **พระเจ้าอู่ทอง**
ราว พ.ศ. 1748-1796
6. **พระเจ้าชัยเสน**
ราว พ.ศ. 1796-1832
7. **พระเจ้าสุวรรณราชา**
ราว พ.ศ. 1823-1844
8. **พระเจ้าธรรมราชา**
ราว พ.ศ. 1844-1853
9. **พระเจ้าบรมราชา**
ราว พ.ศ. 1853-1887
10. **สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1**
ราว พ.ศ. 1887-1912
สถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893

อื่นๆแล้ว ยังทำให้รู้อีกว่านครอโยธยาหรืออยุธยานี้ เป็นเมืองสำคัญในรัฐละโว้หรือลวรัฐที่ดำรงอยู่มาตั้งแต่สมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ 12

แต่เดิมเมืองละโว้หรือลวปุระคือเมืองหลวงของรัฐ เป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมที่รุ่งเรืองมาหลายยุคหลายสมัย จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 18 (หรือหลัง พ.ศ. 1700) จึงค่อยคลายความสำคัญลง จากนั้นความเจริญก็ย้ายมาที่เมืองอโยธยาแทน เพราะอยู่ในตำแหน่งที่เป็นศูนย์กลางทางการคมนาคมและเศรษฐกิจดีกว่า

การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นเมื่อบรรดารัฐและบ้านเมืองในภูมิภาคนี้เปลี่ยนจากนับถือศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน ไปนับถือศาสนาพุทธฝ่ายเถรวาทลัทธิลังกาวงศ์เป็นสำคัญ ทำให้เมืองอโยธยาเหมาะแก่การสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนาแนวนี้ได้ดี จึงเห็นได้ว่าบรรดาศาสนสถานและศาสนวัตถุที่เกิดขึ้นในเมืองนี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในสมัยหลังกว่าบรรดาศาสนสถานและศาสนวัตถุฝ่ายมหายานที่พบในเมืองละโว้

การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งเมืองสำคัญจากละโว้มายังอโยธยา และการก่อสร้างศาสนสถานที่เนื่องในพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ตามที่กล่าวมานั้น อาจารย์ศรีศักรวัลลิโภดม อธิบายว่า คงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงวงศ์กษัตริย์ไปด้วย

กล่าวคือความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์กรุงกัมพูชาลดน้อยลง ทำให้กษัตริย์ที่ครองกรุงอโยธยาหันมามีความสัมพันธ์กับกษัตริย์รัฐสุพรรณภูมิและรัฐนครศรีธรรมราชแทน และความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามาใหม่ ทำให้เกิดการยอมรับกฎแห่งกรรมขึ้น ผู้ที่จะเป็นกษัตริย์คือผู้มีบุญที่สะสมไว้แต่ปางก่อน ไม่จำเป็นต้องสืบมาจากราชสันตติวงศ์เดิม จึงเปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนกษัตริย์จากราชวงศ์หนึ่งไปยังอีกราชวงศ์หนึ่งได้

แต่ที่สำคัญก็คือเปิดช่องให้บุคคลจากภายนอกเข้ามาผสมผสานเป็นใหญ่ในบ้านเมืองได้ ดังจะเห็นว่าในยุคนี้มีการติดต่อค้าขายกับจีนเป็นพิเศษ ทำให้ชาวจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งและแต่งงานกับชาวพื้นเมืองทุกระดับ มีตำนานพงศาวดารหลายฉบับกล่าวถึงการแต่งงานของกษัตริย์หรือบุตรธิดาของเจ้าบ้านผ่านเมืองกับคนจีน ดังมีร่องรอยอยู่ในประวัติวัดพนัญเชิงที่กล่าวถึงพระเจ้าสายน้ำผึ้งกับพระนางสร้อยดอกหมาก และเรื่องราวของพระเจ้าอู่ทองที่ว่าเป็นโอรสจักรพรรดิจีน เป็นต้น (*กรุงศรีอยุธยาของเรา*, จัดพิมพ์โดย ธนาคารกรุงศรีอยุธยา 2527)

(ซ้าย) “พลละโว้” ภาพสลักขบวนแห่ของกรุงละโว้ ที่ระเบียงด้านทิศใต้ ปีกตะวันตกของปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา เมื่อราว พ.ศ. 1650 อยู่ตามหลัง “เสียมกุก” (หรือขบวนแห่ชาวสยาม) เครื่องแต่งกายและกิริยาท่าทางของหัวหน้าบนหลังช้างกับพลทหารแห่เข้าขบวน มีลักษณะอย่างเดียวกับประเพณีเขมรโบราณยุคนั้น

(ขวา) “เสียมกุก” ภาพสลักขบวนแห่ชาวสยามที่ระเบียงทิศใต้ ปีกตะวันตกของปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา เมื่อราว พ.ศ. 1650

แผนที่อโยธยาศรีรามเทพนคร
และพระนครศรีอยุธยา

บริเวณเมืองอโยธยาศรีรามเทพนคร

กรุงศรีอยุธยาสมัยแรกสุด มีนามในจารึกว่า อโยธยาศรีรามเทพนครอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของอยุธยาปัจจุบัน *(ภาพจากหนังสือ* ***พระเจ้าอู่ทอง ไม่ได้มาจากเมืองอู่ทองฯ*** *ของ* ***สุจิตต์ วงษ์เทศ*** *พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2545)*

ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเมืองอโยธยาที่มีมาก่อนการสถาปนาพระนครศรีอยุธยา แท้จริงแล้วก็คือเมืองหลวงของรัฐละโว้ที่มีกษัตริย์ราชวงศ์ใหม่ๆ นับถือพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ครองอยู่นั่นเอง ทั้งนี้โดยอ้างความสืบเนื่องถึงเมืองหลวงของรัฐยังอยู่ที่กรุงละโว้

ความต่อเนื่องของอโยธยากับละโว้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การขานพระนามของพระมหากษัตริย์และเจ้านายองค์สำคัญๆ ได้แก่ สมเด็จพระรามาธิบดี และพระราเมศวร ซึ่งล้วนสะท้อนให้เห็นความสอดคล้องกับชื่อพระนครและเมืองที่ลอกเลียนคัมภีร์รามายณะของอินเดีย

ยังไม่พบหลักฐานเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ที่ปกครองรัฐทวารวดีที่ละโว้แล้วต่อเนื่องมาถึงรัฐอโยธยา แต่อาจารย์มานิต วัลลิโภดม สอบค้นตำนานและพงศาวดารแล้ว ทำรายการเสนอไว้เป็นร่องรอยให้ศึกษาต่อไป

(จาก *"สมเด็จพระรามาธิบดี-ศรีอโยธยา", โดย มานิต วัลลิโภดม, ในหนังสือที่ระลึกเฉลิมพระราชอนุสาวรีย์ สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว, คณะกรรมการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานพระมหากรุณาเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิด พระราชอนุสาวรีย์ วันพุธที่ 24 มิถุนายน พุทธศักราช 2513, หน้า 95-121*)

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 คือองค์ที่รู้จักกันในพระนามว่า "พระเจ้าอู่ทอง" ผู้ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1893

โรค "ห่า" คือกาฬโรคระบาด

การย้ายจากเมืองอโยธยาทางด้านตะวันออก ไปสร้างพระนครศรีอยุธยาขึ้นใหม่นั้น พระราชพงศาวดารและตำนานจดไว้ว่ามีสาเหตุมาจาก โรค"**ห่า**" ระบาดทำให้เจ้านาย ขุนนาง และผู้คนล้มตายจำนวนมาก เมื่อสร้างพระนครใหม่แล้วสมเด็จพระรามาธิบดี(อู่ทอง) โปรดให้ขุดศพเจ้าแก้วเจ้าไทยซึ่งถูกโรคระบาดสิ้นพระชนม์ขึ้นพระราชทานเพลิงที่วัดป่าแก้ว(หรือวัดใหญ่ชัยมงคล)

โรคระบาดที่เรียกว่า"**ห่า**" นี้ สมัยหลังๆ มักเข้าใจกันว่าหมายถึง"**อหิวาต์**"เท่านั้น

แต่คนในพระนครศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ รู้จักโรค"**ห่า**"ว่าไม่ใช่อหิวาต์ หากเป็นโรคอีกชนิดหนึ่งที่คนสมัยหลังเรียกว่าโรคฝีดาษหรือไข้ทรพิษ แล้ว

บอกกับลาลูแบร์ ดังที่จดไว้ว่า

“แต่โรคห่าอันแท้จริงของประเทศนี้ก็คือโรคฝีดาษ (หรือไข้ทรพิษ) เคยสังหารชีวิตมนุษย์เสียเป็นอันมากอยู่เนืองๆ และเขาก็ฝังผู้ตายโดยมิได้เผา แต่เพราะธรรมเนียมชาวสยามต้องการแต่จะเผาศพ แสดงปฏิการสนองคุณแก่ผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย ต่อมาเขาก็จะขุดศพนั้นขึ้นมา แต่สิ่งที่ทำให้ข้าพเจ้าประหลาดมากก็คือ เขาจะขุดศพขึ้นมาต่อภายหลังสามปีที่ได้ฝังไว้แล้วเท่านั้นหรือนานยิ่งกว่านั้น เพราะพวกเขาเคยประสบมาแล้วว่า ถ้าขุดเร็วกว่ากำหนดนั้น ไข้ทรพิษจะกลับระบาดขึ้นมาอีก” (แปลโดย *สันต์ ท. โกมลบุตร*, 2510)

แม้ลาลูแบร์จะจดว่าโรค**“ห่า”** คือฝีดาษหรือไข้ทรพิษ แต่ไม่ได้หมายความว่าโรค**“ห่า”** สมัยพระเจ้าอู่ทองช่วงก่อน พ.ศ. 1893 จะเป็นฝีดาษหรือไข้ทรพิษไปด้วย เพราะโรคอะไรก็ได้ที่ทำให้มนุษย์ล้มตายเป็นเบือ จะถูกเรียกว่าโรค**“ห่า”** ทั้งนั้น

ในเรื่องนี้ถ้าพิจารณาปรากฏการณ์ของโลกแล้ว จะพบว่าช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 (หรือหลัง พ.ศ. 1800) เกิดโรคระบาดที่ประเทศจีน แล้วกลายเป็นกาฬโรคระบาดไปทั่วโลก เพราะหนูเป็นพาหะอาศัยไปกับสำเภาบรรทุกสินค้า เอากาฬโรคไปแพร่ตามเมืองท่าต่างๆที่เรือแวะจอดด้วย

มีหลักฐานว่ากาฬโรคจากเมืองจีนระบาดไปถึงตะวันออกกลางและยุโรปประหว่าง พ.ศ. 1890-1893 เป็นเหตุให้มีผู้คนล้มตายนับล้านๆคน จนยุโรปเกือบร้าง (*ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 8 ฉบับที่ 12, ตุลาคม 2530, หน้า 62-68)

จะเห็นว่าช่วงเวลาที่กาฬโรคระบาดจากเมืองจีนไปถึงยุโรป ตรงกับเวลาในตำนานและพงศาวดารเรื่องพระเจ้าอู่ทองหนีโรค**“ห่า”** แล้วสถาปนากรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 1893

แต่จะบอกว่าโรค**“ห่า”** ครั้งนั้นคือกาฬโรคอย่างเดียวก็ยังไม่ชัดเจน เพราะทั้งอหิวาต์และฝีดาษต่างเคยระบาดในสังคมสยามมาแล้วทั้งสิ้น ฉะนั้นน่าจะอธิบายรวมๆ ว่า โรค**“ห่า”** ที่ทำให้พระเจ้าอู่ทองต้องสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ อาจมีหลายโรคคือ อหิวาต์ กาฬโรค และฝีดาษ

สถาปนา
กรุงศรีอยุธยา

เพราะโรคระบาด ทำให้สมเด็จพระรามาธิบดี(อู่ทอง) ต้องทรงย้ายพระราชฐานไปสร้างที่ประทับชั่วคราวที่เวียงเล็ก (หรือเวียงเหล็ก) คือบริเวณที่ต่อมาได้สร้างเป็นวัดพุทไธสวรรย์ขึ้น จากนั้นก็ทรงเลือก

บริเวณหนองโสน(หรือบึงชีขัน) ซึ่งเป็นที่ดอนอันเกิดจากการทับถมของตะกอนโคลนตมจากแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำลพบุรี เป็นที่สร้างพระนครใหม่

อันที่จริงบริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของการขยายตัวของเมืองอโยธยามาแต่เดิมแล้ว เพราะถ้าขยายหรือย้ายไปทางด้านตะวันออกจะติดลำน้ำ และที่ราบลุ่มต่ำน้ำท่วมถึง แต่ทางด้านตะวันตกนอกจากจะเป็นที่ดอนแล้ว ยังมีแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำเจ้าพระยาไหลโอบทางด้านเหนือ ด้านตะวันตก และด้านใต้ ทำหน้าที่เป็นคูเมืองธรรมชาติและเป็นเส้นทางคมนาคมด้วย

หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าได้มีการขยายเขตชุมชนไปทางด้านตะวันตกก็คือ มีร่องรอยวัดเก่าสมัยก่อนการสถาปนาพระนครศรีอยุธยาหลายวัด เช่น วัดธรรมิกราช วัดขุนเมืองใจ และวัดมหาธาตุ เป็นต้น นอกจากนั้นในบริเวณที่จะสร้างพระราชวังยังขุดพบหอยสังข์ทักษิณาวัตร ซึ่งเป็นของที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชนในบริเวณนี้มาก่อนอีกด้วย

การสร้างพระนครศรีอยุธยาในระยะแรกให้ความสำคัญกับการใช้ที่ดินบริเวณรอบๆหนองโสน หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า บึงพระราม มากกว่าบริเวณอื่น เพราะมีการสร้างพระราชวังขึ้นบริเวณตอนเหนือของหนองน้ำ และบูรณะวัดเก่าที่ริมหนองโสนขึ้นเป็นวัดมหาธาตุให้เป็นวัดสำคัญของเมือง แล้วอาศัยแม่น้ำลพบุรีและแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูพระนครด้านเหนือ ด้านตะวันตก และด้านใต้ ส่วนด้านตะวันออกนั้นขุดคูน้ำขึ้นโดยใช้คูเมืองอโยธยาเก่าที่เรียกว่าคูขื่อหน้า เป็นคูเมืองด้านนอก

เมื่อสร้างพระนครแล้วจึงสร้างและบูรณะวัดสำคัญๆหลายวัด ได้แก่ วัดพระราม วัดพุทไธสวรรย์ วัดธรรมิกราช วัดสามปลื้ม วัดขุนเมืองใจ เป็นต้น

3.

กรุงศรีอยุธยา สืบนามจาก ทวารวดี ที่ละโว้

ผังเมืองละโว้ (Grundteigning af Staden Louvo) เขียนโดยเดอ ลา มาร์ (M. de La Mare) วิศวกรชาวฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2230 ตรงกับปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อา. เว. บรอร์สัน (A.W. Brorson) นักเขียนแผนที่ชาวเดนมาร์ก จัดพิมพ์แผนผังขึ้นใหม่ที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์กในช่วงปี พ.ศ. 2332-2340 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก *(ภาพจากห้องสมุดส่วนบุคคล ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช) (ภาพและคำอธิบายจากหนังสือ* ***กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง*** *ของ* ***ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช*** *สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2549 หน้า 101)*

อยุธยา เป็นภาษาปากเรียกกรุงศรีอยุธยาอย่างย่อๆจากนามเต็ม 2 ช่วงเวลาต่อเนื่องกัน แต่ระบุช่วงเวลาชัดเจนไม่ได้ว่าแยกกันตรงไหน? เมื่อไร? ทำไม? ฯลฯ เพราะเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมยุคนั้นที่กำลังปรับเปลี่ยนสืบทอดแล้วทับซ้อนเหลื่อมล้ำกันคือ

ยุคแรก นามว่า อโยธยาศรีรามเทพนคร **ยุคหลัง** นามว่า กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา

ทั้งสองนามล้วนมีความหมายว่าเมืององค์อวตารของพระนารายณ์คือทวารวดีที่เคยตั้งอยู่ละโว้ แล้วย้ายลงไปทางตะวันตกเฉียงใต้คืออยุธยา แยกอธิบายดังนี้

1. อโยธยาศรีรามเทพนคร หมายถึง *เมืองแห่งชัยชนะ(ที่ไม่มีใครพิชิตได้) ของ*

พระ(ศรี)ราม ผู้ทรงเป็นเทวดาอวตารของพระนารายณ์

ชื่อนี้พบเก่าสุดอยู่ในศิลาจารึกเขากบ (จ. นครสวรรค์) หลักที่ 11 พ.ศ. 1920

อโยธยาศรีรามเทพนคร มาจากศัพท์ว่า **อโยธยา+ศรีราม+เทพ+นคร** มีความหมายแยกได้ ดังนี้

อโยธยา หมายถึงไม่มีใครพิชิตได้หรือชนะ มาจากศัพท์สันสกฤตว่า **อยุธย** แล้วแผลงอุเป็นโอ ตรงกับภาษาบาลีว่า **อยุชฌ** ในมหากาพย์รามายณะระบุว่าเป็นเมืองพระราม ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสรยุ(ในชมพูทวีป)

ศรีราม คือพระนามของพระราม (อวตารปางที่ 7 ของพระนารายณ์) เป็นรูปศัพท์สันสกฤต เมื่อสวดมนต์อ้อนวอนขอพรพระนารายณ์มักออกพระนามว่า **"ศรีราม ฯ ฯ"**

เทพ หมายถึง เทพเจ้า, เทวดา ในรูปศัพท์สันสกฤต แต่แผลง ว เป็น พ

นคร หมายถึง เมือง เป็นรูปศัพท์สันสกฤต

2. กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา หมายถึง *เมืองเทวดาที่ไม่มีใครเอาชนะได้ของพระราม อันมีต้นวงศ์จากเมืองที่มีช่องทางติดต่อกว้างขวางสะดวกสบายและอุดมสมบูรณ์ของพระกฤษณะ*

ชื่อนี้แยกศัพท์ได้ว่า **กรุง+เทพ+ทวารวดี +ศรี+อยุธยา** มีความหมายดังนี้

กรุง หมายถึง เมืองหลวง, เมืองใหญ่มีคูน้ำและกำแพงล้อมรอบ, แผ่นดิน, ฯลฯ ในคำเขมรโบราณใช้ **"กรุง"** หมายถึงพระราชา

เทพ หมายถึง เทพเจ้า, เทวดา ในรูปศัพท์สันสกฤต แต่แผลง ว เป็น พ

ทวารวดี หมายถึง ช่องทางติดต่อสะดวกสบายอุดมสมบูรณ์ ในคัมภีร์วราหปุราณะระบุว่าเป็นชื่อหนึ่งของ**เมืองทวารกา** (มีรากจากคำบาลี-สันสกฤตว่า **ทวาร** แปลว่า ประตู, ช่อง, ทาง) แล้วมีในมหากาพย์มหาภารตะระบุว่าเป็นชื่อเมืองของพระกฤษณะ(อวตารปางที่ 8 ของพระนารายณ์) อยู่ในรัฐคุชราต ทางภาคตะวันตกของอินเดีย

ศรี หมายถึง สง่างาม, สิริมงคล, ดี เป็นรูปศัพท์สันสกฤต

อยุธยา หมายถึง ไม่มีใครเอาชนะได้ เป็นรูปศัพท์สันสกฤต ส่วนบาลีว่า**อยุชฌ** ในมหากาพย์รามายณะระบุว่าเป็นเมืองของพระราม ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสรยุ(ในชมพูทวีป)

พระราม

กษัตริย์สถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1893 ทรงมีพระนาม**"รามาธิบดี"** ว่า **สมเด็จพระรามาธิบดี** หมายถึงพระราม

ผู้เป็นใหญ่มีในคัมภีร์รามายณะ

ความเป็น“**พระราม**”ของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา แสดงออกให้เห็นตั้งแต่นามพระนคร เริ่มจาก **อโยธยาศรีรามเทพนคร** แล้วเปลี่ยนเป็น**กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา**

มีในเนื้อความ**โองการแช่งน้ำ** วรรณคียุคก่อนกรุงศรีอยุธยา

มีในพระราชพิธี**อินทราภิเษก**อยู่ในกฎมณเฑียรบาล เลียนแบบ**วิษณุวาภิเษก** ในภาพสลักที่ปราสาทนครวัดที่ยกย่องพระมหากษัตริย์เป็น**วิษณุ** คือพระนารายณ์อวตารเป็นพระราม (มีคำอธิบายอย่างละเอียดในหนังสือ *เสียมกุก ขบวนแห่ของชาวสยาม “เครือญาติ” เขมร ที่นครวัด*ฯ โดย *สุจิตต์ วงษ์เทศ* กองทุนแบ่งปันเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2552)

นอกจากนั้นยังมีการละเล่น**หนังใหญ่ ละคร** และ**โขน** เพื่อเผยแพร่ความเชื่อจากรามเกียรติ์สู่ราษฎรทุกระดับ โดยพระมหากษัตริย์ทรงมี“**พระราชนิพนธ์**”บทละครเรื่องรามเกียรติ์ประจำพระนครไว้เกือบทุกรัชกาล

รัชกาลที่ 1 ก็ทรงสืบทอดโบราณราชประเพณี โปรดให้มีพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ เมื่อ พ.ศ. 2340 แล้วยกย่องเป็นแบบฉบับใช้งานสืบจนปัจจุบัน

นอกจากนั้นยังยกเรื่องรามเกียรติ์ให้ช่างวิจิตรศิลป์ทำเป็นลวดลายบานประตูพระอุโบสถแกะสลักฝังมุก รวมทั้งให้วาดรูปเล่าเรื่องรามเกียรติ์ที่ผนังระเบียงคดรอบพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วสืบประเพณีจนถึงทุกวันนี้

พระราม มีความเป็นมาอยู่ในรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ว่าพระอิศวรทรงมีบัญชาให้พระนารายณ์อวตารเป็นพระราม ลงมาครองกรุงศรีอยุธยาเพื่อปราบยุคเข็ญในโลก มีกลอนบทละครว่า

เจ้าไปเถิดเกิดเป็นกษัตริย์
สุริยวงศ์จักรพรรดิมหาศาล
*ทรงนาม**พระราม**อวตาร*
*ในสถาน**กรุงศรีอยุธยา***

กรุงศรีอยุธยามีนามเต็มว่า“**กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา**” มีนิทานบอกความเป็นมาอยู่ในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตามคำบอกเล่าของฤๅษี ว่า

*ชื่อ**ทวารวดี**พนาสณฑ์*
ต้นฉัตรพระศุลีเป็นหลัก
อยู่บูรพ์หน้าศาลเทพารักษ์
ต้องด้วยลักขณาธานี
รูปจะบอกนามเมืองไว้
ให้เป็นมงคลเฉลิมศรี
จงเอาสมญาป่านี้
กับนามเราทั้งสี่ประสมกัน

*เรียกว่า**กรุงศรีอยุธยา***
ทวารวดีเขตขัณฑ์
จะเป็นที่สามโลกอภิวันท์
พระเกียรตินั้นจะทั่วแดนไตร ฯ

"นามเราทั้งสี่" ของฤาษีคือ อจนคาวี, ยุคอัคระ, ทหะ, ยาคะ แล้วเอาคำต้นของ 4 ชื่อมารวมกันเป็นอยุทยา ปัจจุบันเขียน **อยุธยา** มีกลอนดังนี้

อันนามกรเราสี่ตน
*รูปชื่อ**อจนคาวี***
*องค์นี้ชื่อ**ยุคอัคระ***
*องค์นั้นชื่อ**ทหะฤาษี***
*องค์โน้นชื่อ**ยาคะมุนี***
มีตระบะพิธีเสมอกัน

กรุงเทพฯ-กรุงธนบุรี สืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยา

กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 1 มีนามเดิมและสร้อยนามเดิมว่า **"กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา"**

นามและสร้อยนามอย่างนี้มีรากเหง้าเค้าต้นจากนามศักดิ์สิทธิ์ในคติมหาภารตะกับรามายณะของชมพูทวีป(อินเดีย) แล้วแพร่หลายเข้ามาถึงสุวรรณภูมิราว 2,000 ปีมาแล้ว มีร่องรอยเก่าสุดในดินแดนประเทศ

รัชกาลที่ 1 สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2325 ขนานนามตามกรุงศรีอยุธยาว่า "กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา"

จิตรกรรมสีปูนแห้งบนผนังโดมในพระที่นั่งอนันตสมาคม เจ้าพระยาจักรีกลับจากราชการทัพที่เมืองเขมร (ฝีมือช่างเขียนชาวอิตาเลียน เมื่อ พ.ศ. 2455-2456) *(ภาพจาก **จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก 2**. ผศ.ดร.อภินันท์ โปษยานนท์. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊พ จำกัด, 2536)*

ไทย ราวหลัง พ.ศ. 1200 ที่รู้กันในชื่อ **"ทวารวดี"** ต่อมาราวหลัง พ.ศ. 1600 รู้จักกันในชื่อ **"อโยธยาศรีรามเทพนคร"** จนถึง พ.ศ. 1893 มีชื่อในเอกสารโบราณว่า **"กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา"**

นาม **"เทพนคร"** ของกรุงอโยธยาเมื่อราวหลัง พ.ศ. 1600 สืบเนื่องเป็นนาม "**กรุงเทพ**ทวารวดีศรีอยุธยา" ของกรุงศรีอยุธยาเมื่อราวหลัง พ.ศ. 1893

จนถึงยุคกรุงธนบุรียังใช้นามเดิมสืบมาอีกว่า **"กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา** มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย" มีพยานหลักฐานอยู่ในพระราชสาส์นกรุงธนบุรีถึงกรุงศรีสัตนาคนหุต เมื่อ พ.ศ. 2314 (จ.ศ. 1133)

นอกจากหลักฐานฉบับนี้แล้ว ยังมีอยู่ในพระราชสาส์นอีกหลายฉบับ ระบุนามกรุงเทพฯที่หมายถึงกรุงธนบุรีตรงกันทุกฉบับ

กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 1 มีนามและสร้อยนามเดิมต่างจากปัจจุบัน แต่ตรงกับนามทางราชการของกรุงธนบุรีว่า **"กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา"** มีหลักฐานอยู่ในพระราชพงศาวดารฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) ตอนสร้างกรุงเทพฯ มีความตอนหนึ่งว่า

"ในการครั้งนั้นสมเดจ์พระสังฆราชแลพระราชาคณะผู้ใหญ่ประชุมพร้อมกัน

ป้ายชื่อกรุงเทพฯ หน้าศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร ที่เสาชิงช้า หน้าวัดสุทัศน์

"กรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์"

หมายถึงมหานครที่มีเทพยดาดำรงรักษาพระมหามณีรัตนปฏิมากร เป็นแก้วอย่างดีมีสิริอันประเสริฐสำหรับพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ประดิษฐานกรุงเทพมหานครนี้

*ได้คิดขนานพระนามถวายจาฤกลงในพระราชสุพรรณบัตร์ว่า----------บรมบพิตรพระพุทธอยู่หัว **ณกรุงเทพมหานคร บวรทวาราวดีศรีอยุทธยา**--------------------”* (*พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน* นฤมล ธีรวัฒน์ ผู้ชำระต้นฉบับศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ บรรณาธิการ โครงการหนังสือวิชาการในเครืออมรินทร์ ชุดประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร์ ภาคที่ 1 พิมพ์ครั้งแรก สำนักพิมพ์อมรินทร์วิชาการ พฤศจิกายน พ.ศ. 2539)

ครั้น พ.ศ. 2328 การสร้างพระนครและพระมหาปราสาทราชนิเวศน์สำเร็จดังพระราชประสงค์ จึงมีพระบรมราชโองการให้ทำพระราชพิธีบรมราชาภิเษกให้เต็มตามแบบแผนโบราณราชประเพณี

ครั้นเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการสมโภชพระนครต่อเนื่องกันไป แล้วพระราชทานนามพระนครใหม่ให้ต้องกับนามพระพุทธรัตนปฏิมากรว่า

“กรุงเทพมหานครบวรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์”

หมายถึงพระมหานครที่ดำรงรักษาพระมหามณีรัตนปฏิมากร เป็นแก้วอย่างดีมีสิริอันประเสริฐสำหรับพระบารมีของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ประดิษฐานกรุงเทพมหานครนี้

แล้วมีเรียกอย่างสั้นอยู่ในเอกสารร่วมสมัยว่า “กรุงรัตนโกสินทร์อินทรอยุธยา”

แต่ก่อนจะได้นามอย่างเป็นทางการ มีชื่อในเอกสารหลายเล่มสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 ว่า **“กรุงเทพมหานคร บวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์...”** (เลียนแบบชื่อเดิมของกรุงศรีอยุธยาว่า **“กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา”**) แสดงว่ายุคต้นๆ คนยังเชื่อถือคติครั้งกรุงศรีอยุธยาว่ากรุงเทพฯมีบรรพบุรุษเป็น**“ทวารวดี”** และ**“ศรีอยุธยา”** ตามคติรามายณะหรือรามเกียรติ์ ฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินจึงเป็นอวตารของพระนารายณ์ คือพระราม หรือรามาธิบดี สืบจนปัจจุบัน

ต่อมาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแปลงสร้อยที่ **“บวรรัตนโกสินทร์”** นั้นเป็น **“อมรรัตนโกสินทร์”** นอกนั้นคงไว้ตามเดิม มีโคลงสามกรุง พระนิพนธ์ น.ม.ส. พรรณนาว่า

⊙ กรุงเทพมหานครนี้ นามรบิล
อมรรัตนโกสินทร์ ต่อสร้อย
ย้ายจากฟากแผ่นดิน ตะวันตก
ผาดผุดดุจดังย้อย หยาดฟ้ามาดิน ฯ

4.

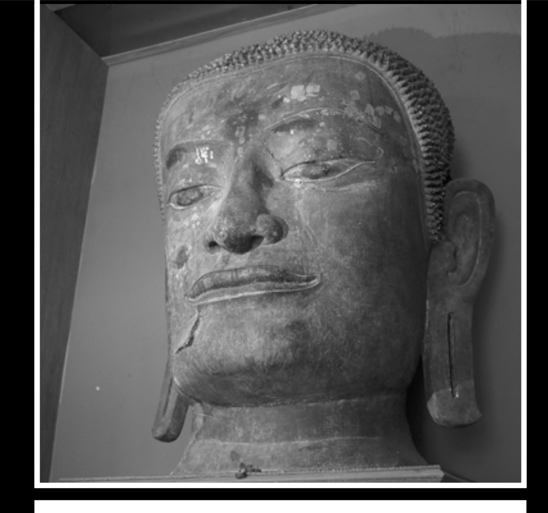
สุวรรณภูมิ-ทวารวดี มีพัฒนาการเป็น **กรุงศรีอยุธยา**

กรุงศรีอยุธยามีความเป็นมาของผู้คนและดินแดน เป็นส่วนหนึ่งอย่างแยกไม่ได้จากประวัติศาสตร์ภูมิภาคอุษาคเนย์ (South east Asia) ที่มีชื่อเรียกเก่าแก่ว่า**สุวรรณภูมิ**

เพราะกรุงศรีอยุธยา มีบริเวณศูนย์กลางอยู่บนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลางของประเทศไทย

และประเทศไทยก็เป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิในอุษาคเนย์อย่างแยกออกจากกันไม่ได้

ประเทศไทยมีต้นกระแสประวัติศาสตร์จากดินแดนและผู้คนบริเวณสุวรรณภูมิ ในอุษาคเนย์ทุกวันนี้ คนพวกหนึ่งบริเวณภาคกลางที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพิ่งสมมุติชื่อเรียกตัวเองว่า“**คนไทย**” เมื่อราวหลัง พ.ศ. 1700-1800 สืบจนปัจจุบัน

(บน) **เศียรพระธรรมิกราช** หล่อด้วยสัมฤทธิ์ พระพุทธรูปแบบอโยธยาศรีรามเทพนคร เป็นพระประธานของพระวิหารหลวงวัดธรรมิกราช อยุธยา (ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา)

(ล่าง) **พระเจ้าพะแนงเชิง** ในวิหารหลวงวัดพนัญเชิง อยุธยา ตามหลักฐานพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ บอกว่าทำขึ้นก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี 26 ปี แสดงว่าเป็นวัดสำคัญที่มีมาแต่ครั้งกรุงอโยธยาศรีรามเทพนคร

5,000 ปีมาแล้ว

บรรพชนคนภาคกลาง(ที่ต่อไปข้างหน้าจะสมมุติชื่อเรียกตัวเองว่า"**คนไทย**" เป็นครั้งแรกเมื่อราวหลัง พ.ศ. 1700) เริ่มตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนร่อนเร่อยู่ตามขอบอ่าวไทยดึกดำบรรพ์ เช่น **บ้านเก่า** (ต. จรเข้เผือก อ. เมือง จ. กาญจนบุรี), **บ้านโคกพนมดี** (อ. พนัสนิคม จ. ชลบุรี), และบริเวณลุ่มน้ำป่าสัก จ. ลพบุรี

คนพวกนี้ปลูกเรือนเสาสูง, ปลูกข้าวเหนียวแล้วกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก, เลี้ยงสัตว์, ทำเครื่องมือหินและโลหะ, ทำภาชนะดินเผามีทั้งหม้อสามขาและแบบอื่นๆ, ทำลูกปัดด้วยดิน, รู้จักทอผ้าหยาบๆ, มีพิธีศพเฉพาะหัวหน้าเผ่าพันธุ์บริเวณศักดิ์สิทธิ์กลางลานหมู่บ้าน ฯลฯ

อ่าวไทยยุคนี้กว้างกว่าปัจจุบัน ขอบเหนือสุดอยู่ลพบุรี ทางตะวันออกอยู่ถึงนครนายก, ปราจีนบุรี ทางตะวันตกอยู่ถึงสุพรรณบุรี, นครปฐม, ราชบุรี ส่วนมากเป็นทะเลโคลนตมที่เกิดจากตะกอนแม่น้ำพัดพามาทับถม

4,000 ปีมาแล้ว

แรกถลุงโลหะ เช่น สัมฤทธิ์(ที่ต่อไปข้างหน้าจะหล่อพระพุทธรูปและเทวรูป) พบมากทางลุ่มน้ำยม-น่าน เช่น สุโขทัย, พิษณุโลก ฯลฯ กับลุ่มน้ำป่าสัก เช่น ลพบุรี, เพชรบูรณ์ ฯลฯ

3,000 ปีมาแล้ว

มีคนจากภายนอกเคลื่อนย้ายเข้ามาทุกทิศทางทั้งทางบกและทางทะเล เช่น **ทางเหนือ** แถบยูนนาน, **ทางตะวันออก** แถบกวางตุ้ง-กวางสี-เวียดนาม, **ทางตะวันตก** แถบอ่าวเบงกอล ทะเลอันดามัน, **ทางใต้** แถบชวา-มลายู ทำให้บริเวณภาคกลางมีผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆ ตั้งหลักแหล่งประสมประสานอยู่ด้วยกันมากกว่าเดิม แล้วกระจัดกระจายไปทั่วประเทศ แต่หนาแน่นมากสุดอยู่ทางอีสานสองฝั่งโขง

กลองทองหรือมโหระทึกหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ เป็นสัญลักษณ์ร่วมของคนยุคนี้มีพบทั่วไป แต่มีศูนย์กลางการผลิตที่ยูนนาน-กวางสี-เวียดนาม(ต่อไปข้างหน้าคือ ฆ้อง, ระฆัง)

แหล่งสำคัญของยุคนี้อยู่ที่**บ้านดอนตาเพชร** (อ. พนมทวน จ. กาญจนบุรี) ต่อเนื่องถึงเมือง**จรเข้สามพัน** (อ. อู่ทอง จ. สุพรรณบุรี) รวมทั้ง**ลุ่มน้ำป่าสัก** (จ. ลพบุรี) กับบริเวณ**เขาสามร้อยยอด** (จ. ประจวบคีรีขันธ์)

ยุคนี้มี"**ภาษาร่วม**"ใช้สื่อสารในชีวิต

ประจำวันที่เป็นรากเหง้าภาษาตระกูลม้ง-เย้า, มอญ-เขมร, ชวา-มลายู, และไทย-ลาว (ภาษาไทยเริ่มมีหลักฐานในยุคนี้)

หลัง พ.ศ. 1

แรกมีชุมชนบ้านเมืองมีชื่อเรียกในคัมภีร์อินเดีย-ลังกาว่า**สุวรรณภูมิ** หมายถึงผืนแผ่นดินใหญ่อุษาคเนย์ทุกวันนี้ รวมทั้งประเทศไทยตั้งแต่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาถึงลุ่มน้ำโขง-สาละวิน โดยเฉพาะทางใต้ มีแผ่นดินคาบสมุทรเชื่อมโยง**การค้าโลก**

ด้วยเหตุนี้เอง บริเวณผืนแผ่นดินใหญ่สุวรรณภูมิที่เป็นดินแดนคาบสมุทร จึงกลายเป็นจุดเชื่อมระหว่างมหาสมุทรอินเดียตะวันตก กับมหาสมุทรแปซิฟิกทางตะวันออก ส่งผลให้มีผู้คนชาติพันธุ์ต่างๆจากตะวันตกและตะวันออกเข้ามาตั้งหลักแหล่งทั้งถาวรและชั่วคราวไม่ขาดสาย มีการประสมประสานทั้งทางเผ่าพันธุ์และทางสังคมวัฒนธรรม กลายเป็น**บรรพชน**หรือ**ต้นแบบ**ของคนปัจจุบัน มีชุมชนใหญ่ถลุงเหล็กเกิดขึ้นทางลุ่มน้ำน่าน(ทุ่งยั้งคลองโพ จ. อุตรดิตถ์) ลุ่มน้ำยม(บ้านด่านลานหอย จ. สุโขทัย) โดยเฉพาะทางที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยามีกระจายเต็มไปทุกลุ่มน้ำ

อารยธรรมจากตะวันตกที่ผ่านมาทางอินเดีย เช่น ศาสนา อักษร วรรณคดี

และอาหารการกิน(ข้าวเจ้า) จะเริ่มแพร่เข้ามาอย่างช้าๆให้หัวหน้าคนพื้นเมืองใช้เป็นเครื่องมือ(เทคโนโลยี)ทางการปกครอง รวบรวมผู้คนและชุมชนบ้านเมืองที่มีมาก่อนค่อยๆเติบโตก้าวหน้าขึ้นเป็นรัฐน้อย-ใหญ่ กระจัดกระจายทั่วสุวรรณภูมิต่อไปข้างหน้า

อารยธรรมจากตะวันออกจากจีนฮั่นทางภาคเหนือและ**“เจ๊ก”**ภาคใต้ของจีน เช่น ภาษาพูด เครื่องมือทอผ้า เครื่องมือโลหะ อาหารการกิน(ผัก) ฯลฯ คลุกคลีเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนพื้นเมืองทั่วไป

หลัง พ.ศ. 500

บริเวณลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีนกับลุ่มน้ำป่าสักและลุ่มน้ำบางปะกง เป็นบ้านเมืองศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนระหว่าง**ตะวันตก** คือ อินเดีย, ลังกา, เปอร์เซีย, อาหรับ ฯลฯ กับ**ตะวันออก** จีน(ฮั่น) ฯลฯ

บริเวณลำน้ำท่าจีน-แม่กลอง มีชุมชนขนาดใหญ่ระดับเมืองตั้งแต่ 3,000 ปีมาแล้ว อยู่บริเวณ**ดอนตาเพชร** (อ.พนมทวน จ. กาญจนบุรี) และ**อู่ทอง** (อ. อู่ทอง จ. สุพรรณบุรี) ที่ดอนตาเพชร-อู่ทอง นี่เอง ศาสนาพุทธจะแพร่หลายออกไปถึงที่อื่นๆ เช่น บริเวณลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก, ลุ่มน้ำบางปะกง-พานทอง, ลุ่มน้ำชี-มูล, ลุ่มน้ำโขง ฯลฯ

คนพื้นเมืองดั้งเดิมนับถือ**“ศาสนาผี”** มาก่อนนานแล้ว มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าทำพิธีกรรม เท่ากับผู้หญิงเป็นผู้สืบทอดพิธีกรรมในศาสนาผี เมื่อศาสนาพุทธ-พราหมณ์ที่มีผู้ชายสืบทอดพิธีกรรมแผ่มาถึงสุวรรณภูมิ ก็เกิดปะทะขัดแย้งก่อน แล้วประนีประนอมประสมประสานเข้าด้วยกันในภายหลัง โดยมีศาสนาพุทธ-พราหมณ์เป็นแกนนำหลักและเป็นเครื่องมือทันสมัยในการปกครองรวบรวมผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ให้มีศูนย์รวมร่วมกันอยู่ที่พุทธ-พราหมณ์

นับแต่นี้ไป คือราวหลัง พ.ศ. 500 ชุมชนบ้านเมืองในศาสนาผีที่รับพุทธ-พราหมณ์ จะเติบโตขึ้นเป็นบ้านเมือง แล้วมีพัฒนาการขึ้นเป็นรัฐขนาดเล็กบริเวณทะเลโคลนตมอย่างน้อย 2 แห่ง คือ บริเวณ**อู่ทอง** กับ**ลพบุรี** ปากน้ำเจ้าพระยาในประเทศไทย

ผู้คนพลเมืองของ 2 บริเวณนี้ มีหลายเผ่าพันธุ์ผสมผสานอยู่ด้วยกันมาก่อนและจะมีมากขึ้นเรื่อยๆโดยมีภาษาพูดคล้ายคลึงกัน ถือเป็น**ภาษาร่วมสุวรรณภูมิ** ใช้สื่อสารกันได้ทั่วไป แต่จะเริ่มรับภาษาอื่นเข้ามาใช้งาน เช่น ภาษาจากอินเดีย ภาษาจากจีน ฯลฯ จากนั้นก็รับตัวอักษรที่มากับศาสนาพุทธ-พราหมณ์ ยกย่องเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรม ใช้สื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ

ทางตอนบนลุ่มน้ำเจ้าพระยายังว่างเปล่า จะมีเพียงชุมชนขนาดเล็กถลุงเหล็กอยู่ทางลุ่มน้ำยมที่สุโขทัย กับมีผู้คนเคลื่อนย้ายจากบริเวณสองฝั่งโขง ผ่านลงมาทางลุ่มน้ำน่านที่อุตรดิตถ์-พิษณุโลก นานเข้าก็เริ่มเป็นชุมชนสถานีการค้าบนเส้นทางคมนาคม

หลัง พ.ศ. 1000

แรกมีรัฐขนาดเล็กก่อรูปขึ้นจากการค้าโลกตะวันตก-ตะวันออก แล้วเติบโตเป็นรัฐขนาดใหญ่ มีชื่อในเอกสารจีนว่า**หลั่งยะสิว**(ลังเกียฉู่) อยู่ทางลุ่มน้ำแม่กลอง-ท่าจีน ฟากตะวันตกทะเลโคลนตมอ่าวไทย กับ**โถโลโปตี**(ทวารวดี)อยู่ทางลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสัก ฟากตะวันออกทะเลโคลนตมอ่าวไทย

ต่อมาอีกนานทะเลโคลนตมในอ่าวไทยดึกดำบรรพ์ตื้นเขินเป็นดินดอนอุดมสมบูรณ์ มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่าเป็นแกนกลาง ทำให้เกิดบ้านเมืองและรัฐเอกราชขึ้นบริเวณที่ราบลุ่มสองฟากแม่น้ำเจ้าพระยา คือ

รัฐหลั่งยะสิว อยู่ที่นครชัยศรี จ. นครปฐม ฟากตะวันตกลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีเครือข่ายอยู่เมืองคูบัว (จ. ราชบุรี) และบริเวณ จ. เพชรบุรี

รัฐโถโลโปตี อยู่ที่ลพบุรี ฟากตะวัน

ออกลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีเครือข่ายอยู่เมืองศรีมโหสถ (จ. ปราจีนบุรี) เมืองพระรถ (จ. ชลบุรี) และบริเวณ จ. จันทบุรี

บ้านเมืองและรัฐเหล่านี้ต่างเลือกรับศาสนาพุทธ-พราหมณ์ และตัวอักษรจากอินเดียมาใช้เป็นเครื่องมือทางการปกครอง รวบรวมผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ให้อยู่ร่วมในอำนาจเดียวกัน มีคนพวกหนึ่งเรียก **สาม** คือสยามอยู่ด้วย

ส่วน**ตอนบน**ลุ่มน้ำเจ้าพระยาภาคกลางบริเวณแม่น้ำน่าน-ยม อยู่บนเส้นทางคมนาคมระหว่างแม่น้ำโขง-อ่าวเมาะตะมะ-อ่าวไทย ทำให้มีผู้คนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งหลักแหล่งชั่วคราว แต่บางพวกตั้งหลักแหล่งถาวรเป็นบ้านเมืองขึ้นต่อไปข้างหน้า

หลัง พ.ศ. 1500

รัฐพื้นเมืองทั้งหมดในสุวรรณภูมิต่างปรับตัวทางการค้า แล้วควบคุมการค้าด้วยตัวเอง ทำให้เติบโตเข้มแข็งมีเครือข่ายกว้างขวาง เกิดบ้านเมืองน้อยใหญ่ทั้งชายฝั่งทะเลและภายในลุ่มน้ำลำคลอง ต่างสร้างความสัมพันธ์เป็นเครือญาติพี่น้องผู้ใหญ่ผู้น้อยผ่านการแต่งงาน มีผู้คนจากทุกทิศทางเคลื่อนย้ายเพิ่มเติม แล้วตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งตอนบนและตอนล่างรอบอ่าวไทย

ฟากตะวันตกลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีการรวมตัวของผู้คน**ชาวสยาม**แล้วสมมุติชื่อดินแดน**สยามประเทศ** ติดต่อกับ**พุกามประเทศ**(พม่า), **รามัญประเทศ**(มอญ), **มาลัยประเทศ**(มลายู)

ฟากตะวันออกลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็นพวก**ละโว้**หรือมีชื่อที่คนอื่นเรียกอย่างยกย่องว่า**ขอม** สังกัด**กัมพุชประเทศ**(กัมพูชา)

หลัง พ.ศ. 1600

การค้าสำเภากับจีนหนาแน่นมากขึ้น แต่เส้นทางคมนาคมทางน้ำโดยเฉพาะแม่น้ำลพบุรีคับแคบและอยู่ห่างไกลปากน้ำอ่าวไทยที่โคลนตมถมทับยื่นลงไปมากกว่าแต่ก่อน ดินดอนเกิดขึ้นกว้างขวาง รัฐละโว้จึงย้ายศูนย์กลางมาอยู่ลำน้ำเจ้าพระยาบริเวณที่สบกันของลำน้ำลพบุรี-ป่าสัก แล้วสถาปนาเมืองมีนามศักดิ์สิทธิ์ว่า**อโยธยาศรีรามเทพนคร** ที่ต่อไปข้างหน้าจะเป็น**กรุงศรีอยุธยา**

ภาษาพูดของผู้คนทั้งภาคพื้นแผ่นดินใหญ่สุวรรณภูมิกับบริเวณหมู่เกาะเป็น**ภาษาร่วม** แต่แตกต่างเล็กน้อยตามภูมิประเทศ โดยมี**ภาษากลาง**ใช้สื่อสารทางการค้า 2 เขตใหญ่ๆ คือ ภาษาตระกูลไทย-ลาว ของดินแดนภายใน และภาษาตระกูลชวา-มลายูของดินแดนภาคพื้นทวีปริมทะเลและหมู่เกาะ

นับแต่ พ.ศ. 1500 เป็นต้นไป อักษรทางศาสนาที่รับจากอินเดียใต้(ทมิฬ) ตั้งแต่แรกจะคลี่คลายไปในลักษณะเฉพาะของรัฐพื้นเมืองอย่างน้อย 3 แบบ คือ **อักษรมอญ** ใช้ในรามัญประเทศทางรัฐพุกาม **อักษรเขมร** ใช้ในกัมพุชประเทศทางรัฐกัมพูชา แต่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีพวกสยาม เรียก**อักษรขอม อักษรกวิ** ใช้ทางมาลัยประเทศ ทางใต้ถึงมาเลเซีย

หลัง พ.ศ. 1700

มีศาสนามวลชนแพร่หลายออกไปกว้างขวางคือ ศาสนาพุทธใช้ภาษาไทย กับศาสนาอิสลามใช้ภาษามลายู บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีรัฐเอกราชอย่างน้อย 2 แห่ง คือ **รัฐละโว้–อโยธยา** (ลพบุรี), **รัฐสุพรรณภูมิ** (สุพรรณบุรี เป็นชื่อสืบเนื่องจากสุวรรณภูมิ) แล้วยังมีรัฐย่อยๆ คือ **รัฐเจนลีฟู** (ชัยนาท), **รัฐเพชรบุรี** (เพชรบุรี) ฯลฯ

รัฐอโยธยาศรีรามเทพ บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง สนับสนุนผลักดันให้เกิด**รัฐสุโขทัย**ขึ้นตอนบนบริเวณลุ่มน้ำยม-น่าน นับถือศาสนาพุทธเถรวาท ใช้ภาษาไทยเป็นภาษากลาง มีเครือข่ายถึงบริเวณสองฝั่งโขงที่เรียกภายหลังว่า**ล้านช้าง–ล้านนา**

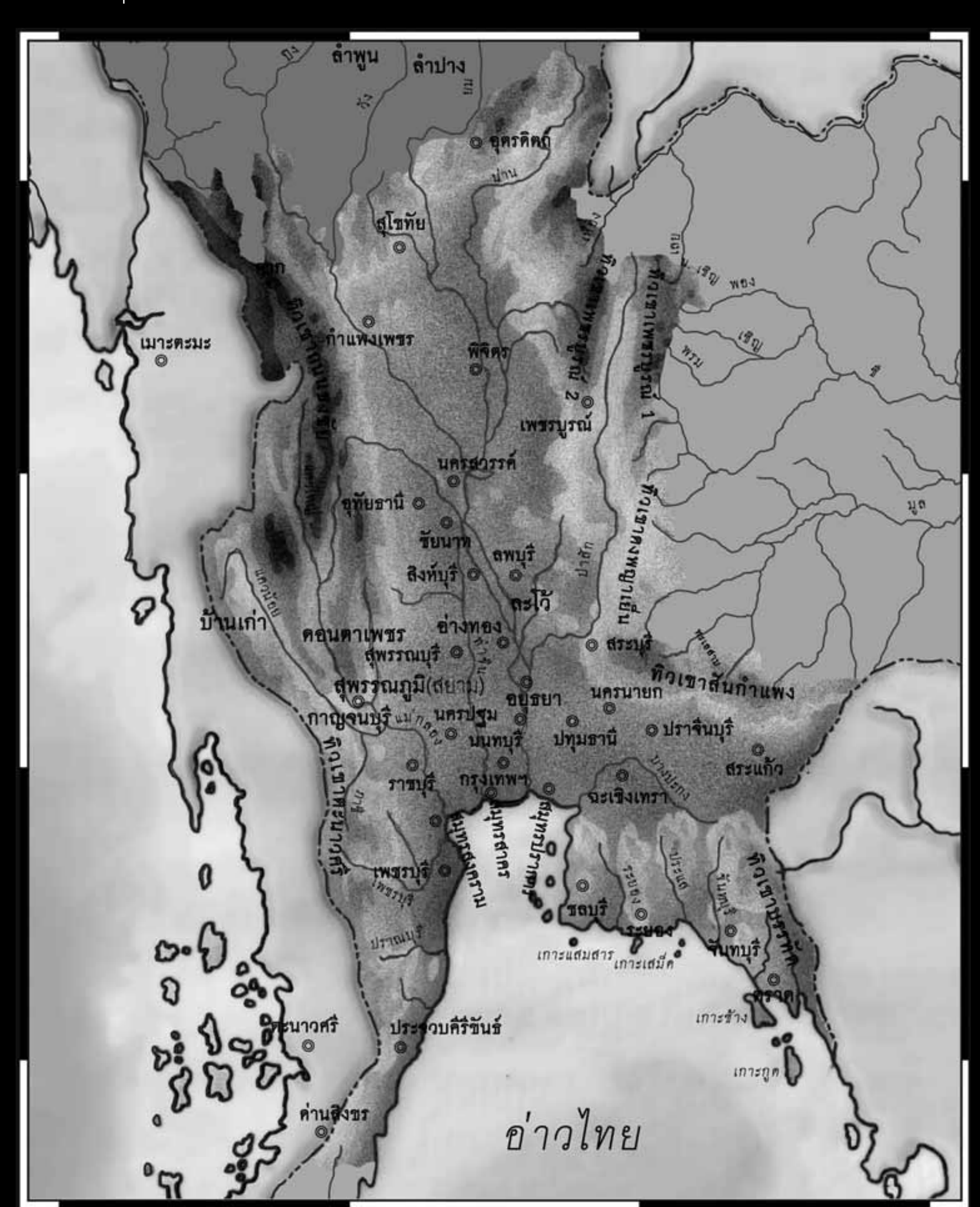
หลัง พ.ศ. 1800

บริเวณอโยธยามศรีรามเทพนครเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติ โดยเฉพาะ**สำเภาจีน** จนเติบโตเปลี่ยนราชวงศ์และเปลี่ยนชื่อเป็น**กรุงศรีอยุธยา** ทำให้คนพื้นเมืองจากอีสานและสองฝั่งโขงเคลื่อนย้ายลงมาเป็นประชากรหนาแน่น แล้วมี**อักษรไทย**ได้แบบจากอักษรขอม(เขมร)ใช้งานทางศาสนา-การเมือง แล้วสมมุติเรียกชื่อตนเองว่า“**คนไทย**”เป็นครั้งแรก ต่อมาชาวต่างชาติเรียกกรุงศรีอยุธยาว่า**ราชอาณาจักรสยาม** ใช้ภาษาเขมรในราชสำนัก (จะเป็นราชาศัพท์ต่อไปข้างหน้า)

ขณะเดียวกันก็ขยายเครือข่ายลงไปควบคุมรัฐเพชรบุรีกับรัฐนครศรีธรรมราช ประชิดกับรัฐปัตตานีที่เป็นเอกเทศ

หลัง พ.ศ. 2000

กรุงศรีอยุธยาราชอาณาจักรสยามมีนามเป็นทางการว่า**กรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา** (หมายถึงสืบจากทวารวดีของพระรามจากเมืองละโว้) แผ่อำนาจยึดครองรัฐสุโขทัยได้ทั้งหมด แล้วลดฐานะเจ้านายราชวงศ์สุโขทัยลงเป็นขุนนางให้ไปอยู่ใกล้ชิดในพระนครศรีอยุธยา แล้วเผชิญหน้ากับรัฐล้านนาต่อไปอีกนาน

*แผนที่แสดงที่ตั้งกรุงศรีอยุธยาอยู่บริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางของประเทศไทย (ภาพจากหนังสือ **แผนที่ประวัติศาสตร์ของ(สยาม)ประเทศไทย** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2550)*

ขณะเดียวกันก็แผ่อำนาจไปที่ราบสูงบริเวณลำน้ำมูล มีศูนย์กลางอยู่เมืองนครราชสีมา ควบคุมเส้นทางคมนาคมการค้ากับสองฝั่งโขงและทะเลสาบเขมร

ผลของการสร้างราชอาณาจักรสยามแผ่ไปควบคุมเส้นทางการค้าทางบก-ทะเลกว้างขวาง ทำให้เกิดสงครามกับหงสาวดี-อังวะ

หลัง พ.ศ. 2300

หงสาวดียกมาตีกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2310

พระเจ้าตากย้ายราชธานีลงไปอยู่เมืองบางกอก แล้วตั้งกรุงธนบุรีขึ้นใหม่ ขยายอำนาจถึงล้านนา, อีสาน-ลาว, ลงใต้ถึงนครศรีธรรมราช ประชิดรัฐปัตตานีที่เป็นเอกเทศ

หลังจากนั้นราชวงศ์จักรีสถาปนากรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. 2325 เป็นราชธานีแผ่อำนาจครองรัฐปัตตานีเป็นครั้งแรก

หลัง พ.ศ. 2400

กรุงสยามเผชิญหน้ากับจักรวรรดินิยมอังกฤษ-ฝรั่งเศส ต้องยอมรับวิทยาการจากยุโรป เริ่มปรับตัวเองเป็น**รัฐชาติ**

ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็น

ระบอบประชาธิปไตยเมื่อ 24 มิถุนายน 2475

ต่อมาเปลี่ยนชื่อจาก**สยาม**เป็น**ประเทศไทย** แล้วบังคับให้ทุกชาติพันธุ์ต้องเป็น**คนไทย** เมื่อ 24 มิถุนายน 2482

5.

กำแพง, ป้อม, และประตู พระนครศรีอยุธยา

กำแพงพระนคร ด้านทิศเหนือริมแม่น้ำลพบุรี ตรงข้ามคลองสระบัว (*ภาพจากหนังสือ **อยุธยา : Discovering Ayutthaya** ของ **ชาญวิทย์ เกษตรศิริ** พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2546*)

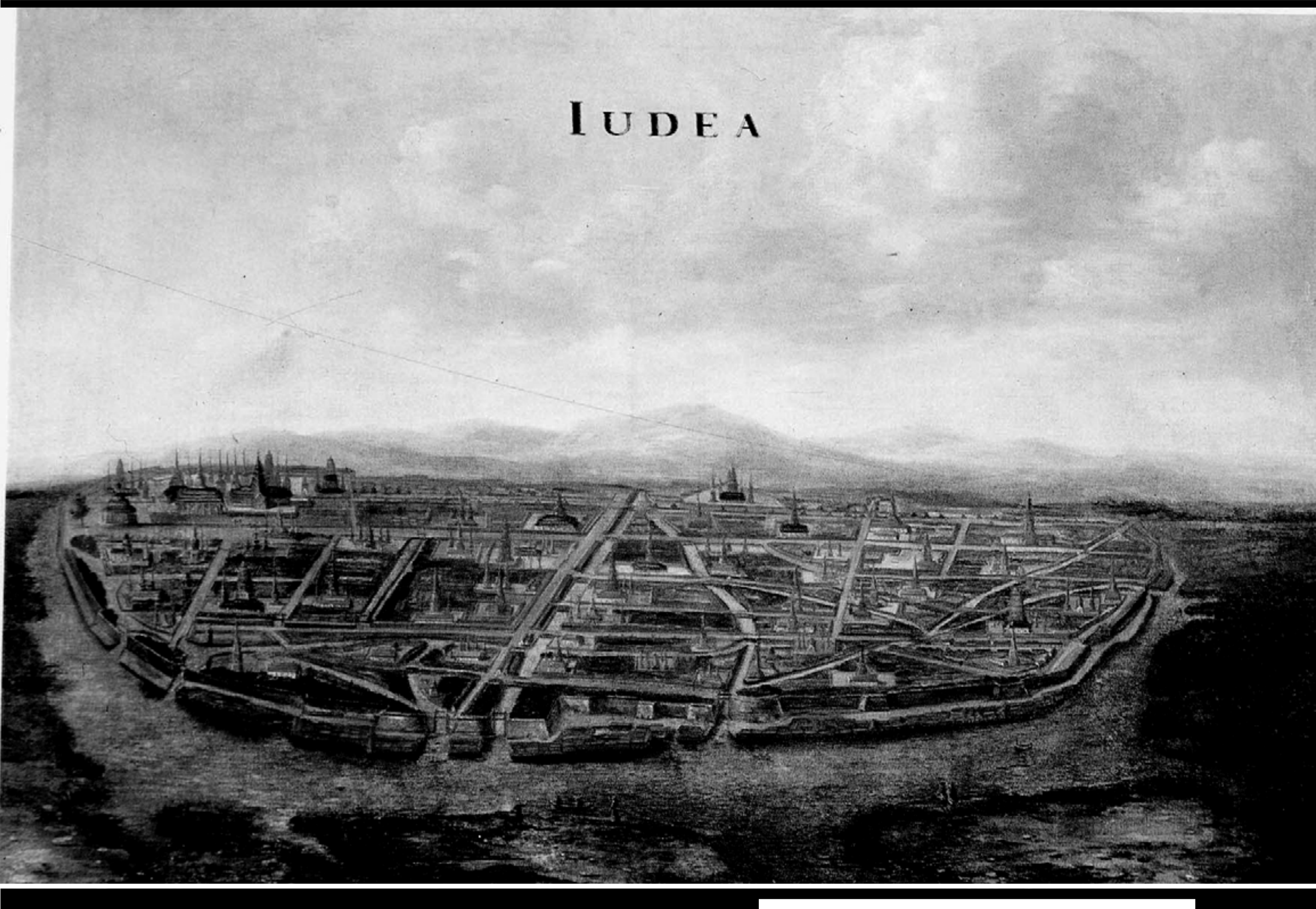
ป้อมเพชร บริเวณน้ำวนบางกะจะ ที่แม่น้ำป่าสักไหลบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยา (*ภาพจากหนังสือ **อยุธยา : Discovering Ayutthaya** ของ **ชาญวิทย์ เกษตรศิริ** พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2546*)

พระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่บนเกาะหนองโสน มีแม่น้ำล้อมรอบ เกาะนั้นมีสัณฐานคล้ายรูปสำเภานาวา ข้างหัวสำเภาอยู่ทิศตะวันออก ส่วนข้างท้ายสำเภาหรือท้ายเภตราอยู่ทิศตะวันตก

ข้อความพรรณนานี้อยู่ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) กับหนังสืออธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา (ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา) สอดคล้องกับกลอนเพลงยาวนิราศ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (ในรัชกาลที่ 1) ที่บรรยายความทรงจำลักษณะพระนครศรีอยุธยาว่า

"บริเวณอื้ออลด้วยชลธี
ประดุจเกาะอสุรีลงกา"

ต่อมาพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) สมุหเทศาภิบาลมณฑล

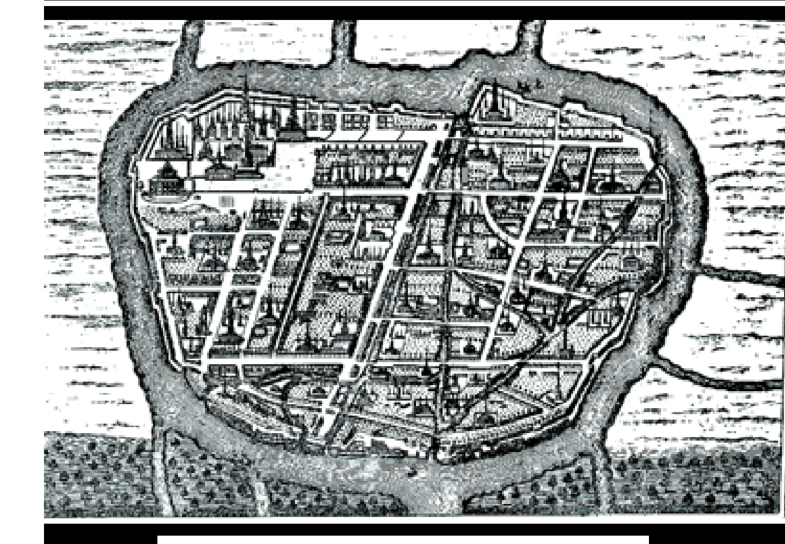

เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา มีน้ำล้อมรอบ มีกำแพง, ป้อม, ประตู และมีชานพระนครระหว่างกำแพงอิฐกับตลิ่งริมแม่น้ำโดยรอบ ภาพเขียนสีน้ำมันฝีมือชาวฮอลันดา ในพุทธศตวรรษที่ 23 สันนิษฐานว่าวาดขึ้นตามคำสั่งของนายโยส เซาเติ่น ผู้จัดการบริษัทการค้าฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่ Rijks museum, กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ *(ภาพจาก **From Japan to Arabia : Ayutthaya's Maritime Relations with Asia 1999**)*

อยุธยาในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้สำรวจตรวจสอบทางภูมิศาสตร์และภูมิประเทศ แล้วมีอธิบายว่า

แผ่นดินตรงที่ตั้งพระนครศรีอยุธยาแต่เดิมไม่ได้เป็นเกาะ แต่มีลักษณะคล้ายแหลมที่ยื่นจากทุ่งหันตราทางทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก จนถึงแนวแม่น้ำเจ้าพระยาที่ไหลลงมาจากทิศเหนือ แล้วแม่น้ำเจ้าพระยาก็ไหลวกลงเป็นแนวทางทิศใต้ที่หน้าวัดพนัญเชิง ทำให้แผ่นดินที่คล้ายแหลมนี้มีแม่น้ำล้อมรอบสามด้าน แต่มีลำรางสายเล็กๆ เรียกคูขื่อหน้าอยู่ด้านตะวันออก ไหลจากหัวรอไปบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาที่หน้าวัดพนัญเชิงอยู่ด้วย ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา ได้โปรดให้ขุดขยายคูขื่อหน้าให้กว้างกว่าเดิม เมื่อนานเข้าก็ทำให้สายน้ำเดินทางคูขื่อหน้าแรงจัดขึ้น จึงกัดเซาะตลิ่งพังกว้างออกไปจนกลายเป็นแม่น้ำที่ทุกวันนี้เรียกแม่น้ำป่าสัก แล้วขยายกำแพงพระนครออกมาชิดลำน้ำป่าสักด้วย(*ตำนานกรุงเก่า*, พระยาโบราณบุรานุรักษ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า เรียบเรียงแลพิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายในงานพระราชพิธีรัชมงคล, โรงพิมพ์อักษรนิติ์ ร.ศ. 126, พ.ศ. 2451)

ด้วยเหตุดังกล่าว พระนครศรีอยุธยาจึงกลายเป็นเกาะที่มีสัณฐานคล้ายลำสำเภานาวา

(บน) พระนครศรีอยุธยา ช่างชาวฮอลันดาเขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2179 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่พิมพ์เผยแพร่ในยุโรปเป็นครั้งแรกเมื่อสมัยก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา *(ภาพจาก **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ เรื่องศิลปและภูมิสถานอยุธยา กรุงศรีอยุธยา และจังหวัดพิจิตร**)*

(ล่าง) พระนครศรีอยุธยา ภาพเขียนสีน้ำฝีมือชาวฮอลันดาเขียนขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. 2179 ราวแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พิมพ์ครั้งแรกใน The Atlas of Vingboons ในปี ค.ศ. 1665 *(ภาพจาก **In the King s Trail : an 18th Century Dutch Journey to the Buddha's Footprint 1997**)*

สร้างกำแพง 2 แนว

กำแพงพระนครศรีอยุธยามีการเปลี่ยนแปลงแบ่งเป็น 2 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะแรก ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แนวกำแพงด้านตะวันออกยังไม่ถึงคูขื่อหน้าทำให้มีที่ว่างด้านตะวันออกถึงคูขื่อหน้า

ระยะหลัง ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชา มีการขยายกำแพงพระนครด้านทิศตะวันออกมาเลียบคูขื่อหน้า พร้อมกับขุดขยายคูขื่อหน้าให้กว้างขึ้นเพื่อป้องกันข้าศึก แล้วโปรดให้สร้างวังจันทรเกษมไว้ภายในกำแพงพระนครด้านตะวันออกในครั้งนี้ด้วย

เหตุที่ต้องขยายกำแพงพระนครก็เนื่องมาจากศึกเสียกรุงครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2112 พวกพม่ายกพลข้ามคูขื่อหน้ามาตั้งกองกำลังในบริเวณที่ว่างนี้ได้สะดวกซึ่งเป็นอันตรายยิ่ง หนทางที่จะป้องกันข้าศึกมิให้เข้ามาโดยง่าย จึงขยายกำแพงพระนครออกไป

กำแพงพระนครศรีอยุธยายุคแรกสร้างคงเป็นเนินดินหรือกำแพงดินถมสูงไว้เท่านั้น ต่อภายหลังจึงสร้างกำแพงอิฐเสริมให้สูงขึ้น ดังจะเห็นร่องรอยกำแพงอิฐที่เหลือตั้งอยู่บนเนินดินที่สูงกว่าระดับดินปกติ บางแห่งสูงถึง 3 เมตร และกว้างมากกว่า 16 เมตร โดยก่อเป็นผนัง 2 ด้าน ด้านละ 8 เมตร แล้วถมดินกับอิฐหักไว้ตรงช่องกลาง ส่วนสูงจากเชิงกำแพงถึงปลายใบสีมาราว 6 เมตร

แต่กำแพงพระนครมิได้ก่อด้วยอิฐทั้งหมด เพราะคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม พรรณนาว่ากำแพงและใบสีมาก่อด้วยอิฐบ้าง ศิลาแลงบ้าง และศิลาแดงบ้าง ล้อมรอบเป็นพระนคร *"ด้านยาวร้อยเส้นเศษ ด้านกว้างห้าสิบเส้นเศษ"* ซึ่งมีผู้ตรวจสอบว่าถ้าวัดโดยรอบรวมกันแล้วประมาณ 12.4 กิโลเมตร โดยมีป้อมค่ายคูประตูใหญ่น้อยเรียงรายล้อมรอบเป็นระยะๆ

พระยาโบราณราชธานินทร์ บันทึกไว้ว่ารัชกาลที่ 1 โปรดให้รื้อป้อมกำแพงและสถานที่ต่างๆ เพื่อเอาอิฐลงไปสร้างกรุงเทพฯ (เพราะเผาอิฐใหม่ไม่ทัน) *"จึงยังคงเหลืออยู่แต่ป้อมเพชร์กับป้อมประตูข้าวเปลือกข้างวัดท่าทราย แลเศษกำแพงที่หน้าวัดญาณเสนแห่งหนึ่ง เศษกำแพงมีประตูช่องกุฎีที่ข้างวัดจีนตรงวัดพนัญเชิงข้ามแห่งหนึ่งเท่านั้น ตามสันเชิงเทินรากกำแพงที่รื้ออิฐไปราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำก็ถือเอาเป็นที่หลังบ้านของตนทั่วกัน"* (*อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา*-กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์, มหาอำมาตย์โท พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาลมณฑล

อยุธยา อุปนายกราชบัณฑิตยสภา แผนกโบราณคดี, พิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายในการพระราชพิธีทรงบวงสรวงอดีตมหาราชเจ้าที่พระนครศรีอยุธยา เมื่อปีขาล พ.ศ. 2469, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2469)

ครั้น พ.ศ. 2438 (สมัยรัชกาลที่ 5) พระยาไชยวิชิต (นาค ณ ป้อมเพชร) ผู้รักษากรุงได้ให้เกลื่อนที่บนสันกำแพงพระนครศรีอยุธยาทำเป็นถนนตั้งแต่ป้อมเพชรถึงวังจันทน์

ต่อมา พ.ศ. 2442 (สมัยรัชกาลที่ 5) พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เมื่อยังเป็นพระอนุรักษ์ภูเบศร์และเป็นผู้รักษากรุงได้เกลื่อนที่บนสันกำแพงพระนครศรีอยุธยาทำเป็นถนนจนรอบกรุงกับสร้างสะพานไม้ข้ามคลองต่างๆด้วย

ทุกวันนี้ก็คือถนนอู่ทองโดยรอบเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา

ป้อมและประตูพระนคร

กำแพงและใบสีมาของพระนครศรีอยุธยาก่อด้วยอิฐบ้าง ศิลาแลงบ้าง และศิลาแดงบ้าง วัดโดยรอบรวมกันแล้วประมาณ 12.4 กิโลเมตร มีป้อมค่ายคูประตูใหญ่น้อยเรียงรายล้อมรอบเป็นระยะๆ ตามทิศทางเวียนขวาดังต่อไปนี้

ด้านทิศตะวันออก

เริ่มจากย่านหัวรอ เลียบแม่น้ำป่าสักลงไปทางใต้ มี

ป้อมมหาไชย อยู่ตรงหัวรอ

- ***ประตูใหญ่ท่าช้างวังจันทน์*** *อยู่ใต้ป้อมมหาไชย*

- *ประตูช่องกุด 2 ช่อง*

- ***ประตูใหญ่ฉนวนน้ำท่าวังจันทน์*** *อยู่เยื้องไปทางใต้วังจันทน์*

- *ประตูช่องกุด 3 ช่อง*

ป้อมวัดฝาง อยู่ตรงวัดขวาง ใกล้โรงเรียนจอมสุรางค์อุปถัมภ์ทุกวันนี้

- *ประตูช่องกุด 1 ช่อง*

- ***ประตูใหญ่หอรัตนไชย*** *อยู่คลองน้ำหรือคลองวัดปราสาท*

- *ประตูช่องกุด 3 ช่อง*

- ***ประตูใหญ่เจ้าจันทน์*** *หามเอาศพออกประตูนี้ น่าจะอยู่ระหว่างปลายถนนที่มาจากป่าถ่านกับปลายถนนที่มาจากป่าโทน*

- *ประตูช่องกุด 2 ช่อง*

ป้อมปืนเกาะแก้ว อยู่หน้าวัดสุวรรณตรงข้ามวัดเกาะแก้ว ในพงศาวดารเรียกว่าหอราชคฤห์

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

แล้วถึงมุมกำแพงพระนครด้านตะวันออกเฉียงใต้เรียกว่าหัวสาระภา อยู่ตรงข้ามวัดพนัญเชิง เป็นบริเวณแม่น้ำที่ทอดสมอสำเภา

ด้านทิศใต้

เริ่มจากมุมพระนครที่หัวสาระภาฝั่งตรงข้ามวัดพนัญเชิง ไปทางตะวันตก มี

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

ป้อมปืนใหญ่ อยู่ฝั่งตรงข้ามวัดพนัญเชิง

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

ป้อมเพชร อยู่ฝั่งตรงข้ามวัดพนัญเชิง สมัยก่อนเรียกตลาดน้ำบางกะจะ เป็นบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำป่าสักมาพบกัน แล้วรวมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาไหลลงใต้ไปออกปากอ่าว จึงเป็นป้อมสำคัญที่สุด สำหรับป้องกันข้าศึกที่ขึ้นมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม พรรณนาว่าเป็น *"ป้อมปืนใหญ่ก่อด้วยศิลาแลงมั่นคงแข็งแรง สูง 3 วาสองศอก ป้อมนี้สูงกว่ากำแพงกรุง 2 ศอก มีชานชาลารอบป้อมกว้างสามวา มีกำแพงแก้วล้อมรอบชานป้อม มีประตูช่องกุฎข้างซ้ายป้อมประตู 1 ข้างขวาป้อมประตู 1 ประตูทั้งสอง นั้นเดินออกตามชานป้อมใหญ่ได้รอบป้อม มีปืนแซกตามช่องแปดกระบอก ชั้นล่างปืนใหญ่รางเกวียนบันจุทุกช่อง 16 กระบอก ป้อมใหญ่นี้มีชื่อ ป้อมเพชร ตั้งอยู่ตรงแม่น้ำตะลาดบางกระจะ..."*

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง
- ***ประตูในไก่*** เป็นประตูน้ำอยู่ใกล้ป้อมเพชร กั้นน้ำในคลองที่ไหลลงมาจากทิศเหนือผ่านหลังวังจันทน์
- *ประตูช่องกุด* 5 ช่อง

ป้อมอกไก่ อยู่ใต้ประตูน้ำในไก่

- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง
- ***ประตูจีน*** เป็นประตูน้ำใหญ่กั้นน้ำที่ไหลลงมาจากทิศเหนือที่คลองประตูข้าวเปลือก
- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง
- ***ประตูเทสมี*** เป็นประตูน้ำใหญ่ บางแห่งเรียกประตูเทพหมี
- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง อยู่ตรงท่าด่านชี

ป้อมปืนปากคลองคูจาม

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง อยู่ในด่านท่าชี
- ***ประตูไชย*** เป็นประตูน้ำใหญ่
- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง
- ***ประตูใหญ่ฉะไกรน้อย***
- *ประตูช่องกุด* 3 ช่อง
- ***ประตูใหญ่ฉะไกรใหญ่*** เป็นประตูน้ำอยู่ตรงข้ามวัดพุทไธสวรรย์ กั้นน้ำที่ไหลมาจากทิศเหนือ เรียกคลองท่ออยู่ท้ายพระราชวัง
- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง

ป้อมปืนปากคลองละคอนไชย อยู่ตรงข้ามคลองขุนละคอนไชย หรือคลองตะเคียน

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

นับเป็นสุดด้านทิศใต้

ด้านทิศตะวันตก

เริ่มจากหัวเลี้ยววังไชย (ซึ่งเป็นวังเดิมของพระเฑียรราชา เมื่อเสวยราชย์เป็นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแล้ว โปรดให้สร้างเป็นวัดชื่อวัดวังไชย) ไปทางเหนือ มี

- *ประตูช่องกุด 3 ช่อง*
- ***ประตูใหญ่คลองแกลบ*** เป็นประตูน้ำที่ชาวบ้านเรียกคลองท่าพระ
- *ประตูช่องกุด 2 ช่อง*
- ***ประตูใหญ่ท่าพระราชวังหลัง*** อยู่ระหว่างวัดสวนหลวงกับวัดน้อย ใกล้ๆ เจดีย์ศรีสุริโยทัย
- *ประตูช่องกุด 2 ช่อง*
- ***ประตูใหญ่คลองฉางมหาไชย*** เป็นประตูน้ำระหว่างวัดสวนหลวงกับวัดสบสวรรค์
- *ประตูช่องกุด 3 ช่อง*
- ***ประตูใหญ่คลองฝาง***เป็นประตูน้ำ

ป้อมปืนสัตกบ ในพงศาวดารเรียกป้อมท้ายกบ อยู่บริเวณหัวแหลม

นับเป็นสุดด้านตะวันตก

ด้านทิศเหนือ

เริ่มจากป้อมสัตกบหรือป้อมท้ายกบ ใกล้ย่านหัวแหลม ไปทางตะวันออก มี

- *ประตูช่องกุด 1 ช่อง*
- **ประตูใหญ่สัตกบ**หรือ**ประตูท้ายกบ** เป็นประตูออกไปตลาดขายปลาสด
- *ประตูช่องกุด 1 ช่อง*

ป้อมปืนใหญ่ศุภรัตน์ อยู่ระหว่างวัดโคกกับวัดตึก

- *ประตูช่องกุด 1 ช่อง*
- ***ประตูห่าน*** เป็นประตูใหญ่
- *ประตูช่องกุด 1 ช่อง*
- ***ประตูใหญ่หมูทะลวง***

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมพรรณนาว่า *"ประตูนี้สำหรับเชิญพระศพพระเจ้าลูกเธอ แลพระเจ้าหลานเธอลงเรือขบวนแห่ไปถวายพระเพลิงที่ในพระเมรุวัดไชยวัฒนาราม"*

- *ประตูช่องกุด 1 ช่อง*
- ***ประตูปากท่อ*** เป็นประตูน้ำใหญ่คอยกั้นน้ำคลองท่อตรงมุมกำแพงพระราชวังหลวงด้านตะวันตกเฉียงเหนือ

นับแต่ประตูปากท่อตรงมุมกำแพงพระราชฐานด้านตะวันตกเฉียงเหนือนี้ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้จะเป็นแนวพระราชฐานด้านทิศเหนือเลียบแม่น้ำลพบุรี

- ***ประตูใหญ่ท่าขัน***

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

- ***ประตูใหญ่ท่าซัก***

- *ประตูช่องกุด* 3 ช่อง

- ***ประตูใหญ่ท่าสิบเบี้ย*** อยู่หน้าวัดธรรมิกราช เป็นประตูสำหรับนำช้างลงอาบน้ำในแม่น้ำลพบุรี

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมพรรณนาว่า *"ประตูใหญ่ ช้างลงอาบน้ำชื่อประตูท่าสิบเบี้ย 1 ที่ริมท่าสิบเบี้ยนั้นมีโรงช้างระหว่างค่ายนอกกำแพงกรุง ริมน้ำโรงสี่ห้องใส่ช้างพลายห้องละช้างสี่ช้าง....."*

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

แนวกำแพงพระนครด้านเหนือเลียบแม่น้ำลพบุรีที่เป็นกำแพงพระราชฐานด้วยนี้ มีส่วนหนึ่งได้ก่อกำแพงซ้อนขึ้นใหม่ทำให้สับสน เรื่องนี้พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) สอบสวนไว้ได้ความว่าเมื่อก่อนสงครามเสียกรุงครั้งที่ 2 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ กองทัพพม่ายกเข้ามาล้อมกรุง สมเด็จพระเจ้าอุทุมพรที่ทรงสละราชสมบัติทรงผนวชอยู่ที่วัดประดู่ทรงธรรม (เรียกกันว่าขุนหลวงหาวัด) ได้ลาผนวชออกมาทรงช่วยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ ซึ่งทรงเป็นพระเชษฐาธิราช จัดการป้องกันพระนคร แล้วโปรดให้ก่อกำแพงขึ้นใหม่ในที่ต่ำออกไปอีกชั้นหนึ่ง ตั้งแต่มุมพระราชวังด้านตะวันออกไปจนถึงมุมด้านตะวันตก มีรากฐานกำแพงอยู่ต่ำกว่าระดับถนน เมื่อขุดตรวจค้นรากปราสาทราชฐานได้ขนเอาอิฐหักกากปูนและมูลดินในวังออกไปถมทับรากกำแพงที่ก่อออกไปใหม่เรียกว่า "**ออกไปทุ้ง**" หรือ "**ทุ้งออกไป**" ทำให้ด้านนี้เป็นที่ดอนขึ้น คือบริเวณที่เป็นถนนย่านท่าวาสุกรีทุกวันนี้ (*อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยาฯ*, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2469)

- ***ประตูช่องกุดมหาเถรไม้แซ่***

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรมพรรณนาถึงประตูช่องกุดตรงนี้ว่า *"ริมกำแพงออกไปทุ้ง จึงมาถึงประตูช่องกุฎมหาเถรไม้แซ 1 ที่ตรงนั้นเขาคิดอ่านแบ่งน้ำให้ไหลเข้ามาใต้ถนนหลวง น้ำนั้นไหลทลุเลยมาตามลำคูปากสระ คิดฝังท่อดินเผามุดมาใต้ถนน ตะพานนาด กระแสน้ำไหลเข้าในท่อที่ฝังนั้นโดยแรง น้ำในท่อไหลออกมาบันจบคลองประตูเทพสมี...."*

พระยาโบราณฯ อธิบายถึงประตูช่องกุดมหาเถรไม้แซ่ว่า แต่เดิมมีลำรางอยู่ถัดหน้าวัดญานเสน (ตะวันออกของวัดธรรมิกราช) ไปรางหนึ่ง ทะลุเข้าไปในรากกำแพงพระนครด้านเหนือ ชาวบ้านเรียกลำรางนี้ว่า "**คลองน้ำเชี่ยว**" ว่าแต่ก่อนเมื่อถึงฤดูน้ำมาก น้ำจะไหลเชี่ยวจัดเข้าทางลำรางนี้ไปลงบึงพระราม เห็นว่าน่าจะเป็นลำราง

นี้เองที่เรียกว่า **"ช่องมหาเถรไม้แช่"** คือเป็นที่ไขเอาน้ำทางแม่น้ำข้างเหนือไปในบึงพระราม แต่เดิมคงจะมีช่องให้น้ำลอดใต้รากกำแพงเข้าไป แล้วมีช่องให้น้ำไหลลอดถนนป่าตะกั่วไปตกคลองข้างในไหลลงบึงพระราม ข้างด้านใต้บึงพระรามก็มีคลองลงไปออกประตูเทพหมี แล้วออกแม่น้ำใหญ่ทางด้านใต้ได้เหมือนกัน แต่ปัจจุบันช่องนี้ไม่มีแล้ว

นี่คือวิธีถ่ายน้ำในบึงพระรามให้สะอาด

- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง

- ***ประตูท่ากระลาโหม*** เป็นประตูใหญ่ย่านชุมชนและขุนนางเข้าออก

พระยาโบราณฯ อธิบายว่า ท่ากระลาโหมมีถนนตรงไปทางทิศใต้ผ่านถนนป่ามะพร้าวไปหลังวัดราชบูรณะ วัดมหาธาตุ สองข้างถนนฟากเหนือใต้เป็นเนินพื้นโรงช้างเก่าครั้งกรุงศรีอยุธยา ครั้นมาในสมัยรัตนโกสินทร์เมื่อช้างหลวงในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีมาก กรมช้างก็ยังเคยใช้พื้นเนินนี้เป็นที่ล่ามช้าง โดยเหตุที่ท่านี้เคยใช้เอาช้างลงน้ำมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ ถนนตอนที่จะลงท่าจึงลึกเหมือนคลอง แต่ภายหลังถมดินเสียแล้ว

- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง

- ***ประตูข้าวเปลือก*** เป็นประตูน้ำใหญ่

พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร

เดชะคุปต์) อธิบายว่าอยู่ระหว่างวัดราชประดิษฐานกับวัดท่าทราย มีป้อมอยู่สองฟากคลอง แปลกกว่าคลองอื่นๆ

- *ประตูช่องกุด* 1 ช่อง

ป้อมจำปาพล เป็นป้อมปืนใหญ่

- *ประตูช่องกุด* 2 ช่อง

ป้อมมหาไชย เป็นป้อมปืนใหญ่อยู่หัวรอตรงมุมกำแพงพระนครด้านเหนือ

[redacted]

ป้อม, ประตู, คูคลอง

จำนวนป้อมประตูน้อยใหญ่ทั้งหมดยังไม่ตรงกับเอกสารเล่มอื่นๆ เช่น แผนที่พระนครศรีอยุธยา, คำให้การชาวกรุงเก่า, และเอกสารชาวยุโรป ฯลฯ

แต่พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ได้สำรวจตรวจสอบซากที่เหลืออยู่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วพบว่า

ป้อมรอบพระนคร มี 16 ป้อม

ประตูรอบพระนคร มี 84 ประตู (ไม่นับประตูพระนครด้านเหนือที่เป็นประตูพระราชวังอีก 5 ประตู) แบ่งเป็น

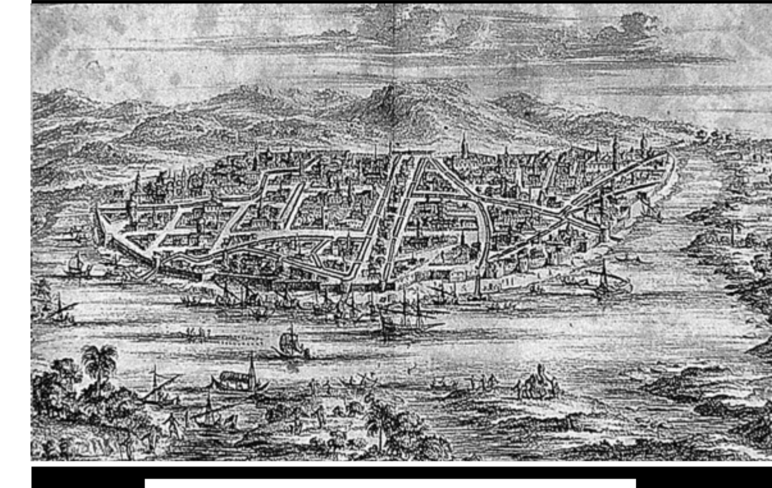
ประตูใหญ่บก มี 11 ประตู

ประตูน้ำ มี 12 ประตู

ประตูช่องกุด มี 61 ประตู

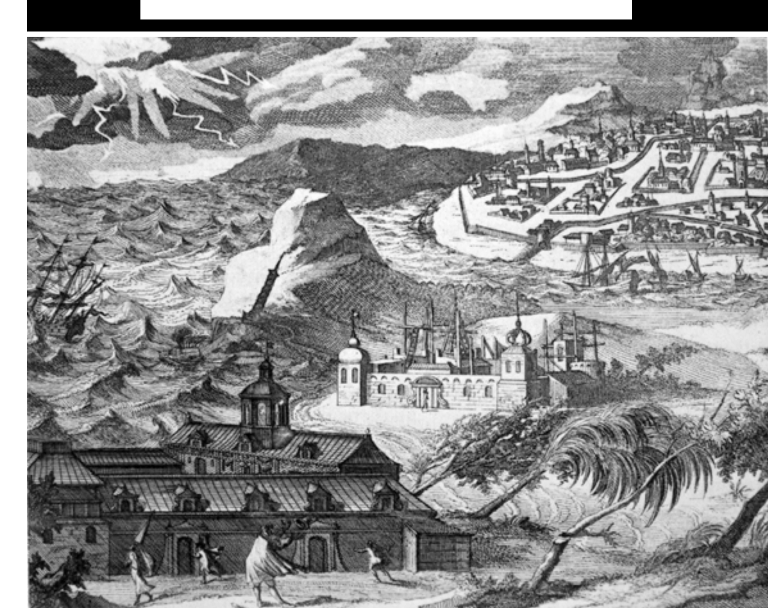
ประตูใหญ่กำแพงพระนครด้านเหนือ (ซึ่งเป็นประตูพระราชวัง) พระยาโบราณฯ ตรวจพบแผนที่ของนายช่างฝรั่งเศสว่าด้วยเรื่องหมอแคมเฟอร์ ชาววิลันดา (เนเธอร์แลนด์) ที่เข้ามาเฝ้าในแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา เห็นเป็นรูปซุ้มยอดแหลม กับได้เห็นลายเขียนภาพรูปพระราชวังที่ผนังโบสถ์วัดยม ซึ่งเป็นฝีมือช่างเขียนแต่ครั้งพระนครศรีอยุธยายังเป็นราชธานีรูปซุ้มยอดประตูกำแพงพระนครเป็นยอดมณฑป

จึงสันนิษฐานว่าซุ้มประตูใหญ่ด้านริมแม่น้ำข้างพระราชวัง คงจะเป็นยอดมณฑป

(บน) พระนครศรีอยุธยา ชาวฮอลันดาเขียนไว้เมื่อ พ.ศ. 2191 ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่พิมพ์เผยแพร่ เมื่อปี พ.ศ. 2224 (ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ) *(ภาพจาก **Aspects of Siamese Kingship in the seventeenth Century.** By **Jeremy Kemp Bangkok : Social Science Review, 1969**)*

(ล่าง) สถานีการค้าของฮอลันดาที่เมืองพระประแดง (สมุทรปราการ) เรียก *"นิวอัมสเตอร์ดัม"* มองเห็นพระนครศรีอยุธยาอยู่ข้างบนของภาพ ชาวฮอลันดาเขียนเมื่อ พ.ศ. 2181 ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง *(ภาพจาก **Drawing of Ayutthaya and the Dutch lodge. From : J. de Mandelslo, Voyages Celebres & Remarquables, Amsterdam, 1727**)*

ทั้งหมด แต่ประตูใหญ่นอกจากนั้นซุ้มจะเป็นทรงมณฑปหรืออย่างไรไม่เคยเห็นตัวอย่าง

ส่วนประตูช่องกุดนั้นยังเหลืออยู่ที่เศษกำแพงพระนครที่ข้างวัดจีนตรงข้ามวัดพนัญเชิงอยู่ช่องหนึ่ง ก่อเป็นรูปโค้งปลายแหลม กว้าง 4 ศอกคืบ สูง 5 ศอกเศษ

ประตูน้ำนั้นไม่มีบานเปิดปิดและไม่มีช่องระบายน้ำอย่างปัจจุบัน คำที่เรียกประตูนี้ เป็นแต่เว้นช่องกำแพงพระนครตรงปากคลอง สำหรับให้น้ำไหลเข้าออกในกลางพระนครได้

บางปากคลองที่เป็นด้านสำคัญก็มีป้อมอยู่สองฟาก บางคลองที่ไม่เป็นด้านสำคัญก็ไม่มีป้อม แต่เมื่อมีการสงครามมีข้าศึกศัตรูเข้ามาล้อมพระนคร ก็ใช้ไม้ขอนสักปัก ปิดคลองไปประจบกับกำแพงทั้งสองข้าง ป้องกันไม่ให้ข้าศึกเข้าพระนครได้

พระยาโบราณฯ บันทึกว่าบรรดาผู้หลักผู้ใหญ่ชาวพระนครศรีอยุธยา เล่าว่าเมื่อท่านเหล่านั้นยังอยู่ในปฐมวัยเคยเห็นมีผู้ขุดได้ไม้เต็งรังบ้าง ไม้ตะเคียนบ้าง หน้ากว้างราวคืบ สี่เหลี่ยม ยาว 6 ศอก จมขวางอยู่ตามปากคลอง ภายในแนวกำแพงอยู่เป็นอันมาก และมีเสาสั้นๆปักอยู่ด้วย

เรื่องนี้พระยาโบราณฯ คิดว่าตามเวลาปกติ เสานั้นคงจะปักรายเต็มปากคลองเป็น 4 แถว ไว้ระยะกลางกว้าง แล้วเอาไม้เหลี่ยม

วางซ้อนเรียงเป็นตับขึ้นไปในระหว่างเสาแถวข้างนอกและแถวใน กลางถมดินเป็นทำนบสูงแต่เพียงสักราวครึ่งส่วนลึกของคลอง เพื่อกั้นน้ำไว้ใช้ในพระนครในฤดูแล้ง แต่ถ้าถึงฤดูน้ำหลากท่วมเลยหลังทำนบไปแล้วก็คงใช้เรือเข้าออกในพระนครได้

6.
วัง, วัด ใน พระนครศรีอยุธยา

(บน) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกหน้ามุขเด็จพระที่นั่งรัตนสิงหาศน์ พระราชวังโบราณในพิธีรัชมังคลาภิเษก จ. พระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 125)
(ล่าง) การแสดงหน้าพระที่นั่งในพิธีรัชมังคลาภิเษก

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1991-2031 ทรงเป็นกษัตริย์ที่มีสิทธิธรรมสมบูรณ์ทั้งฝ่าย**เมืองเหนือ** (คือสุโขทัย-พิษณุโลก) และ**เมืองใต้** (คือพระนครศรีอยุธยา และสุพรรณภูมิ รวมทั้งนครศรีธรรมราช) เพราะทรงมีพระราชบิดาเป็นเชื้อสายอยุธยา-สุพรรณภูมิ และทรงมีพระราชมารดาเป็นเชื้อสายราชวงศ์สุโขทัย

แม้ว่าพระนครศรีอยุธยาจะสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 1893 แต่ก็ยังไม่ได้มีฐานะเป็น **"ราชธานี"**ที่เป็นศูนย์กลางของราชอาณาจักรสยาม หากเป็นเพียงรัฐอิสระที่สำคัญแห่งหนึ่งเท่านั้น เพราะยังไม่มีการรวมตัวกับบ้านเมืองหรือรัฐอื่นๆ เช่น รัฐสุโขทัย, รัฐสุพรรณภูมิ ฯลฯ ขึ้นเป็นรัฐรวมศูนย์หรือที่

เรียกว่า“**อาณาจักร**”ได้

จนกระทั่งรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนี้เองจึงเกิดการรวมตัวกันขึ้นระหว่างพระนครศรีอยุธยา สุพรรณภูมิ และสุโขทัย เป็น“**ราชอาณาจักร**”โดยมีพระนครศรีอยุธยาเป็น“**ราชธานี**”เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจด้วย

สิ่งที่แสดงความเป็น“**ราชธานี**”ของพระนครศรีอยุธยาอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ “**วัง**” กับ “**วัด**” ดังคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) ยกย่องเรียกว่า “**สิ่งซึ่งเปนหลักเปนประธานพระนคร แลเปนที่เฉลิมพระเกียรติยศกรุงศรีอยุธยา**” และ “**พระมหาธาตุที่เปนหลักกรุงศรีอยุธยา**” รวมทั้ง “**พระมหาพุทธปฏิมากรที่มีพระพุทธานุภาพเปนหลักกรุง**”

“ราชธานี” ของราชอาณาจักรสยาม

ความเป็น“**ราชธานี**”ของพระนครศรีอยุธยาที่ประกอบด้วยวังกับวัดนี้ สมเด็จฯ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (ในรัชกาลที่ 1) ซึ่งมีชาติกำเนิดอยู่ในพระนครศรีอยุธยา และเคยรับราชการอยู่ในราชสำนักก่อนเสียกรุงเมื่อ พ.ศ. 2310 ทรงมีพระราชนิพนธ์**เพลงยาวนิราศฯ เรื่องตีเมืองพม่า**รำพึงถึงภูมิสถานอันเป็น**ศรี**ในพระนครศรีอยุธยาเมื่อครั้งยังรุ่งเรืองไว้ว่า

คิดมาก็เป็นน่าอนิจจัง
ด้วยกรุงเป็นที่ตั้งพระศาสนา
ทั้งอารามเจดีย์ที่บูชา
ปฏิมาฉลององค์พระทรงญาณ
ก็ทลายยับยุ่ยเป็นผุยผง
เหมือนพระองค์เสด็จดับสังขาร
ยังไม่สิ้นศาสนามาอรธาน
ทั้งเจดีย์วิหารก็สูญไป
เสียดายพระนิเวศน์บุรีวัง
พระที่นั่งทั้งสามงามไสว
ตั้งเรียบระเบียบชั้นเป็นหลั่นไป
อำไพวิจิตรรจนา
มุขโถงมุขเด็จมุขกระสัน
เป็นเชิงชั้นลวดลายล้วนเลขา
เพดานในไว้ดวงดารา
ผนังฝาดาดแก้วดังวิมาน
ที่ตั้งบัลลังก์แก้วทุกองค์
ทวารลงอัฒจันทร์หน้าฉาน
ปราบพื้นรื่นราบดังพระลาน
มีโรงคชาธารตระการตา

ทิมดาบคดลดพื้นกำแพงแก้ว
เป็นถ่องแถวยืดยาวกันนักหนา
เป็นที่แขกเฝ้าเข้าวันทา
ดั่งเทวานฤมิตประดิษฐ์ไว้
สืบทรงวงศ์กษัตริย์มาช้านาน
แต่บุราณแล้วไม่นับพระองค์ได้
พระที่นั่งซึ่งตั้งอยู่ข้างใน
มีสระชลาลัยชลธี
ชื่อที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์
ที่ประพาสมัจฉาในสระศรี
ทางเสด็จเสร็จสิ้นสารพันมี
เป็นที่กษัตริย์สืบมา

วัง

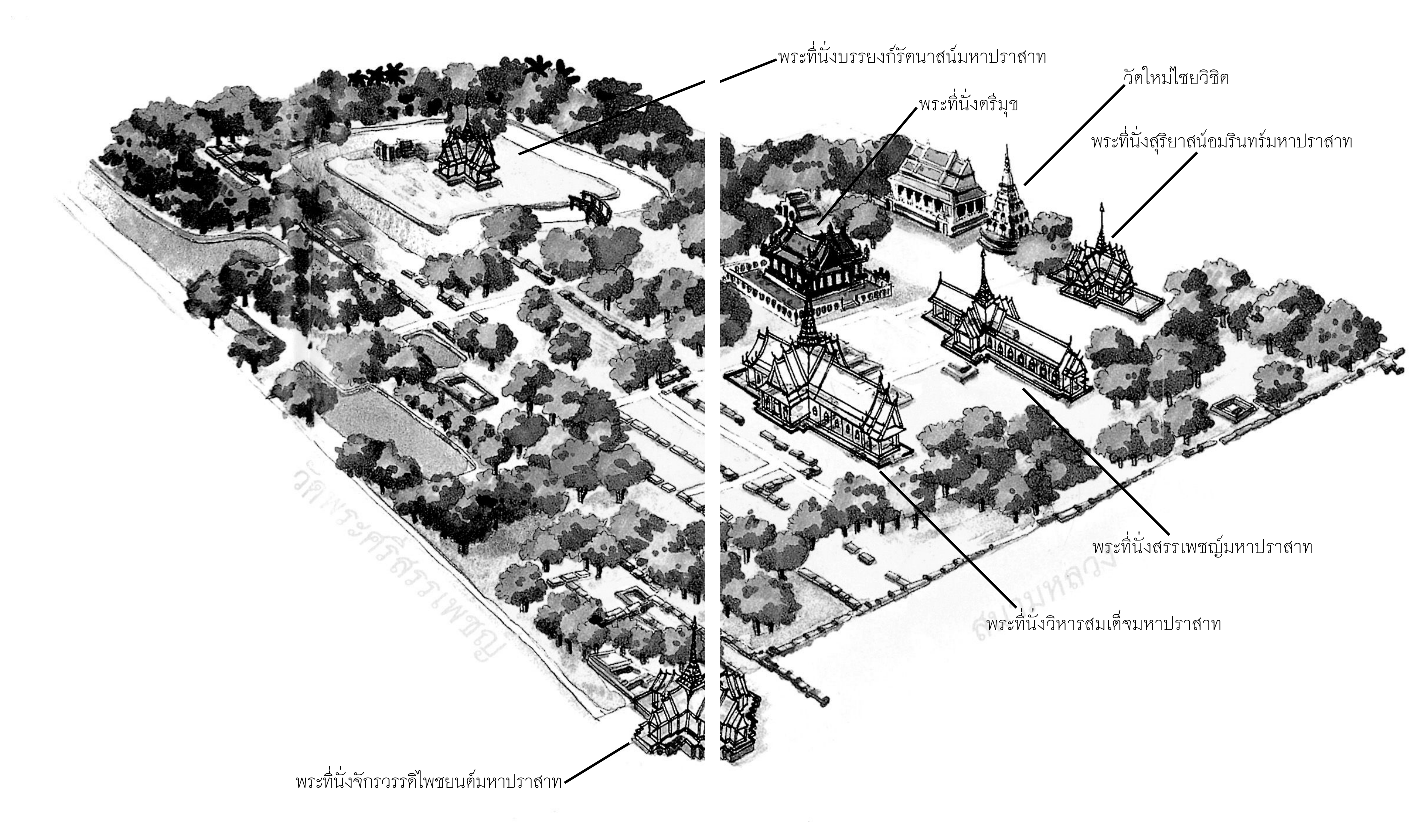
ก่อนรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ **"วัง"**อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ยังไม่โดดเด่นเป็นแบบแผนชัดเจน แม้ว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจะกล่าวถึงการสร้างปราสาท หรือพระที่นั่งมาแต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) ก็ตาม แต่บรรดาพระราชฐานเหล่านั้นคงมีขนาดเล็กและคงสร้างด้วยเครื่องไม้เป็นส่วนใหญ่

วัง ในพระนครศรีอยุธยาจะปรากฏเป็นแบบแผนชัดเจนเมื่อถึงรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ดังมีเรื่องราวต่อไปนี้

วังสมัยแรก ๆ ในพระนครศรีอยุธยา

เมื่อกรุงอโยธยาศรีรามเทพนครซึ่งอยู่ทางฟากตะวันออกเกิดโรคระบาด มีผู้คนพลไพร่และเชื้อพระวงศ์ล้มหายตายจากเป็นจำนวนมาก สมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) จึงต้องทรงย้ายพระราชฐานไปสร้างพระราชวังที่ประทับชั่วคราวที่เวียงเหล็ก (บางทีก็เรียก **"เวียงเล็ก"**) คือบริเวณที่ต่อมาได้สร้างเป็น**"วัดพุทไธสวรรย์"**แล้วอยู่สืบมาจนถึงทุกวันนี้

ต่อมาทรงเลือกบริเวณหนองโสน

พระที่นั่งสำคัญๆ บริเวณวังหลวงที่จำลองขึ้นใหม่จากหลักฐานและร่องรอยเก่า *(ภาพจากหนังสือ **อยุธยา : Discovering Ayutthaya** โดย **ชาญวิทย์ เกษตรศิริ** จัดพิมพ์โดย มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2546)*

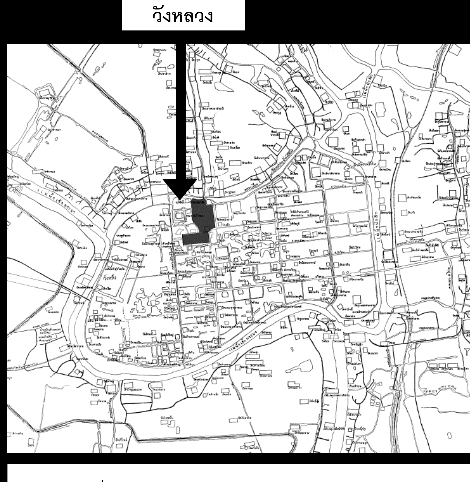
(หรือบึงชีขัน) ซึ่งเป็นที่ดอนอันเกิดจากการทับถมของลำน้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำลพบุรี เป็นที่สร้างพระนครใหม่

อันที่จริงบริเวณนี้เป็นส่วนหนึ่งของการขยายตัวของเมืองอโยธยามาแต่เดิมแล้ว เพราะการขยายไปทางด้านตะวันออกนั้นติดลำน้ำใหญ่และที่ราบลุ่มต่ำมากมาย ส่วนทางด้านตะวันตกนั้น นอกจากจะเป็นที่ดอนแล้วยังมีลำน้ำลพบุรีและแม่น้ำเจ้าพระยาไหลโอบทั้งทางด้านเหนือ ด้านตะวันตก และด้านใต้ ทำหน้าที่เป็นคูเมืองธรรมชาติและเส้นทางคมนาคมในเวลาเดียวกัน

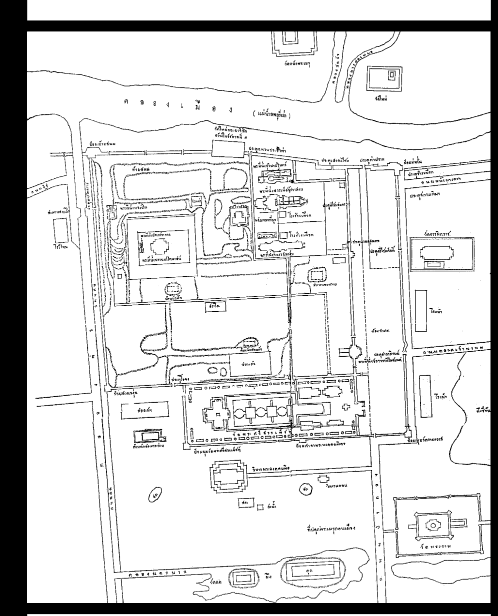
หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าได้มีการขยายเขตชุมชนมาทางด้านตะวันตกก็คือ มีร่องรอยวัดเก่าก่อนหน้าการสถาปนาพระนครศรีอยุธยาหลายวัด เช่น วัดธรรมิกราช, วัดมหาธาตุ เป็นต้น นอกจากนั้นในบริเวณที่จะสร้างพระราชวังยังขุดพบหอยสังข์ทักษิณาวัตร ซึ่งเป็นของที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชนในบริเวณนี้มาก่อนอีกด้วย

พระนครศรีอยุธยาในระยะแรกสร้างให้ความสำคัญการใช้ที่ดินบริเวณรอบๆ หนองโสน (หรือที่ปัจจุบันเรียกว่า บึงพระราม) มากกว่าบริเวณอื่นๆ

แรกสุดสร้างพระราชวังขึ้นบริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหนองโสน เป็นพระราชวังขนาดไม่กว้างขวางใหญ่โต (ทุก

แผนที่แสดงบริเวณวังหลวงกรุงศรีอยุธยา

แผนที่เฉพาะวังหลวง พระนครศรีอยุธยา *(ภาพจากหนังสือ **พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา**, กรมศิลปากร พ.ศ. 2511)*

วันนี้คือบริเวณที่เป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์) แม้ว่าในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาจะกล่าวถึงการสร้างปราสาทและพระที่นั่งในครั้งนี้ด้วย แต่ก็คงเป็นขนาดเล็กตามขอบเขตจำกัดของพระราชวัง และคงสร้างด้วยเครื่องไม้ ดังที่เรียกว่า“**เรือนจันทน์**” หรือ“**คุ้มหลวง**”เกือบทั้งหมด

ต่อจากนั้นได้บูรณะวัดเก่าซึ่งอยู่ริมหนองโสนขึ้นเป็นวัดมหาธาตุ อันมีพระมหาสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นประธาน และเป็นสัญลักษณ์โดดเด่นที่ผู้คนมองเห็นแต่ไกลๆ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา นอกจากนั้นยังสร้างและบูรณะวัดสำคัญๆขึ้นอีกหลายวัด ได้แก่ วัดพระราม, วัดพุทไธสวรรย์, วัดธรรมิกราช, วัดสามปลื้ม, วัดขุนเมืองใจ เป็นต้น

ระยะเริ่มแรกของพระนครศรีอยุธยาในรัชกาลของสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) คงยังไม่มีการก่อสร้างมากมาย อีกทั้งบริเวณตัวเมืองเองก็ยังไม่ขยายให้กว้างขวางออกไปไกลจากบริเวณรอบๆหนองโสน

พระบรมมหาราชวัง

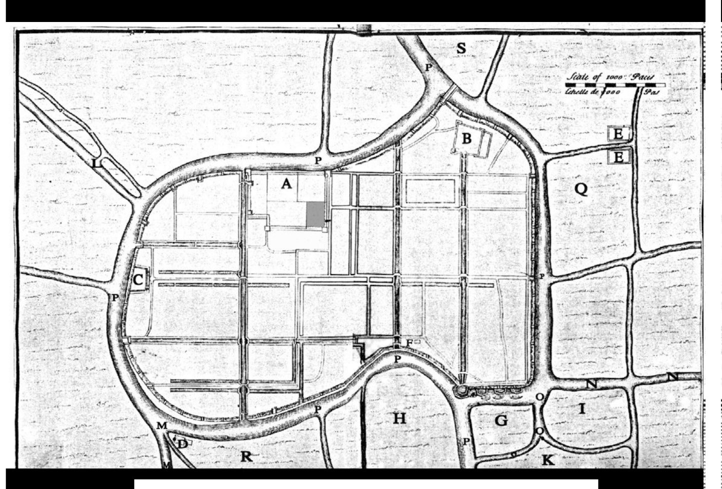
ศูนย์กลางของพระนครศรีอยุธยา มีการเปลี่ยนแปลงในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เช่น การขยับขยายพระราชวังหลวง

พระราชวังของพระมหากษัตริย์ยุคก่อนๆ มีขอบเขตไม่กว้างขวาง อีกทั้งอาคารที่ประทับก็ยังไม่นิยมสร้างด้วยวัสดุที่คงทนถาวร เพราะเมืองยุคก่อนๆ คือ **เวียง** มีขนาดเล็ก อีกทั้งมีคูน้ำและกำแพงล้อมรอบเหมาะแก่การรักษาความปลอดภัยอยู่แล้ว ผู้คนที่อยู่ในเมืองหรือ **เวียง** มีจำนวนน้อย ส่วนมากเป็นพวกขุนนางข้าราชการเท่านั้น ไม่ใคร่มีใครแปลกปลอมเข้าเมือง หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าเวียงในสมัยก่อนมีสภาพเท่ากับวังในสมัยหลังๆลงมาเท่านั้นเอง

แต่ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กรุงศรีอยุธยาไม่ใช่เมืองหรือเวียงขนาดเล็กอีกแล้ว แต่เป็นเมืองใหญ่ที่กำลังเติบโตเป็น“**พระนคร**”ที่มีพ่อค้าวาณิชและคนหลายกลุ่มเคลื่อนย้ายเข้ามาติดต่อค้าขายและตั้งถิ่นฐาน

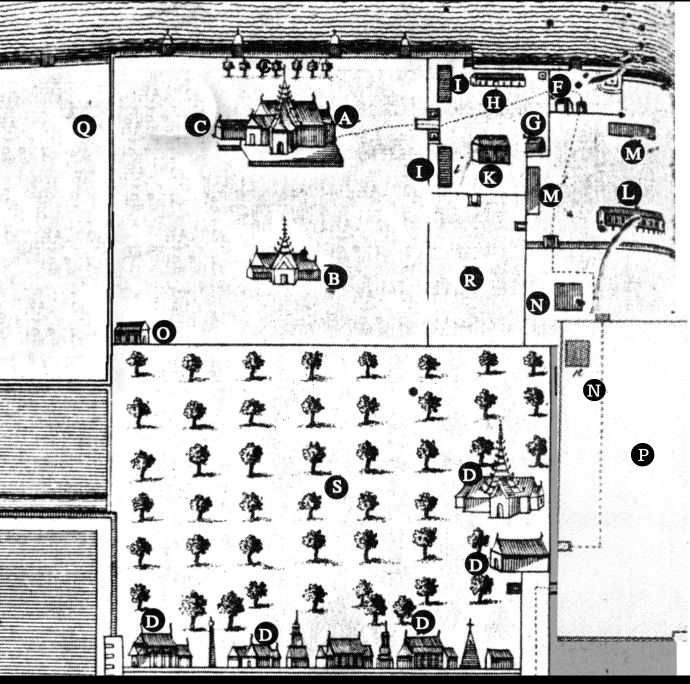
การเป็นศูนย์กลางการค้าและการคมนาคม ย่อมมีผู้คนพลุกพล่านยากแก่การถวายความปลอดภัยแก่พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ จึงจำเป็นต้องปรับปรุงและขยับขยายให้เหมาะสม

ยิ่งกว่านี้ การย้ายพระราชวังไปอยู่ใกล้แม่น้ำลพบุรีทางตอนเหนือของพระนครก็ยิ่งเพิ่มความสะดวกสบายให้แก่พระมหากษัตริย์ในด้านคมนาคม เพราะง่ายต่อการเสด็จทางชลมารคไปยังเมืองอื่นๆที่อยู่ทางเหนือ ในยามที่บ้านเมืองเกิดภาวะฉุกเฉิน

แผนผังกรุงศรีอยุธยา

A พระราชวังหลวง B วังรัชทายาท(วังจันทรเกษม) C วังเจ้ากรมช้าง(วังหลัง) D โบสถ์และตึกที่อยู่ของบิชอป หลุยส์ E วัดพระยาพระคลัง F บ้านคอนสแตนติน ฟอลคอน (เจ้าพระยาวิชาเยนทร์) G ค่ายวิลันดา H ค่ายโปรตุเกส I โรงต้มกลั่นสุรา K ค่ายญี่ปุ่น L คลองไปพระเจดีย์ภูเขาทอง M คลองสนามไชย (Klang Nam ca) N คลองปากเข้าสาร (Pakausan) O คลองปากน้ำสวนพลู (Klang Patnam Bija) P แม่น้ำใหญ่ Q ค่ายจีน R ค่ายญวน S เพนียด *(ภาพจากหนังสือ **ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์** กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. 2545)*

แผนผังพระราชวังหลวง

A พระราชวังสมเด็จพระนารายณ์มหาราชและที่รับแขกบ้านแขกเมือง B พระราชวังเก่า C ห้องเสวย D วัด E คอกยืนยามภายในกำแพงพระราชวัง F โรงพัสดุหลวง G ห้องเก็บฉลองพระองค์ H โรงช้าง I เรือนขุนนางประชุมปรึกษาราชการแผ่นดิน (ศาลาลูกขุนใน) K บ้านหมอหลวง L กรมอาลักษณ์ M คลังแสงสรรพวุธ N สระน้ำสำหรับช้างม้า O คลังหลวง P สนามใหญ่ Q ที่อยู่ฝ่ายใน R โรงช้างเผือก S สวน เส้นจุดไข่ปลา...นั่นคือทางนำราชทูตฝรั่งเศสไปสู่ที่รับแขกเมือง *(ภาพจากหนังสือ **ไทยในจดหมายเหตุแกมป์เฟอร์** กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. 2545)*

และไม่ปลอดภัย

ด้วยเหตุนั้นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงทรงพยายามทำให้พระนครศรีอยุธยามีความสง่างามในฐานะที่เป็นเมืองหลวงของราชอาณาจักร โดยการปรับปรุงพระราชฐานและศาสนสถานให้เหมาะสมกับกาลเวลา

ขั้นแรกสุด ทรงย้ายพระราชวังที่ประทับซึ่งสร้างมาแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) ไปสร้างใหม่อยู่ทางเหนือตอนที่ติดกับกำแพงพระนครและลำน้ำลพบุรี ซึ่งทำหน้าที่เป็นคูเมืองด้านเหนือ ทำให้พระราชวังใหม่มีบริเวณกว้างขวางพอที่จะจัดพื้นที่ให้เป็นสัดส่วนได้ดี จัดแบ่งแยกประเภทและหน้าที่ของอาคารต่างๆ ซึ่งแต่เดิมมักรวมอยู่ด้วยกันให้กระจายออกจากกันตามความเหมาะสม ตามความหมาย และตามความสำคัญในด้านการปกครอง รวมทั้งเพื่อความสง่างามของราชธานี

พระราชวังที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างใหม่มี 3 ส่วน คือชั้นใน, ชั้นกลาง, ชั้นนอก ดังนี้

1. พระราชฐานชั้นใน เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และข้าราชบริพารฝ่ายใน

2. พระราชฐานชั้นกลาง เป็นหมู่พระที่นั่งเสด็จออกว่าราชการ รับแขกเมืองและประกอบพระราชพิธีสำคัญของราชอาณาจักร

3. พระราชฐานชั้นนอก เป็นสถานที่ราชการ มีอาคารที่พักบรรดาขุนนางและทหารล้อมวัง มีพื้นที่โล่งเป็นสนามหน้าจักรวรรดิใช้ประกอบพระราชพิธีกลางแจ้งที่มีขบวนช้าง ขบวนม้า และขบวนการละเล่นทั้งหลาย ตลอดจนพลไพร่หลายหมู่หลายเหล่าเฝ้าแหน

ส่วนบริเวณที่เป็นพระราชวังเก่าที่มีมาแต่ครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงถวายให้เป็นวัดที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญๆ โดยไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา แล้วถวายนามว่า **“วัดพระศรีสรรเพชญ์”** (หมายถึงพระพุทธเจ้า) และจัดให้อยู่ในเขตพระราชฐานชั้นนอก เพื่อเป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีและพิธีกรรมในระบบความเชื่อที่สำคัญของบ้านเมือง หรือราชอาณาจักร โดยเฉพาะพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

เมื่อวัดพระศรีสรรเพชญ์อยู่ในเขตพระราชฐานหรืออยู่ภายในกำแพงพระราชวัง ทำให้พระราชวังแห่งใหม่มีทั้งส่วนที่เป็น **“ศาสนสถาน”** กับส่วนที่เป็น **“พระราชสถาน”** อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน นับเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของอำนาจทาง**“พุทธจักร”** กับ

“อาณาจักร” ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

ความสำคัญของพระราชวังในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญแห่งหนึ่งของการเป็นราชธานีกรุงศรีอยุธยานั้น สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในกำสรวลสมุทรโคลงดั้นว่า

๏ อยุธยาไพโรจน์ใต้	*ตรีบูร*
ทวารรุจิเรียงหอ	*สรหล้าย*
อยุธยายิ่งแมนสูร	*สุรโลก รังแฮ*
ถนัดดุจสวรรค์คล้ายคล้าย	*แก่ตา ฯ*

คำว่า **“ตรีบูร”** ในโคลงดั้นนี้ หมายถึงกำแพง 3 ชั้น ที่ล้อมพระราชวังเพื่อแบ่งพระราชวังออกเป็น 3 บริเวณดังกล่าวมาแล้ว

พระบรมมหาราชวังต้องมีกำแพงล้อม 3 ชั้น อาจารย์**ศรีศักร วัลลิโภดม** มีคำอธิบายว่าเป็นสถาบันที่พัฒนาขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีนี้เอง แนวคิดและความหมายของพระบรมมหาราชวังครั้งกรุงศรีอยุธยานี้หาได้สูญไปกับการเสียกรุงแล้วถูกกองทัพพม่าเผาผลาญไม่ หากยังสืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยที่กรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพฯ เป็นราชธานี เพราะพระบรมมหาราชวังของกรุงเทพฯ รับแบบแผนมาจากพระบรมมหาราชวังของกรุงศรีอยุธยา จะต่างกันก็เพียงวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่เปรียบเสมือนวัดพระศรีสรรเพชญ์ของ

กรุงศรีอยุธยานั้น เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรหรือพระแก้วมรกต ที่เป็นพระพุทธรูปสำคัญคู่บ้านคู่เมืองแทนพระศรีสรรเพชญดาญาณที่ชำรุดเสียหายไปเท่านั้น *(กรุงศรีอยุธยาของเรา, ธนาคารกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2527)*

กำแพง ป้อม และประตูพระราชวัง

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) กับหนังสืออธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา (ภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา) พรรณนาสอดคล้องกันว่า พระราชวังหลวงตั้งอยู่ตรง**“กลางย่าน”** ด้านทิศเหนือแห่งกรุงศรีอยุธยา

“มีกำแพงล้อมรอบพระราชวังหลวงสูงตั้งแต่พื้นดินถึงที่ตั้งฐานใบสีมา 8 ศอก เฉพาะใบสีมาสูง 2 ศอก รวมเป็นกำแพงพระราชวังหลวงสูงสุดใบสีมา 10 ศอก ตามกำแพงพระราชวังหลวงมีกระท่อมพักพลเชิงเทินไต่เตี้ย มีประตูซุ้มยอด และประตูหูช้างรอบพระราชฐาน 24 ประตู มีป้อมปืนรอบพระราชฐาน 8 ป้อม”

รายการโดยละเอียดที่มีอยู่ในเอกสารเริ่มตั้งแต่ด้านตะวันออก ด้านใต้ ด้านตะวันตก จนจบด้านเหนือ ดังต่อไปนี้

ด้านตะวันออก

เริ่มจากมุมกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ป้อมปืนท่าคั่น อยู่มุมพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

- ***ประตูจักรมหิมา***
- ***ประตูศรีไชยศักดิ์***
- ***สนามหน้าจักรวรรดิ***

เป็นท้องสนามหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท อยู่ภายในกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออก

- ***ประตูสวรรคพิจิตร***
- ***ประตูสมณพิศาล***

ป้อมปืนตลาดเจ้าพรม อยู่กึ่งกลางกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกหรือด้านหน้า

- ***ประตูศิลาภิรมย์***
- ***ประตูอาคเนยาตรา***

ป้อมปืนศาลาสารบัญชี อยู่มุมพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ หรือมุมท้องสนามหน้าจักรวรรดิตรงศาลาสารบัญชี นับเป็นสุดด้านตะวันออก

ด้านใต้

เริ่มจากมุมกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

- ***ประตูวิจิตรพิมล***
- ***ประตูมงคลพิศาล***
- ***ประตูฤทธิไพศาล***

เป็นประตูหูช้างอยู่แนวกำแพงด้านทิศใต้ตรงมุมวัดพระศรีสรรเพชญ์ สำหรับข้าราชการเข้ารับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในวัดพระศรีสรรเพชญ์

พระยาโบราณฯ อธิบายเพิ่มเติมว่าเห็นจะเป็นประตูนี้เองที่ในจดหมายเหตุเรื่องสมเด็จพระบรมศพเรียกว่าประตูนครไชยสำหรับเป็นประตูฉนวนข้างในออกไปถวายพระเพลิงพระศพที่มุมเมือง

ป้อมปืนวัดลีเชียง เป็นป้อมปืนกลางกำแพงพระราชวังด้านทิศใต้(ลีเป็นคำล้านนาแปลว่าตลาด ส่วนเชียง หมายถึงเมืองที่มีตลาด)

พระยาโบราณฯ อธิบายเพิ่มเติมว่าอยู่เกือบตรงกลางวัดพระศรีสรรเพชญ์ หน้าป้อมออกระหว่างหลังวิหารแกลบกับหน้าวิหารพระมงคลบพิตร ในกฎมณเฑียรบาลเรียกว่าป้อมศาลามงคลบพิตร แต่ในเอกสารชุดนี้ว่าอยู่ตรงกลางวัดศรีเชียง (ลีเชียงหรือชีเชียง) นอกจากด้านหลังของป้อมอยู่เกือบกึ่งกลางวัดพระศรีสรรเพชญ์แล้ว ข้างด้านหน้าป้อมไม่เห็นตรงกับวัดอะไร แต่ก็มี

ตำนานการสร้างวัดในพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐฯ ว่า เมื่อเดือนหกปีจอ พ.ศ. 2081 ในแผ่นดินสมเด็จพระไชยราชาธิราช แรกให้พูนดินวัดลีเชียงแลสถาปนาพระพุทธรูปพระเจดีย์ เป็นอันว่าวัดชีเชียงหรือวัดลีเชียงมีจริง จะหมายความว่าวิหารแกลบเป็นวัดลีเชียงหรืออย่างไรไม่ทราบ แต่ที่วิหารแกลบก็มีแต่วิหาร หามีเจดีย์ไม่

– *ประตูบวรนิมิตร* คำให้การฯ จดไว้ว่าเป็นประตูสำหรับพระมเหสีและพระราชบุตรี รวมทั้งพระสนมนารีฝ่ายในออกไปถวายพระเพลิงการพระศพในพระนคร

แต่พระยาโบราณฯ ตรวจสอบแล้ว ตั้งข้อสังเกตว่า บริเวณนี้ไม่พบช่องประตูเลย

ป้อมปืนวัดพระศรีสรรเพชญ์

อยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ตรงมุมวัดพระศรีสรรเพชญ์ นับเป็นสุดด้านทิศใต้

พระยาโบราณฯ อธิบายเพิ่มเติมว่า ป้อมปืนนี้ก่อย่อออกไปเป็นรูปสี่เหลี่ยม เพิ่งพังเมื่อ พ.ศ. 2467 ถ้าเรียงลำดับตามกฎมณเฑียรบาลป้อมนี้ต้องเป็นป้อมมุมวัดรามาวาส แต่เป็นไปไม่ได้ เพราะวัดรามาวาสหรือวัดพระรามอยู่ทางมุมพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันออกซึ่งมีป้อมศาลาสารบัญชีอยู่แล้ว แต่ป้อมที่กล่าวนี้อยู่ด้านทิศตะวันตก คงเป็นด้วยผู้คัดลอกกฎมณเฑียรบาลต่อๆมาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์เขียนชื่อวัดผิด

ด้านตะวันตก

เริ่มจากมุมกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้

– *ประตูช่องกุดท้ายวัดพระศรีสรรเพชญ์*

พระยาโบราณฯ ชี้แจงว่าเป็นประตูตัด ไม่ใช่ช่องกุด

ป้อมปืนมุมสระแก้ว

พระยาโบราณฯ อธิบายว่า ป้อมนี้เป็นป้อมข้างในวัง อยู่ข้างฉนวนเข้าวัดพระศรีสรรเพชญ์ ไม่รู้มีไว้ป้องกันอะไร เพราะหน้าป้อมหันไปข้างในวัง

– *ประตูบวรเจษฎานารี* คำให้การฯ จดว่าเป็นประตูสำหรับภรรยาข้าราชการเข้าถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในท้ายวัดพระศรีสรรเพชญ์

แต่พระยาโบราณฯ ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นประตูชุ้มมีหลังคาคฤหซ้อนอยู่ที่กำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศใต้ต่อจากหลังวัดพระศรีสรรเพชญ์ แต่ไม่เห็นสมว่าเป็นประตูสำหรับภรรยาขุนนางเข้าถือน้ำในวัดพระศรีสรรเพชญ์ เพราะไม่ใช่ทางเข้าวัด ถ้าภรรยาขุนนางจะไม่เข้าทางเดียวกับผู้ชายก็น่าจะเข้าประตูช่องกุดหรือประตูตัดที่อยู่ท้ายวัดซึ่งเหมาะสมกว่า

ป้อมปืนสวนองุ่น

อยู่มุมท้ายสระแก้ว เป็นป้อมมุมพระ

ราชวังหลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้

– ***ประตูชลชาติทวารสาคร*** เป็นประตูไขน้ำเข้า-ออกจากท้องสระแก้ว กับสระพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์

– ***ประตูมหาโภคราช*** เป็นประตูสำหรับข้าราชการเข้าเฝ้าเมื่อเสด็จออกพระที่นั่งทรงปืนกับพระที่นั่งท้ายสระ อยู่หน้าพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มหาปราสาท

– ***ประตูอุดมคงคา*** เป็นประตูมีระหัดไขน้ำเข้าท้องสระแก้วกับสระบรรยงก์รัตนาสน์

– ***ประตูจันทวารมรณาภิรมย์*** อยู่ท้ายศรีสำราญ ซึ่งเป็นที่ถ่ายอุจจาระฝ่ายใน คือส้วมของพวกชาววังลงคลองท่อ และเป็นประตูสำหรับยกศพข้าราชการฝ่ายในออกท้ายวัง

ป้อมปืนปากท่อ

อยู่มุมกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ในกฎมณเฑียรบาลเรียกว่า **“ป้อมท้ายสนม”**

นับเป็นสุดด้านทิศตะวันตก

[redacted]

ด้านเหนือ

เริ่มจากมุมกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ

- ***ประตูบวรนารีมหาภพชนม์*** อยู่ริมคลองเมืองด้านทิศเหนือที่ราษฎรเรียกว่า “ประตูดิน”

- ***ประตูมหาไตรภพชลทวารอุทก*** อยู่ริมคลองเมืองด้านทิศเหนือที่ราษฎรเรียกว่า “ประตูฉนวนน้ำประจำท่า”

พระยาโบราณฯ อธิบายว่า ประตูนี้ตรงไปจากฉนวนหลังพระที่นั่งสรรเพชญ์ฯ ลงฉนวนน้ำประจำท่าวาสุกรี ที่ตรงช่องประตูจะออกจากกำแพงพระราชวังหลวง ได้ขุดพบอิฐก่อตะแคงลาดจากที่สูงไปหาต่ำ

- ***ประตูเสาธงไชย*** คำให้การฯ จดว่าเป็นประตูหูช้าง

แต่พระยาโบราณฯ อธิบายว่าไม่น่าจะเป็นประตูหูช้าง แต่ควรเป็นประตูยอดมณฑป เพราะเป็นประตูกำแพงใหญ่ ในภาพเขียนของชาวยุโรปที่พิมพ์ไว้ในหนังสือต่างๆนั้น ประตูแถวด้านแม่น้ำเป็นประตูยอดทั้งหมด

- ***ประตูท่าเจ้าปราบ*** เป็นประตูออกสำหรับแห่พระเจ้าลูกเธอลงสรงในพระราชพิธี

- ***ประตูช้างเผือก*** เป็นประตูสำหรับช้างเผือก ช้างเนียมลงอาบน้ำ ไม่ปนกับช้างดำ

- ***ประตูท่าคอย*** เป็นประตูสำหรับเรือข้าราชการมาจอดให้ข้าราชการขึ้นไปในพระราชวังหลวง และเป็นท่าน้ำรับ-ส่งคนข้าราชการ ราษฎร เรียกว่า **"ประตูท่าขุนนาง"**

นับเป็นสุดกำแพงพระราชวังหลวงด้านทิศเหนือ

[redacted]

องค์ประธาน พระนครศรีอยุธยา

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) ระบุสิ่งซึ่งยกย่องว่าเป็น**หลัก**หรือเป็น**ประธาน**พระนครศรีอยุธยา และเป็นที่**เฉลิมพระเกียรติยศ**กรุงศรีอยุธยา มีพระที่นั่งมหาปราสาทยอดปรางค์ 3 องค์ ยอดมณฑป 11 องค์ รวมเป็น 14 องค์

ทั้งหมดล้วนเป็นพระราชมณเฑียรของพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาทุกพระองค์สืบมา มีพระนามดังนี้

พระมหาปราสาทยอดปรางค์

พระมหาปราสาทยอดปรางค์มี 3 องค์ คือ

1. **พระที่นั่งมังคลาภิเษกมหาปราสาท** แต่เดิมมียอดปรางค์ห้ายอด ภายหลังเพลิงไหม้จึงทำใหม่เปลี่ยนนามว่า พระที่นั่งวิหารสมเด็จพระมหาปราสาท

2. **พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาท** มียอดปรางค์ยอดเดียว

ทั้งสององค์นี้อยู่ในพระราชวังหลวงกับพระที่นั่งพระนครหลวง

3. **ปราสาทยอดปรางค์ยอดเดียว** เป็นที่ทรงประทับร้อน ตั้งอยู่นอกพระนครทางทิศตะวันออก เป็นกลางย่านทางไป

พระพุทธบาท

พระมหาปราสาทยอดมณฑป

พระที่นั่งมหาปราสาทยอดมณฑป มี 11 องค์คือ

1. **พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท** มียอดมณฑปเก้ายอด

2. **พระที่นั่งเบญจรัตน์มหาปราสาท** มียอดมณฑปห้ายอด

3. **พระที่นั่งสุริยามรินทรมหาปราสาท** มียอดมณฑปห้ายอด

4. **พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

5. **พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

6. **พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

7. **พระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

8. **พระที่นั่งคชประเวศมหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

(อยู่นอกพระนคร ที่เพนียดจับช้าง)

9. **พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์มหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

(เป็นที่ประทับร้อน อยู่พระราชฐานเกาะบางปะอิน นอกพระนครทางทิศใต้)

10. **พระที่นั่งสุทไธสวรรย์มหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

11. **พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท** มียอดมณฑปยอดเดียว

(สององค์นี้เป็นที่ทรงประทับร้อนอยู่ในพระราชฐานเมืองลพบุรี)

รวมมหาปราสาทในกรุง 9 องค์ นอกกรุง 5 องค์ รวมทั้งสิ้นเป็น 14 องค์ ล้วนเป็นที่ทรงประทับของพระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์

ต่อไปนี้เป็นรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่เป็นหลักหรือเป็นประธานและเป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศ ทั้งที่อยู่ในพระบรมมหาราชวังและที่อยู่นอกพระนครศรีอยุธยา อันแสดงให้เห็นความเป็น**“ราชธานี”**เรื่องราวทั้งหมดเก็บความมาจากคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม(เอกสารจากหอหลวง) ดังนี้

พระราชฐานชั้นนอก

สถานที่ราชการและสถานที่ประกอบพิธีกรรม

บริเวณพระราชฐานชั้นนอกมีสถานที่ราชการและที่พักของบรรดาขุนนางกับทหารล้อมวังเพื่อถวายอารักขาพระมหากษัตริย์ รวมทั้งพื้นที่โล่งแจ้งเรียกสนามหน้าจักรวรรดิกับวัดพระศรีสรรเพชญ์และสถานที่อื่นๆ ดังนี้

มีศาลาลูกขุนใหญ่ 3 หลังแฝด มีช่อฟ้าหางหงส์ หน้ามุขชะโงก อยู่ในกำแพงพระราชวังหลวงชั้นนอกด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระยาโบราณฯ มีรายงานว่า *“เคยขุดพบดินหยิกเล็บประจำผูกสำนวน บางก้อนก็มีตราถูกไฟเผาจนสุก”*

มีสระน้ำอยู่หน้าศาลาลูกขุนสำหรับพิสูจน์ลูกความให้ดำน้ำในสระ

มีพระตำหนักตึกสำหรับแปลพระราชสาสน์ พระยาโบราณฯ มีรายงานว่า *“ขุดพบรากอยู่ภายในกำแพงพระราชวังชั้นนอกด้านตะวันออกแนวเดียวกับศาลาลูกขุน แต่อยู่ไปข้างทิศใต้ภายในกำแพงคั่นสนามหน้าจักรวรรดิ”*

มีโรงพลพันใส่ปืนใหญ่น้อยซ้าย 1 โรง ขวา 1 โรง

มีโรงไว้พระพิไชยราชรถอยู่ริมกำแพงคั่นท้องสนามหน้าจักรวรรดิ 1 โรง มีช่อฟ้าหางหงส์ด้วย

มีโรงปืนใหญ่เป็นตำแหน่งของพระมหาเทพ พระมหามนตรี พระราชวรินทร์ และพระอินทรเดช

พระราชฐานชั้นที่สอง

ที่กำแพงพระราชวังหลวงชั้นที่สองนี้มีประตูซุ้มยอด 2 ประตูชื่อ

- ***ประตูสุรินทรทวาร***
- ***ประตูสำราญไพชยนต์***

เมื่อผ่านกำแพงชั้นที่สองนี้เข้าไปก็มีสถานที่ต่างๆ ดังนี้ มีโรงอัฐคช ไว้ช้างพลายรูปงามทั้ง 8 โรง มีซุ้มยอด ช่อฟ้า หางหงส์ทุกโรง

มีตึกชื่อลำสงัด 3 ห้อง 2 หลัง ผนังทาสีเขียว

พระราชฐานชั้นที่สาม

ที่กำแพงพระราชวังหลวงชั้นที่สามมีเชิงเทินใต้เตี้ย และมีประตูซุ้มยอดชื่อ

- ***ประตูพิศาลศิลา*** อยู่ตรงหน้าพระที่นั่งวิหารสมเด็จมหาปราสาท
- ***ประตูพิไชยสุนทร*** อยู่ตรงหน้าพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท

บริเวณท้องสนามในตรงหน้าพระมหาปราสาททั้งสองมีโรงช้างและโรงม้า

มีโรงช้างซุ้มยอด 4 โรง ไว้พระคชาธารโรงละช้าง

มีโรงม้าต้น 1 โรง มี 4 ห้อง หลังคามีช่อฟ้าหางหงส์ ไว้ม้าพระที่นั่งห้องละ 2 ม้า รวม 8 ม้า สลับสีกันตามกำลังวัน โรงม้าพระที่นั่งนี้อยู่ตรงหน้าพระคลังมหาสมบัติ

พระที่นั่งสุริยามรินทรมหาปราสาท

เป็นพระที่นั่งอยู่ด้านทิศเหนือริมน้ำ มียอดมณฑปห้ายอด มีมุขโถง เป็นพระที่นั่งเย็นองค์หนึ่ง มีบุษบกแว่นฟ้าตั้งในมุขโถง

ริมชานชาลามหาปราสาทสุริยามรินทร มีพระตำหนักใหญ่ 5 ห้อง ฝากระดาน หลังเจียด พื้นฝาทาแดง เขียนลายทอง ทรงข้าวบิณฑ์ เทพนมพรหมพักตร์ เป็นพระตำหนักฝ่ายใน และมีพระตำหนักใหญ่ 5 ห้องฝาทาพื้นแดงอีกหลังหนึ่งเรียงต่อกันมา เป็นพระตำหนักสำหรับประทมเพลิง อยู่ริมประตูต้นส้มโออยู่ฝ่ายใน

ทางทิศใต้พระที่นั่งสุริยามรินทรมหาปราสาท มีพระตำหนักตึกหลังน้อยไว้พระรูปสมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับเครื่องพระแสงต้นด้วย เป็นพระตำหนักฝาปิดทอง หลังคามีช่อฟ้าหางหงส์ มีเกยอยู่หน้ามุขพระตำหนัก

พระที่นั่งวิหารสมเด็จมหาปราสาท

เป็นพระที่นั่งมียอดปรางค์ห้ายอด หลังคามุงดีบุก ยอดหุ้มดีบุกปิดทอง นับเป็นปราสาทสำคัญในพระนครศรีอยุธยา เป็นที่

บุษยาภิเษกพระมหากษัตริย์แต่ก่อนมา มีมุขโถงยาวออกมาจากองค์พระมหาปราสาท ที่มุขโถงนั้นมียอดมณฑปต่างหากจากองค์ปราสาทใหญ่ ในมุขโถงมีพระแท่นมณฑปตามแว่นฟ้าเป็นพระที่นั่งตั้งในมุขโถง

ที่หน้าพระที่นั่งวิหารสมเด็จมหาปราสาทออกมา มีทิมดาบคดซ้าย-ขวา มีกำแพงแก้วสูง 2 ศอกล้อมรอบพระมหาปราสาท

ที่ชานชาลาพระมหาปราสาทปูด้วยหินอ่อน มีเสาโคมทำด้วยศิลาจีน ตั้งอยู่ 8 ทิศ มีสิงห์ศิลาและรูปภาพทหารจีนตั้งเรียงรายไปตามชานชาลาพระมหาปราสาท

พระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท

เป็นพระที่นั่งมียอดซุ้มมณฑปนพศูลเก้ายอด มีมุขสั้นสองด้านมีมุขยาวสองด้าน มีมุขโถงออกมาจากปราสาทใหญ่ ไม่มียอด มีแต่หลังคาซ้อนสามชั้น หน้าบันประเจิด มีเสาครีบสิงห์เทพนม มีนารายณ์ยืนย้อยลงมาตามหน้าบัน

มีพระแท่นมณฑปบุษบกทองคำตั้งในมุขโถง เป็นที่เสด็จออกทรงพระราชปราศรัยแก่แขกเมืองต่างประเทศถวายบังคม

ในกลางพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท มีพระแท่นบรรยงก์กาญจนเนาวรัตน์สามชั้นรูปอย่างพระเบญจา ไม่มีมณฑป มีพระมหาเศวตฉัตรปักที่หลังแท่นบรรยงก์

แท่นนี้ทำด้วยทองคำนพคุณน้ำเก้า ประดับเพชรและพลอยต่างๆ สูงสามศอก ทองคำหุ้มหนักถึงเก้าสิบชั่งลงยาราชาวดี ประดับเนาวรัตน์พร้อมทุกสี

พื้นพระแท่นบรรยงก์ทองคำนั้นปูด้วยหนังราชสีห์ซึ่งมีมาแต่โบราณ ใช้เป็นที่เสด็จขึ้นนั่งออกรับแขกเมืองบ้าง ออกรับเจ้าประเทศราชบ้าง ออกขุนนางเมื่อวันราชาภิเษกบ้าง มีเครื่องสูงปักรอบพระแท่นบรรยงก์

หน้าพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท มีทิมดาบคดซ้าย-ขวา บนชานชาลามีกำแพงแก้วสูง 2 ศอก ล้อมรอบพระมหาปราสาท มีประตูหูช้างเล็กๆ 8 ประตู อยู่ตามกำแพงแก้วล้อมพระมหาปราสาท

ประตูพิมานมงคลศาลาลวด

เป็นประตูออกหน้าพระมหาประสาท สำหรับแห่พระเจ้าลูกยาเธอ ออกไปโสกันต์และลงสรง อยู่ระหว่างพระที่นั่งวิหารสมเด็จกับพระที่นั่งสรรเพชญ์มหาปราสาท

โรงช้าง โรงม้า

ในท้องสนามหน้าพระมหาปราสาททั้งสอง มีโรงพระคชาธาร 4 โรง มีซุ้มยอดทั้ง 4 โรง มีโรงม้าพระที่นั่ง 4 ห้อง เป็นโรงม้าเทศโรงหนึ่งไว้ห้องละม้า

ท้ายโรงม้าเทศมีพระคลังเครื่องม้าต้นสำหรับยืนให้แขกเมืองดูพระคลัง

พระคลังมหาสมบัติ

มีพระคลังมหาสมบัติไว้เงินพระราชทรัพย์แผ่นดิน มีโรงช่างทำรูปเงินตราอยู่ในกำแพงล้อมพระมหาสมบัติ

มีกำแพงคั่นท้องสนามหน้าพระลานด้านทิศเหนือ

มีประตูไชยมงคลไตรภพชยนต์ เป็นประตูซุ้มยอด จะเปิดเฉพาะแห่พระเจ้าลูกเธอในพระราชพิธีลงสรง

มีประตูช่องกุดคูหาออกไปประตูเสาธงไชย

มีกำแพงคั่นสนามหน้าพระที่นั่งสุริยามรินทรมหาปราสาท ที่กำแพงนี้มีประตูไพชยนต์ทวาร มีทิมดาบชาววังอยู่ข้างขวา ทิมดาบตำรวจในอยู่ข้างซ้าย

โรงต่าง ๆ

นอกประตูไพชยนต์ทวารมีโรงพระโอสถ มีโรงพระราชยานหมู่พนักงานกรรเจียก มีโรงพรมเสื่อพวกสนมรักษา มีโรงช่างสนะจีนสำหรับเย็บเสื้อผ้า มีโรงช่างสนะไทยสำหรับเย็บม่านและผ้าต่างๆ มีโรงช้างเผือก-พัง มีซุ้มยอด

มีกำแพงคั่นสวนไพชยนต์เบญจรัตน์ไปลงพระคลังมหาสมบัติถึงมุมกำแพงพระ

คลังวิเศษ มีประตูสวรรค์ภิรมย์เข้าไปสวนไพชยนต์เบญจรัตน์

หอพระมณเฑียรธรรม

มีหอพระมณเฑียรธรรมอยู่กลางสระ (ที่เรียกกันว่า “สระหนองหวาย”)

มีโรงช่างทำเงินบาท เงินสลึง เงินเฟื้องอยู่ที่ปากสระ

พระคลังศุภรัตน์ พระคลังพิมานอากาศ

มีพระคลังศุภรัตน์ไว้สบง จีวร ผ้าไตร

มีพระคลังพิมานอากาศไว้กระจกเทศและเครื่องแก้วที่มาแต่เมืองเทศกะหลาป๋า

หอพระเทพบิดร

มีหอพระเทพบิดรสำหรับให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้ากับฝ่ายใน ถือพานพระขันหมากและดอกไม้ธูปเทียน เข้าไปถวายบังคมพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าอู่ทองในหอพระเชษฐอุดรก่อน แล้วจึงได้เข้าไปถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาในวัดพระศรีสรรเพชญ์

สถานที่ต่าง ๆ

มีกำแพงคั่นริมหอพระเทพบิดรล้อม

สวนไพชยนต์เบญจรัตน์ มีประตูสวรรค์ไพชยนต์รัตน์ไปออกถนนระหว่างกำแพงล้อมพระตำหนักตึกวัด ถนนนี้มีประตูภิรมย์เจษฎา ออกไปท้องสนามหน้าจักรวรรดิริมโรงปืนใหญ่ชื่อปะขาวกวาดวัด และมีประตูสุนทรภูษิตเข้าไปพระคลังวิเศษ ส่วนประตูจะออกจากกำแพงพระคลังวิเศษไปถนนวัดพระศรีสรรเพชญ์ชื่อประตูอุดมพัตรา

ถนนนี้มีทางเลี้ยวผ่านประตูภิรมย์ธาราเข้าพระตำหนักตึกหน้าจักรวรรดิ แล้วก็ถึงประตูหูช้างริมกำแพงวัดพระศรีสรรเพชญ์เข้าไปพระคลังแสงใส่เครื่องมือช่างครบชื่อประตูช้าง

ท้ายจระนำพระที่นั่งวิหารสมเด็จและพระที่นั่งสรรเพชญ์ทั้งสององค์นั้น มีพระฉนวนมีฝาผนังกว้างสิบศอกเป็นคูหาตลอดหน้า-หลังพระฉนวน มีประตูคูหาภพชลเป็นประตูฉนวนสำหรับเสด็จออกประตูภพชลทวารอุทก เพื่อลงเรือพระที่นั่งหน้าพระขนานน้ำประจำท่าวาสุกรี

มีสิงห์สองตัวอยู่ที่เชิงอัฒจันทร์ ประตูสิงห์นี้ยายแอ่นรักษา (บางฉบับว่ายายแว่น)

ประตูท้ายพระฉนวนสำหรับเสด็จออกไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ชื่อประตูสวรรค์คูหา ประตูนี้ยายยมรักษา

ประตูข้างพระฉนวนมาถนนต้นดอกเหล็ก ถนนนี้ผู้หญิงชาวบ้านท่าทรายและ

บ้านแขกเข้ามานั่งร้านขายผ้าต่างๆ ถนนนี้ตรงมาประตูพระสุเมรุ ตรงมาประตูสะพานแพะ ตรงมาเข้าประตูพระฉนวนลงท้องสระ ตรงมาหน้าพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มหาปราสาท

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มหาปราสาท มียอดมณฑปนพศูลยอดเดียว มีมุขโถงออกมาจากมุขใหญ่ทั้งสี่ด้าน เป็นพระที่นั่งอยู่ในสระน้ำล้อมรอบ เป็นที่ทรงประพาสได้รอบทั้งสี่ทิศ

ตรงหน้าพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มาออกประตูจักรพรรดิผัน มียายมิ่งรักษาเป็นนายประตู มีนางจ่าโขลนกำนันกำกับรักษาฝ่ายใน และมีกรมวังรักษาทั้งนอก-ใน

ที่ท้ายสระมีโรงพระโอสถอยู่หน้าประตูสวนองุ่น มีพระตำหนักสองห้องสำหรับมีราชกิจ ให้พระราชาคณะอาจารย์เข้าไปอยู่จำวัด มีทิมสงฆ์ 5 ห้องสำหรับพระสงฆ์พักคอยสดับปกรณ์บ้าง สวดพระพุทธมนต์บ้าง มีทิมดาบมหาดเล็กอยู่นอกเวร มีห้องเครื่องสำหรับมหาดเล็กรักษา

มีพระตำหนักสำหรับกรมพระราชวังหน้าเสด็จเข้ามาหยุดพักคอยจะเข้าเฝ้า ในพระตำหนักนั้นมีพระแท่นสำหรับกรมพระราชวังหน้าด้วย

มีโรงนาฬิกาประโคมยาม มีโรงเครื่องม้าต้น มีโรงพระแสงเครื่องต้น มีโรงช่างทำมุกอยู่ที่หน้าพระที่นั่งทรงปืน มีหออาลักษณ์อยู่ริมกำแพงสวนกระต่าย

มีหอหลวงใส่พระราชตำรับแต่ก่อนมาอยู่ในสระมุมกำแพงสวนกระต่าย มีพระตำหนัก 5 ห้อง ฝาเขียนทองพื้นลงรักอยู่ในกลางสวนกระต่าย

พระตำหนักตึกใหญ่

มีประตูเข้าไปพระตำหนักตึกใหญ่ ผนังนอกทาแดงชื่อพระตำหนักคูหาสวรรค์ พระตำหนักนี้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระพันวษาใหญ่ ซึ่งเป็นพระราชเทวีสมเด็จพระนารายณ์แต่ก่อนมา ครั้นภายหลังเป็นพระคลังฝ่ายใน มีท่านท้าวทรงกันดาลรักษา มีกำแพงล้อม มีประตูชื่อสวรรค์ภิรมย์ออกไปท้องสนามจันทน์

ตึก 5 ห้อง พนักงานวิเสทต้น

เลี้ยวท้องสนามจันทน์มาถนนริมกำแพงล้อมตึก 5 ห้อง สำหรับนางพนักงานวิเสทต้นแต่งเครื่องพระสุพรรณภาชน์ หุงพระกระยาเสวยเครื่องต้น ถนนนี้มีผู้หญิงชาวบ้านในไก่ (จีนนายก่าย?) เข้ามานั่งร้านขายเครื่องสำเภาจีน และถนนนี้เลี้ยวไปหัวสิงห์หน้าพระฉนวนใหญ่มีกำแพงคั่น และมีประตูซุ้มชื่อประตูอุดมนารีออกไปตลาดขายของสดเช้า-เย็น

ตรงประตูดินเข้ามาเป็นลานปลาใหญ่ มีท่อไขน้ำฝนให้ไหลออกไปพ้นชาลาปากท่อลงแม่น้ำใหญ่ใต้ประตูดิน มีพนักงานชาวท่อรักษาที่ศาลาปากท่อประจำ

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์

พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์มหาปราสาทเป็นยอดมณฑปยอดเดียวมีมุขใหญ่ ทั้งสี่ด้าน มีพระแท่นแว่นฟ้าบุษบกตั้งในมุขโถงทั้งสี่ทิศ มีเกยหน้ามุขโถง มีบันไดนาคราชข้างเกยทั้งสี่เกย มีกำแพงแก้วล้อมรอบชาลาพระมหาปราสาท แล้วมีสระล้อมรอบกำแพงแก้วชาลาพระมหาปราสาททั้ง 4 ด้าน สระกว้างด้านละ 6 วา

ในสระระหว่างมุขโถงมุมพระมหาปราสาทด้านเหนือ มีพระตำหนักปลูกปักเสาลงในสระด้านเหนือหลังหนึ่ง 5 ห้อง ฝากระดานเขียนลายรดน้ำทองคำเปลวพื้นทารัก มีช่อฟ้า หางหงส์ มุขซ้อนสองชั้น มีพระบัญชรลูกกรงเหล็ก ระเบียงชานเฉลียงรอบนั้นมีลูกมะหวดกลึงล้อมรอบ มีสะพานลูกกรงข้ามมาจากพระมหาปราสาทถึงพระตำหนัก

พระตำหนักนี้เป็นที่มีเทศนาพระมหาชาติคำหลวงทุกปีมิได้ขาด

ในสระระหว่างมุขโถงด้านใต้นั้น ปลูกพระที่นั่งปรายข้าวตอกหลังหนึ่ง เสาลงในสระ หลังคามีช่อฟ้า หางหงส์ มุขซ้อนสองชั้น ฝาไม่มี มีแต่ลูกกรงมะหวดรอบพระเฉลียง เสารายทารักเขียนทองคำเปลวลายทรงข้าวบิณฑ์ มีภาพพรหมพักตร์ต้นเสา-ปลายเสา

มีสะพานลูกกรงข้ามมาจากพระมหาปราสาทถึงพระที่นั่งปรายข้าวตอก

พระที่นั่งปรายข้าวตอกนี้สำหรับเสด็จทรงประทับโปรยข้าวตอกพระราชทานปลาหน้าคน ปลากระโห้ ปลาตะเพียนทอง และปลาต่างๆ

ในท้องสระระหว่างมุมมุขโถงด้านตะวันออกนั้น ปลูกเป็นพระที่นั่งทอดพระเนตรดาว ฝังเสาลงในท้องสระ ไม่มีหลังคา มีแต่พื้นและลูกกรงมะหวดรอบ มีสะพานข้ามสระออกมาจากมุมพระมหาปราสาทถึงพระที่นั่งทรงดาว

พระที่นั่งทรงดาวนี้สำหรับทอดพระเนตรดาวและทอดพระเนตรสุริยุปราคากับจันทรุปราคา ชีพ่อพราหมณ์ทำพิธีถวายน้ำกรด น้ำสังข์ ในวันสุริย-จันทร เมื่อโมกขบริสุทธิ์บนพระที่นั่งทรงดาวทุกคราวไป

ในท้องสระระหว่างมุมมุขโถงด้านตะวันตกนั้น ปลูกเป็นสะพานพระฉนวน มีหลังคาร่มสะพานข้ามออกมาจากพระมหาปราสาท เสาสะพานพระฉนวนนั้นมีระยะห่างๆ แต่พอเรือน้อยพายลอดได้ใต้สะพาน

พระที่นั่งทรงปืน

สะพานข้ามมาขอบสระถึงพระที่นั่งทรงปืนซึ่งเป็นตึกใหญ่ มีช่อฟ้า หางหงส์ มุขซ้อน เป็นท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการแผ่นดิน พระราชวงศาและข้าทูลละอองธุลีพระบาทเข้าเฝ้าพระกรุณา

ในพระที่นั่งทรงปืนท้ายสระ ขอบสระนั้นมีกำแพงแก้วสูง 6 ศอก ล้อมรอบสระมีประตู 4 ด้าน ในกำแพงแก้วขอบสระข้างในมีถนนเดินได้รอบสระ บนกำแพงแก้วรอบสระนั้นมีซุ้มโคมห่างคืบหนึ่ง รอบกำแพงสระเป็นซุ้มโคมพันหนึ่งสำหรับตามไฟในการพิธีวิสาขบูชากลางเดือนหก

ในท้องสระนั้นน้ำใสสะอาดไหลเข้าออกได้ไม่เน่าเหม็นเป็นที่น่าชมเชย

พระที่นั่งเบญจรัตน์มหาปราสาท

พระที่นั่งเบญจรัตน์มหาปราสาทนั้นมียอดมณฑป 5 ยอด มีมุขศร 4 ชั้นเสมอกันทั้ง 4 ด้าน มีมุขยาวออกมาจากมุขใหญ่ทั้ง 4 ด้าน แต่มุขยาวทั้ง 4 ด้านนั้นมีหน้ามุขเป็นจัตุรมุข มียอดมณฑปทุกมุขเป็นสี่ยอด แต่พื้นมุขทั้ง 4 ด้านต่ำเป็นท้องพระโรงทั้ง 4 ด้านสำหรับเสด็จออกว่าราชการตามฤดูทั้ง3 ฤดู 3 มุข แต่มุขด้านหลังเป็นมุขฝ่ายในสำหรับเสด็จออกว่าราชการฝ่ายใน

ฝ่ายพระมหาปราสาทและฝามุขใหญ่

เป็นผนังปูนทารัก ประดับกระจกปิดทองคำเปลวเป็นลายทรงข้าวบิณฑ์ ใต้พระบัญชรเป็นรูปสิงห์ทุกช่อง ซุ้มจระนำพระบัญชรเป็นรูปพรหมพักตร์ทุกช่อง ฐานปัทม์พระมหาปราสาทเป็นรูปปั้น ชั้นต้นเป็นกุมภัณฑ์ ชั้นสองเป็นรูปครุฑจับนาค ชั้นสามเป็นรูปเทพนมถวายกร จึงถึงชั้นรูปสิงห์รับพระบัญชร บานพระบัญชรจำหลักเป็นรูปเทพบุตรและเทพธิดาเป็นคู่กันทุกช่องบานพระทวารเป็นรูปนารายณ์สิบปาง บานละปาง มีทิมคดล้อมรอบพระมหาปราสาทและมีประตูด้านหนึ่ง

พระมหาปราสาทองค์นี้เป็นที่ทรงพิพากษาตราสินคดีและกิจการพระนครสำคัญ เป็นที่ประชุมใหญ่ฝ่ายมหามาตยาธิบดี

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาทนั้นมียอดมณฑปยอดเดียว ไม่มีบราลี มีมุขซ้อนสี่ด้าน แต่ด้านตะวันออก-ตะวันตก มีมุขสั้นซ้อนสองชั้น ด้านเหนือ-ใต้มีมุขซ้อนสี่ชั้น เป็นมุขยาวมาจดประตูเหนือ-ใต้ ฝาไม่มี เป็นปราสาทโถงอยู่บนกำแพงพระราชวังด้านตะวันออก

พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหา

ปราสาทนี้มี 3 ชั้น

ชั้นล่าง สำหรับข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้าเฝ้า

ชั้นกลาง สำหรับข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายในพักดูแห่และการมหรสพ

ชั้นบน สำหรับพระราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้า ฝ่ายในเฝ้าและดูกระบวนแห่ต่างๆ ในมุขยาวทั้งสองด้าน

แต่ที่กลางจัตุรมุขชั้นบนเป็นที่ตั้งพระแท่นทรงประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่และการมหรสพ รวมทั้งการยกทัพพยุหยาตรา

หน้าพระมหาปราสาทนี้มีสนามใหญ่ยาวตลอดกำแพงพระราชวัง เรียกว่าสนามหน้าจักรวรรดิ และมีถนนใหญ่กว้าง 6 วา เรียกว่าถนนหน้าจักรวรรดิ

หลังพระมหาปราสาทนี้เป็นสนามใน มีเป้าปืนและถนนด้วย

พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาท

พระที่นั่งไพฑูรย์มหาปราสาท มียอดปรางค์ยอดเดียว มีมุขซ้อน 4 ชั้น มุขเสมอกัน หามีมุขยาวออกจากมุขใหญ่ไม่

พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท

พระที่นั่งไพชยนต์มหาปราสาท มียอดมณฑปยอดเดียว มีมุขซ้อนสี่ชั้นเป็นมุขใหญ่ และมีมุขยาวออกมาจากมุขใหญ่ด้านเหนือ-ใต้ยาวมาจดกำแพงหน้าทิมดาบคด และมีมุขยาวออกมาจดมุขใหญ่ด้านตะวันออก-ตะวันตก แต่สั้นกว่ามุขด้านเหนือ-ใต้

พระมหาปราสาททั้งสามองค์นี้อยู่ข้างทิศใต้พระราชวัง เป็นพระมหาปราสาทเก่ามาแต่ก่อน ไม่ได้เสด็จประทับอยู่ที่นั่นทั้งสามองค์เป็นที่ไว้พระพุทธปฏิมากรซึ่งมีพุทธานุภาพเป็นที่ทรงสักการบูชา เป็นพุทธมณเฑียรอยู่ภายในพระราชสถาน ทรงนมัสการทุกค่ำเช้า และเป็นที่ทรงถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ประชุมใหญ่ในพระมหาปราสาททั้งสามนั้น เป็นที่สำคัญในพระศาสนาเป็นมหาพุทธมณเฑียรในพระราชสถาน

พระที่นั่งคชประเวศมหาปราสาท (ที่เพนียดจับช้าง)

มียอดมณฑปยอดเดียว มีมุขซ้อนสี่ชั้น มีมุขยาวออกมาจากมุขใหญ่สองด้านเหมือนพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์บนกำแพงพระนคร

พระที่นั่งคชประเวศนี้ไม่มีฝา เป็นปราสาทโถงสูงสองชั้นตั้งอยู่บนเชิงเทินเพนียดจับช้าง สำหรับทรงประทับทอดพระเนตรจับช้างเถื่อน แลช้างโขลงปกนำช้างเถื่อนเข้ามา มีปีกกาเสาระเนียดหลังพระมหาปราสาทนี้

มีศาลาตึกใหญ่สองหลังสำหรับข้าราชการชาวเครื่องพักถวายเครื่อง

พระที่นั่งองค์นี้อยู่ทิศอีสาน นอกพระนคร

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์มหาปราสาท (ที่บางปะอิน)

มียอดมณฑปยอดเดียว มีมุขซ้อนสี่ชั้น มีฝาสี่ด้าน มีมุขเด่นเป็นมุขโถงออกมาจากมุขใหญ่

ฝ่ายทิศตะวันออกมีกำแพงแก้วล้อมรอบสูงห้าศอก มีสระใหญ่ยาวตามพระมหาปราสาท มีพระอุทยานเป็นที่รโหฐานสำราญยิ่งนัก มีพระที่นั่งน้อยใหญ่หลายหลังเป็นที่ประทับพระประเทียบ

มีกำแพงเป็นบริเวณพระราชวังที่ประพาสในเกาะบางปะอิน เป็นที่ประทับแรมสำราญพระราชหฤทัยในที่ตำบลบางปะอินมาหลายแผ่นดิน บางทีในเดือนสิบเอ็ดเดือนสิบสอง เสด็จทรงลอยพระประทีปที่เกาะบ้าง

พระที่นั่งนครหลวงปราสาท (ที่แม่น้ำป่าสัก)

มียอดปรางค์ยอดเดียว และมียอดมณฑปเรียงรายเป็นหลายยอด เป็นบริเวณ

พระที่นั่งใหญ่ในพระราชวังพระนครหลวงเป็นที่ทรงประทับร้อน แลประทับแรมเมื่อเสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปถวายนมัสการพระพุทธบาท

ลางคราวในฤดูแล้งก็เสด็จขึ้นไปประทับในพระราชวังพระนครหลวง เป็นการพระราชพิธียิงอัตนาในที่นั้นเนืองๆ

ลางทีในเดือนสิบก็เสด็จขึ้นไปประทับแรมในพระราชวังพระนครหลวง ทรงถวายข้าวยาคูแก่พระราชาคณะฐานาเปรียญเจ้าอธิการวัด แลทรงธรรม พระราชพิธีมธุปายาสกวนข้าวทิพย์ ในพระมหาปราสาทพระที่นั่งพระนครหลวงเนืองๆ

ในเดือนสิบนั้นเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค เพราะทางเป็นที่ทำนาของราษฎร ถ้าในเดือนสี่เสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคด้วยแผ่นดินดีอุดม ไม่มีที่กีดขวางทางพระราชดำเนิน

พระมหาปราสาทสององค์ (ที่เมืองลพบุรี)

ที่เมืองลพบุรีมีพระราชวังเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินแห่งหนึ่ง มีพระราชวังใหญ่โตรโหฐานคล้ายพระราชสถานในกรุง

ในพระราชวังเมืองลพบุรีมีพระมหาปราสาทสององค์ และพระที่นั่งใหญ่น้อยไม่มี

ยอดหลายองค์

พระมหาปราสาททั้งสองชื่อพระที่นั่งสุทไธสวรรย์มหาปราสาท กับพระที่นั่งดุสิตสวรรย์ธัญญมหาปราสาท ทั้งสององค์นี้เป็นยอดมณฑปยอดเดียว มีมุขซ้อน มีฝาทั้งสี่ด้าน

มีพระตำหนักใหญ่น้อยเป็นอันมาก มีกำแพงล้อมพระราชวังด้วย มีหอคลังตึกกว้านร้านตลาดพร้อมทุกสิ่ง เป็นพระราชนิเวศน์ทรงประทับในสมเด็จพระนารายณ์ในฤดูร้อนกับฤดูหนาวหกเดือนเสมอเป็นเนืองนิตย์จนสิ้นแผ่นดิน แล้วภายหลังต่อมาก็เป็นที่ประทับบ้างเป็นครั้งเป็นคราวเนืองๆ

พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

วังหน้าเก่าเป็นที่คับแคบอยู่ใกล้พระราชวังหลวง ภายหลังมาจึงยกวังจันทรเกษมขึ้นเป็นพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นพระราชสถานที่ดำรงของพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคลฝ่ายหน้าเสด็จประทับห่างจากพระราชวังหลวงราวห้าสิบเส้น

พระราชวังจันทนบวรตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระนครศรีอยุธยาใต้ทำนบรอ

ภายในพระราชวังจันทนบวรนั้น มีพระที่นั่งปราสาทจัตุรมุข แต่ซุ้มยอดไม่มี มีพระที่นั่งต่างๆ หลายหลัง มีช่อฟ้า หางหงส์มุขซ้อน แต่หัวยอดซุ้มมิได้มีทุกหลัง มีตำหนักใหญ่น้อยข้างหน้าข้างในมากมายหลายหลัง

มีพระคลังต่างๆ ทุกพนักงานครบบริบูรณ์ มีโรงปืนใหญ่น้อย และโรงแสงสรรพาวุธ มีโรงช้าง โรงม้า โรงรถ ช่างทำการต่างๆ และศาลาพิพากษาตราสินถ้อยความต่างๆ ทุกกระทรวง มีศาลาใหญ่ไว้พักขุนนางเมื่อจะเข้าเฝ้า เรียกว่าศาลาลูกขุนวังหน้า

มีศาลาเวรมหาดไทย กลาโหม กรมท่า กรมวัง กรมนา กรมเมือง และศาลาทั้งหกนี้เป็นที่ชำระความตามกรมทั้งหก ซึ่งมีคดีพระราชวังหน้า

มีศาลาสารบาญชีฝ่ายในพระราชวังหน้า สัสดีมีคุกใส่นักโทษสองคุก มีท่าช้างและท่าฉนวนน้ำประจำท่า มีศาลาตระเวนตามมุมพระราชวังหน้า มีโรงเรือพระที่นั่งและโรงเรือกระบวนต่างๆอยู่ตามวัดตองปุวัดปราสาท

ตึกดินปืนไม่มี โรงสักไม่มี เตาทำเงินไม่มี ภายในพระราชวังจันทนบวรมีพระอารามหนึ่งชื่อวัดขุนแสน มีพระอุโบสถวิหารการเปรียญ และพระมหาธาตุกับเจดียสถานพร้อมบริบูรณ์ พระสงฆ์ไม่มีเพราะเป็นวัดในวัง

วัด

วัดในกรุงศรีอยุธยาทั้งภายในและภายนอกพระนครมีจำนวนมากมายนับไม่ถ้วน มีทั้ง**“วัดหลวง”**และ**“วัดราษฎร์”**

วัดหลวง หมายถึงวัดที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายสร้างขึ้น

วัดราษฎร์ หมายถึงวัดที่พวกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินร่วมกันสร้าง

ประเพณีการสร้างวัดที่มีจำนวนมากนี้ อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อธิบายไว้ในหนังสือ*“ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา”* (*ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จัดพิมพ์ในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2533, หน้า 17-31*) ว่า

เป็นการใช้ทรัพย์สินเพื่อระบายความมั่งคั่งอย่างหนึ่ง ยิ่งบ้านเมืองร่ำรวยมั่งคั่งอย่างกรุงศรีอยุธยา เพราะการค้านานาชาตินั้นทำให้พระมหากษัตริย์เจ้านายและขุนนาง รวมทั้งประชาชนที่เกี่ยวข้องกับการค้ามีทรัยพ์สินเพิ่มขึ้น แต่ความมั่งคั่งที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้เก็บไว้เฉยๆ และไม่ได้เก็บใส่ตุ่มใส่ไหฝังดินไว้ หากนำมาใช้จ่ายเพื่อสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตความเป็นอยู่ รวมทั้งสิ่งของฟุ่มเฟือยเพื่อแสดงฐานะทางสังคมตามอัตภาพ บรรดาทรัพย์สินส่วนที่เหลือก็ไม่ได้เก็บออมเพื่อการลงทุน (อย่างปัจจุบัน) แต่มักทุ่มเทเพื่อทำบุญทำกุศล

การทำบุญที่สำคัญอย่างหนึ่งคือการสร้างวัด ซึ่งอาจมองว่าเป็นการลงทุนอย่างหนึ่งก็ได้ แต่เป็นการลงทุนเพื่อความสุขในโลกหน้ากับการมีชื่อเสียงหน้าตาในโลกนี้

วัดใดที่สร้างได้วิจิตรตระการตาก็แสดงถึงเกียรติภูมิของผู้สร้างและผู้มีส่วนร่วมสร้าง ว่าเป็นผู้ใจบุญสุนทาน ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นคนดีของสังคม

แต่วัดที่สร้างขึ้นก็ไม่ได้เป็นสมบัติส่วนตัวของบุคคลกลุ่มที่สร้าง หากกลายเป็นสมบัติของชุมชนเป็นส่วนรวม กลายเป็นสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์มาพำนักและจำพรรษา กระทำกิจของสงฆ์ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและระบบความเชื่อของผู้คนในชุมชน ถือเป็นศักดิ์ศรีของชุมชนที่แสดงให้เห็นความมั่งคั่งทั้งทางทรัพย์สินและฝีมือช่าง

*อาจกล่าวได้ว่า**การโอ้อวดเพื่อแสดงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้คนในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็คือการแข่งขันกันสร้างวัดนั่นเอง***

การแข่งขันกันสร้างวัด ยังมีคำพูดของชาวบ้านแต่ก่อนว่าเศรษฐีผู้มีทรัพย์มัก “***สร้างวัดให้ลูกเล่น***” หมายถึงเศรษฐีผู้มี

ทรัพย์แต่ก่อนต้องสร้างวัดหรือปฏิสังขรณ์วัดไว้ประจำตระกูล ลูกหลานจะได้มีที่ทำบุญและที่วิ่งเล่น มิฉะนั้นคนจะดูถูก ดังมีคำกลอนนิราศทวารวดีของหลวงจักรปาณี(ฤกษ์) กวีสมัยรัชกาลที่ 4 เดินทางไปถึงกรุงเก่าแล้วเห็นซากวัดวาอารามจำนวนมากจึงพรรณนาว่า

ดูวัดวาอารามงามสล้าง
บ้างรกร้างโรยราน่าใจหาย
เมื่อครั้งกรุงยังสนุกสุขสบาย
ได้ยินฝ่ายผู้เฒ่าท่านเล่ามา
ว่าเศรษฐีมีทรัพย์ไม่นับได้
สร้างวัดให้ลูกรักนั้นหนักหนา
ถ้าบุตรใครไม่มีซึ่งวัดวา
ไปเล่นอารามเขาเศร้าฤทัย
เจ้าของเขาเฝ้าเปรยเยาะเย้ยหยอก
กลับมาบอกบิดาน้ำตาไหล
พ่อก็สร้างอารามให้ตามใจ
วัดจึงได้เกลื่อนกลาดดูดาษดา

ฉะนั้นบ้านเมืองครั้งนั้นจึงเต็มไปด้วยวัด และวัดกลายเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรมของบ้านเมือง

การทำบุญทำกุศลด้วยการสร้างวัดยังเป็นทางออกที่ดีของบรรดาสามัญชนทั่วไปที่เป็นขุนนาง คหบดี หรือเศรษฐีที่มีทรัพย์มหาศาล แต่สร้างที่อยู่อาศัยให้ใหญ่โตทัดเทียม"**วัง**"พระมหากษัตริย์กับเจ้านายไม่ได้ สามัญชนเหล่านี้จึงทำบุญสร้างวัดซึ่งเท่ากับจำกัดความโอ่อ่าที่จะแสดงฐานะความเป็นอยู่ในส่วนตัวของแต่ละบุคคลออกไปไม่ให้ปรากฏอย่างชัดเจน

ในส่วนชนชั้นสูง การมี"**วัง**"ที่ประทับก็มีขอบเขต มีตำแหน่งแห่งหน และมีลำดับขีดขั้นความใหญ่โตลดหลั่นกันลงไป ไม่ได้สร้างอย่างพร่ำเพรื่อทั่วไปตามใจชอบ แต่การสร้างวัดไม่มีขอบเขตจำกัด ชนชั้นสูงจะสร้างตรงไหนก็ได้ที่เห็นว่าเหมาะสม อาจถือว่าเป็นพระราชกรณียกิจอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์พึงกระทำในฐานะที่ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก

กล่าวได้ว่ากิจกรรมสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงประพฤติเป็น"**ธรรมราชา**"นั้น คือการเอาพระทัยใส่ในการสร้างวัด ปฏิสังขรณ์วัด และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานั่นเอง ถือเป็นประเพณีที่บรรดาพระมหากษัตริย์ในสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาทรงประพฤติกัน เช่น ในลังกา พม่า เขมร ลาว ไทย และที่อื่นๆ

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยาดังนี้

การให้ความสนใจในการสร้างสิ่งสำคัญทางศาสนา นับได้ว่าเป็นพระราโชบายหลักอย่างหนึ่งของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะสะท้อนให้เห็นจากการเรียกพระนามของพระองค์เองว่า"**บรม**

ไตรโลกนาถ” แตกต่างจากพระนามที่สัมพันธ์กับพระรามาวตารของกษัตริย์ราชวงศ์อู่ทอง และแตกต่างกับพระนามพระบรมราชามหาจักรพรรดิราชของกษัตริย์ในราชวงศ์สุพรรณภูมิแต่ก่อน นับเป็นการประกาศพระองค์เป็น“**พุทธราชา**”อันเนื่องจากทรงเป็นที่รวมของกษัตริย์หลายราชวงศ์ โดยเฉพาะราชวงศ์พระร่วงซึ่งมีบทบาทในการเป็น“ธรรมราชา”

การเป็นพุทธราชาหรือธรรมราชาของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือการประกาศพระองค์เป็น“**อัครศาสนูปถัมภก**” นั่นเอง

การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนการปกครองแผ่นดินให้สงบร่มเย็นเป็นอย่างยิ่ง เพราะเท่ากับลดหย่อนความตึงเครียด และลดความเหินห่างของกษัตริย์กับขุนนางที่มีต่อประชาชนอันเนื่องมาจากระบบราชการและระบบศักดินาที่ประกาศไว้เป็นกฎหมายลายลักษณ์อักษร แต่ในทางกลับกันก็มีส่วนเสริมพระราชอำนาจของกษัตริย์ให้ยิ่งใหญ่กว่ากษัตริย์ในภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก เพราะกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาทรงปกครองทั้งอาณาจักรและศาสนจักรในเวลาเดียวกัน

หากจะมองด้านสังคมก็จะเห็นอีกว่ามีความหมายทางบูรณาการทางสังคมด้วย

เพราะการสร้างวัดมีความหมายถึงการข้ามพ้นขอบเขตของความเป็นเผ่าพันธุ์และชนชาติของแต่ละบุคคลที่เกี่ยวข้อง ให้กลายมาเป็นความสัมพันธ์ของกลุ่มชนที่อยู่ในสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนาเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเรื่องของกลุ่มชนที่เป็นพุทธศาสนิกชนเหมือนกัน

ผลที่ตามมาก็คือผู้คนในสังคมรับรู้และเคารพยกย่องพระมหากษัตริย์ เจ้านายตลอดจนขุนนางและข้าราชการในฐานะเป็นผู้ดูแล และอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทำให้คลายความตึงเครียดในความห่างเหินระหว่างฐานะของชนชั้นปกครองกับชนชั้นผู้ถูกปกครองได้ไม่มากก็น้อย

ในขณะเดียวกันในบรรดาชนชั้นที่ถูกปกครอง คือพวกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่มีกำเนิดมาจากการเป็นชนชาติและเผ่าพันธุ์ต่าง ๆเหล่านั้นก็ค่อย ๆหมดความรู้สึกแตกต่างหรือขัดแย้งกัน กลายมาเป็นพวกเดียวกันในชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนาเดียวกัน ในที่สุดก็เกิดการแต่งงานผสมผสานจนเป็นประชาชนพลเมืองชาวสยาม (ที่แตกต่างจากคนต่างชาติ ซึ่งมาจากภายนอก)

วัดที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างในกรุงศรีอยุธยามีมาก แต่ละรัชกาลสร้างวัดกันเป็นประเพณี มีทั้งสร้างในราชธานีและ

ในบ้านเมืองท้องถิ่นทั่วไป บางรัชกาลสร้างมาก บางรัชกาลสร้างน้อย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพระราชศรัทธาและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองในพระราชอาณาจักร

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยา

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) ระบุว่าพระมหาธาตุ พระมหาเจดีย์ และพระมหาพุทธปฏิมากรที่ยกย่องนับถือว่าเป็นหลักของกรุงศรีอยุธยา มีดังต่อไปนี้

พระมหาธาตุ

พระมหาธาตุที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยามี 5 องค์ คือ

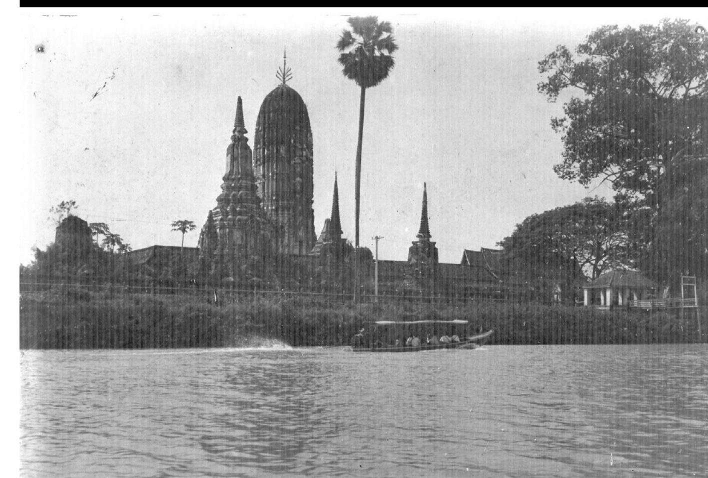
1. พระมหาธาตุวัดพระราม
2. พระมหาธาตุวัดมหาธาตุ
3. พระมหาธาตุวัดราชบูรณะ
4. พระมหาธาตุวัดสมณโกฏ
5. พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์

พระมหาเจดีย์

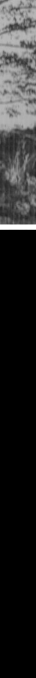
พระมหาเจดีย์ฐานที่เป็นหลักกรุงศรีอยุธยามี 5 องค์ คือ

1. พระมหาเจดีย์วัดสวนหลวงสบ

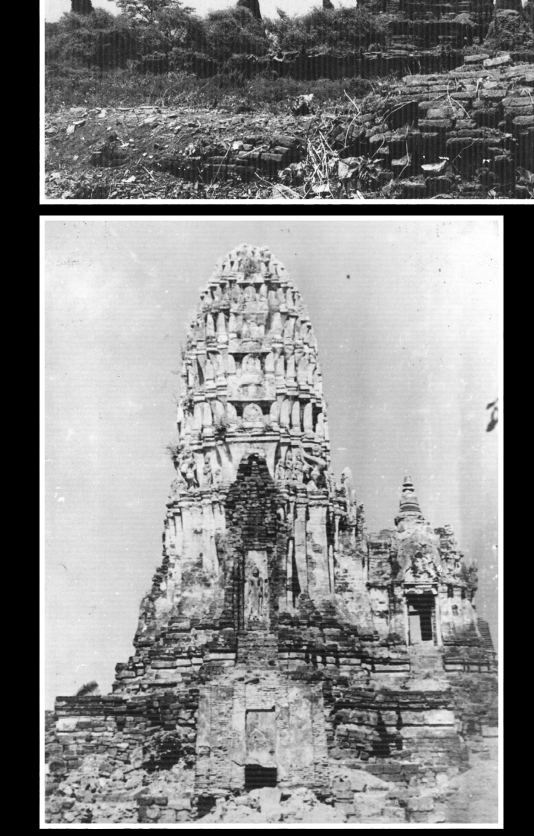

พระมหาธาตุ วัดพุทไธสวรรย์ (ภาพเก่า)

พระมหาธาตุ วัดพระราม (ภาพเก่า)

พระมหาธาตุ วัดราชบูรณะ (ภาพเก่า)

สวรรค์

2. พระมหาเจดีย์วัดขุนเมืองใจ
3. พระมหาเจดีย์วัดเจ้าพระยาไทย
4. พระมหาเจดีย์วัดภูเขาทอง
5. พระมหาเจดีย์วัดใหญ่ไชยมงคล

พระมหาพุทธปฏิมากร

พระมหาพุทธปฏิมากรที่มีพระพุทธานุภาพเป็นหลักกรุงศรีอยุธยา มี 8 องค์ คือ

1. **พระพุทธศรีสรรเพชญดาญาณ** ประทับยืนสูง 8 วา หุ้มทองคำ ทั้งพระองค์ อยู่ในพระมหาวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์

2. **พระพุทธสิหิงค์** ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร หน้าตัก 4 ศอก หล่อด้วยนาคชมภูนุช อยู่ในพระมหาวิหารยอดปรางค์ปราสาทวัดพระศรีสรรเพชญ์

3. **พระพุทธบรมไตรภพนาถ** ประทับนั่งสมาธิ หน้าตักศอกคืบ หล่อด้วยทองคำทั้งแท่ง ทรงเครื่องต้นอยู่ในพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์

4. **พระพุทธสยมภูวญาณโมฬี** ประทับนั่งสมาธิ หน้าตัก 16 ศอก หล่อด้วยทองเหลือง อยู่ในพระมหาวิหารยอดมณฑปวัดมงคลบพิตร

5. **พระพุทธบรมไตรโลกนาถศาสดาญาณ** ประทับนั่งสมาธิ หน้าตัก 6 ศอก หล่อด้วยทองเหลือง อยู่ในวัดโคก

6. **พระพุทธเจ้าทรงนางเชิง** ประทับนั่งสมาธิ หน้าตัก 10 ศอก อยู่ในพระวิหารวัดพระนางเชิง (พนัญเชิง)

7. **พระพุทธคันธารราษฎร์** ประทับนั่งสมาธิ หน้าตักศอกหนึ่ง หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ลอยน้ำมาแต่ปักษ์ใต้ เชิญไว้ในวิหารวัดธรรมิกราช มีพระพุทธานุภาพมากขอฝนให้ตกก็ได้

8. **พระพุทธจันทน์แดง** อยู่ในพระวิหารวัดพระศรีสรรเพชญ์

ศรีของกรุงศรีอยุธยา

สิ่งที่เป็นศรีของกรุงศรีอยุธยาอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ คือ

1. **พระพุทธไสยาสน์** วัดป่าโมก ยาวเส้นห้าวา

2. **พระพุทธไสยาสน์** วัดพระนอนจักรสีห์ ยาว 16 วา

3. **พระพุทธไสยาสน์** วัดขุนอินทรประมูล ยาว 18 วา

4. **พระพุทธไสยาสน์** วัดโพธิ์อรัญญิก ยาว 15 วา

5. **พระประทม พระประโทน** เป็นพระมหาธาตุใหญ่ อยู่แขวงเมืองนครไชยศรี 2 องค์

6. **รอยฝ่าพระบรมพุทธบาท** อยู่เขาสุวรรณบรรพต

7. **พระปัถวี** เป็นพระบรมพุทธฉาย อยู่ในเงื้อมเขาน้อยยางกรง ในป่าเมืองสระบุรี

สิ่งทั้งนี้เป็นศรีพระนครกรุงศรีอยุธยาสืบมาแต่โบราณ

[redacted]

วัดมหาธาตุ

ก่อนหน้านี้ไม่เคยมีวัดเป็นส่วนหนึ่งของพระราชวัง เพราะศูนย์กลางของเมืองก็คือวัด โดยเฉพาะวัดที่เรียก**“มหาธาตุ”** ตามเมืองใหญ่ๆ คือเมืองสุโขทัย เมืองนครศรีธรรมราช เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองสุพรรณบุรี และเมืองลพบุรี ล้วนแต่มีวัดมหาธาตุเป็นหลักของนครทั้งสิ้น

ก่อนรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หลักของพระนครศรีอยุธยา คือวัดมหาธาตุ มีพระปรางค์ประธานสูงใหญ่ แวดล้อมด้วยพระเจดีย์รายใหญ่น้อยทั้งภายในและภายนอกระเบียงคด นอกจากเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุแล้ว ยังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและรูปเคารพที่สำคัญทางศาสนาที่มีมาแต่ก่อน แล้วเคลื่อนย้ายจากเมืองโบราณที่เคยเป็นนครมาก่อนบ้าง หรือจากการทำสงครามชนะบ้านเมืองใกล้เคียงบ้าง เช่น พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ประทับนั่งห้อยพระบาท แบบทวารวดี ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วิหารน้อย วัดหน้าพระเมรุ ริมแม่น้ำลพบุรีทางตอนเหนือของตัวเมือง เป็นต้น

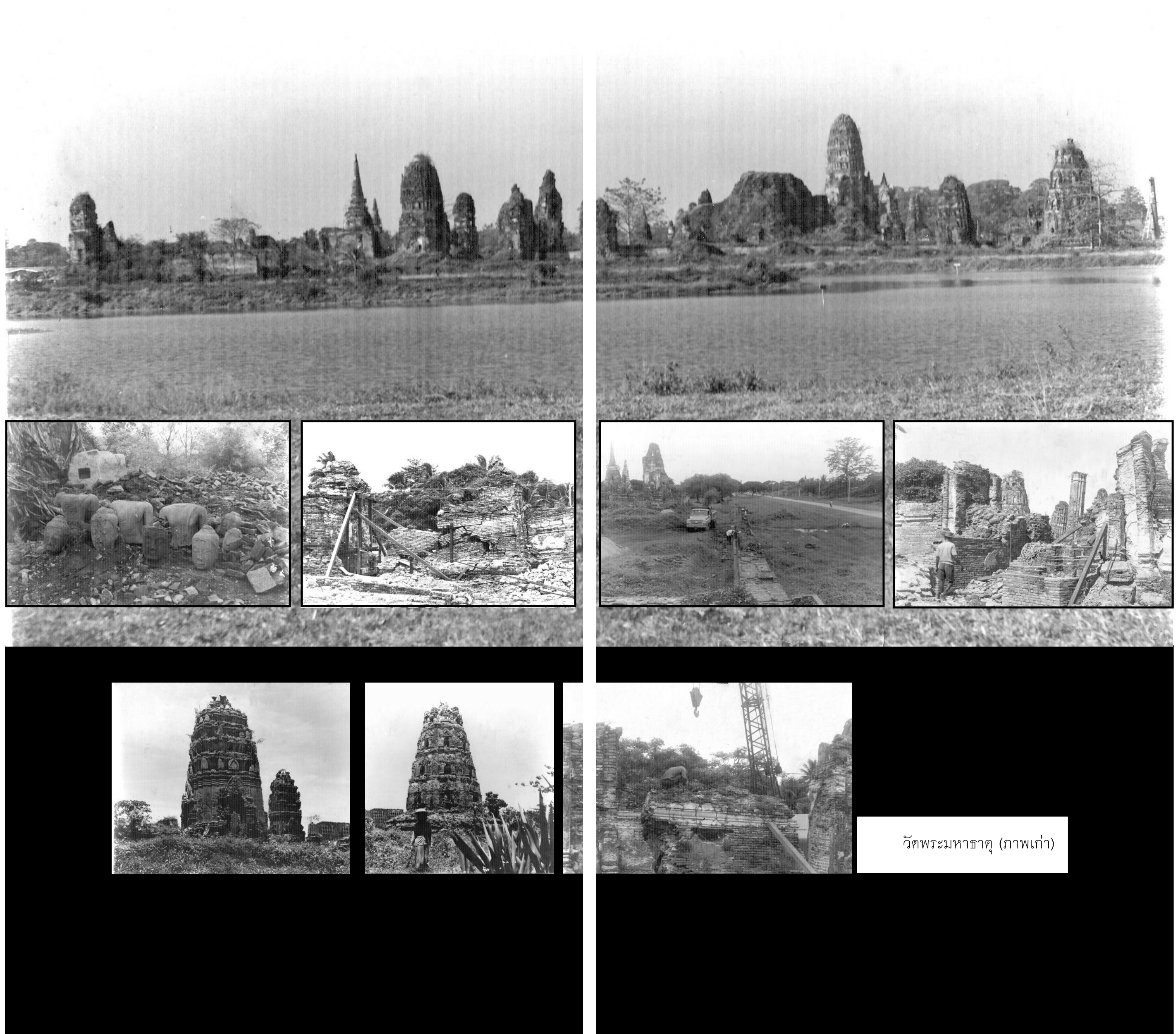
นอกจากนั้นก็มีพระพุทธรูปหินมากมายหลายขนาด เป็นศิลปแบบลพบุรีที่มีมาก่อนการสร้างพระนครศรีอยุธยา

ตามพระระเบียงคด เมื่อครั้งสมเด็จ

วัดมหาธาตุ จ. พระนครศรีอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 5 พระปรางค์ประธานยังไม่ล้ม

วัดพระมหาธาตุ (ภาพเก่า)

พระบรมราชาธิราชที่ 2 เสด็จไปตีเมืองพระนครหลวงของกรุงกัมพูชาได้นั้น ก็ทรงนำเทวรูปและสิงห์สัมฤทธิ์เป็นจำนวนมากจากเทวสถานที่เมืองพระนครมาถวายเป็นพุทธบูชา

ยิ่งกว่านั้น วัดพระมหาธาตุยังเป็นพระอารามที่กษัตริย์ทุกพระองค์ต้องทรงดูแลปฏิสังขรณ์ สร้างพระสถูปและวิหารอุทิศส่วนกุศลให้แก่พระราชวงศ์ที่ล่วงลับหรือเพื่อพระองค์เองอยู่เสมอ เหตุนี้จึงเป็นที่รวมของรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมทางศาสนาหลายยุคหลายสมัยและหลากหลายรูปแบบด้วย

ความสำคัญของวัดมหาธาตุในฐานะที่เป็นหลักของพระนครนี้ ประทับอยู่ในความคิดและความทรงจำของชาวสยามทุกบ้านเมืองในยุคนั้น ดังมีกล่าวถึงในวรรณกรรมต่างๆ เช่น โคลงนิราศหริภุญชัยกล่าวว่า

⊙ มหาชินธาตุเจ้า จอมจักร
เป็นปิ่นทศลักษณ์ เลิศหล้า
เลงแลมิใครทัก เทียมแทก ใดเลย
เทาดิวางหว้ายฟ้า ฟากด้าวดาวดึงส์

โคลงกำสรวลสมุทร (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่ากำสรวลศรีปราชญ์) ซึ่งสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ทรงพระราชนิพนธ์

ขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ก็กล่าวว่า

⊙ พรายพรายพระธาตุเจ้า เจียรจันทร แจ่มแฮ
ไตรโลกยเลงคือโคม ค่ำเช้า
พิหารระเบียงบรร รุจิเรข เรืองแฮ
ทุกแห่งห้องพระเจ้า นั่งเนือง

วัดพระศรีสรรเพชญ์

การที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงสร้างวัดพระศรีสรรเพชญ์ ขึ้นบริเวณที่เคยเป็นพระราชวังมาแต่เดิมนั้น มีผลให้ลดความสำคัญของวัดมหาธาตุลงไม่มากก็น้อย เพราะหลังจากนั้นวัดพระศรีสรรเพชญ์กลายเป็นวัดสำคัญของราชสำนักและอาณาจักร เป็นที่ประกอบพระราชพิธีสำคัญ มีการสร้างพระสถูปเจดีย์วิหารโบสถ์ขนาดใหญ่โตและสวยงาม เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่และสำคัญหลายองค์ เช่น

พระเจดีย์สามองค์ เป็นพระเจดีย์ประธาน

พระพุทธรูปศรีสรรเพชญดาญาณ เป็นพระพุทธรูปยืนหุ้มทองคำขนาดใหญ่

พระโลกนาถ เป็นพระพุทธรูปยืนอีกเช่นกัน

วัดพระศรีสรรเพชญ์นี้เป็นแบบอย่างวัดในพระราชฐานที่ทางกรุงเทพมหานครเอาเยี่ยงอย่างมาสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามขึ้นเมื่อแรกสร้างพระนคร

[redacted]

[redacted]

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เสด็จประทับบนเสลี่ยงคานหามทอดพระเนตรโบราณสถานในบริเวณวัดพระศรีสรรเพชญ์ กรุงเก่า องค์เจดีย์ที่ปรากฏในภาพ มีสภาพและรูปทรงที่แท้จริงก่อนที่จะมีการบูรณะในสมัยหลัง ภาพนี้น่าจะถ่ายในปี พ.ศ. 2447 (ร.ศ. 122) *(ภาพจากหนังสือ **พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า** สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

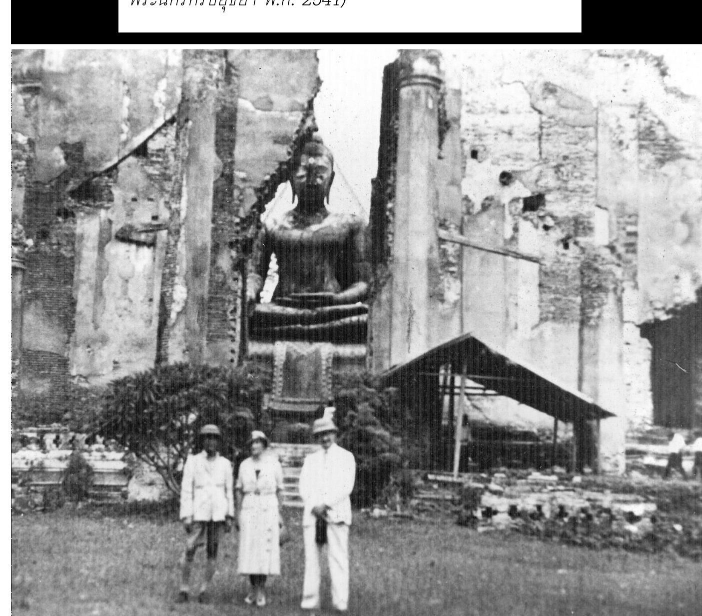
(บน) พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงเสด็จวัดมงคลบพิตรกรุงเก่าพร้อมด้วยพระเจ้าซาร์นิโคลาสที่ 2 แห่งประเทศรัสเซีย ภาพนี้ถ่ายราวเดือนมีนาคม พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 109) คงจะก่อนหน้าที่จะเสด็จชมการคล้องช้างที่เพนียด

(ล่าง) พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงฉายพระรูปร่วมกับข้าราชบริพารหน้าวิหารพระมงคลบพิตร ภาพนี้ถ่ายประมาณปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 121) *(ภาพจากหนังสือ* ***พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า*** *สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

พระมงคลบพิตร ภายหลังจากการเสียกรุงฯ สิ่งที่ปรากฏคือ พระพาหาหัก และพระบาทข้างหนึ่งถูกทำลาย *(ภาพจากหนังสือ* ***พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า*** *สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

วัดไชยวัฒนาราม

วัดไชยวัฒนารามตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยานอกเกาะเมืองด้านทิศตะวันตก สร้างในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

วัดนี้มีความหมายและความสำคัญอย่างน้อย 2 ประการคือ

ประการแรก สะท้อนความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะสร้างขึ้นบริเวณที่เป็นนิวาสสถานเดิมของพระราชมารดาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง แต่ครั้งยังเป็นสามัญชนและมีตำแหน่งเป็นออกญากลาโหมสุริยวงศ์ ดังมีความในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา (ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์) ว่า

"ลุศักราช 992 ปีมะเมีย โทศก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นผ่านถวัลยราชพิภพกรุงเทพทวารวดีศรีอยุธยา...ทรงพระนามพระเจ้าปราสาททอง...แลที่บ้านสมเด็จพระพันปีหลวงนั้น พระเจ้าอยู่หัวให้สถาปนาสร้างพระมหาธาตุเจดีย์มีพระระเบียงรอบแลมุมพระระเบียงนั้นกระทำเป็นเมรุทิศเมรุรายอันรจนา แลกอปรด้วยพระอุโบสถพระวิหาร การเปรียญและสร้างกุฎีถวายพระสงฆ์เป็นอันมาก เสร็จแล้วให้นามชื่อวัดไชยวัฒนาราม..."

ประการที่สอง สะท้อนให้เห็นความรุ่งเรืองทางศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ของกรุงศรีอยุธยาอย่างแท้จริง

ก่อนหน้ารัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง บรรยากาศทางศิลปวัฒนธรรมของกรุงศรีอยุธยาไม่รุ่งเรืองเฟื่องฟู เพราะเริ่มจากเป็นช่วงที่ตกอยู่ในอำนาจของพม่า ต่อมาเป็นระยะสงครามกอบกู้เอกราชและขยายอำนาจ จากนั้นจึงเริ่มฟื้นฟู แต่ยังไม่สมบูรณ์เต็มที่

ครั้นสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จขึ้นครองราชย์ และเนื่องจากพระองค์มีชาติกำเนิดเป็นสามัญชน จึงจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมและความเลื่อมใสให้บังเกิดด้วยการฟื้นฟูศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปวัฒนธรรม

ประกอบกับระยะเวลานั้นกรุงศรีอยุธยาว่างศึก และกิจการค้านานาชาติรุ่งเรือง มีชาวยุโรปเข้ามาติดต่อค้าขายเป็นอันมาก ทำให้ราชอาณาจักรเกิดความมั่งคั่งและมั่นคง ทำให้พระองค์สามารถสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรมให้ดีเด่นได้สะดวก นอกจากนั้นยังสามารถปราบปรามบ้านเมืองใกล้เคียงราบคาบ เช่น กัมพูชา และที่อื่นๆ

อนึ่ง การติดต่อค้าขายเกี่ยวข้องกับชาวยุโรปก็ทำให้ได้ความรู้ทางเทคโนโลยีใหม่ๆด้วย เช่น ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมและวิทยาการอื่นๆ มีผลให้เกิดการสร้างสรรค์ศิลปะสถาปัตยกรรมอย่างใหม่ๆขึ้น

วัดไชยวัฒนาราม สร้างสมัยพระเจ้าปราสาททอง เป็นวัดใหญ่โตมโหฬารนอกตัวเมือง และเป็นวัดฝ่ายอรัญญิก ถ่ายภาพโดย น. ณ ปากน้ำ *(คำบรรยายและภาพจาก **ศูนย์ข้อมูลเมืองโบราณ**)*

มาในราชอาณาจักร

เหตุที่แผ่อำนาจไปถึงกัมพูชา ทำให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททองยเอาคติการสร้างเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของจักรวาลแบบขอมที่สร้างปราสาทในสมัยเมืองพระนคร มาประสมประสานกับประเพณีการสร้างพระปรางค์ที่นิยมกันในสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา มาสร้างใหม่ที่วัดไชยวัฒนารามและที่ปราสาทนครหลวง ริมแม่น้ำป่าสัก (ที่ อ. นครหลวง จ. พระนครศรีอยุธยา)

วัดไชยวัฒนารามมีพระปรางค์ประธานสูงตระหง่านอยู่ตรงกลางดุจเขาพระสุเมรุ แล้วรายรอบด้วยปรางค์ทิศเป็นเมรุราย ส่วนระเบียงคดมีซุ้มประตูยอดปราสาททั้งแปดทิศ บรรดาซุ้มประตูยอดปราสาทเหล่านี้เป็นรูปแบบที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในรัชกาลนี้ นับเป็นลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นเป็นพิเศษ

ภายในซุ้มประตูทิศประดิษฐานพระพุทธรูปนั่งทรงเครื่องอันเป็นสัญลักษณ์ของ“**จักรพรรดิราช**”ที่สะท้อนให้เห็นถึงพระราชนิยมในคติการเป็น“**จักรพรรดิราช**” ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เพราะเป็นสัญลักษณ์ที่จะสร้างความสำคัญให้แก่พระองค์ ที่มีชาติกำเนิดมาจากสามัญชน

พระราชนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้ยังพบในวัดอื่นๆอีกหลายแห่ง แต่ที่งดงามเป็นเลิศคือ พระพุทธรูปประธานที่วัดหน้าพระเมรุ อยู่ริมแม่น้ำลพบุรีฝั่งตรงข้ามพระบรมมหาราชวังพระนครศรีอยุธยา นับเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่ององค์ใหญ่ที่งามที่สุด มีความหมายสำคัญที่สุดเพราะเท่ากับยกย่องพระมหากษัตริย์เป็นจักรพรรดิของโลกเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าหมายถึงอำนาจที่รวมอยู่ในพระพุทธองค์นั้นมีทั้งที่มาจากการบำเพ็ญพรตสละกิเลสทางโลกในฐานะของ“**ผู้สละโลก**”และการเป็นพระราชาธิบดีที่มีความมั่งคั่งและมีอานุภาพเป็นที่เกรงกลัวของคนทั้งหลายคือ “**ผู้ชนะโลก**”

นอกจากสร้างพระปรางค์ประธานล้อมรอบด้วยเมรุทิศและเมรุรายกับพระพุทธรูปทรงเครื่องแล้ว ยังสร้างพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานเรียงรายในระเบียงคดกับพระสถูปเจดีย์แบบย่อมุมไม้สิบสองซึ่งล้วนยกย่องกันว่าสร้างสรรค์ขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองด้วย

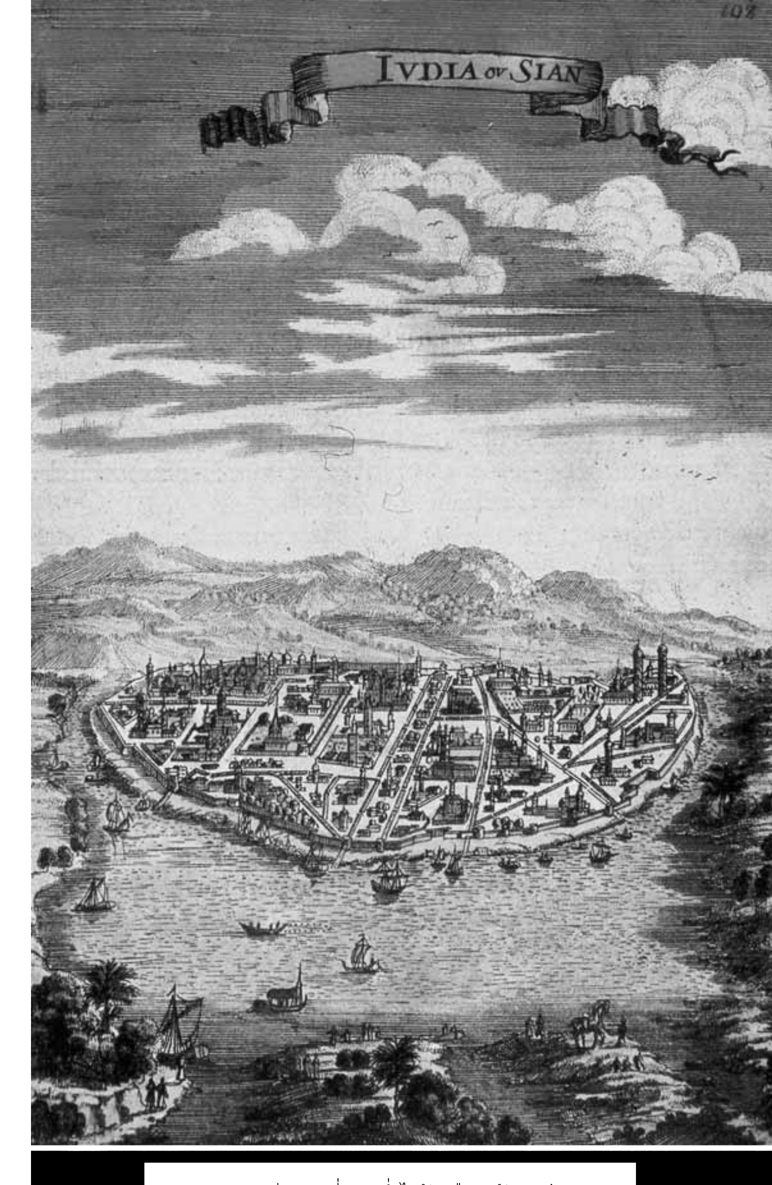
7.

กรุงศรีอยุธยา ศูนย์กลางการค้านานาชาติ

กรุงศรีอยุธยาเป็น“**ศูนย์กลางการค้านานาชาติ**”ที่พ่อค้าจากตะวันออกกับตะวันตกมาพบปะแลกเปลี่ยนสินค้า ในขณะเดียวกันก็เป็นผู้“**ส่งผ่าน**”สินค้าจากตะวันออกไปตะวันตก และจากตะวันตกไปตะวันออก พร้อมทั้งขาย“**ของป่า**”จากภูมิภาคอุษาคเนย์ให้จีนและฝรั่งด้วย

บรรยากาศความเป็น“**ศูนย์กลางการค้านานาชาติ**”ของกรุงศรีอยุธยามีอยู่ในกลอนเพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา ตอนหนึ่งว่า

เป็นที่ปรากฏรจนา
สรรเสริญอยุธยาทุกแห่งหน
ทุกบุรีสีมามณฑล
จบสกลลูกค้าวาณิช

พระนครศรีอยุธยาที่คลาคล่ำไปด้วยเรือสินค้าจากต่างประเทศ รูปเขียนฝีมือของ อแล็ง มาเนอสซ็อง-มัลเลต์ (Alain Manesson-Mallet) ช่างทำแผนที่ชาวฝรั่งเศส พิมพ์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2226 ตรงกับปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์

ทุกประเทศสิบสองภาษา
ย่อมมาพึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็นอัคนิต
ประชาราษฎร์ปราศจากภัยพิษ
ทั้งความพิกลจริตแลความทุกข์

ที่กลอนเพลงยาวบอกว่า "**ทุกบุรีสีมามณฑล จบสกลลูกค้าวานิช**" และ "**ทุกประเทศสิบสองภาษา ย่อมมาพึ่งกรุงศรีอยุธยาอยู่อัคนิต**" เป็นพวกไหนบ้าง?

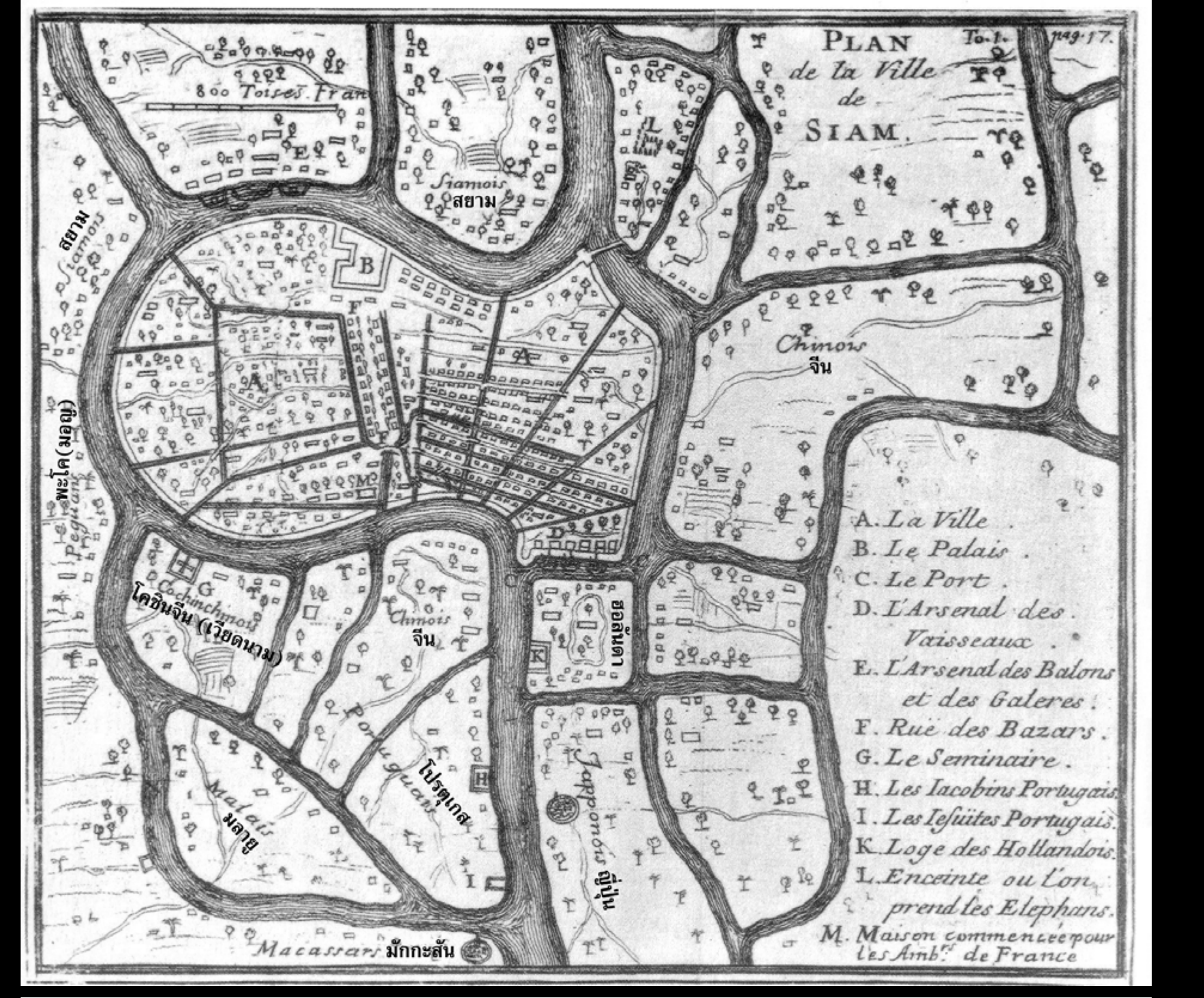
เรื่องนี้มีหลักฐานอยู่ในกฎมณเฑียรบาลที่กล่าวถึงชนกลุ่มต่างๆที่อาศัยอยู่ในพระนครศรีอยุธยาว่ามี "**พิริยหมู่แขกขอม ลาวพม่าเมงมอญ มสุมแสงจีนจามชวา นานาประเทษทังปวง**" และยังมีร่องรอยอยู่ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) ตอนหนึ่งว่า

"ครั้นถึงระดูลมสำเภาพัดเข้ามาในกรุง เปนมรสุมเทศกาลพวกลูกค้าพานิชสำเภาจีน แลลูกค้าแขกสลุป ลูกค้าฝรั่งกำปั่น ลูกค้าแขกกุศราช แลพวกลูกค้าแขกสุรัด แขกชวามลายู แขกเทศ ฝรั่งเสศ ฝรั่งโลสง โปรตุเกศ วิลันดา อิศปันยอน อังกฤษ แลฝรั่งดำ ฝรั่งเมืองลังกุนี แขกเกาะ เปนพ่อค้าพานิชคุมสำเภาสลุปกำปั่นแล่นเข้ามาทอดสมออยู่ท้ายคู ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนครกรุงศรีอยุทธยา ตามที่ของตนซื้อแลเช่าต่าง ๆกัน เปิดร้านห้างตึกขายของตามเพศตามภาษา" (อักขรวิธีตามต้นฉบับ)

ตามรายชื่อในคำให้การฯจะเห็นว่ามีพ่อค้า"**นานาชาติ**"เข้ามาค้าขายในกรุงศรีอยุธยาจริงๆ คือ **สำเภาจีน** (เรือจีน) **แขกสลุป** (เรือแขก) **ฝรั่งกำปั่น** (เรือฝรั่ง) ประกอบด้วยพ่อค้าจากเมืองต่างๆ คือ **แขกกุศราช** (เมืองคุชราตในอินเดีย) **แขกสุรัด** (เมืองสุราษในอินเดีย) **แขกชวา** (เกาะชวา) **มลายู** (มลายู) **แขกเทศ**(ไม่รู้เป็นพวกไหน) **ฝรั่งเสศ**(ฝรั่งเศส) **ฝรั่งโลสง**(ไม่รู้ฝรั่งที่ไหน) **โปรตุเกศ**(โปรตุเกส) **วิลันดา**(ฮอลันดาหรือเนเธอร์แลนด์) **อิศปันยอน** (สเปน) **อังกฤษ**(อังกฤษ) **ฝรั่งดำ**(สงสัยเป็นพวกตะวันออกกลาง?) **ฝรั่งเมืองลังกุนี** (ไม่รู้เป็นพวกไหน) **แขกเกาะ**(คงเป็นพวกหมู่เกาะต่างๆ เช่น "**มักกะสัน**")

รายชื่อที่มีในคำให้การฯ คงยังรวบรวมไว้ไม่หมด เพราะยังขาดชื่อญี่ปุ่น จาม เปอร์เซีย ฯลฯ แต่เท่าที่มีชื่อปรากฏก็นับว่าเป็น"**นานาชาติ**"อยู่แล้ว

การที่พ่อค้า"**นานาชาติ**"มุ่งมาซื้อขายวายล่องกันที่กรุงศรีอยุธยาก็ด้วยเหตุและปัจจัยหลายประการ เช่น 1. สถานที่ตั้งดี 2. การเมืองเข้มแข็ง 3. มีเครือข่ายชายทะเล 4. มีสำเภาของตนเอง 5. ผูกพันกับจีนอย่างเหนียวแน่น ฯลฯ

แผนที่กรุงศรีอยุธยาในจดหมายเหตุเดอ ลาลูแบร์ ฉบับภาษาฝรั่งเศส พิมพ์ที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. 2236 ตรงกับต้นรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา เป็นแผนที่กรุงศรีอยุธยาฉบับเดอ ลา ลูแบร์ แผ่นแรกสุด *(ภาพและคำอธิบายจากหนังสือ **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่งเศส** ของ **ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช** สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549 หน้า 84)*

A. พระนคร
B. พระบรมมหาราชวัง
C. ท่าเรือ
D. คลังสินค้าสำเภา
E. คลังสินค้ากำปั่น
F. ถนนและตลาด
G. คริสต์ศาสนสถาน
H. โบสถ์โปรตุเกส
I. โบสถ์เยซูอิต
K. บ้านฮอลันดา
L. เพนียดคล้องช้าง
M.บ้านทูตฝรั่งเศส

ความสำคัญของกรุงศรีอยุธยาในฐานะของศูนย์กลางการค้าต่างประเทศที่ดึงดูดให้พ่อค้านานาชาติเดินทางเข้ามาค้าขายนี่เอง อาจเป็นเหตุสำคัญอีกเหตุหนึ่งที่กระตุ้นให้พม่ายกกองทัพเข้ามารุกรานเมื่อ พ.ศ. 2310 ทำให้กรุงศรีอยุธยาแตกสลาย และหมดบทบาทการเป็นศูนย์กลางการค้านานาชาติไปโดยปริยาย

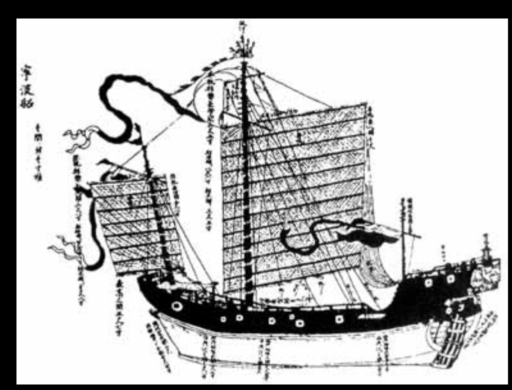
การค้าภายนอก-ภายใน

ความเคลื่อนไหวที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็น“**ศูนย์กลางการค้านานาชาติ**”ในภูมิภาคอุษาคเนย์ ได้แก่ ลักษณะการค้า 2 ระดับ คือ การค้าภายนอกกับการค้าภายใน

การค้าภายนอก

การค้าภายนอก หมายถึงการค้ากับชาวต่างชาติที่อยู่ห่างไกลทางทะเลเป็นสำคัญ อาจจำแนกเป็น 2 กลุ่มคือ **กลุ่มตะวันออก** ได้แก่ จีน ญี่ปุ่น และหมู่เกาะต่างๆในทะเลจีน และ**กลุ่มตะวันตก**ได้แก่ อินเดีย เปอร์เซีย และชาติต่างๆทางยุโรปที่ผ่านมหาสมุทรอินเดีย

พวกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งเป็น“**ชนชั้นที่ถูกปกครอง**” ไม่มีสิทธิ์ทำการค้าภายนอกกับชาวต่างชาติ เพราะเป็นการค้าที่“**ชนชั้น**

(บน) สำเภาสยาม *“เสียนโล้”* หรือสำเภาอยุธยา ภาพลายเส้นในเอกสารบันทึกจดหมายเหตุการค้าของญี่ปุ่น ซึ่งระบุว่าเรือสำเภาสยามลักษณะนี้(ทำในแบบเดียวกันกับสำเภาจีน) เข้าไปค้าขายที่เมืองนางาซากิ ประเทศญี่ปุ่น ในกลางพุทธศตวรรษที่ 22

(ล่าง) สำเภาสยาม ตอนพระพุทธโฆษาจารย์ไปลังกา ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระตำหนักพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ จ. พระนครศรีอยุธยา ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 23 รัชกาลสมเด็จพระเพทราชา

ปกครอง” หรือ“**ชนชั้นสูง**”ในราชสำนักกรุงศรีอยุธยา“**ผูกขาด**”ไว้ทั้งหมด ดังนั้นกลุ่มผู้มีผลประโยชน์ทางการค้าชนิดนี้ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนาง ข้าราชการ และชาวต่างชาติที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

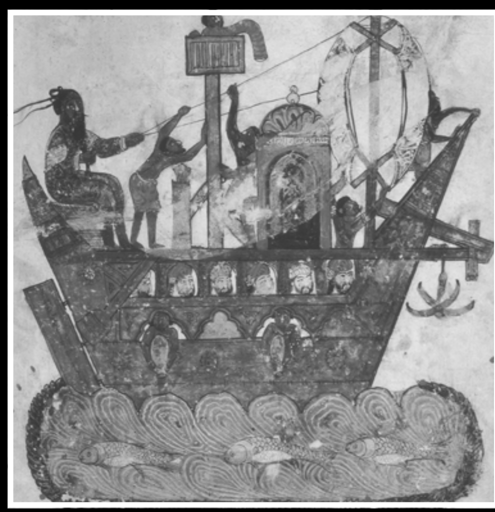
การค้าภายนอกกับต่างชาติเป็นระบบผูกขาดโดย“**พระคลังสินค้า**” กล่าวคือราชสำนักสร้างพระคลังสินค้าขึ้นมาเก็บรวบรวมสินค้าที่ได้มาจากการเก็บ“**ส่วย**”จากบ้านเมืองประเทศราช และจากการ“**ซื้อ**”(ในราคาถูก) จากประชาชนที่ขนมาขาย แล้วพระคลังสินค้าก็ส่งขายให้ชาวต่างชาติอีกทอดหนึ่ง

ลักษณะการขายให้ชาวต่างชาติมี 2 อย่างคือ **แต่งสำเภาขนสินค้าไปขาย** ถึงเมืองจีน เมืองญี่ปุ่น และเมืองอื่นๆในย่านทะเลจีน กับ**มีสำเภาต่างชาติเข้ามาขอซื้อถึงที่** เช่น สลุบแขกและกำปั่นฝรั่งเข้ามาซื้อถึงพระนครศรีอยุธยา

สำเภาที่แต่งสินค้าไปขายถึงเมืองท่าต่างๆทางทะเลก็ซื้อหาสินค้าจากเมืองท่านั้นๆ เข้ามาด้วย และสลุบกำปั่นต่างชาติที่มาจากภายนอกย่อมขนสินค้านานาชาติมาขาย ดังคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) บันทึกว่า

“พ่อค้าพานิชคุมสำเภาสลุปกำปั่นแล่นเข้ามาทอดสมออยู่ท้ายคู ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนคร

(บน) กำปั่นฮอลันดาสลักบนแผ่นจารึกทองแดงที่ชาวเนเธอร์แลนด์ในประเทศไทยร่วมกันสร้าง เมื่อ พ.ศ. 2499 ประดับโบราณสถานที่ตั้งบ้านฮอลันดา จ. พระนครศรีอยุธยา

(ล่าง) เรือของชาวอาหรับในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 (ภาพจากหนังสือ Arab Seafaring in the Indian Ocean โดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยพรินซตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา) *(ภาพและคำบรรยายจากหนังสือ **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง** ของ **ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช** สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549)*

กรุงศรีอยุทยา ตามที่ของตนซื้อแลเช่าต่าง ๆกัน เปิดร้านห้างตึกขายของตามเพศตามภาษา”

บรรดาสำเภาสลุบกำปั่นไม่ว่าจะเข้ามาจากเมืองท่าใดๆ พระคลังสินค้าจะเป็นฝ่ายเลือกสรรซื้อสินค้าต่างชาติที่ขายได้และขายดีก่อน ที่เหลือจึงขายทั่วไปในประเทศ

สินค้าภายในประเทศบางอย่างเป็น “**สินค้าต้องห้าม**” โดยเฉพาะ“**ของป่า**”หายาก ทางพระคลังสินค้าไม่อนุญาตให้ขายทั่วไป แต่ต้องขายให้พระคลังสินค้าแห่งเดียวเท่านั้น ในทำนองเดียวกัน สินค้าต่างชาติที่นำเข้ามาในประเทศ ถ้าเป็นสินค้าที่ราชสำนักถือว่าเป็นของ“**สำคัญ**” ทางพระคลังสินค้าก็จะเลือกซื้อแล้วเก็บไว้เป็นสมบัติของพระมหากษัตริย์เจ้านาย และขุนนางสำคัญๆเท่านั้น ไม่อนุญาตให้มีการซื้อขายทั่วไป เรื่องนี้ทำให้ลาลูแบร์ ราชทูตฝรั่งเศสระบายความรู้สึกว่า

“ธรรมดาการค้าขายนั้นย่อมต้องการเสรีภาพที่แน่ชัด ไม่มีใครตกลงใจไปสู่กรุงสยามเพื่อขายสินค้าที่ตนนำเข้าไปให้แก่พระมหากษัตริย์ด้วยความจำเป็นจำใจแล้ว และซื้อสินค้าที่ตนต้องการได้จากพระองค์ท่านเพียงเจ้าเดียวเท่านั้น แม้ว่าสินค้านั้นจะมิได้ทำขึ้นในราชอาณาจักรเองก็ตาม”

“ยิ่งกว่านั้น ยามเมื่อมีเรือกำปั่นต่างประเทศไปถึงกรุงสยามพร้อมหลายลำด้วยกันเล่า ก็ไม่อนุญาตให้ทำการซื้อขายกันเองระหว่างลำต่อลำ หรือขายให้แก่ชาวเมืองไม่เลือกว่าจะเป็นคนพื้นเมืองหรือคนต่างด้าว จนกว่าพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอ้างบุริมสิทธิ์อันควรแก่พระราชอิสริยศักดิ์ ทรงกว้านซื้อเอาสินค้าที่ดีที่สุดในระวางเรือไปหมด ตามสนนราคาที่โปรดกำหนดพระราชทานให้แล้ว เพื่อทรงนำเอาไปขายต่อไปด้วยราคาที่ทรงกำหนดขึ้นตามพระราชอัชฌาสัย.....”

เหตุที่จำยอมเช่นนั้นก็เพราะอำนาจของพระคลังสินค้า รวมทั้งเงื่อนไขทางธรรมชาติอันเกี่ยวกับมรสุมตามฤดูกาล ***“ด้วยว่าในฤดูกาลที่เรือกำปั่นจะต้องเร่งออกจากท่าบีบบังคับเข้ามานั้น พ่อค้าย่อมพอใจที่จะยอมขายขาดทุนมาก ๆ และซื้อสินค้าขึ้นระวางใหม่ในราคาแพงลิบลิ่วดีกว่าที่จะรออยู่ในกรุงสยามจนกว่าจะถึงฤดูกาลที่จะออกเรือได้ในปีหน้า โดยปราศจากความหวังว่าตนจะทำการค้าขายได้ดีไปกว่านี้”*** (จดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับสมบูรณ์ เล่ม 1, แปลโดย *สันต์ ท. โกมลบุตร*, สำนักพิมพ์ก้าวหน้า พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง 2510, หน้า 502-503)

การผูกขาดสินค้าของพระคลังสินค้าย่อมมีประโยชน์ต่อราชสำนักกรุงศรีอยุธยา

อย่างน้อย 2 ประการคือ สร้างความมั่งคั่งและมั่นคง

มั่งคั่ง เพราะพระคลังสินค้ามีอำนาจกำหนดราคาซื้อขายเองอย่างที่เรียกว่า“**ซื้อถูก ขายแพง**” คือได้สินค้าพื้นเมืองจาก“**ส่วย**” และ“**ซื้อ**”ในราคาถูกๆ แต่ตั้งราคาขายแพงๆ ชาวต่างชาติไม่อาจต่อรองราคาได้เนื่องจากไปหาซื้อเองไม่ได้

ขณะเดียวกันเมื่อชาวต่างชาติบรรทุกสินค้ามาขายในพระนครศรีอยุธยา ทางพระคลังสินค้าจะกำหนดราคาซื้อตามใจชอบ เพราะคนอื่นๆจะมาซื้อไม่ได้หากพระคลังสินค้ายังไม่ได้ซื้อ บางครั้งการชำระค่าสินค้ายังไม่จ่ายเป็นเงิน หากจ่ายเป็นสิ่งของแลกเปลี่ยนแทนก็ยังได้

ทั้งหมดนี้ทำให้กำไรสูง สร้างความมั่งคั่งให้ราชอาณาจักรอย่างดีเยี่ยม

มั่นคง เพราะพระคลังสินค้าเป็นหน่วยงานราชการของราชสำนัก ทำให้ราชสำนักสามารถควบคุมการค้าต่างประเทศได้ใกล้ชิด และป้องกันชาวต่างชาติไม่ให้มีอิทธิพลทางการค้ามากเกินไปได้ เพราะถ้ามีมากไปจะมีผลกระทบกระเทือนต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ-การเมือง

อย่างไรก็ตาม ชนชั้นสูงในกรุงศรีอยุธยาก็ไม่อาจปฏิเสธ“**อำนาจ**”ที่มีอยู่จริงของชาวต่างชาติได้ ดังนั้นจึงมีการผ่อนปรนให้บริษัทต่างชาติผูกขาดสินค้าบางชนิดเมื่อสามารถแบ่งส่วนความมั่งคั่งกันได้ตามสมควร และสัญญาว่าจะไม่ทำให้ความมั่นคงของราชอาณาจักรสยามเสียหาย เช่นให้สิทธิพิเศษแก่พ่อค้าฮอลันดาซื้อหนังสัตว์ เป็นต้น (มีตัวอย่างอื่นๆ อีกในหนังสือชื่อ *การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์* ของ *นิธิ เอียวศรีวงศ์*, สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งที่ 3, มีนาคม 2537)

แต่แล้วก็เกิดกระทบกระทั่งทางการเมืองจนได้ ดังที่อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ชี้ให้เห็นว่าบรรดาชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวยุโรปที่เข้ามาติดต่อค้าขายกับกรุงศรีอยุธยาจำแนกกว้างๆ ได้ 2 พวก(*กรุงศรีอยุธยาของเรา*, 2527, หน้า 93-94) คือพวกคาทอลิกกับพวกโปรเตสแตนต์

พวกคาทอลิก ได้แก่ โปรตุเกส สเปน และฝรั่งเศส นับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิก มีนโยบายทำการค้าและเผยแผ่ศาสนาคริสต์ด้วย พยายามอย่างยิ่งที่จะให้พระมหากษัตริย์ เจ้านาย ขุนนางข้าราชการ และราษฎรในกรุงศรีอยุธยา เปลี่ยนไปเป็นพวกนับถือคาทอลิก

พวกโปรเตสแตนต์ ได้แก่ ฮอลันดา และอังกฤษ นับถือคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ มีนโยบายแสวงหาประโยชน์ทางการค้าอย่างเดียว ไม่สนใจการเผยแผ่ศาสนา

ทั้งสองกลุ่มนี้ขัดแย้งกัน แล้วแก่งแย่งแข่งขันกันเรื่องการค้ากับการเมืองในทุกหนทุกแห่งที่เดินทางไปประจวบกัน เพราะต่างก็มีอำนาจทางทะเล มีกองเรือและอาวุธยุทโธปกรณ์ทันสมัย มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเหนือกว่าบ้านเมืองทางภาคพื้นอุษาคเนย์ ทางกรุงศรีอยุธยาจึงต้องระมัดระวังและประนีประนอมให้มีการถ่วงดุลอำนาจอยู่ตลอดเวลา

ดังกรณีเหตุการณ์เริ่มต้นพวกโปรตุเกสเป็นชาวยุโรปชาติแรกที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยา และมีอิทธิพลทางการค้าทางทะเลเรื่อยๆ บางครั้งไม่พอใจการค้าผูกขาดของพระคลังสินค้า จึงเรียกร้องสิทธิพิเศษจนเกิดความขัดแย้งกับราชสำนักกรุงศรีอยุธยาเป็นระยะๆ

ต่อมาเมื่อพวกฮอลันดาเข้ามาติดต่อค้าขาย ทางกรุงศรีอยุธยาได้ให้สิทธิพิเศษในการผูกขาดสินค้าบางอย่างด้วยเจตนาเอาอิทธิพลของฮอลันดาถ่วงดุลอำนาจของโปรตุเกสที่ก้าวร้าวตลอดมา ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง พวกฮอลันดามีการค้ารุ่งเรืองและมีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักจึงเริ่มมีปฏิกิริยาบีบคั้นกรุงศรีอยุธยาบ้าง ทางกรุงศรีอยุธยาต้องหันไปคบค้ากับอังกฤษและฝรั่งเศส เพื่อให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจอีกครั้งหนึ่ง เป็นต้น

การค้าภายนอกสร้างรายได้ให้เกิดความมั่งคั่งอย่างมหาศาลแล้ว การคบค้ากับชาวยุโรปยังสร้างความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ๆให้กับกรุงศรีอยุธยาด้วย

กรุงศรีอยุธยาติดต่อกับโปรตุเกสแล้วตั้งแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรฯ ทำให้ได้รับความรู้เรื่องการสร้างป้อมปราการ การใช้อาวุธปืน และตำราการรบพุ่ง ทำให้ลักษณะบ้านเมืองแตกต่างไปจากสมัยต้นกรุงศรีอยุธยา ครั้นตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ กับพระเจ้าทรงธรรมลงมา บรรดาชาวยุโรปหลายๆชาตินำเอาเทคโนโลยีและวิทยาการต่างๆเข้ามาอีกมาก ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาก้าวเข้าสู่**“ยุคใหม่”**(ในสมัยนั้น) อย่างแท้จริง ดังเห็นได้จากสิ่งก่อสร้างต่างๆ นับแต่กำแพงเมือง ป้อมปราการ ปราสาทราชวัง ถนน สะพาน เป็นต้น

และตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ก็เกิดพัฒนาการด้านศิลปะสถาปัตยกรรมอย่างใหม่ที่เฉลิมพระเกียรติยศพระมหากษัตริย์ ตลอดจนกิจกรรมที่เป็นสาธารณะมากขึ้น ซึ่งล้วนแตกต่างไปจากยุคต้นๆ ที่มุ่งในเรื่องศาสนาเป็นสำคัญ

การค้าภายใน

การค้าภายใน หมายถึงการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้าและเครื่องมือเครื่องใช้

สิ่งของจำเป็นในหมู่พวกเดียวกันเอง ที่เป็นชาวบ้าน ชาวเมือง หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน รวมทั้งคนต่างด้าวท้าวต่างแดนหรือชาวต่างชาติที่เดินทางผ่านเข้ามาหรือเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ไม่ว่าจะชั่วคราวหรือถาวร ทั้งนี้เพื่อการดำรงชีวิตประจำวันภายในสังคม

อาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม อธิบายการค้าภายในลักษณะนี้ว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางที่มีสรรพสินค้านานาชนิดตามตลาดในย่านต่างๆ ตอบสนองความต้องการของประชาชน พ่อค้าวาณิชทั้งใกล้และไกล บรรดาสินค้าที่มีอยู่และขายออกไปเหล่านั้นมีเพียงพอที่จะสร้างความแตกต่างในรูปแบบของการดำรงชีวิตของคนแต่ละกลุ่มแต่ละชั้น โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครองและพวกที่เป็นพ่อค้าต่างชาติกับคนไทยทั่วไป ยกตัวอย่างเช่น ที่อยู่อาศัยของชนชั้นปกครองคงสร้างเป็นบ้านเรือนด้วยไม้จริง เช่น ไม้สัก เพราะมีหลักฐานว่ามีตลาดขายฝาและเครื่องปรุงเรือนไม้สักอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็มีย่านตลาดที่ขายฝาไม้ไผ่ที่ใช้เป็นเรือนอาศัยและเรือนหอให้แก่ประชาชนทั่วไป ความแตกต่างกันในเรื่องที่อยู่อาศัยนี้สอดคล้องกับบรรดาจดหมายเหตุที่ชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวยุโรปได้บันทึกไว้ พวกที่เป็นพ่อค้าชาวจีนและชาวฝรั่งเป็นจำนวนมาก มีที่อยู่อาศัยสร้างเป็นตึกและร้านค้าก่อด้วยอิฐถือปูน

ยิ่งกว่านั้นบรรดาชนชั้นปกครองและคนรวยมักมีเครื่องใช้ไม้สอยและเครื่องประดับบ้าน ประดับกายที่มีราคา บางอย่างเป็นของที่มาจากต่างประเทศ เช่น ผ้ากำมะหยี่ ผ้าแพรฉากญี่ปุ่น เครื่องถ้วยชามเคลือบของจีน ญวน และญี่ปุ่น เครื่องประดับมุก เครื่องถม เครื่องเงิน และเครื่องทอง นับว่าบรรดาวัตถุที่มีการซื้อขายกันเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างในรูปแบบของชีวิตระหว่างชนต่างชั้นและต่างกลุ่มกันพอสมควรทีเดียว (*กรุงศรีอยุธยาของเรา*, 2527, หน้า 92-93)

ขนอน-ด่านภาษีสินค้า

การค้าทั้งภายนอกและภายในต้องเสียภาษีที่สมัยนั้นเรียกว่า“**ขนอน**”

ฉะนั้นโดยรอบพระนครศรีอยุธยาจึงมีด่านภาษีที่เรียกว่า“**ด่านขนอน**”อยู่ตามลำแม่น้ำรอบกรุงทั้ง 4 ทิศ ซึ่งเป็นทางแม่น้ำใหญ่ที่จะเข้ามาในกรุงรวม 4 ด่าน (*“เรื่องกรุงเก่า”*, ในหนังสือประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63) คือ ขนอนบางตะนาวศรี(หรือขนอนหลวง) ขนอนปากคู ขนอนบางลาง และขนอนบ้านข้าวเม่า ดังนี้

ขนอนบางตะนาวศรี หรือ**ขนอนหลวง** ทางทิศใต้ ตั้งด่านอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตำบลบ้านบางตะนาวศรี(ข้างวัดโปรดสัตว์) เป็นด่านภาษีใหญ่กว่าทุกแห่งในพระนครศรี

อยุธยา คอยตรวจผู้คนและเรือลูกค้ากับเก็บภาษีสินค้าที่เข้า-ออกทางหัวเมืองชายทะเลและต่างประเทศ เช่น *"เรือปากใต้ปากกว้าง 6 ศอก 7 ศอก ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลมเมืองเพชรบุรี บ้านบางตะบูน และบ้านบางทะลุ บรรทุกกะปิ น้ำปลา ปูเค็ม ปลากุเรา ปลากะพง ปลาทู ปลากะเบนย่าง มาจอดเรือขาย....."*

ขนอนปากคู ทางทิศตะวันตก ตั้งด่านอยู่ที่ตำบลบ้านปากคู(บริเวณปากคลองวัดลาดฝั่งใต้ ทางไปบ้านเกาะมหาพราหมณ์) คอยตรวจผู้คนและเก็บภาษีเรือสินค้าที่จะเข้า-ออกทางลำแม่น้ำน้อย ซึ่งเป็นเส้นทางไป-มาทางทิศตะวันตก

ขนอนบางลาง ทางทิศเหนือ ตั้งด่านอยู่ที่ตำบลบางลาง(ในเอกสารเขียนว่า"**บางหลวง**" แต่พระยาโบราณฯ อธิบายว่าเขียนผิด ของเดิมคงเขียนไว้ถูก แต่ผู้คัดลอกต่อๆมาไม่เคยได้ยินชื่อบางลาง เคยได้ยินแต่บางหลวงจึงเขียนเป็นบางหลวง) อยู่ที่เลี้ยวบ้านแมน ลำน้ำโพธิ์สามต้น คอยตรวจผู้คนและเก็บภาษีเรือสินค้าที่ลงมาจากทางทิศเหนือ เช่น *"เรือใหญ่ท้ายแกว่งชาวเมืองพิษณุโลกฝ่ายเหนือ บันทุกน้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง สินค้าต่างๆ จากฝ่ายเหนือล่องเรือลงมาจอดขาย....."* และ *"เรือระแหงแขวงเมืองตาก และเรือหางเหยี่ยวเมืองเพชบูรณ์ นายม บันทุกครั่ง กำยาน เหล็กหางกุ้ง เหล็กหล่มเลย เหล็กน้ำพี้ ไต้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบ เขา หนัง หน่องา สรรพสินค้าตามเพศบ้านเพศเมือง มาจอดเรือขาย....."*

ขนอนบ้านข้าวเม่า ทางทิศตะวันออก ตั้งด่านอยู่ที่ตำบลบ้านข้าวเม่า คอยตรวจผู้คนและเก็บภาษีเรือสินค้าที่มาทางทิศตะวันออก ตามลำน้ำลพบุรีและลำน้ำป่าสัก(บ้านข้าวเม่าเป็นทางร่วมแม่น้ำลพบุรีกับแม่น้ำป่าสักเดิม)

นอกจากด่านขนอนทางน้ำ 4 ทิศแล้ว ยังมี**ขนอนบก**ตั้งอยู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระนครศรีอยุธยา ที่ตำบลบ้านศาลาเกวียนใกล้แม่น้ำป่าสัก คอยเก็บภาษีเกวียน เพราะเป็นที่ชุมนุมเกวียน ม้าต่าง วัวต่าง ที่มาจากลุ่มแม่น้ำโขง(ภาคอีสาน) และเขมร

ขนอนเป็นทั้งด่านตรวจคนแปลกปลอมและสิ่งของต้องห้ามที่จะเข้ามาหรือออกไปจากพระนคร และเป็นทั้งที่ตั้งเก็บภาษี ซึ่งพระยาโบราณฯ อธิบายว่า บางแห่งด่านกับขนอนอยู่ไกลไม่เกี่ยวกัน บางแห่งอยู่ใกล้กัน เช่น ขนอนสี่ทิศกรุง และต้องตั้งที่แม่น้ำทางร่วมซึ่งจะเข้ากรุง

การทำงานของด่านต่างๆ มีในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) จดว่าแต่ละด่านจะมีขุนด่านกับหมื่นขนอน รวม 2 นาย และไพร่หลวงอีก 20 คน คอยระวังรักษาเป็นประจำ โดย

ผลัดเปลี่ยนเวียนเวรละ 15 วัน สำหรับตรวจตราของต้องห้ามตามกฎหมายและเครื่องศาสตราวุธที่แปลกประหลาด รวมทั้งคอยตรวจตราผู้คนที่แปลกปลอมเข้าออก ต้องทักท้วงไต่ถามตามเหตุการณ์ และที่ด่านทั้ง 4 ตำบล จะมีม้าใช้และเรือเร็วสำหรับคอยบอกเหตุการณ์ไปในกรุง

ภาษีสินค้าเรียกว่า **จังกอบ** เรียกเก็บเมื่อมีการขนส่งเข้า-ออกผ่านแดนทั้งทางบกและทางน้ำ และเก็บทั้งสินค้าภายนอกและภายในประเทศ อัตราภาษีเรียก“**สิบหยิบหนึ่ง**” (เท่ากับ 10 เปอร์เซ็นต์)

แต่มีข้อยกเว้นตาม“**พระไอยการอาญาหลวง**” ว่า *“ถ้ามิถึงสิบไซร้ท่านมิให้เอาจังกอบนั้นเลย”* (กฎหมายตราสามดวง)

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ ราษฎรจะต้องเสียภาษีเป็นพิกัดตามความยาวของลำเรือ คิดวาละ 1 บาท แล้วเพิ่มพิกัดอีกว่า *“เรือขุดและเรือต่อทุกลำที่ปากกว้างกว่า 6 ศอกขึ้นไป ให้เสียภาษี 6 บาท และคนต่างด้าวก็ต้องเสียภาษีตามพิกัดนี้ด้วยเหมือนกันกับพลเมือง”* (จดหมายเหตุลาลูแบร์ฯ, แปลโดย *สันต์ ท. โกมลบุตร*, หน้า 415)

ย่านการค้า และย่านการผลิต

การค้าทั้งภายนอกและภายในทำให้เกิดย่านการค้าและย่านการผลิตที่เรียกว่า **ตลาด**ขึ้นภายในกำแพงพระนครศรีอยุธยาและรอบเกาะนอกกำแพงพระนคร แบ่งเป็นตลาดในเมือง และตลาดนอกเมือง

ตลาดในเมือง

ตลาดในเมือง อยู่ภายในกำแพงพระนครศรีอยุธยา ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ (เอกสารจากหอหลวง) จดไว้ว่า *"ในจังหวัดกำแพงพระนครนั้นมีตลาดหกสิบเอดตลาด"* เป็นตลาด "**ของชำ**" 21 ตำบล และเป็นตลาด "**ของสด**" ขายเช้า-เย็น 40 ตำบล รวม 61 ตำบล แต่เอกสารให้รายชื่อไว้ 64 ตำบล

ของชำ หมายถึงสิ่งของเครื่องใช้ทั่วไปในชีวิตประจำวันและอาหารแห้ง เปิดขายตลอดวัน

ของสด หมายถึงสิ่งของเครื่องอาหารหวานคาว ของสดๆ เปิดขายเฉพาะตอนเช้ากับตอนเย็น

ตลาดเหล่านี้มักเรียกตาม"**ย่าน**"ที่อยู่ที่เรียกว่า"**ป่า**"ซึ่งได้ชื่อตามประเภทสินค้าที่ขาย เช่น ตลาดป่าตะกั่ว อยู่ย่านป่าตะกั่ว ขายเครื่องตะกั่ว ตลาดป่าขนม อยู่ย่านป่าขนม ขายขนม เป็นต้น

ตลาดในเมือง 61 ตำบล มีอยู่ตามย่านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. ตลาดประตูดิน อยู่ถนนย่านหน้าพระราชวังหลวง ขายของสด เช้า-เย็น

2. ตลาดท่าขัน อยู่ถนนย่านท่าขัน ริมคลองเมืองด้านเหนือ ขายหมาก พลู กรวย เมี่ยงห่อสำหรับบวชนาค

3. ตลาดหน้าวังตรา อยู่ถนนย่านหน้าวังตรา มีร้านชำ หุงข้าวแกงขายคนราชการ และขายของสดเช้า-เย็น

4. ตลาดป่าตะกั่ว อยู่ถนนย่านป่าตะกั่ว มีร้านชำขายลูกแหและเครื่องตะกั่วทั้งหลาย ขายฝ้าย ด้ายขาว ด้ายแดง และมีของสดเช้า-เย็น

5. ตลาดป่ามะพร้าว อยู่ถนนย่านป่ามะพร้าว ขายมะพร้าวห้าว ปอกเปลือก มะพร้าวอ่อน มะพร้าวเผา

6. ตลาดผ้าเหลือง อยู่ถนนย่านป่าผ้าเหลือง ขายผ้าไตรและจีวร

7. ตลาดป่าโทน อยู่ถนนย่านป่าโทน มีร้านขายทับ โทน เรไร ปี่แก้ว จ้องหน่อง เพลี้ย ขลุ่ย หีบไม้อุโลก ไม้ตะแบก ไม้ขนุนใส่ผ้า และขายช้าง-ม้ากระดาษ อู่ เปล ศาลพระภูมิ เจว็ดเขียนเทวรูป เสื่อลำแพน ปลาตะเพียน ใบลาน จิงโจ้

8. ตลาดป่าขนม อยู่ถนนย่านป่าขนม ชาวบ้านย่านนี้ทำขนมขาย นั่งร้านขายขนมชะมด กงเกวียน สามเกลอหิน ฝนทอง ขนมกรุบ ขนมพิมพ์ถั่ว ขนมสำปะนี และขนมแห้งต่างๆ

9. ตลาดป่าเตรียบ อยู่ถนนย่านป่าเตรียบ มีร้านขายตะลุ่มมุก ตะลุ่มกระจกและมุกแกมเบื้อ ตะลุ่มเขียนทอง พานกำมะลอ พานเลว พานหมาก

10. ตลาดป่าถ่าน อยู่ถนนย่านป่าถ่าน มีร้านตลาดขายสรรพผลไม้ต่างๆ เช่น ส้ม กล้วย ของสวนในและสวนต่างๆ รวมทั้งมีร้านขายของสด เช้า-เย็น

11. ตลาดบริขาร อยู่ถนนหน้าวัดพระมหาธาตุ มีร้านตลาดขายเสื่อตะนาวศรี เสื่อแขก เครื่องอัฐบริขาร เครื่องบวชนาค เครื่องกฐิน คือ ฝาบาตร เชิงบาตร กราด ตาลปัตร ตะลุ่ม โอ

12. ตลาดขันเงิน อยู่ถนนย่านป่าขันเงิน มีร้านขายขัน ผอบ ตลับซองเครื่องเงินและถมยาดำ กำไลมือและเท้า ปิ่นส้น ปิ่นเข็ม กระจับปิ้ง พริกเทศ ขุนเพ็ด สายสอิ้ง สังวาล ทองคำขี้รักและสายลวด

13. ตลาดถนนตีทอง อยู่ถนนย่านป่าทอง มีร้านขายทองคำเปลว คำเปลวเงิน คำเปลวนาค และของสดขายเช้า-เย็น

14. ตลาดป่ายา อยู่ถนนย่านป่าหญ้า มีร้านขายเครื่องเทศเครื่องไทยครบสรรพคุณยาทุกสิ่ง

15. ตลาดชีกุน อยู่เชิงสะพานชีกุนตะวันตก มีพวกแขกนั่งร้านขายกำไลมือ กำไลเท้า ปิ่นปักผม แหวนหัวมะกล่ำ แหวนลูกแก้ว ลูกปัดเครื่องประดับประดา ล้วนแต่เครื่องทองเหลืองและตะกั่วทั้งสิ้น

16. ตลาดชมภู อยู่ถนนย่านป่าชมภู มีร้านขายผ้าชมภู ผ้าคาดรัตคด ผ้าหนังไก่ย่น

ผ้าหนังไก่ไกเอ้งปักเถา ผ้าชมภูเลว ผ้าตีพิมพ์เลว

17. ตลาดไหม อยู่ถนนย่านป่าไหม (ตรงข้ามถนนย่านป่าเหล็ก) มีร้านขายไหมครุย ฟั่นไหมเบญจพรรณ ไหมลาว ไหมเขมร ไหมโคราช

18. ตลาดเหล็ก อยู่ถนนย่านป่าเหล็ก (ตรงข้ามถนนย่านป่าไหม) มีร้านขายมีดพร้า ขวาน จอบ เสียม พร้าโต้ พร้าหวดหัวตัด ตะปู ตะปลิง บิดหล่า สว่าน เครื่องเหล็กมีคมต่างๆ

19. ตลาดแฝด อยู่ย่านสะพานหน้าคู (บริเวณถนนย่านป่าไหมกับถนนย่านป่าเหล็ก) มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

20. ตลาดป่าฟูก อยู่ถนนย่านป่าฟูก มีร้านขายฟูก เบาะ เมาะ หมอน มุ้ง ผ้ามุ้งป่าน ผ้าตาโถง ผ้าไส้ปลาไหล ผ้าขาววา

21. ตลาดถุงหมาก หรือ **ตลาดป่าผ้าเขียว** อยู่ถนนย่านป่าผ้าเขียวหลังคุก

มีร้านขายเสื้อเขียว เสื้อขาว เสื้อแดงชมพู เสื้อญี่ปุ่น เสื้อจีบเอว เสื้อฉีกอก เสื้อสวมศีรษะ กางเกงสีต่างๆ

มีร้านขายล่วมสักลาด ล่วมแพร ล่วมผ้าลายใช้ในราชการใส่หมาก กินแต่ผู้ชาย ถุงหมากสักลวดลายปักทองประดับกระจก ถุงหมากเลว มีถุงยาสูบปักทองประดับกระจก ถุงยาสูบเลว ซองพลูสีต่างๆ แล้วรับเอาผ้าแขกจามวัดแก้วฟ้ากับวัดลอดช่องมาใส่ร้าน

วางขายในตลาดด้วย

22. ตลาดหน้าคุก อยู่ถนนย่านตะแลงแกง มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

23. ตลาดศาลพระกาฬ อยู่ถนนย่านหน้าศาลพระกาฬ มีร้านชำ ขายหัวไนกับโครงไนสำหรับปั่นฝ้าย

24. ตลาดบ้านช่างเงิน กับ **ตลาดคลังสินค้า** อยู่ถนนย่านบ้านช่าง ทำเงิน

ตรงหัวถนนมีร้านชำขายหีบฝ้าย น้ำรัก หินปากนกสำหรับตีเหล็กไฟ

ตรงสุดถนนมีร้านขายของสดเช้า-เย็น ที่หน้าพระคลังสินค้า

(เอกสารเก่า "**ว่าด้วยแผนที่พระนครศรีอยุธยา**" ที่พระยาโบราณฯ ใช้สอบค้นได้จดรายละเอียดไว้ว่า *"ย่านบ้านช่างทำเงินแล้วไปย่านป่าผ้าเหลือง ป่ามะพร้าว หน้าวัดป่าภายแล้วไปย่านหน้าจวนคลังทำหีบฝ้ายขาย ย่านป่าตอง ขายฝ้าย ขายรัก มีตลาดขายของสดเช้าเย็นหน้าพระคลังสินค้าอยู่ในย่านป่าตอง"*)

25. ตลาดบ้านดินสอ อยู่ถนนย่านป่าดินสอ (ใกล้วัดพระงาม) มีร้านขายดินสอหินอ่อนแก่ ดินสอขาวเหลือง ดินสอดำ

26. ตลาดแห กับ **ตลาดจีน** อยู่ถนนย่านบ้านแห

มีร้านขายแห เปลป่าน เปลด้าย และลวด

มีตลาดขายของคาว ปลาสดเช้า-เย็น อยู่ในบ้านแขกใหญ่ใกล้วัดอำแมชื่อตลาดจีน

27. ตลาดบ้านพราหมณ์ อยู่ถนนย่านบ้านพราหมณ์หน้าวัดช้าง มีตลาดต้นขายกระบุง ตะกร้า กะโล่ ครุ เชือก เสื่อ ลวด เครื่องสานครบ

28. ตลาดเสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์ อยู่ถนนย่านชีกุน มีร้านขายดอกไม้เพลิงต่างๆ ขายสุราเข้ม สุรากะแช่ ที่ศาลาริมเสาชิงช้ามีร้านตลาดขายของสดเช้า-เย็น ตลาดนี้บางทีก็เรียกตลาดเสาชิงช้าชีกุน

29. ตลาดทำพระ อยู่ถนนย่านบ้านกระชี มีช่างทำพระพุทธรูปทอง เงิน นาค และหล่อด้วยทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์

30. ตลาดขนมจีน อยู่ถนนย่านขนมจีน มีร้านโรงจีนทำขนมเปี๊ยะ ขนมโก๋ เครื่องจันอับ ขนมจีนแห้ง

31. ตลาดประตูจีน อยู่ถนนย่านบ้านวัดน้อยประตูจีน ขายเครื่องทองเหลืองเคลือบและปรอท

32. ตลาดใหญ่ท้ายพระนคร อยู่ถนนย่านในไก่ อยู่เชิงสะพานประตูจีนไปถึงเชิงสะพานประตูในไก่ เป็นตลาดใหญ่ยิ่งยวดในกรุง

มีตึกกว้านร้านจีนตั้งตึกทั้งสองฟากถนนหลวง จีนไทยนั่งร้านขายสรรพสิ่งของ

มีเครื่องสำเภา เครื่องทองเหลือง ทองขาว กระเบื้อง ถ้วยโถโอชาม

มีแพรสีต่างๆอย่างจีน และไหมสีต่างๆ

มีเครื่องมือเหล็กและสรรพเครื่องมาแต่เมืองจีนมีครบ

มีของรับประทานเป็นอาหารและผลไม้มาแต่เมืองจีนวางรายในร้านขายที่ท้องตลาด

มีของสดขายเช้า-เย็น สุกร เป็ด ไก่ ปลาทะเล ปลาน้ำจืด ปู หอยต่างๆ หลายๆ อย่าง

33. ตลาดน้อย อยู่ถนนย่านสามม้า ตั้งแต่เชิงสะพานในไก่ตะวันออกไปถึงหัวมุมพระนครที่ชื่อตำบลหัวสาระภา บริเวณประตูช่องกุดท่าเรือ จ้างข้ามไปวัดพนัญเชิง

มีพวกจีนตั้งโรงทำเครื่องจันอับ และขนมแห้งจีนต่างๆหลายชนิด หลายอย่าง

มีช่างจีนทำโต๊ะ เตียง ตู้ เก้าอี้น้อยใหญ่ต่างๆขาย

มีช่างจีนทำถังไม้ใส่ปลอกไม้และปลอกเหล็ก ถังใหญ่น้อยหลายชนิดขาย พวกชาวพระนครรับซื้อไปใช้ต่างนางเลิ้ง คือตุ่มน้ำหรือโอ่งน้ำ

ทำสรรพเครื่องเหล็กต่างๆขาย และรับจ้างตีเหล็กรูปพรรณตามใจชาวเมืองมาจ้าง

มีตลาดขายของสดเช้า-เย็น

34. ตลาดนัดงัวควาย อยู่ถนนย่านป่าทุ่ง บริเวณวัดโคกับวัดกระบือต่อกัน แต่ก่อนโบราณมีพวกมอญ พม่า แขก ฆ่าเป็ดไก่ขายในตลาดชุกชุม

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม พรรณนาถึงเรื่องนี้ว่า

“ครั้นสมเด็จพระบรมราชาธิราชเจ้า พระพุทธเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเศกเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ 32 ในกรุงเทพพระมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุธยา ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ แก่สัตว์โลกที่ถึงที่ตาย ให้จำเป็นดำรัสสั่งให้ตั้งกฎพิกัด ห้ามปรามมิให้ฆ่าเป็ดไก่ขายแก่ฝ่ายคนที่นับถือพุทธสาศนา แต่พวกมิจฉาทิฏฐิจะฆ่าก็ตามยะถากรรมแห่งสัตว์.....”

35. ตลาดเจ้าจันทน์ อยู่ถนนย่านประตูเจ้าจันทน์ มีตลาดขายของสดเช้า-เย็น

36. ตลาดหอรัตนไชย อยู่ย่านหอรัตนไชย มีของขายเช้า-เย็น

37. ตลาดย่านเตียง อยู่ย่านโรงเตียงท้ายหอรัตนไชย มีพวกจีนทำโต๊ะ เตียง เก้าอี้ถักหวายขาย

38. ตลาดย่านวัดฝาง อยู่ย่านถนนวัดฝางใกล้พระราชวังจันทน์ มีร้านโรงทำหัวไนและโครงไนหีบฝ้ายขาย และมีของสดเช้า-เย็นขายด้วย

39. ตลาดประตูดินวังหน้า อยู่ถนนย่านประตูดิน (ที่ประตูดินพระราชวังจันทน์)

มีของสดขายเช้า-เย็น

40. ตลาดท่าช้างวังหน้า อยู่ถนนย่านประตูท่าช้าง(ที่ประตูท่าช้างพระราชวังจันทน์) มีของสดขายเช้า-เย็น

41. ตลาดวัดซอง อยู่ถนนย่านวัดซอง มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

42. ตลาดท่าขุนนาง อยู่ย่านท่าทราย ใกล้ป้อมประตูข้าวเปลือก มีร้านชำขายผ้าสมปักเชิงปูม ผ้าไหม ผ้าลายคุชราต ยำมะหวาด สมปักเชิง สมปักล่องจวน สมปักริ้ว และผ้ากราบใหญ่น้อย เมื่อข้าราชการหายไม่ทันจะหามาเปลี่ยนก็ต้องซื้อนุ่งเข้าเฝ้าและมีของสดขายเช้า-เย็น

43. ตลาดข้างวัดคลอง อยู่ถนนเชิงสะพานช้างบริเวณด้านตะวันออกหน้าวัดคลอง มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

44. ตลาดเชิงสะพานช้าง อยู่ย่านเชิงสะพานช้าง บริเวณด้านตะวันตกเชิงสะพานช้าง มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

45. ตลาดมอญ อยู่ย่านหลังวัดนก บริเวณหน้าวัดโพง มีร้านชำ ไทย มอญ ขายขัน ถาด พานน้อยใหญ่ เครื่องทองเหลืองครบและมีของสดขายเช้า-เย็น

46. ตลาดแลกหน้าวัด อยู่ย่านหน้าวัดพระมหาธาตุ มีศาลา 5 ห้อง มีแม่ค้ามานั่งคอย ซื้อมีดพร้าขวานชำรุด และเหล็กเล็กน้อยด้วย มีจีนมานั่งต่อศาลานั้นไปเป็นแถวคอยเอาข้าวพอง ตังเม มาแลกของต่างๆ

47. ตลาดเจ้าพรหม อยู่ย่านสาระพากร(สรรพากร) ในและนอก มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

48. ตลาดบ้านสมุด อยู่ถนนย่านป่าสมุด บริเวณวัดพระรามถึงศาลเจ้าหลักเมืองและหน้าวัดลาวกับวัดป่าฝ้าย มีร้านชำขายสมุดกระดาษขาว-ดำ

49. ตลาดหลังวัดระฆัง อยู่ริมคลองหลังวัดระฆัง มีตลาดขายของสดเช้า-เย็น

50. ตลาดเชิงสะพานลำเหย อยู่ถนนย่านสะพานลำเหยทางด้านตะวันออก มีขายของสดเช้า-เย็น

51. ตลาดยอด อยู่ย่านปากคลองท่อด้านทิศตะวันตก หน้าวัด(บ)วรโพธิ ริมกำแพงโรงไหม มาจนถึงบ้านชาวแตร มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

52. ตลาดประตูห่าน อยู่ถนนย่านประตูห่าน มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

53. ตลาดหัวเลี้ยว อยู่ย่านปากคลองท่อ (ถัดตลาดยอดที่ปากคลองท่อ) มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

54. ตลาดสัตกบ อยู่ถนนหน้าประตูสัตกบ มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

55. ตลาดเลม อยู่ริมคลองฟากหนึ่ง มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

56. ตลาดหัวสิงห์ อยู่ย่านหน้า

วัดสิงห์ มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

57. ตลาดหัวฉาง อยู่ย่านหน้าวัดเกษ ข้างฉางมหาไชย มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

58. ตลาดดอกไม้ อยู่ถนนบ้านลาว มีร้านขายของสรรพดอกไม้สด

59. ตลาดหัวถนน อยู่ถนนย่านป่าเหล็ก แถบวัดป่าฝ้าย มีร้านขายของสรรพเครื่องเหล็ก มีดพร้า และมีร้านขายของสดเช้า-เย็น

60. ตลาดวังไชย อยู่ถนนย่านวังไชย มีช่างทำขันทองเหลืองใหญ่น้อย และมีร้านขายของสดเช้า-เย็น

61. ตลาดผ้าลาย อยู่ถนนย่านฉะไกรใหญ่ ซื้อไม้ไผ่มาทำเป็นฝาเรือนหอขาย มีร้านขายผ้าลายสุรัศ ผ้าขาว ผ้าฉลาง และมีร้านขายของเช้า-เย็น

62. ตลาดบ้านพัด อยู่ถนนย่านป่าพัด ทำพัดใบโตนดคันกลม และคันแบนใหญ่น้อยขาย และมีร้านขายของสดเช้า-เย็น

63. ตลาดขุนโลก อยู่ถนนเชิงสะพานขุนโลก บริเวณหน้าวัดแก้วฟ้า มีร้านขายของสดเช้า-เย็น

64. ตลาดหัวไผ่สะพานแก้ว อยู่ถนนเชิงสะพานแก้วหัวไผ่ มีร้านของสดเช้า-เย็น

ตลาดนอกเมือง

ตลาดนอกเมือง อยู่รอบเกาะเมืองภายนอกกำแพงพระนครศรีอยุธยา คำให้การฯ จดไว้ว่ามีทั้งตลาดน้ำที่ลอยเรืออยู่ในแม่น้ำ และตลาดบกที่อยู่บนบก มีดังนี้

ตลาดน้ำ

ตลาดน้ำหรือตลาดเรือ มี 4 แห่ง เป็นตลาดใหญ่อยู่ที่แม่น้ำรอบพระนครศรีอยุธยา คือ

1. ตลาดน้ำวนบางกะจะ อยู่บริเวณสามแยกแม่น้ำ หน้าวัดพนัญเชิง

2. ตลาดน้ำปากคลองคูจาม อยู่ใต้วัดพุทไธสวรรย์ ท้ายสุเหร่าแขก

3. ตลาดน้ำปากคลองคูไม้ร้อง อยู่ริมคูเมืองด้านทิศเหนือ ระหว่างวัดเชิงท่ากับวัดพนมโยง(ยงค์)

4. ตลาดน้ำปากคลองวัดเดิม อยู่ใต้ศาลเจ้าปูนเถ้าก๋ง แถบวัดอโยธยา ด้านทิศตะวันออก

ตลาดบก

มีตลาดบนบกนอกกำแพงพระนครอยู่ตามชานพระนครบ้าง ตามฝั่งฟากกรุงบ้าง ติดตลาดตั้งแต่รอบบริเวณขนอนใหญ่ทั้ง 4 ทิศรอบกรุงเข้ามาจนฟากฝั่งแม่น้ำตรง

กรุง รวมทั้งชานกำแพงกรุงมี 30 ตลาด คือ

1. ตลาดวัดหน้าพระธาตุ อยู่หลังขนอนบางลาง(ในคำให้การเขียนว่า“**บางหลวง**”)

2. ตลาดลาว อยู่เหนือวัดคูหาสวรรค์

3. ตลาดริมคลองน้ำยา อยู่ทางทิศเหนือ แถบเพนียดคล้องช้าง(แต่ในจดหมายเหตุและแผนที่ของชาวฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ระบุว่า คลองตะเคียนหรือคลองขุนละคอนไชยที่อยู่เหนือวัดเซนต์โยเซฟก็มีคลองน้ำยา)

4. ตลาดป่าปลา อยู่เชิงทำนบรอ ย่านหัวรอ

5. ตลาดหน้าวัดแคลง และวัดสะพานเกลือ อยู่ฝั่งแม่น้ำตรงข้ามวังจันทน์

6. ตลาดท่าเรือจ้างวัดนางชี อยู่หน้าบ้านโปรตุเกส ใกล้วัดประดู่

7. ตลาดบ้านบาตร อยู่วัดพิชัย ทางทิศตะวันออก

8. ตลาดวัดจันทนาราม อยู่หลังวัดกล้วย(แถบสถานีรถไฟทุกวันนี้)

9. ตลาดหลังตึกห้างวิลันดา อยู่แถววัดหมู ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก หลังวัดพนัญเชิง ชาวบ้านเรียกตึกแดง

10. ตลาดวัดสิงห์ อยู่หน้าตึกญี่ปุ่น บริเวณบ้านญี่ปุ่นใต้วัดพนัญเชิง

11. ตลาดวัดทอง อยู่ถนนลายสอง

(บน) ตลาดน้ำยุคอยุธยามีลักษณะเดียวกับเรือนแพและตลาดแพที่อยุธยา ยุครัตนโกสินทร์ (ภาพถ่ายเก่า สมัยรัชกาลที่ 5)

(ล่าง) เรือนแพเรียงรายอยู่แน่นขนัดสองฝั่งคลองเมืองที่อยุธยา (ภาพถ่ายเก่าสมัยรัชกาลที่ 6)

12. ตลาดวัดท่าราบ อยู่หน้าบ้านเจ้าสัวซี

ตรงหน้าบ้านเจ้าสัวซีมีตึกแถวยาว 16 ห้อง สองชั้น ที่ชั้นล่างตั้งร้านขายของ ชั้นบนให้คนอยู่ หัวตลาดมีโรงตีเหล็กและโรงเย็บรองเท้า มีโรงทำยาแดงสูบกล้องขายด้วย

13. ตลาดบ้านปูน อยู่วัดเขียนถนนลายสอง

14. ตลาดบ้านจีน อยู่ปากคลองขุนละคอนไชย ที่นี่มีหญิงละครโสเภณีตั้งโรงอยู่ท้ายตลาด 4 โรง รับจ้างทำชำเราแก่บุรุษ

ตลาดนี้เป็นตลาดใหญ่ใกล้ทางเรือและทางบก มีตึกกว้านร้านจีนมาก ขายของจีนมากกว่าของไทย มีศาลเจ้าจีนศาลหนึ่งอยู่ท้ายตลาด

15. ตลาดบ้านกวนลอดช่อง อยู่ใกล้วัดลอดช่อง ทางฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก

16. ตลาดท่าเรือจ้างวัดธรรมา อยู่ทางวัดธรรมาราม

17. ตลาดบ้านป้อม ตรงขนอนปากคูอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก มีป้อมจำปาพล

18. ตลาดแหลมคลองมหานาค อยู่ถนนบัณฑิตย์ ย่านคลองมหานาคใกล้ทุ่งภูเขาทอง เหนือหัวแหลมที่แม่น้ำลพบุรีเดิมไหลไปบรรจบแม่น้ำเจ้าพระยาทางทิศตะวันตก

19. ตลาดวัดขุนญวนอยู่ศาลาปูนใกล้คลองเมืองทางด้านเหนือ

20. ตลาดคูไม้ร้อง อยู่หลังโรงเรือพระที่นั่ง ข้างวัดเชิงท่า

21. ตลาดหน้าวัดตะไกร อยู่ฝั่งคลองเมืองด้านทิศเหนือลงมาหน้าวัดพระเมรุ

22. ตลาดข้างวัดควายวัดวัว อยู่ถนนบ้านทำหม้อ

23. ตลาดป่าเหล็ก อยู่หลังบ้านเขมรโยมพระ ใกล้วัดแม่นางปลื้ม

24. ตลาดวัดครุธ อยู่ปลายคลองสระบัว ขึ้นไปทางเหนือ

25. ตลาดคลองผ้าลาย อยู่ริมวัดป่าแดง หลังวังเจ้าลาว ย่านคลองสระบัว

26. ตลาดริมบ้านโรงกูบ อยู่หน้าวัดกุฎีทอง เยื้องพระราชวังคนละฟากคลองเมืองด้านทิศเหนือ

27. ตลาดวัดโรงฆ้อง อยู่ริมคลองเมืองฝั่งเหนือ

28. ตลาดหน้าวัดป่าคนที

29. ตลาดบ้านป่าเหล็ก อยู่ท่าโขลง

30. ตลาดวัดมะพร้าว อยู่ริมบ้านญวนทะเล ในคลองหน้าวัดสามพิหาร

ย่านผลิตและขาย

การค้าภายนอกกับภายใน นอกจากทำให้เกิด**"ตลาด"**ทั้งภายในและภายนอกกำแพงพระนครศรีอยุธยา(ดังกล่าวมา)แล้ว ยังทำให้เกิดย่านการผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ด้วย

ในคำให้การฯจดว่า "*ริมแม่น้ำทั้งสองฝั่งฟากรอบกรุงศรีอยุธยานั้น ข้าทูลลอองธุลีพระบาทแลราษฎรทำของต่างๆขายแลประกอบการค้าขายต่างๆกัน เปนหมู่เปนย่าน เปนตำบลมากมาย*" มีประมาณ 52 ตำบล ดังต่อไปนี้

ย่านสำพะนี (มี 3 ตำบล)

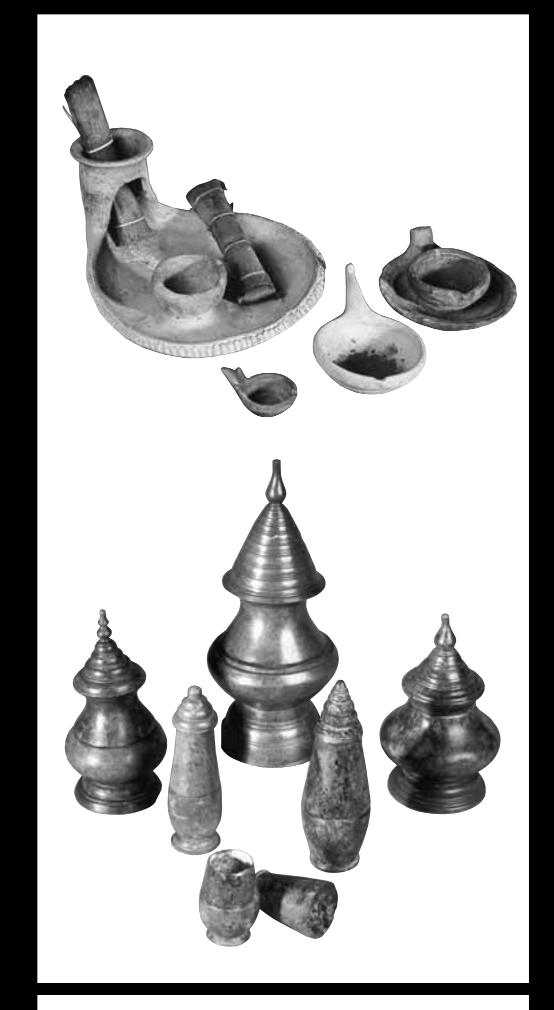
ย่านสำพะนี ตีสกัดน้ำมันงา น้ำมันลูกกระเบา น้ำมันสำโรง น้ำมันถั่วขาย

บ้านหมู่หนึ่ง(ในเอกสารไม่ลงชื่อ) ทำฝาเรือนอยู่และเรือนหอด้วยไม้ไผ่กรุกระแชงบ้าง กรุแผง กำบ้าง ทำไว้ขายและรับจ้าง

บ้านหมู่หนึ่ง(ในเอกสารไม่ลงชื่อ) หล่อเหล็กเป็นครกเป็นสากเหล็กขาย และตั้งเตาตีมีดพร้าและรูปพรรณต่างๆ รับจ้างและทำไว้ขาย

ย่านทุ่งขวัญ (มี 4 ตำบล)

บ้านหม้อ ปั้นหม้อข้าวหม้อแกงใหญ่-เล็ก และกระทะ เตาขนมครกขนมเบื้อง เตาไฟ

(บน) ที่ปักชี้ไต้ ตะคัน และตะเกียงดินเผา พบบริเวณเกาะเมืองอยุธยา (ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา)

(ล่าง) เต้าปูนทองเหลืองและสัมฤทธิ์รูปทรงต่างๆ สมัยอยุธยา (ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา)

ตะเกียง ไต้ ตะคัน เชิงไฟ พานพุ่มสีผึ้งถวายพระเข้าพรรษา บาตรดิน กระโถนดิน

บ้านกระเบื้อง ทำกระเบื้องตัวผู้ตัว-เมีย กระเบื้องเกล็ดเต่า กระเบื้องขอ กระเบื้องลูกฟูกขาย

บ้านศาลาปูน ตั้งเตาทำปูนแดงขาย

บ้านเขาหลวง พวกจีนตั้งโรงต้มสุราขาย

ย่านทุ่งแก้ว (มี 7 ตำบล)

บ้านเกาะขาด หล่อผอบยา เต้าปูนทองเหลือง และเท้าพานไม้ควักปูนสนหงส์ขาย

บ้านวัดครุธ ปั้นนางเลิ้ง(ตุ่มน้ำ)สำหรับใส่น้ำขาย

บ้านริมวัดธรณี เลื่อยกระดานไม้งิ้วไม้อุโลกขาย

บ้านริมวัดพร้าว พวกพราหมณ์และไทยทำแป้งหอม น้ำมันหอม กระแจะ น้ำอบธูปกระแจะ ธูปกระดาษ และเครื่องหอมทาขาย

บ้านท่าโขลง ตั้งเตาตีเหล็ก ตะปูตะปลิงใหญ่ น้อยขาย

บ้านคนที ปั้นกระโถนดิน กระถางดินปลูกต้นไม้ และตะคันเชิงไฟเตาไฟ และปั้นรูปช้าง รูปม้า ตุ๊กตาต่างๆ ขาย

บ้านริมวัดโรงฆ้อง แถวถนนหน้าบ้านเจ้าพระยาจักรี เป็นแม่ค้าซื้อกล้วยดิบมาบ่มและต้มขาย

นอกย่านต่าง ๆ

บ้านนาเลิ้ง, บ้านหอแปลพระราชสาส์น ทำกระดาษข่อยและสมุดดำ-ขาวขาย

บ้านคลองธนูเอก อยู่เพนียด ชาวบ้านตั้งโรงร้านเรือนแพขายไม้ไผ่สีสุก ไม้รวกขายเสาใหญ่-น้อยเป็นไม้แก่น และไม้พรึงรอด

บ้านรามเขาระ บุบาตรเหล็กน้อย-ใหญ่ขาย

บ้านริมวัดพิชัย ต่อหุ่นตะลุ่ม พานแว่นฟ้าสองชั้นขาย

บ้านนางเอียน ฝั่งกำแพงกรุง เลื่อยไม้สักทำฝาเรือน ปรุงเรือน ฝากระดานและเครื่องสับฝาสำหรวดขาย

บ้านวัดน้ำวน พวกจีนตั้งโรงตีเหล็กทำขวานหัวเหล็กป้าน และขวานมะลูขาย

ยังมีย่านผลิตสิ่งของและย่านขายสินค้ากระจายอยู่ทั่วไปทั้งในแม่น้ำลำคลองและบนบก ดังมีรายการดังนี้

เรือใหญ่ท้ายแกว่ง**ชาวเมืองพิษณุโลก**ฝ่ายเหนือ บรรทุกน้ำอ้อย ยาสูบ ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง สินค้าต่างๆจากฝ่ายเหนือล่องเรือลงมาจอดขายตั้งแต่**หน้าวัดกล้วย**ลงมาจน**ปากคลองเกาะแก้ว**

ที่ใต้ปากคลองเกาะแก้วลงมาหน่อยหนึ่ง เรือมอญใหญ่ปากกว้าง 6-7 ศอก **พวกมอญ**บรรทุกมะพร้าวห้าว ไม้แสมทะเล และเกลือขาวมาจอดขาย

ที่บ้านศาลาเกวียนมีศาลาใหญ่ห้าห้องสองหลังสำหรับเกวียน**เมืองนครราชสีมา**และ**เมืองพระตะบอง**มาจอดที่ศาลานั้น ในฤดูเดือนสาม เดือนสี่ วัวต่างและเกวียนเมืองนครราชสีมาบรรทุกสินค้าต่างๆ คือ น้ำรัก ขี้ผึ้งปีกนก ผ้าตะราง ผ้าสายบัวสี่คืบหน้าเก็บทอง ผ้าตาบัวปอกเตล็ดงา และหนังเนื้อ เอ็นเนื้อ เนื้อแผ่น ครั่ง ไหม กำยาน ดีบุก หน่อ งา ของป่าต่างๆ

เกวียนเมืองพระตะบองพวกเขมรบรรทุกลูกเร่ว กระวาน ไหม กำยาน ครั่ง ดีบุก หน่องา ผ้าปูม แพรญวน ทองพราย พลอยแดง และสินค้าต่างๆตามอย่างเมืองเขมร

พวกโคราชและ**พวกเขมร**เอาสินค้ามาขายที่ศาลาเกวียน ถ้ามามาก ศาลาไม่พออยู่ ต้องปลูกกระท่อมอยู่ตามแถบนั้น ศาลานั้นเป็นของเรี่ยไร พวกพ่อค้าเกวียนและลูกค้ารับรวมกันทำขึ้นแล้วซ่อมแซมต่อๆมาในฤดูลูกค้าต่างและเกวียนมา ชาวบ้านแถบนั้นทำของกินต่างๆออกนั่งร้านขายเป็นตลาดคราวหนึ่ง

แถว**หน้าวัดสมอ วัดขนุน วัดขนาน** สามวัด **ชาวเมืองอ่างทอง เมืองลพบุรี เมืองอินทร์บุรี เมืองพรหมบุรี เมืองสิงห์บุรี เมืองสรรค์บุรี เมืองสุพรรณบุรี** เอาข้าวเปลือกบรรทุกเรือใหญ่น้อยมาจอดขายที่นั่น และชาวบ้านแถวหน้าวัดทั้งสามตั้งโรงสี

โรงกระเดื่อง สีข้าวซ้อมข้าวขายชาวพระนคร และขายพวกโรงต้มสุรา ถึงฤดูสำเภาเข้าก็ทำข้าวสารขายจีนในสำเภาเป็นเสบียง

บ้านปากข้าวสาร พวกจีนตั้งโรงต้มสุราและเลี้ยงสุกรขาย

เรือระแหงแขวงเมืองตาก และ**เรือหางเหยี่ยวเมืองเพชบูรณ์ นายม** บรรทุกครั่ง กำยาน เหล็กหางกุ้ง เหล็กหล่มเลย เหล็กน้ำพี้ ไต้ หวาย ชัน น้ำมันยาง ยาสูบเขา หนัง หน่องา สรรพสินค้าตามเพศบ้านเพศเมือง มาจอดเรือขายตามแถว**ปากคลองสวนพลู**ตลอดมาจนหน้า**วัดพนัญเชิง**

บ้านในคลองสวนพลู พวกจีนตั้งเตาต้มสุรา เลี้ยงสุกรขาย และทำเส้นหมี่แห้งขาย

บ้านขนมตาล ชาวบ้านนั้นรับเรือเถาเรือพ่วงไว้ขาย

บ้านสกัดน้ำมัน หุงขี้ผึ้งแดง ขี้ผึ้งขาวเชยน้ำมันงาขาย

บ้านคลองเกลือ ชาวบ้านนั้นตั้งโรงสีข้าว ซ้อมข้าว ขายพวกโรงสุราและสำเภาจีน

บ้านญี่ปุ่น ชาวบ้านนั้นเป็นชาวไทยตั้งบ้านเรือนอยู่หลังบ้านตึกญี่ปุ่น ชาวบ้านรับกงเรือน้อยใหญ่ กงสำเภาไว้ขาย และรับไม้โกงกางไว้ขายพวกทำฟันสีข้าว

บ้านข้างกำแพงนอกกรุง ตรงหัวเลี้ยวตำบลสาระภา จีนตั้งโรงย้อมครามผ้าและด้ายขาย

กองเกวียนทางบกกับกองเรือทางน้ำ ขนสินค้ากระจายสู่ท้องถิ่นบ้านเมืองต่างๆยุคกรุงศรีอยุธยา (ภาพเก่า)

บ้านน้ำวนบางกะจะ มีเรือปากใต้ ปากกว้างสามวาสิบศอก พวกพ่อค้าจีน และแขกจามทอดสมอขายน้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด สาคูเม็ดใหญ่เม็ดเล็ก กำมะถัน จันทน์แดง หวายตะค้า กระแชง เคย และ สินค้าต่างๆข้างปากใต้

และแถวนั้นมีแพลอยพวกลูกค้าไทย จีน แขกเทศ แขกจาม นั่งร้านแพ ขายสรรพสิ่งของต่างๆกันทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำ ตั้งแต่ท้าย**ปากคลองวัดสุวรรณดาราราม** ตลอดลงมาจน**หน้าพระราชวังหลัง**แถวนี้เป็นฝั่งพระนคร

แต่ฝั่งตรงข้ามพระนครนั้นแพจอดตั้งแต่**ท้ายวัดพนัญเชิง**ตลอดมาจนท้ายวัดพุทไธสวรรย์ และเลยไปจอดเป็นระยะจน**หน้าวัดไชยวัฒนาราม**

และแม่น้ำตรงตลอดมีแพลูกค้าพาณิชจอดฝั่งตะวันตกตั้งแต่**ปากคลองตะเคียน**เรี่ยรายขึ้นมาถึง**หน้าวัดแขกตะเกี่ย**มีชุกชุมมากขึ้นมาจนถึงท้ายวัดกุฎีบางกะจะ

ตรง**วัดพนัญเชิงฝั่งตะวันออก** ตั้งแต่**ท้ายเกาะเรียน** มีแพจอดเรี่ยรายขึ้นมาจนถึง**ท่าเสือข้าม** มีแพชุกชุมมากขึ้นมาจนถึง**ท้ายวัดพนัญเชิง**

ประมาณแพแต่บริเวณกรุงศรีอยุธยารอบพระนครนั้น ราวสัก 20,000 เศษ

ทั้งแพอยู่และแพค้าขายในแขวงจังหวัดรอบกรุงอีกไม่ต่ำกว่า 20,000 เศษ

ครั้นถึงฤดูลมสำเภาพัดเข้ามาในกรุงเป็นมรสุมเทศกาลพวกลูกค้าพาณิชสำเภาจีน และลูกค้าแขกสลุบลูกค้าฝรั่งกำปั่น ลูกค้าแขกกุศราช และพวกลูกค้าแขกสุรัต แขกชวา มลายู แขกเทศฝรั่งเศส ฝรั่งโลสง โปรตุเกส วิลันดา สเปน อังกฤษ และฝรั่งดำ ฝรั่งเมืองลังกุนี แขกเกาะ เป็นพ่อค้าพาณิชคุมสำเภาสลุบกำปั่นแล่นเข้ามาทอดสมออยู่**ท้ายคู** ขนสินค้าขึ้นมาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนครกรุงศรีอยุธยาตามที่ของตนซื้อและเช่าต่างๆกัน เปิดร้านห้างตึกขายของตามเพศตามภาษา

ที่ท่าประตูหอย มีเรือลูกค้าชาวเลมาจอดขายหอยแมลงพู่ หอยตะพง ปูทะเลแมงดา ปลาทะเลย่างและสดบ้าง

ย่านป่าจาก ขายเชือกกระแชง หวายใต้ชันน้ำมันยางหมันเรือตามร้านเรือนแพ และมีเรือปากกว้างแปดศอกสิบศอกบรรทุกจากมาจอดขาย

ย่านบ้านริมวัดขุนพรม ชาวบ้านย่านนั้นเอาผ้าขาวเทศมาเขียนพิมพ์ตีพิมพ์เป็นดอกผ้าลายน้ำจืดขาย

บ้านต่อโลงไม้อุโลก สำหรับใส่ศพไว้ขายก็หลายบ้าน

ย่านบ้านท่ากายี นอกกำแพงกรุงเป็นบ้านแขกเก่า พวกแขกนั้นฟั่นเชือกเปลือกมะพร้าวตีเป็นสายสมอยาวเส้นหนึ่งบ้าง ยาว

สามสิบวาบ้าง บางทีทำยาวถึงห้าสิบวา ขายแก่นายกำปั่นสลุบสำเภา และฟั่นชุดจุดบุหรี่ด้วยเปลือกมะพร้าวขายขุนนางและราษฎรที่ต้องการใช้และทำบุญ

ย่านบ้านท้ายคู พวกแขกจามสานเสื่อลันไตผืนใหญ่น้อยขาย และสมุกขาย

พวกแขกชวามลายู บรรทุกหมากเกาะและหวายตะค้ากระแชงเตย สรรพเครื่องสินค้าปากใต้ บรรทุกเรือปากกว้างสิบศอกสามวามาทอดสมอขายอยู่ที่ตรง**ปากคลองคูจาม**

บ้านท่าราบ รับพะเนียงหูไว้ขาย และพวกลูกค้าจีนแขกฝรั่งเศส อังกฤษ วิลันดาโปรตุเกส พวกนี้รับซื้อไว้ใส่ครามใส่ปูน

บ้านสกัดน้ำมัน หลังวัดพุทไธสวรรย์ พวกนั้นตีสกัดน้ำมันงาและน้ำมันลูกไม้ขาย

บ้านเชิงฉะไกร นอกกำแพงพระนคร ชาวบ้านนั้นตั้งโรงร้านขายเสาไม้เต็ง ไม้รังและไม้รอดพรึง ไม้ไผ่ป่า ไม้รวก ไม้ลาย มาแต่บ้านอัมพวา

เรือปากใต้ปากกว้าง 6 ศอก 7 ศอก ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี บ้านบางตะบูน และบ้านบางทะลุ บรรทุกกะปิ น้ำปลา ปูเค็ม ปลากุเรา ปลากะพง ปลาทู ปลากระเบนย่าง มาจอดเรือขายแถวท้าย**วัดพนัญเชิง**

บ้านปูนริมวัดเขียน ทำปูนแดงขาย

บ้านพระกราน ชาวบ้านจับปลาหมอเกราะหามมาเร่ขายบ้าง ใส่เรือมาเร่ขายบ้างในฤดูตรุษสงกรานต์ ชาวกรุงซื้อปล่อยทำการบุญ

บ้านริมวัดลอดช่อง พวกแขกตานีทอผ้าไหม ผ้าด้ายเป็นผ้าพื้น ผ้าม่วงเกลี้ยงดอกขาย

บ้านหน้าวัดราชพรีวัดธรรมา ทำโลงไม้สัก ไม้อุโลก และเครื่องศพสำหรับศพต่างๆ ไว้ขาย

บ้านป้อมหัวแหลม พวกแขกเก่าและลาวเก่าจับนกอังชันและนกกระจาบฆ่าตายเที่ยวเร่ขาย และจับนกสีชมพู นกปากตะกั่ว นกแดงอิฐ นกกระทิ นกกระจาบเป็นๆ ใส่กรงขัง ไปเที่ยวเร่ขายให้ชาวพระนครซื้อปล่อยเมื่อฤดูเทศกาลตรุษสงกรานต์ที่แม่น้ำหัวแหลม หน้าวัดภูเขาทอง

ใต้ศาลเจ้านางหินลอย พวกจีนตั้งโรงต้มสุราและเลี้ยงสุกรขาย

เรือใหญ่ท้ายแกว่ง**ชาวเมืองสวรรคโลกและหัวเมืองฝ่ายเหนือ** บรรทุกสินค้าต่างๆ จากฝ่ายเหนือมาจอดเรือขายริมแม่น้ำและใน**คลองใหญ่วัดมหาธาตุ**ในเทศกาลหน้าน้ำ

[redacted]

8.

ถนน, ด่าน

ในเกาะเมืองมี**ถนน**มากมายหลายสาย คลองทุกสายมีถนนเลียบตลอด แต่ที่เป็นถนนต่างหากโดยไม่เลียบคลองก็มีไม่น้อย ถนนในพระนครศรีอยุธยาจึงมีมากกว่าคลอง

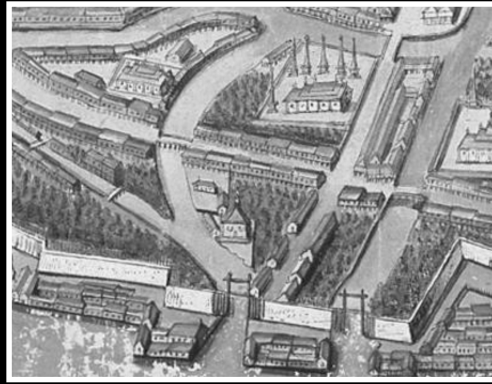
เส้นทางถนนมีทั้งเหนือ-ใต้ และตะวันออก-ตะวันตก หรือเรียกว่า ด้านรี-ด้านขวาง ตัดกันไปมาดูราวตารางหมากรุก

ถนนแต่ละเส้นละแต่ละสายจะมี**ตลาด**ตั้งอยู่ด้วย ถนนกับตลาดจึงเป็นของคู่กัน

พื้นที่ภายในเกาะเมืองส่วนมากเป็นที่ลุ่ม พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) จึงตรวจพบว่าถนนทุกสายต้องพูนดินอัดแน่นสูงกว่าระดับเดิมตั้งแต่ราว 1-2 เมตร กว้างราว 4-6-12 เมตร ขึ้นอยู่กับความสำคัญของถนนแต่ละสาย

ถนนเกือบทุกสายพูนดินอัดแน่น บาง

(บน) ถนนในพระนครศรีอยุธยาตัดไขว้ไปมาเหมือนตาราง (ภาพเขียนสีน้ำกรุงศรีอยุธยา Afbeldinge der Stadt Iudiad Hooft des Choonincrick Siam เขียนโดย โยฮันเนส วิงโบนส์ (Johannes Vingboons) ชาวฮอลันดา เขียนราว พ.ศ. 2208 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ (ภาพจากหนังสือ Mapping for Money โดยสำนักพิมพ์ Batavian Lion International ประเทศเนเธอร์แลนด์)

(ล่าง) ส่วนขยายให้เห็นถนนเลียบลำคลอง มีสะพานข้ามคลอง

*(ภาพจากหนังสือ **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง** ของ **ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช** สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549)*

สายและบางตอนมีอิฐหักโรยหน้า เช่น **ถนนสันเหล็ก** จากกำแพงพระนครด้านตะวันตก ผ่านข้างวัดเจ้าปราบ ข้ามคลองฉะไกรใหญ่ แล้วตัดกับถนนหน้าวังไปทางด้านตะวันออก

ถนนสายสำคัญต้องปู**หิน**หรือปู**อิฐตะแคง**แบบยุโรป เท่าที่เอกสารกล่าวถึงมี 4 สาย คือ

ถนนหน้าวัง

เอกสารจากหอหลวงเรียกถนนสายนี้ว่า**มหารัถยา** เป็นถนนหลวงอยู่กลางพระนคร กว้าง 12 เมตร หรือ 6 วา ปูด้วยศิลาแลง

ถนนสายนี้ออกจากประตูพระราชวังหลวงด้านใต้ ผ่านหน้าศาลพระกาฬ ลงไปถึงประตูไชยที่กำแพงพระนครริมแม่น้ำเจ้าพระยาด้านใต้ เป็นที่ตั้งกระบวนแห่พยุหยาตรา แห่กฐินหลวงด้วยช้างและยั่วยานคานหาม แห่นาคหลวง และแห่พระบรมศพต่างๆ โดยเริ่มขบวนที่ประตูไชย และเป็นเส้นทางขบวนแห่รับราชทูตจากต่างประเทศขึ้นจากเรือเข้าพระราชวังหลวง

สมัยอยุธยา ถนนหน้าวังเป็นเส้นทางที่พระเจ้าปราสาททอง ครั้งเป็นเจ้าพระยากลาโหมสุริยวงศ์ยกพลขึ้นไปจับพระเชษฐาธิราช

ถนนหน้าบางตรา

เป็นถนนอิฐ เริ่มจากประตูวังหลวง

ด้านตะวันออกที่อยู่ด้านเหนือสุดชิดริมแม่น้ำลพบุรีซึ่งเรียกกันว่าท่าสิบเบี้ย ตรงไปทางป่ามะพร้าวเหนือวัดราชบูรณะ ไปออกตรงกำแพงพระนครด้านตะวันออก ใต้ประตูหอรัตนไชย ริมลำคูขื่อหน้าหรือแม่น้ำป่าสัก

ถนนสายนี้เป็นที่ซึ่งเจ้าพระยามหาเสนาขี่ช้างเผือกเข้ารบกับพระศรีศิลป์ ซึ่งเป็นขบถในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ

ที่ข้างถนนตั้งแต่ท่าสิบเบี้ยไปจนข้างวัดพลับพลาชัยนั้น มีซากโรงช้างยาวเรียงรายไปตามถนน

ถัดเชิงสะพานช้างเข้ามาเป็นที่ที่หมื่นราชสิทธิ์กรรม์ บุตรประขาวจันเพชรเจาะจั่วเอาปืนใหญ่ตั้งยิงเข้าไปในพระราชวังจันทรเกษมถูกกิ่งสนหัก ครั้งพระเจ้าบรมโกศรบกับเจ้าฟ้าอภัยและเจ้าฟ้าปรเมศร์

ถนนที่ผ่านข้างวัดพลับพลาซึ่งอยู่เหนือวัดราชบูรณะนี้ เป็นแหล่งที่เจ้าอ้ายพระยามาตั้งทัพ คราวชิงราชสมบัติกับเจ้ายี่พระยา

ในแผ่นดินพระเพทราชา เมื่อทรงตกพระทัยที่ได้ข่าวกบถธรรมเสถียร ก็ทรงช้างพระที่นั่งพลายมงคลจักรพาฬเสด็จมาตามถนนสายนี้ ครั้นทรงนึกถึงพระแสงของ้าวเจ้าพระยาแสนพลพ่ายของสมเด็จพระนเรศวรฯ ที่ชนช้างชนะมหาอุปราชาหงสาวดี จึงรับสั่งให้มหาดเล็กไปเชิญมาถวายทันที่สะพานช้างถนนสายนี้เช่นเดียวกัน

(บน) ถนนหน้าพระราชวังจันทรเกษม อยุธยา เลียบขนานแม่น้ำป่าสัก มีเรือแจวในแม่น้ำปริ่มฝั่งเสมอถนน (ภาพนี้งานเตรียมรับเสด็จรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2450)

(ล่าง) ถนนยุคอยุธยา ควรมีสภาพคล้ายๆในภาพนี้ (เตรียมรับเสด็จรัชกาลที่ 5 บริเวณหน้าปราสาทนครหลวง มณฑลกรุงเก่าฯ เมื่อ พ.ศ. 2450)

(ภาพจากหนังสือ ***พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า*** *สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

ถนนตลาดเจ้าพรหม

ถนนอิฐสายนี้ตั้งต้นจากวังหลวง ตรงหน้าพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ ยาวไปทางตะวันออก แบ่งเขตวัดมหาธาตุกับราชบูรณะออกจากกัน ผ่านไปสะพานป่าถ่าน ออกประตูพระนครด้านตะวันออกที่เหนือบางเอียนตรงวังจันทน์

บริเวณถนนสายนี้ตรงเชิงสะพานป่าถ่านหน้าวัดมหาธาตุ เป็นที่เจ้าอ้ายกับเจ้ายี่ชิงกันจะเข้าวัง จนเกิดรบกันถึงสิ้นพระชนม์ทั้งสองพระองค์ จึงปรากฏเจดีย์เจ้าอ้าย-เจ้ายี่ ตรงสี่แยกถนนพอดี

ถนนหลังวังหลัง

ถนนอิฐสายนี้ตั้งต้นแต่หลังวังหลัง คือที่เคยเป็นโรงทหารและโรงต้มกลั่นปัจจุบัน ยาวมาทางตะวันออกทางหอกลอง ข้างคุ้มขุนแผนซึ่งเป็นที่คุกแต่เดิม ตัดกับถนนสายหน้าวังกลายเป็นสี่แยกเรียกว่า **สี่แยกตะแลงแกง** แล้วพุ่งตรงไปออกประตูพระนครด้านตะวันออก บริเวณตรงข้ามวัดพิชัย ปากคลองบ้านบาตร

ถนนในพระนครศรีอยุธยา ยังมีอีกหลายเส้น ส่วนมากเป็นถนนดินอัดแน่นสำหรับล้อเลื่อน ช้าง ม้า วัว ควาย และคนเดินทุกสายมีตลาดตั้งอยู่ด้วย ดังต่อไปนี้

1. **ถนนย่านหน้าพระราชวังหลวง** มีตลาดประตูดิน
2. **ถนนย่านท่าขัน** ริมคลองเมืองทิศเหนือ มีตลาดท่าขัน
3. **ถนนย่านหน้าวังตรา** มีตลาดหน้าวังตรา
4. **ถนนย่านป่าตะกั่ว** มีตลาดป่าตะกั่ว
5. **ถนนย่านป่ามะพร้าว** มีตลาดป่ามะพร้าว
6. **ถนนย่านป่าผ้าเหลือง** มีตลาดผ้าเหลือง
7. **ถนนย่านป่าโทน** มีตลาดป่าโทน
8. **ถนนย่านป่าขนม** มีตลาดป่าขนม
9. **ถนนย่านป่าเตรียบ** มีตลาดป่าเตรียบ
10. **ถนนย่านป่าถ่าน** มีตลาดป่าถ่าน
11. **ถนนหน้าวัดมหาธาตุ** มีตลาดบริขาร
12. **ถนนย่านป่าขันเงิน** มีตลาดขันเงิน
13. **ถนนย่านป่าทอง** มีตลาดถนนตีทอง
14. **ถนนย่านป่าหญ้า** มีตลาดป่ายา
15. **ถนนย่านป่าชมภู** มีตลาดชมภู
16. **ถนนย่านป่าไหม** มีตลาดไหม
17. **ถนนย่านป่าเหล็ก** มีตลาดเหล็ก

18. **ถนนย่านป่าฟูก** มีตลาดป่าฟูก

19. **ถนนย่านป่าเขียวหลังคุก** มีตลาด ถุงหมาก หรือตลาดป่าผ้าเขียว

20. **ถนนย่านตะแลงแกง** มีตลาดหน้าคุก

21. **ถนนย่านหน้าศาลพระกาฬ** มีตลาดศาลพระกาฬ

22. **ถนนย่านบ้านช่างทำเงิน** มีตลาดบ้านช่างเงินกับตลาดคลังสินค้า

23. **ถนนย่านป่าดินสอ** มีตลาดบ้านดินสอ

24. **ถนนย่านบ้านแห** มีตลาดแหและตลาดจีน

25. **ถนนย่านป่าพราหมณ์** หน้าวัดช้าง มีตลาดบ้านพราหมณ์

26. **ถนนย่านชีกุน** มีตลาดเสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์

27. **ถนนย่านบางกระชี** มีตลาดทำพระ

28. **ถนนย่านขนมจีน** มีตลาดขนมจีน

29. **ถนนย่านวัดน้อยประตูจีน** มีตลาดประตูจีน

30. **ถนนย่านในไก่** มีตลาดใหญ่ท้ายพระนคร

31. **ถนนย่านสามม้า** มีตลาดน้อย

32. **ถนนย่านป่าทุ่ง** วัดโควัดกระบือ มีตลาดวัดงัวควาย

33. **ถนนย่านประตูเจ้าจันทน์** มีตลาดเจ้าจันทน์

34. **ถนนย่านวัดฝาง** มีตลาดย่านวัดฝาง

35. **ถนนย่านประตูดิน** มีตลาดประตูดินวังหน้า

36. **ถนนย่านประตูท่าช้าง** มีตลาดท่าช้างวังหน้า

37. **ถนนย่านวัดซอง** มีตลาดวัดซอง

38. **ถนนเชิงสะพานช้าง** มีตลาดข้างวัดคลอง

39. **ถนนย่านป่าสมุด** มีตลาดบ้านสมุด

40. **ถนนย่านสะพานลำเหย** มีตลาดเชิงสะพานลำเหย

41. **ถนนย่านประตูห่าน** มีตลาดประตูห่าน

42. **ถนนหน้าประตูสัตกบ** มีตลาดสัตกบ

43. **ถนนบ้านลาว** มีตลาดดอกไม้

44. **ถนนย่านป่าเหล็ก** มีตลาดหัวถนน

45. **ถนนย่านวังไชย** มีตลาดวังไชย

46. **ถนนย่านฉะไกรใหญ่** มีตลาดผ้าลาย

47. **ถนนย่านป่าพัด** มีตลาดบ้านพัด

48. **ถนนเชิงสะพานขุนโลก** มีตลาดขุนโลก

49. **ถนนเชิงสะพานแก้วหัวไผ่** มีตลาดหัวไผ่สะพานแก้ว

ค่ายผนบบ้านหล่อรักษาพระนคร

ในกำแพงพระนครศรีอยุธยามีไพร่ฟ้าประชากรหลายหมู่หลายเหล่า หลายเผ่าหลายพันธุ์ตั้งหลักแหล่ง มีทั้งคนดีและคนไม่ดี รวมทั้งมีวัยรุ่นวัยคะนองกับนักเลงหัวไม้อยู่ด้วย จึงต้องมีตำรวจและ/หรือพลตระเวนตั้งด่านตรวจ เพื่อรักษาความสงบและจัดระเบียบทางสังคมบนถนนสายสำคัญและรอบพระราชวังหลวง

ด่านตรวจเพื่อรักษาพระนครเรียกกว่า **จำหล่อ** หรือ **ค่ายผนบบ้านหล่อ**

จำหล่อ หมายถึง เครื่องขวางกั้นทาง หรือเครื่องกีดขวางทาง เพี้ยนจากคำจีนว่า **จะโหล่ว** (จะ แปลว่า กีด, ขวาง **โหล่ว** แปลว่า ทาง, ถนน) เพี้ยนเป็น จังหล่อ, จั้นหล่อ ก็มี (*สารนิพนธ์บางเรื่อง* โดย *นายเฉลิม ยงบุญเกิด* อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายเฉลิม ยงบุญเกิด ณ เมรุวัดพระธาตุ วันอังคารที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2518)

พระยาโบราณราชธานินทร์(พร เดชะคุปต์) อธิบาย**จำหล่อ**ว่าเป็นเครื่องกีดขวางทาง คือปักเสาสูงราว 1 เมตร มีไม้เสาทับหลังขวางถนนเรียกว่า **ราว** มี 2 แนวยักเยื้องไม่ตรงกัน ปลายต่อปลายเกินกันทั้งสองข้าง เมื่อมีคนเดินถึงจำหล่อต้องอ้อมปลายราวข้างหนึ่งไปออกปลายราวอีกข้างหนึ่ง มี

ตำรวจพลตระเวนประจำอยู่ทุกแห่งคอยตรวจคนเที่ยวกลางคืนดึกดื่น และคอยจับผู้ร้าย

เกี่ยวกับด่านตรวจหรือ**จำหล่อ**นี้ **นายจุ้ย ฟันขาว** กวีหนุ่มยุคปลายกรุงศรีอยุธยาคนหนึ่ง เขียนเพลงยาวเล่าเรื่องตัวเองไปเที่ยวเกี้ยวผู้หญิงคนรักจนเกือบสว่าง ครั้นเดินกลับบ้านตนเองต้องผ่านด่านตรวจหรือ**จำหล่อ**ที่มีตำรวจพลตระเวนตั้งอยู่ เพราะมีกำหนดปิดด่านมิให้ใครผ่านเมื่อถึงยามหนึ่งหรือ 3 ทุ่ม ชะรอยนายจุ้ยจะเป็นนักเลงกลอนมีชื่อเสียงหรือมีอิทธิพลกว้างขวาง จึงผ่านด่านตรวจไปได้ ดังมีกลอนเพลงยาวว่าดังนี้

แต่เดินครวญป่วนใจจนใกล้รุ่ง
เสียดายมุ่งหมายมือที่ถือถนอม
คิดใคร่คืนหลังง้อไปขอออม
เกลือกมิยอมยกหน้าก็ท่าอาย
ยิ่งคิดอั้นอกโอ้อาลัยเหลือ
คะนึงเนื้อหอมใจยังไม่หาย
พี่เดินดึ่งไปจนถึงจำหล่อราย
เขาปิดตายมิให้เดินเกินพอยาม
ก็ยึดราวก้าวโผนพอโจนพ้น
จึงปะคนที่เขาเกณฑ์ตระเวนถาม
ไม่ตอบสนองเข้ามามองตระหนักนาม
ครั้นแน่เนตรเขาก็ขามด้วยเคยกลัว

ค่ายผนบบ้านหล่อรักษาพระนครหรือ**จำหล่อ** ในพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่สถานที่ต่างๆ ดังนี้

1. อยู่หัวถนนหน้าวังตรา

2. อยู่ปลายถนนหน้าวังตรา ตรงประตูท่าสิบเบี้ย

3. อยู่สุดหัวถนนบ้านตะกั่ว

4. อยู่หัวเลี้ยวถนนป่าโทน

5. อยู่หัวถนนป่าเกรียบท่าพระประเทียบ

6. อยู่ท้ายถนนป่าเกรียบ

7. อยู่หัวถนนบ้านขันเงิน

8. อยู่ท้ายถนนป่ายา

9. อยู่หัวเลี้ยวถนนป่าชมภู

10. อยู่ตรงหัวถนนป่าไม้กับหัวถนนป่าเหล็กร่วมกัน

11. อยู่หัวถนนป่าฟูก

12. อยู่กลางถนนป่าผ้าเขียว

13. อยู่หัวถนนตะแลงแกง

14. อยู่ท้ายถนนตะแลงแกง

15. อยู่หัวถนนป่าตอง ตรงจวนเจ้าพระยาพระคลัง

16. อยู่ท้ายถนนป่าตอง ตรงท่าฉางประตูไชย

บริเวณรอบพระราชวังหลวงก็มีค่ายผนบบ้านหล่อตั้งรักษาการอยู่เรียงรายดังนี้

17. อยู่หัวถนนโรงม้าชัยฤกษ์ ตรงประตูจักรมหิมา

18. อยู่มุมวัดธรรมิกราช ตรงกำแพงคั่นท้องสนามหลวงหน้าจักรวรรดิ

19. อยู่หัวถนนตลาดเจ้าพรหม

20. อยู่ตรงศาลาสารบาญชีริมโรงสัก

21. อยู่ตรงป้อมกลาง ตรงวัดลีเชียง

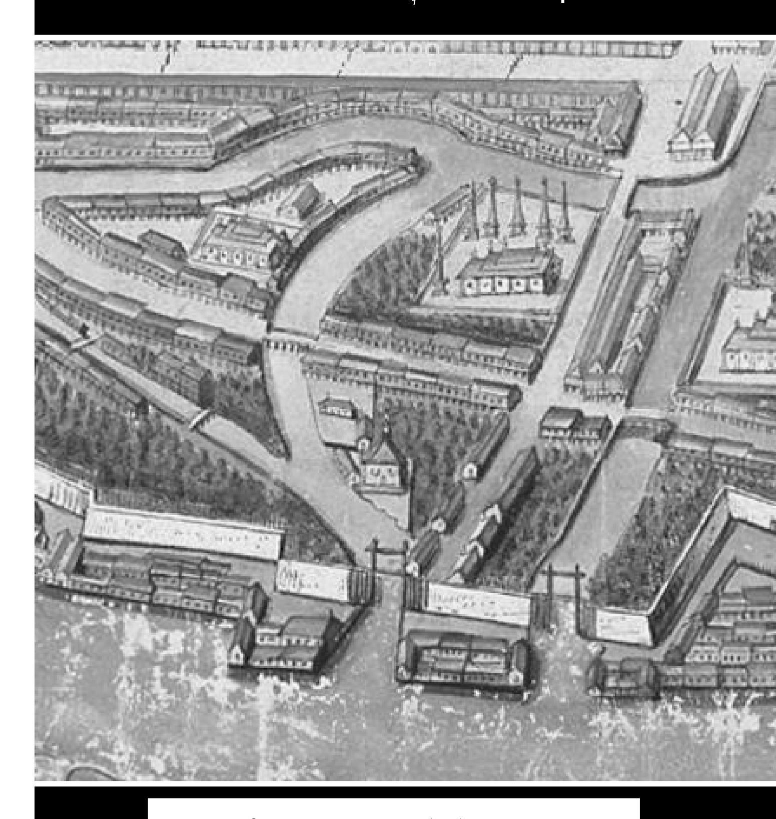
22. อยู่ตรงมุมจะเลี้ยวไปหน้าวัดระฆัง

23. อยู่ตรงมุมป้อมปากท่อ จะเข้าไปท้ายสระแก้วในพระราชสถาน

24. อยู่มุมป้อมปากท่อจะเลี้ยวไปถนนประตูดินมาหยุดจนพระฉนวนน้ำประจำท่า

9.

คลอง, เรือ, ท่าเรือ

คลองในพระนครศรีอยุธยาตัดไขว้ไปมาเหมือนตาราง มีสะพานข้ามคลอง (ภาพเขียนสีน้ำกรุงศรีอยุธยา Afbeldinge der Stadt Iudiad Hoof des Choonincrick Siam เขียนโดย โยฮันเนส วิงโบนส์ (Johannes Vingboons) ชาวฮอลันดา เขียนราว พ.ศ. 2208 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ (ภาพจากหนังสือ Mapping for Money โดยสำนักพิมพ์ Batavian Lion International ประเทศเนเธอร์แลนด์) *(ภาพจากหนังสือ **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง** ของ **ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช** สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549)*

พระนครศรีอยุธยาตั้งอยู่บริเวณที่ลุ่ม มีสัณฐานเป็น **เกาะ** ดังกลอนพรรณนาว่า *"บริเวณอื้ออลด้วยชลธี ประดุจเกาะอสุรีลงกา"* เพราะมีแม่น้ำล้อมรอบทุกด้าน เป็นเหตุให้เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วมพื้นที่ในตัวเกาะมากเกินต้องการ

หนทางเดียวที่จะระบายน้ำที่มากเกินต้องการออกไปให้เร็วที่สุดคือ **ขุดคลอง** ให้มากๆ มีผลให้คลองในเกาะเมืองเป็นทั้งท่อระบายน้ำและเป็นทั้งเส้นทางคมนาคม

คลองในเกาะเมืองเคยมีตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ไม่มากนัก และไม่ตัดตรงเป็นระเบียบ เมื่อชุมชนบนเกาะเมืองขยายกว้างออกไป ทางราชการจึงขุดแปลงคลองในเมืองทั้ง**แนวนอน**ด้านตะวันตก-ตะวันออก และ**แนวตั้ง**ทั้งด้านเหนือ-ใต้ เพื่อใช้เป็นเส้นทาง

คมนาคมทางน้ำ และชักน้ำเข้าใช้ในเมือง รวมทั้งระบายน้ำในฤดูน้ำหลากด้วย เมื่อมองดูรวมๆแล้ว จะเห็นคลองทั้งแนวตั้งและแนวนอนเป็นเส้นตรงตัดกันไปมาราวกับใยแมงมุม ชาวยุโรปที่เข้ามาเห็นคูคลองและเรือนานาชาติ จึงบันทึกว่าสวยงามราวเมือง**เวนิส**ในอิตาลี

คลอง

คลองสำคัญๆในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเท่าที่รู้ชื่อมีดังนี้

คลองท่อ หรือ **คลองฉะไกรใหญ่** ผ่านท้ายพระราชวังหลวงที่อยู่ด้านตะวันตก เพื่อชักน้ำเข้าเขตพระราชฐาน เช่น ชักน้ำเข้าพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ คลองนี้เรียกกัน 2 ชื่อ ด้านเหนือเรียก**คลองท่อ** ด้านใต้เรียก**คลองฉะไกรใหญ่** และคงขุดมาแต่แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา จึงมีตราไว้ในกฎมณเฑียรบาลว่าห้ามประชาชนลอยเรือเล่นเพลง เป่าปี่สีซอตีโทนทับในคลองนี้ เพราะเป็นเขตพระราชฐาน

คลองประตูข้าวเปลือก หรือ **คลองประตูจีน** ผ่านข้างวัดราชประดิษฐาน คลองนี้เรียกกัน 2 ชื่อ ด้านเหนือเรียก**คลองประตูข้าวเปลือก** ด้านใต้เรียก**คลองประตูจีน**

คลองในไก่ หรือ **คลองมะขามเรียง** ผ่านหลังวัดเสนาสลงไปออกข้างป้อมเพชร

คลองประตูหอรัตนไชย เป็นคลองด้านขวาง ต่อจากคลองประตูข้าวเปลือกไปทางตะวันออก

คลองฉะไกรน้อย ออกจากบึงพระรามขนานถนนหน้าวังไปลงแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้

คลองประตูเทพหมี ออกจากบึงพระรามลงไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศใต้

คลองแกลบ เป็นคลองแนวนอนเชื่อมคลองฉะไกรใหญ่ไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก

คลองฉางมหาไชย เป็นคลองแนวนอนเชื่อมคลองฉะไกรใหญ่ไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก

คลองฝาง เป็นคลองแนวนอนเชื่อมคลองท่อไปออกแม่น้ำเจ้าพระยาด้านตะวันตก

คลองสะพานนาค เชื่อมคลองประตูเทพหมีหรือเทศสมีไปจนลำคูปากสมุท

คลองริมพระคลังสินค้า ใกล้ป่าตอง

คลองหน้าวัดบรมพุทธาราม

คลองหัวไผ่ อยู่ทางตะวันตก ไปทางวัดสวนหลวงสบสวรรค์

คลองบ้านช่างเงิน

คลองประตูไชย

คลองในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยามีมากกว่านี้ แต่หาชื่อและตำแหน่งไม่ได้ เท่าที่เอ่ยชื่อมานี้ก็ยังไม่แน่ใจว่าจะถูกต้อง

ทั้งหมด โดยเฉพาะชื่อท้าย ฉะนั้นจะต้องตรวจสอบอีกมาก

สะพาน

เมื่อมีคลองก็ต้องมีสะพานข้ามคลอง เอกสารจากหอหลวงจดไว้ว่า ภายในกำแพงพระนครศรีอยุธยา มีสะพานข้ามคลองทำด้วยอิฐ 15 แห่ง ทำด้วยไม้ 15 แห่ง รวมทั้งหมด 30 แห่ง ดังนี้

สะพานอิฐ

1. สะพานอิฐข้ามคลองในไก่
2. สะพานอิฐชื่อ**สะพานในไก่**
3. สะพานก่อด้วยศิลาแลงชื่อ **สะพานช้าง** ข้ามคลองประตูข้าวเปลือก หรือคลองประตูจีน
4. สะพานอิฐชื่อ**สะพานถนนป่าถ่าน**
5. สะพานอิฐชื่อ**สะพานชีกุน**
6. สะพานอิฐชื่อ**สะพานตลาดจีน**
7. สะพานอิฐชื่อ**สะพานดอกไม้เพลิง** ข้ามคลองน้อยที่ลัดมาแต่คลองในไก่ไปออกคลองประตูจีน
8. สะพานอิฐชื่อ**สะพานวานร** อยู่ตรงถนนบ้านแขกใหญ่ ข้ามไปถนนบ้านแห
9. สะพานอิฐชื่อ**สะพานป่าหญ้า** อยู่ตรงถนนบ้านแขกใหญ่ ข้ามไปศาลาศรัยที่ถนนป่าหญ้า

10. สะพานอิฐชื่อ**สะพานฉัตรทันต์** อยู่ตรงหน้าวัดอำแม ท้ายบ้านแขกใหญ่เจ้าเซน ไปออกถนนหลวงตรงหน้าวัดฉัตรทันต์
11. สะพานอิฐชื่อ**สะพานบ้านดินสอ** ข้ามคลองหน้าวัดบรมพุทธารามไปถนนป่าดินสอ ถนนวัดพระงาม
12. สะพานอิฐชื่อ**สะพานลำเหย** อยู่ตรงถนนตะแลงแกง ข้ามคลองไปถนนลาว
13. สะพานอิฐชื่อ**สะพานสายโซ่** อยู่ตรงถนนหน้าโรงไหม ใกล้มหาโภคราชที่ขุนนางเข้าเฝ้าที่พระที่นั่งทรงปืน
14. สะพานอิฐชื่อ**สะพานพระอุทยาน** บางทีเรียกว่า **สะพานสวนองุ่น** อยู่ตรงถนนหลังวัดระฆัง ข้ามคลองน้อยแยกเข้าไปท้ายสระ
15. สะพานอิฐชื่อ**สะพานแก้ว** ข้ามคลองหัวไผ่ที่เชื่อมคลองท่อไปทางตะวันตกออกประตูใหญ่ฉางมหาไชย วัดสวนหลวงสบสวรรค์

สะพานไม้

1. สะพานไม้คลองหอรัตนไชย
2. สะพานไม้ชื่อ**สะพานสี่แสก**
3. สะพานใหญ่ชื่อ**สะพานหัวจะกา**
4. สะพานไม้ชื่อ**สะพานวัดลาด**
5. สะพานไม้ชื่อ**สะพานวัดขุนเมืองใจ**

6. สะพานไม้ชื่อ**สะพานวัดจักรวรรดิ** ข้ามคลองริมพระคลังสินค้าใกล้ป่าตอง ไปวัดบรมจักรวรรดิ สะพานนี้อยู่ตรงคลองประตูไชย ตรงเข้าไปถนนตะแลงแกง มุมวัดป่าใน

7. สะพานไม้ชื่อ**สะพานบ้านช่างเงิน** ข้ามคลองบ้านช่างเงิน ไปวัดป่าใน

8. สะพานไม้ชื่อ**สะพานบ้านโบสถ์พราหมณ์** ข้ามคลองประตูไชยเลี้ยวไปทางตะวันออก ตรงถนนป่าผ้าเขียว ข้ามไปบ้านพราหมณ์ หน้าวัดป่าในใกล้โบสถ์พราหมณ์

9. สะพานไม้ชื่อ**สะพานนาค** อยู่ตรงหัวถนนป่าฟูกข้ามไปถนนหน้าวัดสัก

10. สะพานไม้ชื่อ**สะพานงู** อยู่ตรงคลองน้อยที่คลองประตูไชยเลี้ยวทางตะวันตกไปออกคลองฉะไกรใหญ่ข้ามไปถนนป่าตอง

11. สะพานไม้ชื่อ**สะพานบ้านหม้อ** อยู่ตรงคลองฉะไกรน้อย ข้ามไปถนนวัดทองบ้านหม้อ

12. สะพานไม้ชื่อ**สะพานขุนโลก** อยู่ตรงคลองประตูปากท่อ ตรงไปออกประตูฉะไกรใหญ่

13. สะพานไม้ชื่อ**สะพานนางหงษ์** อยู่ตรงวัดขวิด ข้ามคลองไปวัดกุฎีสลัก

14. สะพานไม้ชื่อ**สะพานไกรลาศ** มีคลองน้อยเชื่อมคลองท่อกับสระแก้วพระคลังใน สะพานนี้อยู่ตรงถนนหน้าวัดระฆังข้ามไปสวนองุ่นในเขตพระราชฐาน

15. **สะพานทอง** มีประตูหูช้างปิดต้นสะพานทั้งสองข้าง ห้ามคนเดินข้าม ต่อมีพระราชพิธีแห่จึงเดินข้ามได้ สะพานนี้อยู่ตรงปากคลองท่อ ข้ามเข้าไปในพระราชวังตรงศาลาคู่ท้ายประตูคูหาช่องลม ข้ามไปถนนหลวงหน้าศาลาฉ้อทาน

ทำนบรอหรือสะพานใหญ่

นอกจากจะมีสะพานข้ามคลองแล้ว ในพระนครศรีอยุธยายังมี**ทำนบ** เพื่อเบี่ยงเบนกระแสน้ำในแม่น้ำ แล้วยังใช้ประโยชน์เป็นสะพานข้ามแม่น้ำด้วย เรียกว่า **ทำนบรอ** หรือ **หัวรอ**

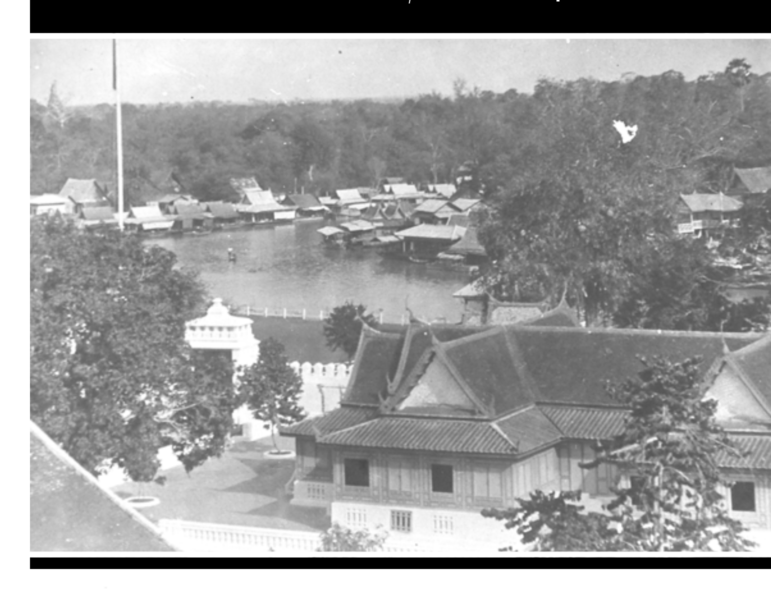
บริเวณด้านตะวันออกเฉียงเหนือของเกาะเมืองมีลำน้ำใหญ่อย่างน้อย 2 สาย ไหลมาบรรจบกันคือแม่น้ำลพบุรีกับแม่น้ำป่าสัก สายหนึ่งไหลวกไปเป็นคลองเมืองด้านเหนือ อีกสายหนึ่งไหลตรงลงเป็นคลองเมืองด้านตะวันออก

แต่กระแสน้ำมักไหลตรงลงด้านตะวันออกมากกว่าไหลวกไปด้านเหนือ ทางราชการต้องสร้าง**ทำนบรอ**ไว้ตรงหัวมุมเกาะเมืองด้านตะวันออกเฉียงเหนือ บริเวณที่มีป้อมมหาไชยใกล้วังหน้า เพื่อชะลอกระแสน้ำให้เฉลี่ยไหลไปทั้งสองทางพร้อมกัน ภายหลังเรียกว่าตำบล**หัวรอ** จนถึงทุกวันนี้ แต่ไม่มีทำนบรอให้เห็นแล้ว

เอกสารจากหอหลวงระบุว่า เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาทำนบรอกว้าง 3 วา หรือราว 6 เมตร มีช่องกลางแม่น้ำสำหรับเรือใหญ่น้อยผ่านไปมา เป็นที่ลาดลงมาถึงตลิ่งทั้งสองฟากตรงกลางที่มีช่องให้เรือผ่าน ปูกระดานเป็นสะพานช้างชักเข้าออกได้ เพื่อให้สมณชีพราหมณ์ผู้คนทั่วไปรวมทั้งช้างม้าและเกวียนราชการผ่านเข้าออกพระนคร แล้วมีเจ้าพนักงานกรมพระนครบาลรักษาอยู่ที่ศาลาเชิงทำนบ ห้ามช้างม้าวัวควายเกวียนของราษฎรเดินข้ามเป็นอันขาด ยกเว้นไว้แต่ราชการหลวงเท่านั้นเดินข้ามได้ แต่ต้องมีใบบอกมาบอกก่อน

ทำนบรอนี้พวกมอญในกองทัพพม่าสร้างขึ้นเมื่อราว พ.ศ. 2099 ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงหงสาวดียกกองทัพมาทำสงครามล้อมกรุง แล้วมอญเอาไม้ตาลโตนดมาปักเป็นทำนบรอถมดินทำสะพานเรือกข้ามแม่น้ำยกเข้ากรุง ภายหลังต่อมาไม่ได้ทำลายรื้อถอน เอาไว้ใช้เป็นสะพานใหญ่ข้ามแม่น้ำเข้ากรุงได้โดยสะดวก

เมื่อทำนบรอเก่าของพวกมอญนั้นผุพังไป ฝ่ายไทยก็ซ่อมแปลงผลัดเปลี่ยนต่อมาเนืองๆ จนเป็น**สะพานใหญ่**

(บน) โค้งแม่น้ำหน้าวังจันทรเกษม อยุธยา บริเวณที่เคยมีทำนบรอ

(ล่าง) แม่น้ำหน้าวังจันทรเกษม อยุธยา บริเวณที่เคยมีทำนบรอ

ท่าเรือ

เพราะกรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองน้ำ นอกจากจะมีแม่น้ำล้อมรอบจนเป็นเกาะแล้ว ภายในพระนครยังเต็มไปด้วยคูคลองซอยต่างๆมากมาย และนอกพระนครออกไปก็เป็นลำน้ำน้อยใหญ่ไปสู่หมู่บ้านตำบลต่างๆ ดังใยแมงมุมมหึมา พาหนะสำคัญเพื่อการสัญจรจึงจะต้องเป็นเรือซึ่งมีทั้ง**เรือหลวง**และ**เรือราษฎร**

ราษฎรที่มีเรือของตัวเองย่อมเดินทางไปมาหาสู่ที่ไหนๆได้สะดวก และตามสบาย แต่พวกที่ไม่มีเรือส่วนตัวก็ต้องอาศัยเรือจ้าง

เมื่อมีเรือจ้างก็ต้องมีท่าเรือจ้างจอดรับผู้โดยสารเป็นประจำ เอกสารจากหอหลวงระบุว่า มีท่าเรือจอดรับผู้โดยสารเป็นประจำอยู่ 2 ประเภท คือ **ท่าเรือราชการ** 2 ท่า **ท่าเรือจ้างทั่วไป** 20 ท่า ท่าเรือราชการ มีเรือคอยราชการประจำทั้งกลางวันและกลางคืน 2 ท่า คือ**ท่าขุนนางพระราชวังหลวง** อยู่ด้านตรงฉนวนน้ำที่มีศาลาย่านกลาง ข้ามออกจากกรุงไปขึ้นท่าศาลาตระเวนฟากคลองสระบัวย่านวัดหน้าพระเมรุ **ท่าขุนนางวังหน้า** ริมป้อมมหาไชย ตรงหน้าพระราชวังจันทน์ ข้ามออกจากกรุงไปขึ้นที่วัดแม่นางปลื้ม กับวัดท่าโขลง(ใกล้ทำนบรอ) ส่วนท่าเรือจ้างทั่วไป มี 20 ท่า ดังต่อไปนี้

ด้านทิศตะวันออก

มีท่าเรือจ้างรับส่งคนไปมาเข้าออก 5 ตำบล คือ

1. เรือจ้าง**ข้ามเข้ากรุงที่ท่า 8 ตำรวจท้ายวังหน้า** ตั้งแต่หัวรอจนถึงวัดสะพานเกลือ (อยู่บริเวณที่เรียกเกาะลอยทุกวันนี้)
2. เรือจ้าง**ข้ามเข้ากรุงที่ท่าช้างวังหน้า**
3. เรือจ้าง**ข้ามออกจากกรุงไปวัดนางชี**
4. เรือจ้าง**ข้ามออกจากกรุงไปวัดพิไชย**(อยู่ใกล้สถานีรถไฟปัจจุบัน)
5. เรือจ้าง**ข้ามออกจากกรุงไปวัดเกาะแก้ว**(อยู่ใต้สะพานเดชาชาติวงศ์ทุกวันนี้)

ด้านทิศใต้

มีท่าเรือจ้างรับส่งคนไปมาเข้าออก 6 ตำบล คือ

1. เรือจ้าง**ท่าประตูช่องกุดหัวตลาดโรงเหล็ก** ข้ามออกจากกรุงไปวัดพนัญเชิง
2. เรือจ้าง**ท่าหอย** ข้ามออกจากกรุงไปวัดป่าจาก
3. เรือจ้าง**ท่าพระยาราชวังสัน** ข้ามออกจากกรุงไปวัดขุนพรม
4. เรือจ้าง**ท่าด่านชี** ข้ามออกไปวัดสุรินทราราม
5. เรือจ้าง**ฉะไกรน้อย** ข้ามออกจากกรุงไปวัดทาราม

6. เรือจ้าง**ท่าวังไชย** ข้ามออกจากกรุงไปวัดนาคปากคลองขุนละคอนไชย

ด้านทิศตะวันตก

มีท่าเรือจ้าง 4 ตำบล คือ

1. เรือจ้าง**ท่าบ้านชี** ข้ามออกจากกรุงไปวัดไชยวัฒนาราม

2. เรือจ้าง**ท่าพระราชวังหลัง** ข้ามออกจากกรุงไปวัดลอดช่องที่อยู่เหนือวัดไชยฯ

3. เรือจ้าง**ท่าด่านลม** ข้ามออกจากกรุงไปวัดกษัตรา

4. เรือจ้าง**ท่าบ้านเจ้าพระยาพลเทพ** ข้ามออกจากกรุงไปวัดธรรมาราม

ด้านทิศเหนือ

มีท่าเรือจ้าง 7 ตำบล คือ

1. เรือจ้าง**ท่าประตูสัตกบ** ข้ามออกจากกรุงไปวัดขุนญวน

2. เรือจ้าง**ท่าม้าอาบน้ำ** ข้ามออกจากกรุงไปวัดตีนท่าหรือวัดเชิงท่า

3. เรือคอยราชการประจำทั้งกลางวันและกลางคืนที่**ท่าขุนนางพระราชวังหลวง** หรือ**ท่าวาสุกรี**เป็นด้านตรงฉนวนน้ำที่มีศาลาย่านกลาง ข้ามออกจากกรุงไปขึ้นท่าศาลาตระเวนฟากคลองสระบัวย่านวัดหน้าพระเมรุ

4. เรือจ้าง**ท่าช้างวังหลวงหรือท่าสิบเบี้ย** ข้ามออกจากกรุงไปวัดศรีโพธิ์

ท่าสิบเบี้ย เป็นท่าน้ำขึ้นลงของผู้มีราชการในพระราชวังหลวงและผู้มีกิจขึ้นโรงศาล เพราะก่อนแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา ศาลาลูกขุนกับสำนักข้าราชการในราชสำนักอยู่ภายในกำแพงพระราชวังด้านตะวันออก ส่วนบริเวณภายนอกกำแพงพระราชวังด้านนี้มีสถานที่ราชการตั้งอยู่ทั้งหมด

5. เรือจ้าง**ท่าทรายตรงประตูข้าวเปลือก** ข้ามออกจากกรุงไปวัดโรงฆ้อง

ที่ท่าทรายมีบ้านเจ้าพระยาจักรีกับมีศาลาคู่อยู่สองหลังสำหรับคนไปมาได้พักอาศัย ถือเป็นศาลาฉ้อทาน

6. เรือจ้าง**ท่าวัดซองตรงถนนโรงช้างพระราชวังหน้า**(ย่านหัวรอทุกวันนี้) ข้ามออกจากกรุงไปวัดป่าคนที ตรงถนนปั้นหม้อ

7. เรือคอยราชการประจำทั้งกลางวันกลางคืนที่**ท่าขุนนางวังหน้า** ริมป้อมมหาไชยที่ตรงหน้าพระราชวังจันทน์ ข้ามออกจากกรุงไปขึ้นที่วัดแม่นางปลื้มกับวัดท่าโขลง (ใกล้ทำนบรอ)

เรือ

การคมนาคมในกรุงศรีอยุธยาใช้ทางน้ำมากกว่าทางบก ฉะนั้นจึงมีเรือหลวงอยู่นอกกำแพงพระนครเป็นอันมาก แบ่งเป็นเรือพระที่นั่ง เรือรบน้ำจืด เรือรบทะเล

รวมทั้งกำปั่นและสำเภาหลวง

เรือพระที่นั่ง

คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (เอกสารจากหอหลวง) พรรณนาไว้ดังต่อไปนี้

โรงเรือพระที่นั่ง ซ้าย 1 โรง ขวา 1 โรง แต่ละโรงยาว 1 เส้นก็มี ยาว 1 เส้น 5 วา ก็มี ยาว 1 เส้น 10 วาก็มี โรงนั้นเสาไม้มะค่าแปดเหลี่ยม หลังคามีพะไลสองข้างซ้ายขวา มีช่อฟ้าหางหงส์ทุกโรง ฝาก่อเป็นผนังอิฐโบกปูนมีช่องลม

โรงเรือขวา เรียงมาตามน้ำถึงหน้าวัดตีนท่าไว้เรือรูปสัตว์และเรือต้นเรือไชยทั้งหมด 20 โรง โรงละ 5 ลำบ้าง 10 บ้าง

แต่โรงเรือที่อยู่บนบกริมศาลาตระเวน เสาก่ออิฐ ฝาอิฐ หลังคามุงกระเบื้อง มีช่อฟ้าโรงหนึ่ง ใส่เรือศีรษะพระครุฑ พาหนะพระที่นั่งกำปางลำหนึ่ง ใส่เรือศีรษะรูปยักษ์มีปีกเรียกว่าพระที่นั่งอสุราวายุภักษ์ลำหนึ่ง

โรงเรือซ้าย อยู่บนบกที่คูไม้ร้องเรียงกันมาจนถึงวัดตีนท่าใส่เรือศีรษะหงษพาหนะพระที่นั่งกำปางลำหนึ่ง เรือพระครุธพาหนะสองสำหรับทรงเสด็จไปประพาสทรงเบ็ดปลาฉนากฉลามตามชายทะเล

เรือพระที่นั่งกิ่งใหญ่ชื่อแก้วจักรมณีขวาลำหนึ่ง ชื่อสุวรรณจักรรัตน์ซ้ายลำหนึ่ง

เรือพระที่นั่งกิ่งรองทรงชื่อสุวรรณ

พิมานไชยขวาลำหนึ่ง ชื่อสมมุติพิมานไชยซ้ายลำหนึ่ง

เรือแก้วตอกรองขวาลำหนึ่ง เรือสาลิกาล่องลมซ้ายลำหนึ่ง

เรือทองแผ่นฟ้าซ้ายลำหนึ่ง เรือทองแผ่นฟ้าขวาลำหนึ่ง

เรือเอกไชยซ้าย 4 ลำ ชื่อสีเทพพายกร ชื่ออำมรรัตนาศน์ ชื่อปราสาทอำมรินทร์ ชื่อสินธุประเวศ

เรือเอกไชยขวา 4 ลำ ชื่อรัตนพิมานอำมเรศ ชื่อพิเศษบัลลังก์ ชื่ออาศนภุชฌงค์ ชื่อบรรยงก์นาเวศ

เรือพระที่นั่งศีรษะนาคราชเจ็ดเศียร 2 ลำ ชื่อพิมานวาสุกรี ชื่อศรีมงคลนาคินทร์ มีบุษบกอยู่กลางลำทุกลำเป็นพระแท่นบัลลังก์พระที่นั่งทรง บางลำก็มีจัตุรมุขและยอดมณฑป บางลำก็มีแต่มณฑปบุษบกเปล่า ไม่มีมุข

เรือเหราลอยล่องสมุทรลำหนึ่ง มีหลังคาบัลลังก์จัตุรมุขช่อฟ้า

และยังมีเรือรูปสัตว์ต่างๆมากมายเหลือที่จะพรรณนา เรือเหล่านี้อยู่ในโรงช่อฟ้าทั้งสิ้น

ในโรงเรือขุดอู่ทุกโรง มีทำนบหน้าโรงสำหรับปิดน้ำ ในโรงมีเสาตอม่อทุกโรง ถ้าจะเอาเรือขึ้นคานก็เปิดทำนบหน้าโรงให้น้ำไหลเข้าไปในอู่ เต็มแล้วเอาคานพาดเสาตอม่อไว้ ครั้นน้ำลงแห้งท้องเรือก็ตั้งอยู่บนคาน

แล้วปิดทำนบไว้ไขน้ำออกให้หมดในอู่

แต่เรือพระที่นั่งศรีสักหลาดและเรือพระที่นั่งกราบซ้ายขวาทั้งปวงอยู่ตามโรงแถววัดตีนท่าเรียงต่อกันมา และเรือดั้ง เรือกันเรือกระบวนต่างๆ ก็อยู่ในโรงแถวขวาและซ้ายเป็นอันมาก

ลาลูแบร์เห็นเรือพระที่นั่งของพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาด้วยตาตนเอง แล้วเขียนพรรณนาเล่าว่า *"หลังคาเครื่องยอดขบวนเรือพระที่นั่งนั้นปิดทองทั่ว ถึงพายก็ปิดทอง หลังคาเครื่องยอดนี้มีเสารับและประดับด้วยลวดลายจำหลักเป็นลายกระจังอย่างวิจิตร หลังคาเครื่องยอดลางหลังมีกันสาดบังแสงแดด" เฉพาะเรือพระที่นั่งต้นลำที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับทรงนั้น "มีกรมการหรือเจ้าพนักงาน 4 นายเป็นผู้บังคับฝีพายทั้งลำ อยู่ข้างหน้า 2 คน ข้างหลัง 2 คน นั่งขัดสมาธิ"*

ส่วนฝีพายเรือพระที่นั่งมีอยู่ในคำให้การฯว่าเป็น *"พวกบ้านโพเรียง บ้านพุทเลาเป็นพนักงานพาย มีเจ้ากรม ปลัดกรม นายกอง ปลัดกอง นายหมู่ นายหมวด มีพระอินทรเทพได้ว่าพวกฝีพายซ้าย พระพิเรนทรเทพได้ว่าพวกฝีพายขวา ตามตำราในโบราณราชประเพณีสืบมา พวกฝีพายได้พระราชทานตราภูมคุ้มห้าม ด่านขนอนอากรตลาดไม่ต้องเสีย โปรดพระราชทานให้เป็นกำลังแก่ราชการ ปีหนึ่งใช้ราชการสามเดือนแต่ฝีพายลำทรงทุกหมู่"*

ลาลูแบร์เล่าเรื่องเรือขุนนางไว้ว่า *"ในเรือยาวสำหรับงานพระราชพิธีหรือในขบวนเรือพระที่นั่งต้นของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งชาวปอรตุเกศ เรียกว่าเรือหลวง (Balons d'Etat) นั้น ตรงกลางลำมีที่นั่งแต่เฉพาะที่เดียว กินเนื้อที่เกือบเต็มความกว้างของลำเรือ และที่นั่งนั้นก็มีคนนั่งแต่ผู้เดียวกับศาสตราวุธเท่านั้น"*

เครื่องยศเรือมีแตกต่างกันคือ ถ้าเป็นขุนนางธรรมดาก็มีแต่ร่มธรรมดาคันเดียว ถ้าเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่ขึ้นไปหน่อยนอกจากที่นั่งจะสูงขึ้นแล้ว ยังปกด้วยหลังคาเรียกว่า **กูบ** (Coup)

กูบนั้นเป็นซุ้มที่นั่งทึบ เปิดทางด้านหน้าและด้านหลัง ทำด้วยไม้ไผ่จักและสาน ทาด้วยรักสีดำหรือสีแดง ทั้งภายนอกและภายใน

รักสีแดงนั้นสำหรับขุนนางฝ่ายขวา และรักสีดำสำหรับขุนนางฝ่ายซ้าย

นอกจากนี้ขอบของกูบนั้นยังได้ปิดทองทางด้านนอกเป็นแถบกว้างประมาณ 3 หรือ 4 นิ้วฟุต และอ้างกันว่าการทาแถบทองโดยมิได้ทาไว้เต็มพื้น หากวาดเป็นลวดลายประดับนั้น เป็นเครื่องหมายแสดงยศถาบรรดาศักดิ์ของขุนนางนั้นๆ อนึ่งกูบบาง

อันก็ใช้หุ้มด้วยผ้า แต่มิได้นำออกใช้ในฤดูฝน

บางทีนานๆครั้งผู้บังคับเรือยาวก็ใช้กระบองตีฝีพายที่ทำหน้าที่ ไม่เข้มแข็งและไม่ค่อยถูกจังหวะ เขานั่งขัดสมาธิอยู่เบื้องหน้าขุนนาง ตรงริมกระดานพื้นรองฐานเรือที่นั่งเรือหรือพรมปูรองอยู่นั้น ถ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จยาตราขบวนผ่านไป ขุนนางจะลงจากที่นั่งลงสู่พื้นนั้น และหมอบถวายบังคมอยู่ บรรดาคนในเรือก็จะต้องลงหมอบสิ้นจะเดินทางต่อไปได้ก็ต่อเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จผ่านจนลับตาแล้วเท่านั้น

ลาลูแบร์เล่าต่อไปว่า *“ในเรือยาวลำหนึ่งลางทีก็มีฝีพายตั้ง 100 ถึง 120 คน นั่งขัดสมาธิเรียงคู่กันไปบนแผ่นกระดาน แต่ขุนนางชั้นผู้น้อยก็มีเรือขนาดสั้นกว่าและมีฝีพายน้อยคนเพียง 16 หรือ 20 คนก็พอแล้ว*

พวกฝีพายนั้นร้องเพลงหรือออกเสียงให้จังหวะเพื่อที่จะพายได้พร้อมๆกัน แล้วก็จ้วงพายเป็นจังหวะด้วยอาการเคลื่อนไหวแขนและไหล่อย่างแข็งขัน แต่ก็ดูง่ายๆ และสง่างามมาก

น้ำหนักตัวของฝีพายนี้เป็นอับเฉาของเรือไปในตัว และทำให้เรือแล่นอยู่บนผิวน้ำ อันเนื่องจากด้ามพายนั้นสั้นมากและอาการที่เรือบรรทุกฝีพายไว้มากคนแล้วจ้วงพายพร้อมๆกันด้วยกำลังแรง ทำให้เรือแล่นฉิวน่าดูนัก

และสิ่งที่น่าสังเกตยิ่งขึ้นก็คือที่หัวเรือและที่ท้ายเรือซึ่งสูงมาก รูปร่างเหมือนคอและหางนาคราชหรือปลาขนาดมหึมาชนิดใดชนิดหนึ่ง และใบพายทั้งสองกราบก็ดูคล้ายปีกหรือครีบ

ตรงหัวเรือมีฝีพายอยู่คนเดียวที่แถวหน้า ไม่อาจมีเพื่อนควบคู่ได้ เพราะไม่มีพื้นที่นั่งพอจะขัดสมาธิด้วยขาซ้ายกับขาขวาทั้งสองข้างได้ จึงจำเป็นต้องเหยียดขาข้างหนึ่งออกไปนอกลำเรือ เอาเท้ายันไม้ขวางหัวเรือไว้...”

ในเรือเมียขุนนางก็มีฝีพายเป็นผู้หญิง “นางทาสีนั้นทำหน้าที่เป็นฝีพายประจำเรือท่านผู้หญิง”

ขุนนางสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่ต้องคุมฝีพายเอง แต่มีผู้คุมฝีพายคอยควบคุม ผู้คุมต้องนั่งเรือไปกับนาย ถ้าฝีพายคนไหนอืดอาดอ่อนแอหรือพายผิดจังหวะจะโดนลงโทษ ลาลูแบร์บันทึกว่า *“ลางทีนานๆ ครั้ง ผู้บังคับเรือยาวก็ใช้กระบองตีฝีพายที่ทำหน้าที่ไม่เข้มแข็งและไม่ค่อยถูกจังหวะ เขานั่งขัดสมาธิอยู่เบื้องหน้าขุนนาง ตรงริมกระดานพื้นรองฐานเรือที่นั่งเรือหรือพรมปูรองอยู่นั้น”*

ฝีพายก็คือไพร่ แม้ในเรือลำหนึ่งจะมีฝีพายหลายคนช่วยกัน แต่ถ้าไปทางไกล

ย่อมเหนื่อย หรือพายทวนน้ำยิ่งเหนื่อย ในทวาทศมาสโคลงดั้นจึงสะท้อนความเหนื่อยของพวกฝีพายที่ต้องก้มๆ เงยๆ พายเรือว่า **"อ่อนระทวย"** ดังนี้

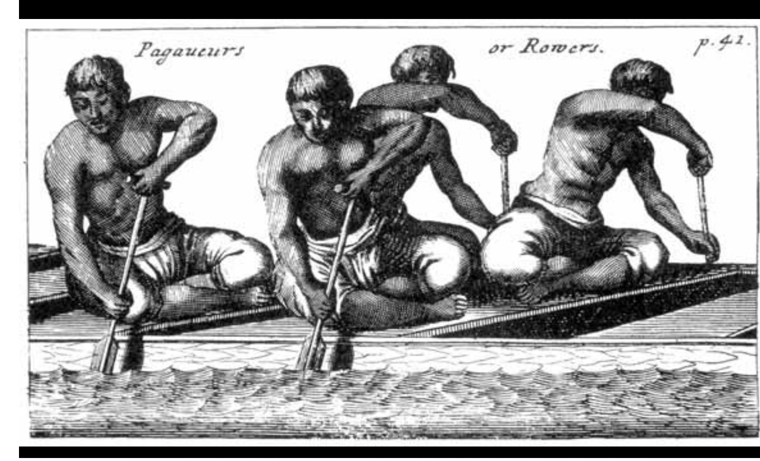
⊙ ไล่ชลนาเวศแล้ว เมือโรง
อ่อนระทวยนวยกล กิ่งก้ม
เรือพายระโงงโหง หกอยู่
เพราะเพื่อพลพายห้ม ห่มแรง

ลาลูแบร์ได้รับการต้อนรับแห่แหนด้วยขบวนเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่พระนครศรีอยุธยา จึงได้พรรณนารำพึงรำพันความประทับใจไว้ด้วยว่า

"ข้าพเจ้าสารภาพว่า เมื่อคณะเอกอัครราชทูตพิเศษแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(กรุงฝรั่งเศส) เคลื่อนเข้าสู่ลำน้ำ (เจ้าพระยา) นั้น ความสง่างามของริ้วขบวนแห่แหนทำให้ข้าพเจ้าได้รับความประหลาดใจอย่างไม่นึกฝันเป็นอันมาก

ตัวลำแม่น้ำเองก็กว้างพอดู ถึงแม้จะคดเคี้ยวก็มีร่องกลางน้ำใหญ่พอที่เรือจะผ่านเข้าไปได้โดยสะดวก และทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำนั้นก็มีสวนต้นผลไม้เขียวชอุ่มติดต่อกันไปไม่ขาดระยะ น่าจะเป็นเวทีละครอันงามยิ่งของโลกสำหรับประกอบงานเฉลิมฉลองได้อย่างโก้และภูมิฐานนัก

และความภูมิฐานใดๆ ก็ไม่สะดุดเด่น

(บน) ฝีพายชาวสยาม ภาพลายเส้นจากจดหมายเหตุลาลูแบร์ ฉบับภาษาอังกฤษ พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2236 ตรงกับต้นรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา

(ล่าง) ชาวบ้านกับบรรดาในเรือหลายชนิด คอยรับเสด็จรัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2450 ในแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณลำน้ำหัวเกาะวัดชุมพลนิกายาราม *(ภาพจากหนังสือ* ***พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า*** *สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

เท่าการที่มีผู้คนเป็นอันมากทอดตัวเข้ามาเพื่อบำรุงบำเรอตัวท่าน มีผู้คนเกือบ 3,000 ในเรือยาว 70 หรือ 80 ลำ มาร่วมขบวนแห่แหนคณะเอกอัครราชทูตพิเศษ ลอยลำขนาบไปเป็นสองแถว ให้เรือของคณะเอกอัครราชทูตพิเศษอยู่ตรงกลาง ทุกลำคึกคักและเคลื่อนไหวไม่หยุดยั้ง จักษะประสาทนั้นจ้องมองอยู่กับสิ่งเพลิดเพลินเจริญตานานาประการ และจำนวนลำเรือที่มาร่วมขบวนแห่แหนกับความงามของน่านน้ำ หากโสตประสาทนั้นได้รับความสำราญจากเสียงกึกก้องแต่ไพเราะด้วยเสียงเห่ เสียงโห่ และเสียงกระจับปี่สีซอ

สิ่งเหล่านี้ไม่เหลือรอยให้คาดคิดว่าโดยธรรมดาแล้วน่านน้ำนี้ก็มีแต่ความเงียบสงบอยู่เป็นนิจ ในยามราตรีก็งามไปอีกอย่างหนึ่ง เพราะเรือยาวแต่ละลำก็จุดประทีปโคมไฟของตนขึ้น และมีศัพท์สำเนียงอันแสนเสนาะแว่ววิเวกมาในราตรีกาล”

นอกจากเรือพระที่นั่งและเรือในพระราชพิธีแล้ว คำให้การฯ ยังบอกว่ามีเรืออื่นๆ อีกดังต่อไปนี้

เรือรบน้ำจืด

ย่านบ้านวัดท่าการ้อง ตั้งโรงเรือรบน้ำจืดแถวหนึ่งสามสิบหลัง เสาไม้มะค่าหลังคามุงกระเบื้องลูกฟูกหลังหนึ่งไว้เรือรบได้

10 ลำบ้าง 6 ลำบ้าง ตามขนาดเรือใหญ่เล็ก มีขุนหมื่นและไพร่หลวงรักษาทุกเดือน ถ้ามีราชการสงครามก็ยาและเข็นออกจากอู่ในโรงไปใช้ราชการได้พร้อมเพรียง 200 ลำ มีพระยามหาอำมาตย์ได้ว่ากล่าวดูแลเป็นแม่กอง

เรือรบทะเล

ใต้ปากคลองตะเคียน มีโรงเรือรบทะเลใหญ่น้อยต่างๆไว้ในโรงในอู่โรงเรียงกันตามแม่น้ำใหญ่ท้ายเรืออยู่ปากอู่ ลำเรือขวางแม่น้ำทุกลำ ใส่โรงละลำบ้าง โรงละสองลำบ้าง มีเรือใหญ่ท้ายสำเภาเป็นเรือรบทะเล 30 ลำ เรือเล็กท้ายปลาเรือรบทะเล 100 ลำ ทำด้วยไม้ตะเคียนทั้งสิ้น โรงนั้นปักเสาไม้มะค่าหลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก มีฝาและประตู มีผู้รักษาทั้งนายและไพร่ มีพระยาราชวังสันได้ว่ากล่าวดูแลเป็นแม่กอง

อู่ต่อกำปั่นและสำเภาหลวง

ที่ท้ายบ้านท่าเสือข้าม มีอู่สำหรับต่อกำปั่นและสำเภาหลวงเรียงกัน 18 อู่ มีอู่กำปั่นและสำเภาที่อยู่ริมกำแพงพระนคร 4 อู่ คือที่ใต้ประตูไชย 2 อู่ กับที่ป่าตอง 2 อู่ ล้วนเป็นอู่หลวงเก่ามาแต่เดิม

การมีอู่ต่อเรือกำปั่นและสำเภาของตนเองทำให้กรุงศรีอยุธยาได้เปรียบบ้านเมือง

อื่นๆที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน ส่งผลให้เป็น **"ศูนย์กลางการค้านานาชาติ"** ทั้งนี้เนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยามีไม้ที่ได้คุณภาพเหมาะในการต่อเรือ ดังลาลูแบร์มีรายงานว่า *"ชาวสยามมีไม้อันมีคุณภาพดีสำหรับต่อเรือกำปั่น และทำเสากระโดง"*

แม้ว่า *"ไม่มีต้นปอใช้ฟั่นเชือก เชือกของชาวสยามจึงทำด้วยใยในกาบมะพร้าว (Brou)"* ซึ่งคุณภาพไม่ค่อยดีนัก แต่ใบเรือที่ทำด้วยเสื่อกกผืนใหญ่ก็ได้รับการยอมรับว่ามีคุณภาพสูง ลาลูแบร์บอกว่า *"เพราะเบาและอุ้มลมได้ดีกว่าในระยะกระชั้นชิด กล่าวคือลางทีเมื่อลมเปลี่ยนทิศทางเป็นพัดมาทางด้านหน้า ก็คงแล่นต่อไปได้โดยไม่ต้องกลับใบเพื่อเปลี่ยนทิศทางตามกระแสลมแต่ประการใด"*

นอกจากมีไม้ดีเหมาะแก่การต่อกำปั่นและสำเภาแล้ว ในกรุงศรีอยุธยายังมีไม้สูงและลำต้นตรงจำนวนมาก เพียงไม้ *"ท่อนเดียวก็อาจใช้ทำเรือ...ยาวตั้งแต่ 16 ถึง 20 วา เขาใช้วิธีขุดลงในท่อนซุงนั้น และใช้ความร้อนค่อยเบิกปากเรือให้ผายออก แล้วเลือกไม้อย่างยาวเท่ากันมาเสริมเป็นกราบ เอาไม้ต่อโขนหัวเรือและท้ายเรือ โขนหัวเรือนั้นสูงเชิด ส่วนทางท้ายนั้นค่อนข้างยื่นออกไปทางเบื้องหลัง แล้วมักประดับด้วยจิตรกรรมจำหลักและปิดทอง ลางลำก็ประดับด้วยสิ่งคล้ายมุก"*

ประชาชนพลเมืองคนธรรมดาๆในกรุงศรีอยุธยาก็ใช้เรือ ลาลูแบร์เล่าว่าเรือทั่วๆ ไป *"ที่ตรงกลางลำมีประทุนขัดแตะด้วยไม้ไผ่หรือเก๋งไม้อย่างอื่น ไม่ทาสีหรือทาน้ำมันชักเงาแต่ประการใด ภายในนั้นอยู่กันได้ทั้งครอบครัว และลางทีประทุนนั้นก็มีกันสาดยื่นต่ำออกไปข้างหน้า สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของพวกทาส"*

มีคนอีกไม่น้อยที่ไม่เคยมีเรือน เพราะอาศัยอยู่ในเรือตลอดชีวิต ดังลาลูแบร์บอกว่ามี *"ชาวสยามเป็นอันมากอยู่แต่ในเรือไม่มีเคหสถานอย่างอื่น"*

แข่งเรือ

เพราะใช้เรือเพื่อการคมนาคมเป็นหลักในกรุงศรีอยุธยาจึงมีเรือจำนวนมาก ทำให้เกิดประเพณีเกี่ยวกับเรือ เช่น การแข่งเรือ ซึ่งเป็นทั้งพิธีหลวงและพิธีราษฎร์

แข่งเรือพิธีหลวงมีอยู่ในกฎมณเฑียรบาล เป็นพระราชพิธี **"เดือน 11 การอาสยุชพิทธี"** มีว่า *"สมรรถไชยเรือต้น สรมุกขเรือสมเดจ์พระอรรคมเหษี สมรรถไชยไกรสรมุกขนั้นเปนเรือเสี่ยงทาย ถ้าสมรรถไชยแพ้ไซ้เข้าเหลือเกลืออิ่มศุกขเกษมเปรมประชา ถ้าสมรรถไชยชำนะไซ้จะมียุข"*

หมายความว่าเรือ (ศรี) สมรรถไชยเป็น

เรือพระที่นั่งของพระเจ้าอยู่หัว ส่วนเรือไกรสรมุขเป็นเรือทรงของพระอัครมเหสี ทั้งสองลำเป็นเรือแข่งเพื่อเสี่ยงทาย ถ้าแข่งกันแล้วเรือ(ศรี) สมรรถไชยแพ้ ทำนายว่าข้าวปลาอาหารจะอุดมสมบูรณ์ ถ้าชนะจะเกิดภัยพิบัติ

ส่วนแข่งเรือพิธีราษฎร์ของชาวบ้าน ลาลูแบร์เล่าว่า

"ชาวสยามเลือกเรือยาว 2 ลำมาเปรียบส่วนสัดให้เท่ากันทุกอย่างเท่าที่สามารถจะทำได้ แล้วก็แบ่งออกเป็นสองพวก เพื่อพนันขันต่อกัน ครั้นแล้วคณะกรรมการ... ก็ลุกขึ้นยืนทำจังหวะเร่งเร้า ไม่เพียงแต่จะกระทบปลายตะขาบอันทำด้วยไม้ไผ่ปล้องยาวที่ถืออยู่ในมือเท่านั้น ยังส่งเสียงร้องหนุน และโยกไหวไปทั้งเนื้อทั้งตัวอีกด้วย

พวกฝีพายก็ปลุกใจตัวเองด้วยการส่งเสียงร้องอย่างน่าเกรงขาม

พวกคนดูที่เล่นพนันขันต่อไว้ก็เปล่งเสียงร้องและออกท่าทางราวกับว่าลงไปพายร่วมกับเขาด้วยตนเอง

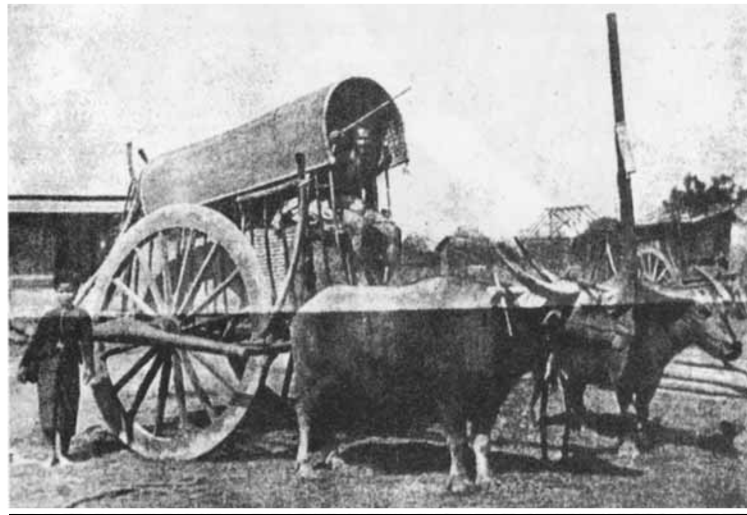
มีบ่อยๆที่เขาไม่มอบหน้าที่คณะกรรมการให้จังหวะแก่ฝีพาย แต่หัวหน้าพวกนั้นทั้งสองข้างจะชิงเข้าทำหน้าที่นั้นเสียเอง"

ด้วยเหตุนั้นลาลูแบร์จึงงุนงงสงสัยว่า *"การแข่งเรือที่เขาเอื้อเฟื้อจัดให้ชมนั้น จะนับ*

เนื่องว่าเป็นการละเล่นอย่างหนึ่งด้วยหรือไม่ เพราะในทัศนะของชาวสยามนั้น การแข่งเรือเป็นกีฬามากกว่าจะเป็นการละเล่น"

10.
ช้าง, ม้า, วัวควาย

ช้าง, ม้า, วัวควาย เป็นสัตว์พาหนะใช้ในการคมนาคมกับใช้ทำงานต่างๆในชีวิตประจำวัน เช่น ทำไร่ไถนา, ลาก, ขน ฯลฯ

ควาย เป็นสัตว์ใช้งานในชีวิตประจำวันของคนที่ราบลุ่มน้ำภาคกลาง เพราะมีฝนตกชุก พื้นที่เป็นโคลนตมหล่มเลน ต้องใช้เกวียนล้อใหญ่ให้ลุยโคลนเลนได้ เลยต้องใช้ควายตัวใหญ่ลากเกวียน

วัว มีใช้งานบ้างบริเวณที่ดอน แต่ไม่มากเหมือนในอีสาน

ช้าง

ช้างเป็นสัตว์พาหนะที่ใช้ในการสงครามและการคมนาคมขนส่งที่มีศักยภาพสูง

ความสำคัญของช้างเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในบรรดาอาณาจักรและรัฐใหญ่

(บน) ตุ๊กตาดินเผารูปช้าง ม้า ลิง ที่พบในบริเวณเกาะเมืองอยุธยา จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา

(ล่าง) เกวียนล้อใหญ่ต้องใช้ควายลาก *(ภาพจากหนังสือ* ***พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า*** *สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

น้อยทั้งหลายในภูมิภาคอุษาคเนย์ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงยุคร่วมสมัยกรุงศรีอยุธยา ไม่ว่าจะเป็นกัมพูชา พม่า มอญ ลาว เวียดนาม และที่อื่นๆ ฉะนั้นจึงมีประเพณีถวายช้างที่มีลักษณะพิเศษคือ ช้างเผือก เพื่อแสดงความอ่อนน้อม ดังโคลงสรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ บอกว่า

⊙ ถวายกุญชรผู้เผือก งามยง
ทั้งพวกพันธุ์พลายพงศ์ ลอบล้อม
ควรเป็นชำนิผจง จอมโลก
ทุกเทศทุกท้าวน้อม นอบนิ้วอภิวันท์

ยิ่งกว่านั้นยังยกย่องนับถือช้างเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อที่รับมาจากอินเดียด้วย นับตั้งแต่ความเชื่อเรื่องพระพิฆเณศวร์(หรือคณปติ) ผู้มีพระเศียรเป็นช้าง จนถึงพระโพธิสัตว์ที่เคยเสวยพระชาติเป็นช้าง

ช้างยังเป็นหนึ่งในสิ่งวิเศษ(คือรัตนะหรือแก้ว) 7 ประการของ **"พระจักรพรรดิราช"** อันได้แก่ นางแก้ว รถแก้ว ม้าแก้ว ฯลฯ และมีช้างแก้วด้วย ฉะนั้นพระมหากษัตริย์ต้องทรงรอบรู้**"วิชาช้าง"** ดังวรรณคดียวนพ่ายโคลงดั้นสรรเสริญสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถว่า *"การช้างพิฆเณศรน้าว ปูนปาน ท่านนา"* เป็นต้น

สังคมกรุงศรีอยุธยาให้ความสำคัญแก่

ช้างมาก ทั้งในฐานะที่เป็นพาหนะสงครามและที่เป็นสัญลักษณ์ของพระจักรพรรดิราช เพราะมักกล่าวถึงเนืองๆในพงศาวดาร กฎหมายเก่าและวรรณคดี ว่าพระมหากษัตริย์และเจ้านายเสด็จไปคล้องช้าง รวมทั้งประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับช้างตามหัวเมืองต่างๆ

ในฐานะที่เป็นพาหนะสงคราม วรรณคดีเรื่องยวนพ่ายโคลงดั้นกล่าวถึงกองทัพช้างของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (ยกไปตีเมืองเชลียง) มีชื่อช้างมากมายหลายเชือก และมักจะมีชื่อคล้องจองกัน ดังนี้

⊙ พวกพลช้างต้นแต่ ตัวหาญ
พันหนึ่งนับเปนหัว เชือกชี้
แก้วจักรรัตน์ชาญ ไชยเดช
ทนปืนหอกป้องพี้ เฟื่องบร
⊙ มัทธยมเพศเพี้ยง คชสีงห์
งวงเงือดดินงางอน เงือดฟ้า
คือคชปิ่นไตรย์ตรึงษ์ พาลโพธ
โจมปราบจักรพาฬกล้า แกว่นชน

โคลงบทแรกที่ยกมานี้บอกชื่อ **"ช้างต้น"** คือช้างทรงว่าชื่อ แก้วจักรรัตน์ ส่วนโคลงบทต่อมาบอกชื่อช้างทรงรองลงมาว่าชื่อ โจมปราบจักรพาฬ โคลงบทต่อๆ ไปอีกหลายบทบอกชื่อช้างในกองทัพเรียงต่อกันว่า มารวิไชย, ศิพาทิตย์, พิศณุจักร, สระสงสาร, บาลชมพูทวีป, มงคลจักรพาฬ, บาล

ภูมิมณฑล, โจมพิมาน, สัญจรจตุรทวีป, ตรงไตรรัตน, จำเริญจักรพรรดิ, จำรัสจักรพาฬ กรลอกไตรตรึงษ์, พิรพระสังหร, พรพระสังหาร, พรพระไพร, พุทธิไพรี, โชติพระพุษณุ, ไชยพระพิเศษ, เชษฎพระพิศาล, พระพิศุทธิ, พิศพระกร, พรพระกรรม์, พรรณพระเกตุ, เพศพระกาณฐิ, พรพระเสด็จ, เพชรพระอินทร์, ศิลปพระพร, ศรพระราม, เลิศพระไชย(สิทธิ), รณพระไชยสิทธิ, ฤทธิ์พระไชยศักดิ์, รักษ์พระไชยศรี, สิทธิ์พระสมพุทธ, สุทธิ์พระสมภาร, ชนพระอาศัย, ไชยพระอินทราศ, ชาติพระอินทรีย์ ฯลฯ

ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของพระจักรพรรดิราช วรรณคดีเรื่องโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ พรรณนาเรื่องเสด็จคล้องช้างที่เมืองลพบุรี ว่า

⊙ ทรงสารสวัสดิ์ล้ำ ไกรสร
ยูรยาตรแสนยากร แซ่ซ้อง
พลคชเชือกชนสลอน เร็วรวด
หมอบัญชีชาญคล้อง พรั่งพร้อมตรูตาม

⊙ เบิกโขลญทวารเข้าป่า ป๊อพฤกษ์
พพวกพาลคชศึก คล่ำคล้าย
รวมร้าแฝกฟูมฑึก พูพ่น
มีกำกวมแกมร้าย ร่ายกั้นกันฝูง

⊙ หมอพรักสิทธิเสื้องบาศ เฉวียนฉวาง
ขับต่ำเรียเร็ววาง ไล่ล้อม

ฉัตรรั้งรวดรึงนาง แนมลูก
พังแลพลายเพรียวด้อม เค่าคล้องคอตาม

⊙ พระคุณบุญเปลื้องไปล่ ไตรภพ
ข้ามข่ายมารอรรณพ น่านกว้าง
พระไทยโปรดปรารภ เมตรภาพ
ให้ปล่อยพังนางช้าง ลูกน้อยแนมไป

⊙ ------------------ -----------------

⊙ จอมธรรมิกราชเกล้า กรุงยุทธ
องค์เอกทศรถรุทร์ เลิศล้น
สฤษดิรักษ์สังหารสุด สามโลก
ทรงวิไชยช้างต้น เช่นช้างอมรินทร์

⊙ คชลักษณ์เลงเลิศเชื้อ ชาญสนาม
ยงยิ่งในสงคราม แกว่นกล้า
คชพาลชำนินาม คิริราช
เคยไล่สารไพรร้า รวบเร้งรุกราญ

⊙ คชสารสามารถแม้น คชสีห์
บุกป่าปองราวี ไล่ช้าง
สลอนสารส่ำตัวดี โดยราช
กรูกั่นกั้นค้นข้าง คอกแคว้นในวง

กรุงศรีอยุธยาสมัยต้นๆ มีสถานที่คล้องช้างเรียกว่า“**เพนียด**” อยู่ย่านวัดซอง (ข้างวังจันทน์ตรงหัวรอ) สำหรับคล้องช้างที่ต้อนมาจากหัวเมืองต่างๆ ครั้นถึงรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเกิดสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยากับพม่า ทำให้ต้องตื่นตัวเพื่อตระเตรียมการป้องกันพระนคร คือขุดขยายคูขื่อหน้าให้กว้างขึ้นเป็นคูเมือง

แล้วขยายเขตกำแพงพระนครไปทางทิศตะวันออกโดยสร้างกำแพงพระนครใหม่ประชิดลำน้ำคูขื่อหน้า วัดซองที่เคยอยู่นอกกำแพงพระนครก็ถูกโอบเข้าไว้ภายใน จึงต้องรื้อเพนียดเก่าออกไปสร้างแห่งใหม่อยู่ริมแม่น้ำลพบุรีทางทิศเหนือของเมือง แล้วขุดคลองสระบัวเชื่อมคลองเมืองด้านเหนือไปออกแม่น้ำลพบุรีที่เพนียดแห่งใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้คลองสระบัวเป็นเส้นทางสำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้านายเสด็จไปทำพิธีคล้องช้างที่เพนียดได้สะดวก (*ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา*, *ศรีศักร วัลลิโภดม*, 2533)

เพนียดที่สร้างใหม่มีขนาดใหญ่โตและแข็งแรง มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมรายรอบด้วยงาแซงที่เป็นไม้ซุงใหญ่ทั้งต้นปักเป็นคอก ตรงกึ่งกลางมีศาลปะกำยกเสา 4 เสาให้พื้นสูงเหนือช้าง ศาลปะกำนี้เป็นที่ทำพิธีของหมอช้างหรือครูเฒ่าเมื่อมีคล้องช้าง รอบนอกก่ออิฐถือปูนเป็นเชิงเทินรูปสี่เหลี่ยมล้อมเพนียดคอกช้างอีกชั้นหนึ่ง บนเชิงเทินด้านตรงข้ามปีกกาเสาระเนียดที่เป็นซองช้างเข้าเพนียดมีพระที่นั่งคชประเวศมหาปราสาท เป็นที่ประทับพระมหากษัตริย์เมื่อเสด็จมาทอดพระเนตรพิธีคล้องช้างที่ถูกต้อนมาทางทิศเหนือผ่านแม่น้ำลพบุรีและป่าสัก มาเข้าเพนียดเชิงเทิน ยังเป็นที่ดูพิธีของบรรดาขุนนางข้าราชการที่ตามเสด็จด้วย และบริเวณ

หลังพระมหาปราสาทมีศาลาตึกใหญ่สองหลังสำหรับข้าราชการชาวเครื่องพักถวาย

รับเสด็จที่เพนียด

เพนียดแห่งนี้ยังเป็นที่ต้อนรับราชอาคันตุกะและแขกเมืองเพื่อแสดงแสนยานุภาพด้วย ดังที่ลาลูแบร์ได้รู้ได้เห็นพิธีคล้องช้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ แล้วมีบันทึก (จัดย่อหน้าใหม่) ว่า

“(สมเด็จพระนารายณ์ฯ) *โปรดให้มีการโพนช้างให้เอกอัครราชทูตของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสดูนั้น มีเจ้าพนักงาน 12 นาย แต่งกายสวมเสื้อแดง หมวกแดงมาถึงที่เพนียดก่อนเสด็จพระราชดำเนินมาถึง และลงนั่งขัดสมาธิกับพื้นดินเบื้องหน้าที่ประทับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเจ้านายของตนผินหน้าไปทางกลางเพนียด แต่ครั้นพอได้ยินเสียงขบวนเสด็จพระราชดำเนินมา (ใกล้จะถึงอยู่แล้ว) ต่างก็ลงหมอบราบเข้าและศอกจรดดินผินหน้าไปทางเสียงที่ก้องกังวานมานั้น และหมอบนิ่งอยู่เช่นนั้นจนกระทั่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมาถึงที่ประทับแล้ว*

ขุนนางเหล่านั้นก็ผินหน้าสู่พระที่นั่งและหันหลังให้แก่เพนียดและตลอดเวลาที่การโพนช้างดำเนินอยู่ เขาจะไม่เคลื่อนไหวหรือไม่แสดงอาการกิริยาว่าอยากจะดู (การโพนช้าง) เลย”

คล้องช้าง

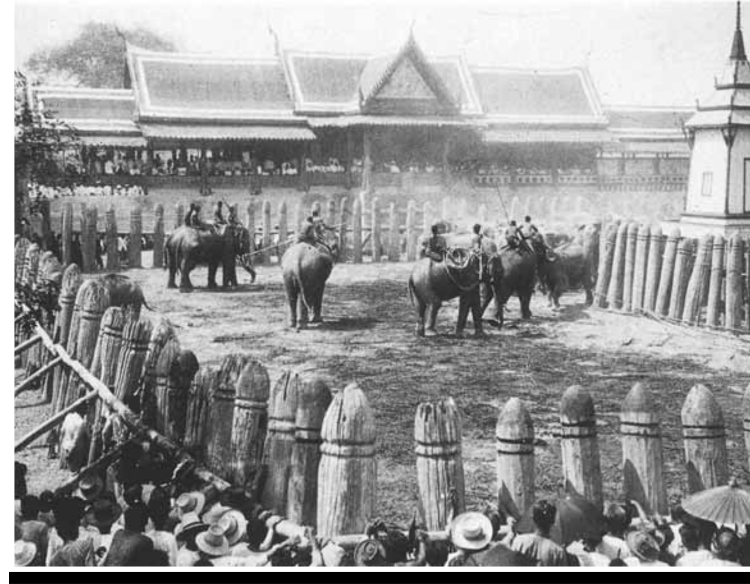
ในฐานะเอกอัครราชทูตจากราชสำนักฝรั่งเศส ลาลูแบร์ได้ดูพิธีคล้องช้างที่เพนียดด้วยตนเอง แล้วมีบันทึกเล่าไว้ค่อนข้างละเอียด (จัดย่อหน้าใหม่) ดังต่อไปนี้

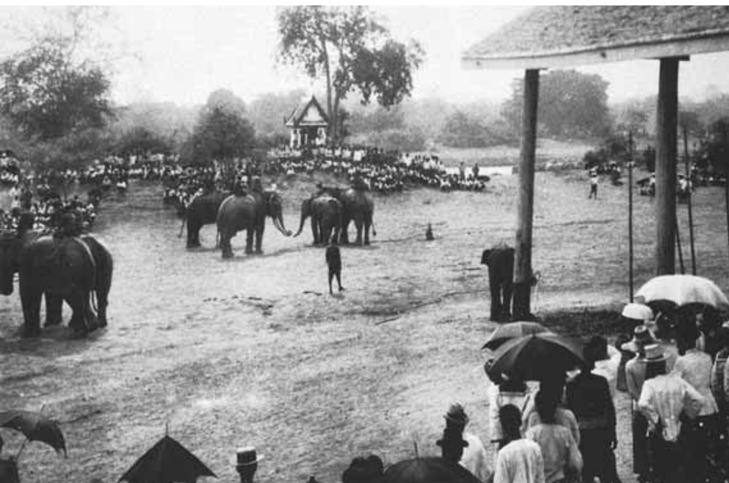
"สถานที่ที่เขาจัดให้ช้างอยู่เพื่อเลือกจับนั้น เป็นคล้ายสนามเพลาะขนาดกว้างและยาวพอใช้ที่ข้าพเจ้ากล่าวว่าคล้ายสนามเพลาะ ก็เพราะเหตุว่าเขามิได้สร้างขึ้นโดยขุดมันลงไป แต่ด้วยการพูนดินเป็นพนังขึ้นมาเกือบจะตรงเป็นทางดิ่งทุกด้าน และบนดินเนินนี้แลเป็นที่นั่งชมของผู้ทัศนา

ที่ตรงกลางวงล้อมเนินมูลดินนี้ ปักเสาไม้รายรอบสองแถวสูง 10 ฟุตลงในดิน เสานั้นมีขนาดใหญ่พอที่จะทานกำลังช้างดันได้ และห่างกันพอที่คนจะลอดหว่างช่องเสาเข้าไปได้โดยสะดวก แต่ก็แคบเกินไปที่ช้างจะผ่านออกมาได้

ในระหว่างเสาเพนียดสองชั้นนี้ใช้เป็นที่ช้างพังเชื่องซึ่งเขาส่งเข้าไปในป่าเพื่อล่อช้างพลายเถื่อนมา หมอช้างที่ขี่ไปนั้นใช้ใบไม้บังไพรกำบังตนเพื่อกันมิให้ช้างเถื่อนในป่าหวาดตื่น นางช้างพังนั้นก็ฉลาดพอที่จะส่งเสียงร้องเรียกช้างพลายให้ตามมา เจ้าช้างพลายก็ตามนางช้างพังเข้ามาในคอกเพนียดสองแถวนั้น จะกลับคืนไปสู่ป่าอีกก็ไม่ได้

แต่ปัญหาสำคัญนั้นอยู่ที่จะจับและ

(บน) จับช้างเถื่อนโดยวิธี"จับเพนียด"ที่อยุธยา สมัยรัชกาลที่ 5 คราวรับเสด็จพระเจ้าซาร์นิโคลาส (ที่ 2) แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเป็นสมเด็จพระยุพราช ขณะเสด็จเยือนสยาม ภาพนี้เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2434

(ล่าง) หมู่ช้างต่อและควาญช้าง กำลังเตรียมต้อนช้างเถื่อนจากสระบุรีและนครนายก เข้าเพนียดที่อยุธยา

*(ภาพจากหนังสือ **พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า** สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

คล้องล่ามันไว้ได้อย่างไรเพื่อนำไปกักขังไว้แล้วฝึกให้เชื่อง

ซอกทางเดินที่มันเข้าไปติดอยู่นั้นเป็นฉนวนแคบๆ ปักเสาต้นโตๆอย่างแข็งแรง เมื่อช้างพลายเข้าไปในฉนวนนี้แล้ว ประตูที่มันใช้งวงเปิดผลักผ่านเข้าไปก็จะกลับปิดลงด้วยน้ำหนักถ่วงของมันเอง ส่วนประตูด้านหน้าทางที่ช้างเถื่อนจะออกไปได้นั้นเขาก็ปิดกั้นเสียให้แน่นหนา ช่องในซองนั้นก็แสนแคบไม่พอที่จะกลับตัวได้ ความลำบากอยู่ตรงต้อนช้างเถื่อนเข้าไปในฉนวนนั้นให้ได้แต่เพียงเชือกเดียว ด้วยว่านางช้างพังยังปะปนอยู่กับมันด้วยในเพนียดนั้น และมันก็ไม่ยอมพรากจากนางช้างพังไปเสียด้วย

คนสยามหลายคนที่แฝงอยู่ตามรอบนอกริมเสาเพนียดเบื้องล่างเนินมูลดินโดยช้างเถื่อนเข้าไม่ถึงตัวนั้น ก็จะเข้าช่องเสารุมล้อมกันทุกด้านเพื่อล่อกวนผัดช้างให้ไล่ และเมื่อช้างเถื่อนรุกไล่ใครคนหนึ่งเข้า คนคนนั้นก็จะหนีลอดหลบออกมานอกเสาเพนียด ช้างเถื่อนกำลังดาลโทสะจะไล่เอางวงคว้าควานเอาตัวให้ได้อย่างไร้ผล และใช้งาแทงเสาเพนียดจนปลายงาหักไปข้างหนึ่ง

ขณะที่ช้างเถื่อนรุกไล่คนที่ผัดล่ออยู่นั้น คนอื่นๆก็จะเอาเชือกบาศซึ่งเขาถือปลายเชือกไว้เหวี่ยงทอดไปอย่างชำนิชำนาญกระทั่งทั้งๆ ที่ช้างกำลังวิ่งอยู่ก็เกือบไม่มี

พลาดที่จะคล้องตีนหลังตีนใดตีนหนึ่งเข้าไว้จนได้ เชือกบาศนี้เป็นเชือกเส้นใหญ่ปลายข้างหนึ่งผูกเป็นบ่วงเงื่อนกระทบเข้าไว้คล้องตีนหลังถมๆ เข้าไปตั้งข้างละ 3 หรือ 4 เส้น เมื่อเชือกบาศรัดข้อตีนช้างเถื่อนเข้าไว้แล้ว เขาก็ปล่อยเชือกเพื่อมิให้ตัวถูกลากตามช้างไป เมื่อช้างพลายยิ่งอาละวาดหนักขึ้นเท่าไร มันก็ห่างนางพังออกไปมากเท่านั้น

และเพื่อทำให้มันออกจากทางซองนั้น หมอช้างจะขึ้นนั่งขับนางพังเชือกหนึ่งเข้าไปแล้วก็ขับออกมาหลายเที่ยวตามฉนวน และนางพังที่หมอช้างนั่งไปนั้นก็ออกเสียงเรียกนางพังเชือกอื่นโดยใช้งวงฟาดลงกับพื้นดิน แต่ก็ระวังมิให้ปลายงวงกระทบพื้นด้วยการม้วนปลายชอนขึ้นไว้ เมื่อนางพังออกเสียงเรียก 2 หรือ 3 ครั้งติดต่อกันแล้ว หมอช้างก็จะบังคับให้มันเดินออกมาตามฉนวน เมื่อหมอช้างบังคับให้นางพังทำอยู่อย่างนี้ 5 หรือ 6 เที่ยวแล้ว นางพังเชือกอื่นๆก็จะตามมันออกมา และในไม่ช้าเจ้าช้างพลายก็จะคืนเข้าสู่สภาพปกติ เพราะไม่มีใครคอยตอแยแหย่เย้ามันอีกแล้ว จึงค่อยกรายเข้าไปใกล้พวกนางพัง มันผลักประตูฉนวนบานแรกด้วยงวงของมัน เมื่อมันเข้าไปในซองนั้นแล้วเขาก็ใช้ถังตักน้ำราดตัวมันเพื่อให้ชุ่มเย็น แล้วด้วยความรวดเร็วและความชำนาญอย่างไม่น่าเชื่อ เขาก็จัดการ

ผูกปลายเชือกบาศที่รัดตีนมันอยู่นั้นเข้ากับเสาเพนียด

ครั้นแล้วเขาก็นำช้างพลายที่ได้รับการฝึกไว้เป็นอันดีแล้วให้เดินถอยหลังเข้าไปในซองฉนวน ผูกล่ามคอของมันเข้ากับคอช้างเถื่อน ในขณะเดียวกันก็ปลดเชือกบาศที่มัดไว้กับเสาเพนียดออก แล้วใช้ช้างต่ออีก 2 เชือกเข้ามาช่วยกันผนึกกำลังทั้ง 3 เชือกนั้นเชือกหนึ่งเข้าขนาบข้างหนึ่ง อีกเชือกหนึ่งเข้าขนาบอีกข้างหนึ่ง แล้วเชือกที่สามเข้ารุนทางด้านหลัง ชโลงช้างเถื่อนไปสู่ปะรำใกล้ๆ กันนั้นซึ่งเขาผูกล่ามมันเข้าไว้และผูกคอผนึกแน่นกับเสาปะโคนใหญ่ที่ปักอยู่ในดิน ตรงขึ้นมามีกงพัดคอยหมุนตามในขณะที่ช้างเถื่อนหมุนตัวไปรอบๆ

กล่าวกันว่าช้างเถื่อนจะถูกผูกอยู่กับหลักนี้เพียง 24 ชั่วโมงเท่านั้น และในย่านเวลานี้เขาจะนำช้างต่อมาให้อยู่เป็นเพื่อนและปลอบใจมัน 2 หรือ 3 เที่ยว เมื่อ 24 ชั่วโมงผ่านไปแล้ว เขาก็จะนำมันไปสู่โรงที่จัดไว้ให้ มันอยู่ในชั่ว 8 วันก็รู้สึกเชื่องและยอมทำตัวเป็นทาสของมนุษย์ต่อไป”

จะเห็นว่าบันทึกของลาลูแบร์ให้ภาพของเพนียดสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ แตกต่างจากเพนียดที่เห็นอยู่ในปัจจุบันบ้าง นั่นมิได้หมายความว่าลาลูแบร์บันทึกคลาดเคลื่อน หากเป็นเพราะมีการบูรณปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมมาทุกรัชกาล

โรงช้าง

เพราะช้างเป็นสัตว์พาหนะที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา(ดังกล่าวมาแล้ว) ฉะนั้นจึงมีโรงช้างอยู่ในพระนครศรีอยุธยาอย่างน้อย 2 ระดับคือ โรงช้างต้นกับโรงช้างศึก

โรงช้างต้น อยู่ในพระบรมมหาราชวัง ในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่(เอกสารจากหอหลวง) บอกว่า บริเวณพระราชฐานชั้นนอก *“มีโรงอัฐคชไว้ช้างพลายรูปงามศรีปลาดทั้งแปดโรง มีซุ้มยอดฉ้อฟ้าหางหงษ์ทุกโรง”* และลาลูแบร์ยังบันทึกว่า *“ในพระบรมมหาราชวังนั้น ย่อมมีช้างพระที่นั่งเชือกหนึ่งประจำซองอยู่เสมอ กล่าวคือแต่งเครื่องครบพร้อมที่จะใช้ขับขี่ได้ทุกขณะ...ในพระบรมมหาราชวังตรงที่ตั้งโรงช้างนั้นมีเกยเล็กๆตั้งอยู่ เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินตามทางบทจรในองค์มหาปราสาทแล้ว และทรงก้าวขึ้นประทับบนหลังพระคชาธารได้โดยสะดวก”*

พระมหากษัตริย์ในกรุงศรีอยุธยาเคยเสด็จเลียบพระนครทางสถลมารคด้วยการประทับทรงช้างเผือก โดยลาลูแบร์ (อ้างถึงบันทึกของแฟร์นังด์ เมนเดซ ปินโต) เล่าว่า *“พระเจ้ากรุงสยามเคยเสด็จออกแสดงพระองค์ (ให้อาณาประชาราษฎรเฝ้าถวาย*

บังคม) วันหนึ่งในปีหนึ่ง โดยประทับบนหลังพระเศวตคชาธาร เสด็จพระราชดำเนินไปบนถนน 9 สายในพระมหานคร และโปรดพระราชทานข้าวของเป็นอันมากแก่พสกนิกรของพระองค์"

นอกจากนั้นพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยายังทรงช้างต้นเสด็จพระราชดำเนินไปทำพิธีกรรมทางศาสนาด้วย เช่น พระราชทานผ้าพระกฐิน ดังลาลูแบร์เล่าว่า *"สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงเสด็จออกแสดงพระองค์ต่อพสกนิกรในพระมหานครเพียงปีละ 2 ครั้งเท่านั้นคือ ตอนต้นเดือน 6 และเดือน 12 เพื่อเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานนิตยภัต, ผ้าไตรจีวร และผลหมากรากไม้แด่พระสงฆ์ในวัดที่สำคัญๆ วันเหล่านี้ชาวสยามเรียกว่าวันพระ, วันสำคัญทางศาสนาหรือวันอันประเสริฐ (Van pra, jour saintou excellent) พระองค์เสด็จประทับช้างพระที่นั่งไปสู่อารามต่างๆ ซึ่งอยู่ในพระมหานครนั้นเอง (โดยทางสถลมารค)..."*

เมื่อพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาเสด็จทรงช้างต้นจะต้องมีเครื่องสูงประดับ เช่น ฉัตร พัดโบก จามร บังสูรย์ บังแทรก หรือทานตะวัน และกลิ้งกลด แต่ลาลูแบร์พรรณนาขบวนช้างต้นสมเด็จพระนารายณ์ฯ เป็นภาพรวมๆ ดังนี้

"ทุกครั้งที่ข้าพเจ้าได้เห็นพระเจ้ากรุงสยามประทับช้างพระที่นั่ง ที่ประทับหามีหลังคาไม่ เป็นพระที่นั่งโถงทางด้านหน้า ทางด้านข้างและด้านหลังมีเครื่องสูงรูปลักษณะเหมือนใบไม้ใหญ่ๆ หรือช่อขนนกทาทองรวม 3 ชิ้น ปลายงอนช้อยออกมาทางด้านนอกเล็กน้อยตั้งอยู่เสมอระดับพระอังสะ แต่เมื่อพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเสด็จหยุด เจ้าพนักงานผู้หนึ่งซึ่งยืนอยู่กับพื้นดินห่างจากพระองค์ราว 10 หรือ 12 ก้าว ก็จะเชิญบังสูรย์ (parasol) คันยาวรูปร่างเหมือนหอกใบพายมากางกั้นแสงตะวันให้ตัวใบหอกนั้นมีความกว้าง วัดผ่าศูนย์กลางราว 3 หรือ 4 ฟุต และนับว่าเป็นงานหนักมิใช่น้อยเลยเมื่อยามมีลมตีมา เครื่องสูงชนิดนี้ใช้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น เรียกว่าพัดโบก (pat-boouk)"

เมื่อมีเหตุฉุกเฉินทางการเมืองในพระบรมมหาราชวัง ช้างก็เป็นสัตว์พาหนะสำคัญ ใช้งานได้ดีดังกรณีการชิงราชสมบัติหลังจากสมเด็จพระเจ้าปราสาททองสิ้นพระชนม์ ลาลูแบร์บันทึกว่า *"เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเสด็จขึ้นเสวยราชสมบัตินั้น พระเจ้าอาของพระองค์ทรงช้างพระที่นั่งหลบหนีออกจากพระบรมมหาราชวัง..."*

นอกจากนั้นยังมีโรงช้างศึกอยู่นอกพระบรมมหาราชวังด้วย ดังคำให้การฯ ระบุว่าในพระนครศรีอยุธยามีโรงช้างพลาย ช้างพัง ขึ้นระวางมีชื่ออยู่ในโรงอย่างเรียบร้อย

โรงช้างพลาย มีผนังก่อด้วยอิฐ หลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก มีช่อฟ้าหางหงส์ ทาสีแดงทุกโรง ช้างพลายยืนในโรงช่อฟ้าโรงละเชือก โรงช้างพลายอยู่ข้างขวามือ ตั้งแต่หัวถนนหน้าวังตรงไปเป็นระยะห่างถนนโรงหนึ่ง ไปจนหัวเลี้ยวถนนป่ามะพร้าว

โรงช้างพัง อยู่ซ้ายมือ เป็นโรงแถว โรงละ 15 ห้อง ช้างพังยืนห้องละช้าง ตั้งแต่หัวถนนป่าตะกั่วไปจนช่องสะพานช้าง มีช้างพลายช้างพังรวม 80 เชือก

ช้างงาน

ประชาชนชาวบ้านทั่วไปในกรุงศรีอยุธยาก็ใช้ช้างเป็นพาหนะในวิถีชีวิตประจำวัน โดยซื้อหรือล่าหามาเองอย่างเสรี มีรายงานอยู่ในบันทึกของลาลูแบร์ว่า *“นอกจากโคกับกระบือซึ่งชาวสยามใช้ขี่ตามปกติโดยทั่วๆไปแล้ว ก็ยังมีช้างอีกจำพวกหนึ่งซึ่งพวกเขาใช้เป็นสัตว์พาหนะ การล่าช้างนั้นเปิดให้เป็นเสรีแก่คนทุกคน แต่เขาไปล่ามาก็เพื่อคล้องจับมันมาเท่านั้น มิใช่เพื่อฆ่ามัน เขาไม่มีการตอนช้างกันเลย ฉะนั้นสำหรับงานธรรมดาจึงใช้กันแต่ช้างพัง ส่วนช้างพลายนั้นใช้สำหรับออกศึก”*

ชาวสยามในพระนครศรีอยุธยาขึ้นขี่และควบคุมช้างอย่างที่ลาลูแบร์เล่าว่า

“ผู้ที่ประสงค์จะขับช้างด้วยตนเองก็

(บน) ขวากดินเผา ใช้สำหรับดักช้างในยามศึกสงคราม พบในบริเวณเกาะเมืองอยุธยา จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จ. พระนครศรีอยุธยา

(ล่าง) ช้างต่อกำลังต้อนช้างเถื่อนข้ามลำน้ำป่าสัก ตามเส้นทางสู่เพนียดอยุธยาในสมัยรัชกาลที่ 5 รับเสด็จพระเจ้าซาร์นิโคลาส แห่งรัสเซีย เมื่อ พ.ศ. 2434 *(ภาพจากหนังสือ **พระพุทธเจ้าหลวงกับชาวกรุงเก่า** สถาบันราชภัฏพระนครศรีอยุธยา พ.ศ. 2541)*

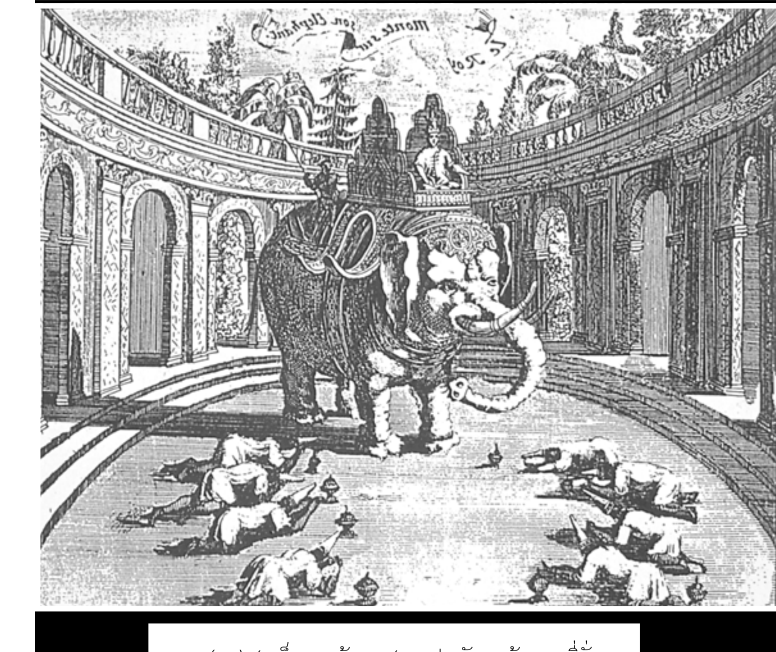
ขึ้นขี่คร่อมคอ...ถือแต่ขอทำด้วยเหล็กหรือเงินสำหรับใช้สับที่หัวช้างทางซีกขวาบ้างซ้ายบ้าง หรือตรงกลางของกระพองหน้าผากพร้อมกับร้องบอกช้างว่าควรจะไปทางไหนหรือว่าจะต้องหยุด เมื่อเข้าทางตลาดที่ต้องลง เขาก็จะร้องเตือนช้างว่าจะต้องลงด้วยคำว่า ผาด, ผาด (pat, pat) คือ ลง, ลง

เมื่อไม่ประสงค์จะขับขี่ด้วยตนเอง ก็ขึ้นนั่งกูบหลังช้างแทนการนั่งที่ตรงคอ หรือไม่ก็ขึ้นหลังบนขนหลังช้างเฉยๆ (โดยไม่มีกูบแหย่งหรือสัปคับ) ถ้าเราจะกล่าวอย่างนี้ กับสัตว์ที่ไม่มีขนเลย ครั้นแล้วบ่าวคนหนึ่งหรือโดยธรรมดาก็คือคนเลี้ยงช้างนั่นเอง ก็จะเลื่อนไปนั่งคร่อมที่คอช้างและทำหน้าที่เป็นผู้ขับนำทาง ลางทีก็มีบ่าวอีกคนหนึ่งนั่งท้ายช้างไปด้วย

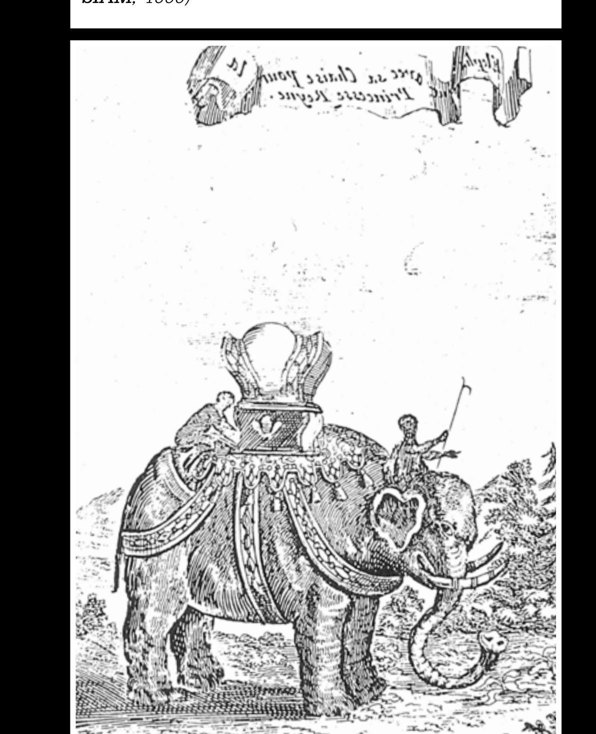
ชาวสยามเรียกควาญท้ายช้างว่าหัวสิบ (houa-sip) คือ นายสิบหรือผู้คุมคน 10 คน เป็นทำนองโอ่อวดว่าช้างเชือกหนึ่งๆนั้นย่อมมีคนเลี้ยงมากหน้าหลายตา และหัวสิบนี้มีคนในบังคับบัญชา 10 คน

ส่วนคนที่นั่งคอช้างนั้น เขาเรียกว่า นายช้าง (Nai-Tchang) คือ กัปตันช้าง (Capitaine de l'Elephant) และเป็นผู้บังคับบัญชาว่ากล่าวบรรดาคนที่เจ้าของช้างจ่ายให้มาเลี้ยงช้างทั้งหมด"

ช้างกับคนมีความผูกพันใกล้ชิดกัน

(บน) สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามประทับบนช้างพระที่นั่ง
(ล่าง) ช้างและควาญช้างของสยาม
(ภาพจากหนังสือ **A Relation of the VOYAGE TO SIAM**, *1999)*

มาก จึงกล่าวกันว่าช้างนั้นรู้จักป้องกันเจ้านายของมัน เหนี่ยวรับตัวเอาขึ้นไปวางบนหลังของมันได้ด้วยงวงถ้าเขาตกลงมา และรุนข้าศึกให้ตกจากหลังช้าง(ฝ่ายตรงข้าม)ได้

ด้วยความผูกพันใกล้ชิดกัน ทำให้ชาวสยามพูดถึงช้างราวกับว่าช้างเป็นมนุษย์ เขาเชื่อว่าช้างมีความรู้สึกนึกคิดกอปรด้วยเหตุผลอันสมบูรณ์อย่างยิ่ง ดังกรณีที่สมเด็จพระนารายณ์ฯ พระราชทานลูกช้าง 3 เชือกไปถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อคนเลี้ยงช้างนำช้างไปลงเรือมีการรำพึงรำพันสั่งเสียกันเหมือนคนด้วยกันจะต้องพรากจากกันอย่างที่ลาลูแบร์ เล่าว่า

"เขาได้จัดลำเลียงลูกช้าง 3 เชือก ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามตรัสให้ส่งไปพระราชทานแด่พระเจ้าหลานยาเธอแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(ฝรั่งเศส) ทั้ง 3 พระองค์ไปลงเรือ

ครั้นคนสยาม 3 คนที่นำช้างมาส่งถึงเรือกำปั่นคณะอัครราชทูตแล้ว ก็รำพันร่ำลาลูกช้างทั้งสามเชือกประหนึ่งว่ามันเป็นเพื่อนของพวกเขาก็ว่าได้ เข้าไปพูดกรอกหูช้างแต่ละเชือกว่า

"จงไปดีเถิดหนา-พ่อ ถึงพ่อจะตกไปเป็นทาสของท่านก็จริงแล้วแต่พ่อก็จะได้เป็นทาสเจ้าใหญ่นายโตในโลกถึงสามพระองค์ พ่อคงจะไม่ต้องทำงานหนัก และยังจะมีเกียรติสง่าผ่าเผยเสียอีก"

ครั้นแล้วพวกลูกเรือ(ฝรั่งเศส) ก็ชักรอกกว้านเอาลูกช้างทั้งนั้นขึ้นเรือกำปั่นและโดยที่เห็นมันพากันยอบตัวลงเมื่อลอดใต้สะพานเรือ ก็พากันร้องชมเชย ราวกับว่าสัตว์อื่นทั้งหลายจะมิพึงทำ ยามจะลอดไปในที่ต่ำเช่นนั้นฉะนั้น"

ชาวสยามในกรุงศรีอยุธยาจับเอาช้างมาเป็นการละเล่นด้วย คือเล่นชนช้าง เมื่อลาลูแบร์ได้ดูการละเล่นชนช้างจึงเขียนเล่าว่า

"ข้าพเจ้าได้เห็นช้างศึกสองเชือกชนกัน ตีนหลังของช้างศึกทั้งคู่นั้นถูกผูกเชือกพวนไว้ มีคนสยามหลายคนยึดหางเชือกพวน และนอกจากนั้นยังมัดกระชับหางเชือกเข้าไว้กับหลักอีกด้วย ไว้ระยะห่างกันจนยากที่ช้างทั้งสองเชือกจะประสานงวง (trompe) ในขณะที่เข้าปะทะกันได้

ช้างศึกแต่ละเชือกมีหมอควาญขี่ประจำคอยบังคับ แต่พอปล่อยให้ช้างศึกเข้าสู้กันได้สัก 5-6 พัก การชนช้างก็เป็นอันจบ จัดช้างพังเข้ามาล่อแยกช้างศึกออกจากกันไป...ในประเทศสยามนั้นไม่เอาชีวิตมนุษย์หรือสัตว์ใดๆเป็นเดิมพันในการกรีฑาหรือการฝึก(รบ)เลย"

"ช้างสยามในพระนครศรีอยุธยามีความรู้สึกนึกคิด และรู้จักรักความโอ่อ่าเป็นใหญ่เป็นโตเสมอกัน รักที่จะได้โรงโตๆ อยู่

และมีคนเลี้ยงคอยให้การปรนนิบัติหลายๆ คน และมีนางพังเป็นคู่ของตัว...ถ้าปราศจากความภูมิฐานดังนี้เสียแล้ว มันก็จะเศร้าใจในการที่ไม่มีผู้ใดเอาใจใส่ดูแลมัน และว่าเมื่อมันกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นข้อฉกรรจ์ การลงโทษขั้นอุกฤษฏ์ที่จะทำให้มันโทมนัสอย่างยิ่งก็คือเอาเครื่องที่เคยใช้ในโรงไปเสียสถานหนึ่ง ขับออกไปเสียจากโรงช้างหลวงในพระบรมมหาราชวังและย้ายไปอยู่โรงชั้นนอกสถานหนึ่ง กล่าวกันว่าถ้าช้างเผือกใดได้รับการลงทัณฑ์ด้วยประการฉะนี้แล้ว ครั้นพ้นกำหนดรับโทษ ก็จะกลับไปยังโรงช้างหลวงในพระบรมมหาราชวัง แล้วตรงเข้าฆ่าช้างเชือกอื่นที่มายืนโรงแทนที่มันเสียทันที"

ขณะไปเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ฯ ที่เมืองลพบุรี ลาลูแบร์เห็นช้างตกมัน *"เอาตีนเหยียบ เอางวงจับฉีกแขนขาน้องชายของขุนนางผู้หนึ่งซึ่งมาประจำอยู่กับคณะเอกอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ฝรั่งเศส)"* แล้วได้บันทึกคำบอกเล่าเกี่ยวกับความอาฆาตพยาบาทของช้างสยามไว้ว่า

"มีชายผู้หนึ่งต่อยมะพร้าวบนหัวช้างเชือกหนึ่งที่ตนขี่อยู่ โดยใช้สันขอสับช้างเป็นเครื่องมือต่อยมะพร้าว ช้างเชือกนั้นผูกใจเจ็บและคอยหาโอกาสที่จะแก้แค้นอยู่

มันใช้งวงเก็บกะลามะพร้าวที่แตกไว้ซีกหนึ่งแล้วรักษาไว้ตั้งหลายวัน ไม่ยอมวางเลยนอกจากเวลากินเท่านั้น มันจะค่อยๆวางกะลามะพร้าวอย่างทะนุถนอมลงหว่างตีนหน้าของมันทั้งสองข้าง

ครั้นคนที่ดูหมิ่นมันเข้าไปใกล้เพื่อนำหญ้าไปให้กิน ช้างนั้นก็เอางวงเหนี่ยวคว้าตัวเข้าไว้ แล้วเอาตีนขยี้เสียจนตาย เสร็จแล้วเอากะลามะพร้าววางลงบนศพของชายผู้นั้น"

ม้า

นอกจากช้างแล้ว ในพระนครศรีอยุธยายังมีโรงม้าด้วย คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม(เอกสารจากหอหลวง) บันทึกว่ามีโรงม้าอยู่ตามแหล่งต่างๆ ดังนี้

โรงม้าต้นซ้ายขวา ตั้งตามถนนนอกกำแพงพระบรมมหาราชวัง ตรงท้องสนามหน้าจักรวรรดิ

ตึกโรงม้าต้นขวา ตั้งแต่หัวถนนตลาดเจ้าพรมขวามือ หลังศาลพระบัญชรสิงห์ไปโดยยาว 20 ห้อง ใส่ม้าห้องละตัว ที่หน้าตึกโรงม้ามีเกย และศาลเพียงตาสำหรับบวงสรวงเทพารักษ์

มีโรงม้าแซง ตั้งอยู่ต่อไปทางวัดพระรามอีก 5 แถว จำนวน 30 ห้อง ใส่ม้าห้องละม้า ยาวจนถึงกำแพงวัดพระราม

ตึกโรงม้าต้นซ้าย ตั้งแต่หัวถนนตลาด

เจ้าพรหมซ้ายมือไปหลังศาลสุภาไชยแพ่งเกษมโดยยาว 20 ห้อง ใส่ห้องละม้า หน้าตึกโรงม้าต้นซ้ายมีเกยเหมือนกัน

มีโรงม้าแซง ตั้งอยู่ต่อไปอีก 3 โรงจนถึงกำแพงวัดธรรมิกราช ใส่ม้าห้องละ 30 ม้า

มีโรงม้าใช้ 50 ห้อง ใส่ห้องละม้ารวม 50 ม้าด้วยกัน อยู่ตั้งแต่มุมกำแพงวัดธรรมิกราช ตรงไปจนใกล้ประตูจักรมหิมา

โรงม้าแซงนอก ซ้ายตั้งอยู่ริมถนนตะแลงแกงมี 30 ห้อง ขวาตั้งอยู่หัวถนนป่าผ้าเขียวหลังคุกถึงป่าตองมี 30 ห้อง ใส่ม้าห้องละม้าเหมือนกัน

คำให้การฯ ไม่ได้บอกว่าม้าทั้งหมดเป็นม้าเทศหรือม้าพื้นเมือง

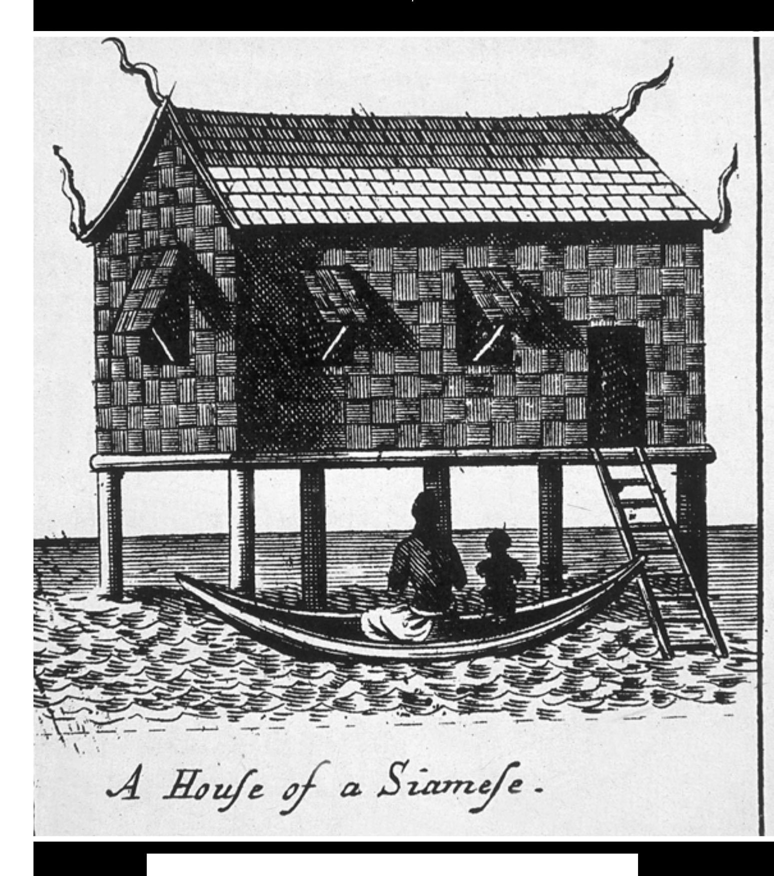
แต่ลาลูแบร์มีความเห็นว่ากรุงศรีอยุธยาไม่เหมาะสำหรับการเลี้ยงม้าหรืออาจเลี้ยงม้าไม่เป็นก็ได้ แต่

"ข้าพเจ้าเชื่อว่าเป็นเพราะหญ้า (ที่ให้ม้ากิน) นั้นหยาบเกินไป และเป็นหญ้าที่เกิดในลุ่มในหนอง ไม่ช่วยให้ม้ามีความฮึกเหิมและรักษาพันธุ์ดีไว้ได้ เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ต้องตอนม้าเพื่อให้มันเชื่อง"

จำนวนม้าที่พระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีอยุธยาเลี้ยงไว้ ลาลูแบร์บอกว่ามีราว 2,000 ตัว(เท่านั้นเอง) เป็นม้าเปอร์เซียราว 12 ตัว ซึ่ง *"เอกอัครราชทูตเปอร์เซียได้นำขึ้นทูลเกล้าถวายเมื่อราว 4 หรือ 5 ปีที่ล่วงมานี้เป็นพระราชอภินันทนาการจากพระเจ้ากรุงเปอร์เซีย แต่ม้าเปอร์เซียเหล่านั้นก็เสื่อมพันธุ์หมดแล้ว"* เหตุดังนั้นพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยาจึงต้องส่งเจ้าพนักงานไปจัดหาซื้อม้าจากต่างประเทศ เช่น ที่เมืองปัตตาเวีย(อินโดนีเซีย) ซึ่งเป็นม้าพันธุ์เล็กเปรียวพอใช้ แต่พยศจัด"* ดังที่ลาลูแบร์เล่าไว้ว่า *"เมื่อเราไปถึง(เมืองปัตตาเวีย)นั้น มีคนสยาม 2 นายไปหาซื้อ ม้า 200 ตัว สำหรับพระมหากษัตริย์เจ้านายของตน และได้จัดส่งไปยังกรุงสยามแล้วราว 150 ตัว"*

อันที่จริงพระมหากษัตริย์กรุงศรีอยุธยา (และคงจะบ้านเมืองอื่นๆในภูมิภาคนี้ด้วย) โปรดทรงช้างพระที่นั่งในการเสด็จพระราชดำเนินทุกหนทุกแห่ง(ดังกล่าวมาแล้ว) แต่ไม่โปรดทรงม้า ทำให้ลาลูแบร์เข้าใจไปเองว่า *"ดูเหมือนพระองค์ท่านจะทรงรู้สึกว่าสัตว์พาหนะชนิดนี้จะเตี้ยเกินไปสำหรับพระองค์และป้องกันพระองค์เองได้โดยยากด้วย"* เพราะฉะนั้นในขบวนแห่เสด็จพระราชดำเนินจึงมีแต่ *"ข้าทูลละอองธุลีพระบาทแห่แหนโดยเสด็จอย่างน้อย 200-300 คน อย่างมาก 15,000-20,000 คน ทั้งเดินเท้าและขี่ม้า"* และ *"มีเจ้าพนักงานตำรวจรักษาพระองค์ 2 นายในเหล่าอาสาเขมรและลาว...ขี่ม้าเดินแซงสองข้างทาง ห่างจากพระราชพาหนะ 50 หรือ 60 ก้าว"*

11.
บ้านเรือน
อาคารสถานที่

เรือนของชาวสยาม *(ภาพจากหนังสือ* ***จดหมายเหตุลาลูแบร์****)*

บ้าน-เรือน

คำว่า **"บ้าน"** สมัยก่อนหมายถึง **"หมู่บ้าน"** ถ้าคนอีสานถามว่า **"เจ้าสิเป็นไทบ้านใด๋"** หมายความว่า **"คุณเป็นคนหมู่บ้านไหน"**ไม่ได้ถามว่าบ้านคุณหลังไหน?

เมื่อสุนทรภู่เขียนนิราศเมืองแกลงครั้นถึงบ้านกร่ำก็รำพันว่า

ถึงหย่อมย่าน ***บ้านกร่ำ*** *พอค่ำพลบ*
ประสบพบเผ่าพงศ์พวกวงศา
ขึ้นกระฎีที่สถิตย์ท่านบิดา
กลืนน้ำตาก็ไม่ฟังเฝ้าพรั่งพราย

ตรงนี้ย่อมหมายถึงชุมชนหมู่บ้านที่ชื่อ **บ้านกร่ำ** ทั้งหมู่บ้าน ไม่ใช่บ้านหลังเดียว

ถ้าจะให้หมายถึงบ้านหลังเดียว คนแต่ก่อนใช้คำว่า **"เรือน"** ดังสุนทรภู่บรรยายเพลงปี่ไว้ในพระอภัยมณีตอนหนึ่งว่า

พระโหยหวนครวญเพลงวังเวงจิต
ให้คนคิดถึงถิ่นถวิลหวัง
*ว่าจาก **เรือน** เหมือนนกมาจากรัง*
อยู่ข้างหลังก็จะแลชะแง้คอย

และยังใช้คำว่า “**บ้านเรือน**” ควบกันด้วยว่า

หนาวอารมณ์ลมเรื่อยเฉื่อยเฉื่อยชื่น
ระรวยรื่นรินรินกลิ่นเกสร
*แสนสงสาร **บ้านเรือน** เพื่อนที่นอน*
จะอาวรณ์อ้างว้างอยู่วังเวง

ในนิราศเมืองเพชร สุนทรภู่ก็เขียนว่า

*ได้เยี่ยมเยือน **เรือน** บ้านท่านขุนแพ่ง*
มาปลูกแปลงแปลกกว่าเมื่ออาศัย
ด้วยศึกลาวคราวนั้นเธอบรรลัย
ไม่มีใครครอบครองจึงหมองมัว

เพราะฉะนั้นคำว่า **บ้าน** ในภาษาไทยจึงมีความหมายทั้งในแง่ที่อยู่อาศัยคือ **เรือน** (house) และทั้งในแง่ชุมชนคือ **หมู่บ้าน** (village)

หมู่บ้าน สมัยก่อน เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ที่ต้องการอยู่ร่วมกัน เช่น ชุมชนหมู่บ้านสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง(จ. อุดรธานี) และที่บ้านเก่า(จ. กาญจนบุรี) ชุมชนหมู่บ้านเหล่านี้มีความหมายต่อพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของมนุษย์มาก เพราะสะท้อนการตั้งถิ่นฐานถาวร มีการผลิตอาหารเลี้ยงตัวเองได้ และไม่ร่อนเร่อีกต่อไป

บ้านหรือชุมชนหมู่บ้าน นับเป็นหน่วยทางสังคมที่อยู่เหนือระดับครอบครัว การรวมตัวของหลายๆครอบครัวที่อยู่บริเวณเดียวกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมนานเข้าก็กลายเป็นพวกเดียวกัน จนกลายเป็นเครือญาติกันก็มี

ศูนย์กลางที่สำคัญของชุมชนหมู่บ้านสมัยก่อนคือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น หอผีแต่ปัจจุบันมักเป็นวัด หรือศาลเจ้า หรือมัสยิด สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวใช้ทำพิธีกรรมร่วมกันช่วยหล่อหลอมให้ชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พึ่งพาอาศัยกัน และไม่ละเมิดกัน

“เรือนไทย” มีใต้ถุน

เรือนที่มีใต้ถุนไม่ใช่เรือนไทยเสมอไป เพราะเรือนมอญ เรือนเขมร เรือนลาว เรือนละว้า(หรือลัวะ) รวมทั้งเรือนข่า เรือนขอม ฯลฯ ก็มีใต้ถุน

เวลาพูดถึง“**เรือนไทย**” ก็มักมีภาพของเรือนไทยภาคกลางอย่างคุ้มขุนแผน คุ้มขุนช้าง ประเภทเรือนผู้ดี เรือนขุนนาง ของภาคกลางที่มีหน้าจั่วแหลมเท่านั้น อันที่จริงเรือนล้านนา เรือนอีสาน เรือนลื้อ เรือนเงี้ยว (ไทยใหญ่) ตลอดถึงเรือนอาหม(ในอัสสัม) ก็มีใต้ถุนสูง แต่หน้าจั่วไม่แหลมอย่างเรือนไทยภาคกลาง

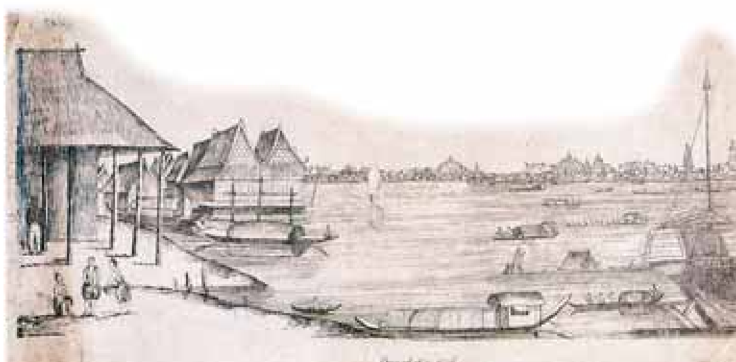
ฉะนั้นเมื่อพูดว่า **"เรือนไทย"** จึงสับสนไม่รู้เรือนไทยที่ไหน แต่มักเอาเรือนไทยของภาคกลางเป็นมาตรฐานหมด ทำให้ไขว้เขวเข้าใจคลาดเคลื่อน

เมื่อเอาเรือนภาคกลางเป็นมาตรฐาน การอธิบายใต้ถุนของเรือนไทย จึงเอาสภาพแวดล้อมของภาคกลางมากำหนด ว่าเหตุที่มีใต้ถุนสูงก็เพราะฤดูน้ำหลากมีน้ำท่วม ฉะนั้นเพื่อให้เรือนหนีน้ำท่วมจึงต้องทำใต้ถุนสูง

จะบอกว่าเรือนไทยภาคกลางมีใต้ถุนสูงเพื่อหนีน้ำก็ไม่ผิดหรอก แต่ที่บอกว่าเรือนไทยทุกแห่งมีใต้ถุนสูงไว้หนีน้ำย่อมไม่ถูก เพราะเรือนของพวกตระกูลไทยทั้งหลาย ไม่ว่าไทยในอัสสัม ในพม่า ในจีน และลาวที่เป็นเครือญาติตระกูลไทยด้วย แม้ปลูกบนที่สูง บนภูเขาก็มีใต้ถุนสูง ทั้งๆที่ไม่ต้องหนีน้ำเลย ยิ่งพวกตระกูลมอญ-เขมร พวกข่า หรือลาวเทิงล้วนปลูกเรือนบนที่สูง อยู่บนภูเขา ยิ่งกว่าพวกตระกูลไทย ก็มีใต้ถุนสูงทั้งนั้น

ใต้ถุนของพวกตระกูลไทยและตระกูลอื่นๆ เกิดจากประเพณี**"เสาสูง"** เรียกว่า **"เรือนเสาสูง"** เมื่อมีเสาสูงก็ย่อมมีใต้ถุน ไม่ว่าจะปลูกที่ราบลุ่มหรือที่ดอนสูง ฉะนั้นใต้ถุนจึงไม่ได้หนีน้ำ แต่ใต้ถุนเป็นบริเวณที่เป็น **"คลัง"**เก็บสิ่งของเครื่องใช้ในการทำมาหากิน เช่น กระบุง ตะกร้า จอบ เสียม ไถ คราด สิ่มยอ แห รวมทั้งเป็นคอกให้สัตว์อยู่ เช่น คอก

(บน) บ้านเรือนสมัยอยุธยา มีตัวอย่างเปรียบเทียบรูปแม่น้ำกับเรือในบางกอก วาดโดย ดร. จอร์ช ฟินเลย์สัน (George Finlayson) นักธรรมชาติวิทยาที่เข้ามาสำรวจสยามและเวียดนามในปี ค.ศ. 1821 และ 1822 (ปัจจุบันจัดเก็บอยู่ที่ British Library, Oriental and India office Collections, NHD5. WD972.)

(ล่าง) กรุงเทพฯ เมื่อปี ค.ศ. 1826 (พ.ศ. 2369) แลเห็นวัดและวังฝั่งกรุงเทพฯ จากฝั่งธนบุรี อัลบั้มภาพของ ลอร์ด วินฟอร์ด (Lord Wynford), ปัจจุบันจัดเก็บอยู่ที่ British Library, Oriental and India office Collections, Burmese 203 *(ภาพจากหนังสือ **THAI ART & CULTURE : Historic Manuscripts from Western Collections**. Henry Ginsburg, Silkworm Books, 2000)*

วัว คอกควาย และคอกหมู ครกกระเดื่อง ตำข้าวอยู่ใต้ถุน กี่ทอผ้าก็อยู่ใต้ถุน

ใต้ถุนยังเป็นบริเวณ“**กิจกรรม**” เช่น ตอนกลางวันบนเรือนมันร้อน ต้องลงมานอนรับลมโกรกที่ใต้ถุน ผูกเปลเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานที่ใต้ถุน หุงข้าวก็ที่ใต้ถุน

ยิ่งมีงานบุญเลี้ยงพระเลี้ยงผีบ้านก็ยังต้องย้ายครัวลงมาทำกันที่ใต้ถุนเป็นมหกรรมกันทีเดียว เพราะเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำครัวมาก

บางบ้านอาจจะมีครัวใหญ่ แต่เมื่อมีงานบวช งานแต่งงาน งานบุญที่บ้าน ลำพังครัวจะไม่พอปรุงอาหารและทำขนมบางชนิด เช่น ต้องหุงข้าวกระทะเพื่อเลี้ยงแขกเหรื่อจำนวนมากๆ ย่อมทำบนบ้านไม่ได้ ต้องบีบเส้นขนมจีนก็ทำบนบ้านไม่ได้ ต้องทำขนมหม้อแกงก็ทำบนบ้านไม่พอและเสี่ยงต่อฟืนไฟไหม้บ้าน ฯลฯ งานพวกนี้ต้องลงไปทำที่ใต้ถุนทั้งนั้น ฉะนั้นใต้ถุนบ้านไม่ได้มีไว้หนีน้ำ แต่มีไว้เป็นคลังเก็บของและสถานที่ทำกิจกรรม

แต่เรือนภาคกลางบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจำนวนหนึ่ง ปลูกบนที่ราบกลางนา ก็ช่วยให้พ้นน้ำได้ตอนน้ำท่วม แต่เรือนส่วนใหญ่ปลูกบนที่ดอนริมน้ำ ไม่ได้ไปปลูกกลางน้ำ จึงไม่ได้มีเจตนาจะให้ใต้ถุนหนีน้ำ

เรือนเสาสูงที่มีใต้ถุนยังสอดคล้องกับสภาพภูมิอากาศของอุษาคเนย์ที่มีฝนตกชุก

มีอากาศร้อนชื้น ทำให้ลมเคลื่อนไหวไปมาสะดวกอีกด้วย ลักษณะเรือนอย่างนี้มีหลักฐานทางโบราณคดียืนยันว่าเป็นเรือนของกลุ่มชนเมื่อราว 3,000 ปีมาแล้ว ตั้งแต่ทะเลสาบเตียนฉือ เมืองคุนหมิงในยูนนานลงไปจนถึงหมู่เกาะ เช่น อินโดนีเซียและฟิลิปปินส์โน่น ทุกวันนี้ก็มีอยู่ในหมู่เกาะเต็มไปหมด

เรือนของชาวสยามเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้ด้านแปหรือด้านข้างเป็นหน้า-หลังเรือน (แตกต่างจากเรือนมอญ) สมัยก่อนแบ่งเรือนเป็น 2 อย่าง คือ เรือนเครื่องผูกกับเรือนเครื่องสับ

เรือนเครื่องผูก คือเรือนที่สร้างด้วยไม้ไผ่ล้วนๆ และในการประกอบเครื่องคุมกันเป็นโครงร่างใช้หวายหรือตอกผูกมัดกันทั้งสิ้น หลังคามุงด้วยใบไม้ประเภทกรอง (หญ้า) คา หรือมุงใบจาก ใบกระท่อม และใบไม้อื่นๆ เรียกง่ายๆ เข้าใจกันง่ายๆ ว่า “**กระท่อม**” นั่นแหละ แต่เป็นกระท่อมชั้นดีขึ้นมาหน่อย

เรือนเครื่องสับ คือเรือนที่สร้างด้วยไม้จริง แม้จะมีไม้ไผ่เป็นเครื่องประกอบบ้าง ก็ยังคงเรียกเรือนเครื่องสับ ในการประกอบเรือนแบบนี้ต้องใช้มีดขวานสับบากเข้าปากเข้าเดือย เจาะตรึงหมุดตัวไม้ ไม่มีตะปู

เรือนเครื่องสับยังมีชื่อเรียกอื่นๆตามวัตถุที่ใช้เป็นเครื่องกั้นฝา เช่น เรือนกั้นด้วยไม้ไผ่ผ่าเป็นซี่แล้วสานขัดกันเรียก**เรือนฝา**

ขัดแตะ เรือนมีฝากรุด้วยกระแชงอ่อนเรียก **เรือนฝากระแชงอ่อน** เรือนที่ปลูกสร้างด้วยไม้จริงล้วนๆ ใช้ไม้กระดานเป็นฝาเรียก**เรือนฝากระดาน** ซึ่งนับเป็นเรือนชั้นดีที่สุด

สรุปว่าเรือนเครื่องสับก็คือสิ่งที่เรียกกันทุกวันนี้ว่า "**เรือนไทย**" นั่นเอง

เรือนเครื่องผูกคงมีมาก่อนเรือนเครื่องสับ เรื่องนี้ "**เสฐียรโกเศศ**"อธิบายไว้ในหนังสือเรื่อง"**ปลูกเรือน**" ว่า เพราะในภาษาไทยมีคำพูดติดปากอยู่คำหนึ่ง คือคำว่า "**ตกฟาก**" หมายถึงเวลาเด็กคลอดออกจากครรภ์มารดาลงมาสู่พื้นเรือนซึ่งเป็นฟากไม้ไผ่

ฟาก เป็นชื่อเรียกไม้ไผ่ผ่าสอง แล้วทุบให้แตกผ่าราบ ใช้ปูเป็นพื้นเรือนเครื่องผูกมาแต่ยุคแรกเริ่มดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ทีเดียว ฉะนั้นจึงมีคำว่า "**ตกฟาก**" เหลืออยู่ในคำพูด

นอกจากนั้นทรงหลังคาเรือนฝากระดานสมัยก่อนจะงอนอ่อนช้อย สะบัดขึ้นน้อยๆ แสดงว่าสร้างเลียนแบบเรือนเครื่องผูกที่ใช้ลำไม้ไผ่ทั้งลำเป็นโครงหลังคา สันหลังคาจึงแอ่นและงอนอ่อนช้อย จึงเป็นร่องรอยว่าเรือนเครื่องผูกมีมาก่อนเรือนเครื่องสับ

ปัญหาที่เข้าใจไขว้เขวกันก็คือ มักบอกว่า "**เรือนไทย**" หรือเรือนเครื่องสับที่ทำด้วยไม้จริงทั้งหลังเป็นเรือนฝากระดานนั้นเป็นที่อยู่อาศัยของชาวไทยทั่วๆไป ซึ่งไม่เป็นความจริง

ในความเป็นจริงแล้ว "**เรือนไทย**"เป็นเรือนของขุนนางต่างหาก ดังที่ลาลูแบร์มีบันทึกว่า

"ขุนนางผู้ใหญ่แห่งราชสำนักอยู่เรือนไม้ทั้งหลัง กล่าวได้ว่ารูปร่างดังตู้ใบใหญ่ๆ แต่ในเรือนหลังนี้เป็นที่อยู่อาศัยเฉพาะเจ้าบ้านภรรยาหลวงกับบุตรธิดาของตนเท่านั้น ส่วนภรรยาน้อยคนอื่นๆ กับบุตรธิดาของตนทาสแต่ละคนในครอบครัว มีเรือนหลังเล็กๆ แยกกันอยู่ต่างหากจากกัน แต่หากอยู่ภายในวงล้อมรั้วไม้ไผ่ร่วมกับเรือนเจ้าของบ้านมาตรว่าจะแยกกันออกไปเป็นหลายครัวก็ตาม"

ส่วนสามัญชนคนที่เป็นชาวบ้านทั่วไปอยู่"**กระท่อม**" เรือนเครื่องผูกพื้นฟากไม้ไผ่ดังลาลูแบร์มองเห็นแล้วบันทึกว่า *"ที่อยู่อาศัยของชาวสยามนั้นเป็นเรือนหลังย่อมๆ...พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่มาสับเป็นฟากและเรียงไว้ไม่ค่อยถี่นัก แล้วยังจักตอกขัดแตะเป็นฝาและใช้เป็นเครื่องบนหลังคาเสร็จไปในตัว"*

แต่เรือนทุกหลังไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน เช่น พื้นไม่จำเป็นต้องเป็นฟากไม้ไผ่ จะใช้ต้นหมากก็ได้ บันทึกจีนชื่อหม่าฮวน จดว่าเรือนของชาวสยามยุคอยุธยาใช้ต้นหมากผ่าออกเป็นแผ่นยาวๆอย่างซีกไม้ไผ่เอามาเรียงชิดกัน แล้วผูกอย่างแน่นหนาด้วยหวาย ปูทับด้วยเสื่อหวาย หรือเสื่อลำแพนทำจากตอกไม้ไผ่

สามัญชนจะปลูก“**เรือนไทย**”อยู่ได้ไหม? ตอบว่าไม่ได้ เพราะไม่มีกำลังทรัพย์และกำลังคนมากพอที่จะปลูกได้

สมมุติว่ามีทรัพย์และมีคนพอจะปลูกได้ล่ะ? ก็ไม่ได้อีกนั่นแหละ เพราะจะถูกลงโทษว่าทำตัวเทียมเจ้านาย โทษแรงที่สุดก็คือถูกตัดหัว ใครจะหาญกล้าบ้างล่ะ

สมัยโบราณนานมาแล้ว ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินยังไม่ก่ออิฐถือปูนเป็นตัวตึก แต่เป็นเรือนไม้จริงอย่างที่เรียกกันตามศัพท์ช่างว่า “**เรือนเครื่องสับ**”จนกระทั่งถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา ราว พ.ศ. 2000 จึงเริ่มสร้างที่ประทับเป็นตึก

คนโบราณถือว่าการก่อสร้างอาคารด้วยอิฐ-ปูน ใช้เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเท่านั้น เช่น โบสถ์ วิหาร สถูปเจดีย์ และปูชนียสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ทุกวันนี้จึงเห็นซากศาสนสถานตามเมืองโบราณต่างๆ เต็มไปหมด เช่น ที่สุโขทัย อยุธยา ฯลฯ

หลายคนอาจจะคิดว่าอดีตของไทยเต็มไปด้วยซากพระพุทธรูปกับซากวัด ซากเจดีย์ จนน่าเบื่อ เพราะไม่เห็นบ้านเรือนของผู้คนบ้างเลย นั่นมาจากระบบความเชื่อทางศาสนาที่ไม่สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยด้วยอิฐด้วยหิน แม้ที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินก็ทำด้วยไม้ เพราะฉะนั้นพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินสมัยก่อนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงไม่มีซากเหลือให้เห็น

สมัยสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินก็ประทับอยู่ในพระตำหนักที่ทำด้วยไม้อย่างที่เรียกกันว่า เรือนอินทร์ เรือนจันทน์ หรือเรือนต้น หรือเรียกเป็นตำหนักต่างๆ บริเวณที่เป็นพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินสมัยสุโขทัยจึงไม่มีซากใดๆเหลืออยู่ถึงทุกวันนี้ เพราะเป็นเรือนไม้หรือตำหนักไม้ ย่อมผุพังเน่าเปื่อยเป็นดินไปนานแล้ว แม้เมืองโบราณอื่นๆ เช่น เชียงใหม่ เชียงแสน พะเยา แพร่ น่าน รวมทั้งนครศรีธรรมราชและที่อื่นๆ ก็ไม่มีเหลือเช่นกัน

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 หรือพระเจ้าอู่ทอง ประทับอยู่ที่**เวียงเล็ก**หรือ**เวียงเหล็ก**ก็มีพระตำหนักทำด้วยไม้ ครั้นทรงสถาปนาพระนครศรีอยุธยาขึ้นแล้วก็ยังประทับอยู่พระตำหนักทำด้วยไม้ กระทั่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว โปรดให้ย้ายและขยับขยายพระราชวังจากที่เดิมให้ขึ้นไปทางเหนือจนติดแม่น้ำลพบุรี จึงมีการสร้างพระตำหนักด้วยอิฐ-ปูนเป็นครั้งแรก แต่ก็เป็นตำหนักสำคัญของพระองค์เท่านั้น ตำหนักอื่นๆในบริเวณพระราชวังยังคงทำด้วยไม้เหมือนเดิม

การก่อสร้างที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินด้วยอิฐ-ปูนจึงเริ่มแต่แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา แต่ตำหนัก

ของเจ้านายเชื้อพระวงศ์ยังคงสร้างด้วยไม้เป็นพื้น แม้ถึงสมัยรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์แล้ว ตำหนักของสมเด็จพระพี่นางก็ยังสร้างด้วยไม้ เช่น ตำหนักเขียว ตำหนักแดง ที่เป็นเรือนไทยทาสีเขียวและสีแดง เป็นต้น

ลาลูแบร์เล่าถึงบ้านเรือนของชาวสยามในกรุงศรีอยุธยาที่เห็นอยู่ตามสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ว่า ชาวบ้านทั่วไปอยู่เรือนเครื่องผูก เป็นเรือนหลังย่อมๆ แต่มีอาณาบริเวณกว้างขวางพอใช้ พื้นเรือนนั้นก็ใช้ไม้ไผ่มาสับเป็นฟากและเรียงไว้ไม่ค่อยถี่นัก แล้วยังจักตอกขัดแตะเป็นฝาและใช้เป็นเครื่องบนหลังคาเสร็จไปในตัว

"เสาตอม่อที่ยกพื้นขึ้นสูงให้พ้นน้ำท่วมก็ใช้ไม้ไผ่ลำใหญ่กว่าขา และสูงจากพื้นดินราว 13 ฟุต เพราะลางครั้งน้ำก็ท่วมขึ้นมาสูงถึงเท่านั้น ตอม่อแถวหนึ่งมีไม่มากกว่า 4 หรือ 5 ต้น แล้วก็เอาลำไม้ไผ่ผูกขวางเป็นรอดบันไดก็เป็นกระไดไม้ไผ่ซึ่งทอดอยู่ข้างนอกตัวเรือน เหมือนกระไดโรงสีลม"

"คอกสัตว์ของสยามก็อยู่กลางแจ้งและยกพื้นเหมือนกัน มีตะพานทำด้วยไม้ไผ่ฟากสำหรับสัตว์ปีนขึ้น"

ลาลูแบร์เห็นเรือนเหย้าของชาวสยามไม่อยู่ใกล้ชิดติดกัน จึงตั้งข้อสังเกตว่า *"การที่เรือนแต่ละหลังออกไปตั้งอยู่โดดหลังเดียวห่างๆกันนั้น ออกจะเป็นด้วยต้องการให้*

เป็นที่รโหฐานสำหรับคนในครัวๆหนึ่งซึ่งความลับเฉพาะในครอบครัวจะได้ไม่แพร่งพรายออกไปเข้าหูเพื่อนบ้าน เนื่องจากที่มีฝาเรือนบางๆกั้นไว้เท่านั้น และมิใช่เพราะกลัวว่าไฟจะไหม้ด้วย เพราะชาวสยามตั้งเตาหุงต้มกันกลางลานบ้าน มิใช่ในตัวเรือน และก็มิได้สุมไฟอะไรกันมากนัก..."

นั่นเป็นวิธีคิดของชาวยุโรปสมัยนั้น เพราะเขาไม่รู้ว่าจำนวนประชากรมีน้อย แต่ที่ดินรกร้างว่างเปล่ามีอยู่มาก จึงไม่จำเป็นต้องอยู่ยัดเยียดเบียดเสียดกัน

ลาลูแบร์เล่าเรื่องการปลูกเรือนของชาวสยามอย่างอัศจรรย์ใจว่า

"ในขณะที่เราอยู่ในพระนครนั้น เรือนได้ถูกไฟไหม้ถึง 300 หลังคาเรือน แต่ก็กลับปลูกขึ้นใหม่แล้วเสร็จเพียงชั่วเวลา 2 วันเท่านั้นเอง..."

"ครั้งหนึ่งเมื่อมีการยิงลูกแตกถวายให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทอดพระเนตร โดยพระองค์ประทับทอดพระเนตรอยู่ห่างๆ ณ สีหบัญชร(ในพระที่นั่งองค์หนึ่ง) ในพระบรมมหาราชวัง จำเป็นต้องรื้อเรือน(ซึ่งตั้งบังอยู่) เสีย 3 หลัง เจ้าของเรือนก็จัดการรื้อถอนและโยกย้ายเครื่องเรือนไปได้ภายในไม่ถึงชั่วโมง"

สมัยนั้นในกรุงศรีอยุธยาไม่มีโรงแรม และคงจะยังไม่มีเรือนรับรองถาวร ลาลูแบร์จึงเล่าว่า

"ในสยามไม่มีเรือนแรมเช่นเดียวกับประเทศอื่นๆในทวีปเอเชีย แต่ในประเทศตุรกี เปอร์เซีย และมหง่น มีคาราวานเซราส์ (caravanseras) ศาลาที่พักคนเดินทาง คือศาลาสาธารณะที่ไม่มีเครื่องเรือนใดๆ แต่พ่อค้ากองเกวียนจะได้เข้าพักอาศัยร่มไม้ชายคา และกินอยู่หลับนอนได้ด้วยเสบียงอาหารและเครื่องนอนที่ตนนำติดไปด้วย"

ไม่รู้ว่าลาลูแบร์คุยกับใครในพระนครศรีอยุธยา เขาจึงสรุปว่า *"การต้อนรับอาคันตุกะให้พักอาศัยค้างแรมด้วย เป็นคุณธรรมอันหนึ่งซึ่งไม่รู้จักกันในทวีปอาเชีย ตามความเห็นของข้าพเจ้าก็ว่าคงเนื่องด้วยเจ้าของบ้านแต่ละแห่ง ต่างก็ระมัดระวังหวงแหนปิดบังพวกเมียๆของตนไปตามๆกันเท่านั้นเอง"* แล้ววิเคราะห์ได้อย่างตลกว่า *"แต่โดยที่พระภิกษุไม่มีภรรยา ท่านจึงแสดงความกรุณาให้ที่พักอาศัยแก่อาคันตุกะชนดีกว่าพวกพลเมือง(ซึ่งเป็นคฤหัสถ์)"*

ลาลูแบร์คงสังเกตจากเรือน"**ขุนนาง**" ในพระนครศรีอยุธยาที่ไม่ต้อนรับอาคันตุกะ แล้วคิดเอาเองว่าคงปิดบังว่าตนมีเมียหลายคน แต่อันที่จริงเป็นปัญหา"**การเมือง**" กล่าวคือ "**ขุนนาง**"คนใดให้ที่พักพิงอาคันตุกะโดยเฉพาะชาวต่างชาติ ย่อมมีสิทธิ์ถูกลงอาญาข้อหาซ่องสุมผู้คนคิดกบฏได้

ส่วนเรือนชาวบ้านทั่วๆไปนั้นมีที่นอนที่ไหนกัน เขาก็นอนเขลงกันทั่วไปนั่นแหละ เพราะที่จะซุกหัวนอนก็แทบไม่มี นี่เองเขาจึงพากันไปนอนวัด ลาลูแบร์เลยเข้าใจว่าเหตุที่ไปนอนวัดก็เพราะพระไม่มีเมีย พระจึงไม่ต้องปิดบังเรื่องเมีย

อันที่จริงประเพณีชาวสยามกับชาวยุโรปต่างกัน และสภาพภูมิอากาศก็ต่างกัน การสร้างเรือนโรงด้วยไม้ไผ่ก็ง่ายดาย ดังลาลูแบร์บรรยายไว้ แม้พระเจ้าแผ่นดินเสด็จไปประทับที่อื่น ก็สร้างที่ประทับชั่วคราวได้ง่ายๆ ดังลาลูแบร์เองก็เห็นแล้วมีบันทึกว่า

"ระหว่างทางจากสยาม(กรุงศรีอยุธยา) ไปถึงเมืองละโว้ ข้าพเจ้าเห็นมีศาลาทำนองนี้สร้างขึ้นไว้เป็นโรงโถงขนาดใหญ่อย่างธรรมดาๆ มีกำแพงล้อมรอบสูงพอเอื้อมมือถึง มีหลังคาคลุม หลังคานี้ตั้งอยู่บนเสาไม้แก่นซึ่งฝังรายเรียงเป็นระยะลงในกำแพงนั่นเอง ลางทีสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามก็ประทับเสวยพระกระยาหารที่นั่นในระหว่างทางเสด็จพระราชดำเนิน แต่ส่วนเอกชนคนสามัญนั้นก็ใช้เรือที่ไปนั่นแล้วเป็นที่พักแรมไปในตัว..."

เรือนรับรองอัครราชทูตอย่างลาลูแบร์ทางกรุงศรีอยุธยาก็สร้างขึ้นใหม่ให้โดยเฉพาะ ดังที่เขามีบันทึกไว้เองว่า *"ที่เขาจัดให้พวกเราพักที่ชายแม่น้ำ ชาวสยามได้จัดสร้างขึ้นโดยเฉพาะสำหรับพวกเราด้วยไม่มีเรือน(ที่มีอยู่แล้ว)หลังใดพอจะให้พวกเราเข้า*

พำนักได้...”

เรือนที่สร้างขึ้นเฉพาะสำหรับรับรองคณะทูตานุทูตฝรั่งเศสนั้น นับว่าใหญ่โตโอ่อ่าทีเดียว เพราะลาลูแบร์บันทึกว่า *“เป็นด้วยไม่มีเรือนที่สมควรจะให้พวกเราพักตามริมแม่น้ำ(เจ้าพระยา) เจ้าพนักงานจึงสร้างเรือนแบบพื้นประเทศขึ้นให้เราพัก เรือนนั้นสร้างบนเสาปูฟากและลาดด้วยเสื่อกก ไม่เพียงแต่จะใช้เป็นพื้นเรือนเท่านั้น ยังเป็นพื้นเฉลียงอีกด้วย...ห้องโถงและห้องในนั้นแขวนผ้ามีดอกดวง เพดานผ้ามัสลินขาว ริมเฉลียงเพดานลาดลง พื้นเรือนในห้องนั้นลาดเสื่อกกสานลายละเอียดและเป็นมันลื่นกว่าที่ใช้ลาดพื้นเฉลียง และภายในห้องนอนของเอกอัครราชทูตพิเศษนั้น ยังลาดพรมเจียมทับเสื่อกกอีกชั้นหนึ่ง...”*

สร้างประดิดประดอยขนาดนี้แล้ว ลาลูแบร์ยังไม่พอใจ เขาจึงบอกว่า *“ความสะอาดสะอ้านมีอยู่ในที่ทั่วไป แต่มิได้โอ่โถงมีภูมิฐานอะไรเลย”*

ความ**“โอ่โถง”**ที่ชาวยุโรปต้องการคือ **“ตึกก่ออิฐถือปูน”** เมื่อฝ่ายกรุงศรีอยุธยารู้ดังนั้นคงเอาใจลาลูแบร์ จึงพาไปนอนตึกดังบันทึกของเขาว่า *“ที่บางกอก สยาม (กรุงศรีอยุธยา) และละโว้ ซึ่งชาวยุโรป ชาวจีน และชาวมัวร์สร้างบ้านเรือนเป็นตึกก่ออิฐถือปูนนั้น เจ้าพนักงานได้จัดให้เราเข้าพักในตึกเช่นเดียวกัน มิใช่ในเรือนสร้างขึ้นเฉพาะสำหรับพวกเรา”*

ความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นเรื่องปกติธรรมดา ไม่ว่าจะเป็นยุคโน้นหรือยุคนี้ แม้เรื่องกินก็เป็นปัญหา เพราะลาลูแบร์ใช้มาตรฐานประเพณียุโรปมากำหนด เช่น เรื่องร้านอาหาร หรือโรงเตี๊ยม เขาก็วิพากษ์วิจารณ์ว่า *“ที่สยาม(กรุงศรีอยุธยา)นั้น มีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งริตั้งโรงเตี๊ยมขึ้น ลางทีก็มีชาวยุโรปไม่กี่คนไปพักผ่อนหย่อนใจบ้าง ถึงแม้ว่าในหมู่ชาวสยามและชาวจีนนั้นจะมีธรรมเนียมเชิญกันเลี้ยงดูปูเสื่ออยู่ แต่ในประเทศนี้ก็ทำกันน้อยนัก แล้วก็มีพิธีรีตองมากลำบากลำบน ยิ่งกว่านั้นยังไม่มีการจัดโต๊ะเลี้ยงอาหาร(ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย) อีกด้วย ถึงแม้ประสงค์จะให้มีการเลี้ยงโต๊ะก็คงยากที่จะจัดให้มีขึ้นได้...”*

ลาลูแบร์มีบันทึกเล่าเรื่องเรือนของชาวสยามอีกว่า

“เรือนชั้นเดียวเป็นที่พอความต้องการของชาวสยามแล้ว และข้าพเจ้าเชื่อว่าวิธีการสร้างเรือนของเขานี้น่าอยู่กว่าการสร้างตามแบบของเรามาก และเขาก็ไม่ต้องกังวลในเรื่องพื้นที่ด้วย(เพราะในพระนครยังมีที่ดินว่างเปล่าเหลืออยู่อีกมากมาย และจับจองเอาที่ตรงไหนก็ได้ตามปรารถนา)และเขาก็ปรุงสร้างขึ้นจากวัสดุที่ไม่ค่อยแข็งแรงนัก

โดยแต่ละคนไปตัดชักเอาไม้มาจากในป่าตามชอบใจ หรือไม่ก็หาซื้อมาด้วยราคาถูกๆ จากผู้ที่ไปตัดชักมา...”

ประเด็นที่น่าสนใจก็คือชาวสยามในพระนครศรีอยุธยาสมัยนั้น ไม่ต้องกังวลในเรื่องพื้นที่ *“เพราะในพระนครยังมีที่ดินว่างเปล่าเหลืออยู่อีกมากมาย และจับจองเอาที่ตรงไหนก็ได้ตามปรารถนา”* ที่ว่าน่าสนใจก็เพราะพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมระหว่างอุษาคเนย์กับยุโรปแตกต่างกัน และมีส่วนทำให้นักวิชาการจำนวนมากเข้าใจไขว้เขว ทางยุโรปมีคนมาก มีที่ดินน้อย ประวัติศาสตร์จึงเต็มไปด้วยการสงครามเพื่อยึดครองที่ดิน แต่ทางอุษาคเนย์มีคนน้อย มีที่ดินมาก ประวัติศาสตร์จึงเต็มไปด้วยการสงครามเพื่อกวาดต้อนคนไปเป็นเชลย ไม่ต้องการยึดครองบ้านเมือง และที่ดิน เพราะไม่มีกำลังมากพอ

บันทึกของลาลูแบร์ย่อมเห็นได้ชัดเจนว่าแม้ในตัวราชธานีศรีอยุธยาเองยังมีที่ดินว่างเปล่าอยู่อีกมากมาย แสดงว่านอกราชธานีออกไปยิ่งมีคนน้อย ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานอื่นๆ เช่น การตั้งถิ่นฐาน และซากวัดวาอาราม ที่อยู่ไกลออกไปจากราชธานีว่าเป็นการขยายตัวสมัยหลังๆเป็นส่วนมาก

ลาลูแบร์บันทึกไว้อีกว่าบ้านเรือนของชาวสยามสมัยนั้นมีชั้นเดียวเท่านั้น

ทำไม? ทำไมมีแค่ชั้นเดียว

“เหตุผลที่เรือนของชาวสยามมีแต่เพียงชั้นเดียวนี้ ก็เพื่อมิให้บุคคลใดอยู่ในที่สูงกว่าองค์สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ในขณะที่พระองค์ทรงช้างพระที่นั่งต้นเสด็จพระราชดำเนินไปในท้องถนน...”

ตรงนี้ลาลูแบร์คงถูกหลอกหรือเดาเองเข้าแล้ว เพราะเรือนเสาสูงมีชั้นเดียวนี้เป็นประเพณีมาแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์โน่น ไม่ใช่เพิ่งมี แล้วก็เป็นประเพณีของทั้งภูมิภาคของทุกเผ่าพันธุ์ ไม่ใช่เฉพาะชาวสยาม ดังบันทึกอีกตอนหนึ่งว่า *“อนึ่งองค์ปราสาทราชมณเฑียรทั้งปวงนั้นก็มีชั่วชั้นเดียวทั้งสิ้นแสดงให้เห็นว่าเป็นประเพณีนิยมกันในบ้านเมืองในการสร้างที่อยู่อาศัยแบบนั้น...”*

เหตุที่ลาลูแบร์คิดไปอย่างนั้นอาจเป็นเพราะได้เห็นพฤติกรรมของชาวสยามเมื่อรับเสด็จดังบันทึกเล่าว่า *“...เพื่อให้เป็นที่มั่นใจยิ่งขึ้นอีกว่าพวกตนทั้งปวงอยู่ต่ำกว่าองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ว่าจะเป็นขณะเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคหรือสถลมารค พวกราษฎรจะต้องพากันปิดหน้าต่างเรือนแล้วลงมาสู่ถนนหรือลงมาสู่เรือของตนเพื่อถวายบังคม...การปฏิบัติดังนี้ได้กระทำเช่นกันในวันที่เอกอัครราชทูตเข้ามาสู่พระนคร มิใช่เพื่ออยากดูขบวนแห่แหนอย่างเดียว หากเพื่อมาแสดงความ*

เคารพต่อพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว(พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส) ด้วย...”

อันที่จริงเรื่องราษฎรต้องพากันปิดหน้าต่างเรือนเมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จนี้เป็นกฎหมายเพื่อป้องกันเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นกรณีนี้เป็นเรื่องของการถวายอารักขา และรัชกาลที่ 2 โปรดเลิกเสีย เพราะมีคดีร้องเรียนว่าราชองครักษ์เอาธนูยิงถูกหญิงคนหนึ่งจนตาบอด เหตุเพราะไม่ปิดหน้าต่างเมื่อเสด็จผ่านไปทรงทอดผ้าพระกฐิน

แต่ข้อสำคัญในเรื่องการปลูกเรือนนั้นลาลูแบร์เล่าว่า ***“ข้อที่ราษฎรระวังกันนักก็คือ เหย้าเรือนของตนจะต้องไม่ใหญ่โตงดงามเทียมเท่าเกินกว่าพระราชมณเฑียร...”*** เพราะถ้าปลูกเรือนเทียมเท่าหรือเกินกว่าพระราชมณเฑียรก็มีโทษสถานเดียวคือ คอขาด

ในกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้นมีบ้านเรือนเป็นอาคารตึกก่ออิฐถือปูน แต่ไม่ใช่ของคนไทยชาวสยาม หากเป็นของชาวต่างชาติดังที่ลาลูแบร์บันทึกว่า *“ชาวยุโรป ชาวจีน และชาวมัวร์ ต่างสร้างบ้านเรือนของตนเป็นตึกตามแบบนิยมและศิลปะของชาติตน โดยต่างคนต่างออกค่าใช้จ่ายในการก่อสร้างของตนเอง...ทางด้านข้างของตัวตึกหลังนั้นเพื่อป้องกันแสงแดดและไม่ปิดกั้นทางลม ยังได้เติมกันสาดมีคันทวยรับเต้ายื่นออกไป หรือ*

ไม่ก็มีเสาค้ำทำนองพะไล ลางหลังก็แบ่งออกเป็นสองห้องโดยมีฝาประจันซึ่งอาจถอดออกได้กั้น รับแสงสว่างได้จากทั้งสองด้าน และถ่ายทอดอากาศถึงกัน ห้องนั้นใหญ่และมีช่องลมมากเพื่อระบายอากาศ และให้ได้รับความสดชื่น ห้องที่อยู่ชั้นบนนั้นหันหน้าออกตรงห้องโถงชั้นล่างซึ่งควรจะเรียกได้ว่าหอนั่ง ซึ่งลางทีก็มีสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นล้อมอยู่เกือบโดยรอบมีช่องทางให้แสงสว่างเข้าได้ถึงตึกอย่างว่านี้เรียกกันว่า‘ดีวัง’ (Divan) เป็นคำภาษาอาหรับ อันมีความหมายโดยเฉพาะว่า ‘หอประชุม’ หรือ ‘หอพิพากษาอรรถคดี’”

อาคารก่ออิฐถือปูนมาจากไหน? ลาลูแบร์บอกว่ามาจากชาวยุโรป *“...ข้าพเจ้าเชื่อว่าอาคารก่ออิฐถือปูนนั้น ยังเป็นของริใหม่สำหรับสยามอยู่มาก และชาวยุโรปเป็นผู้นำเอาแบบอย่างการสร้างตึกเข้ามาใช้...”*

เรื่องนี้ลาลูแบร์เข้าใจผิด เพราะการสร้างอาคารก่ออิฐถือปูนนั้นมีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาช้านานนัก เช่น การสร้างปราสาท หรือศาสนสถานแบบทวารวดีแบบขอม จนถึงการสร้างโบสถ์ วิหาร และมณฑปทางพุทธศาสนาต่างๆ เทคโนโลยีเหล่านี้ไม่ได้รู้มาจากยุโรป หากได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียตั้งแต่ยุคแรกๆแล้ว แต่ระบบความเชื่อที่มีมาแต่เดิมต่างหากที่ชาวสยามโบราณ

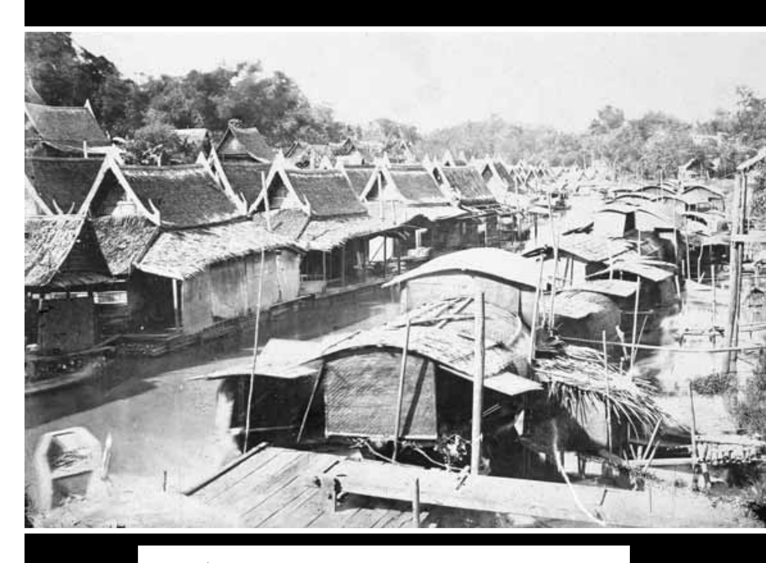
จะสร้างอาคารก่อด้วยอิฐให้เป็นศาสนสถานเท่านั้น เพราะถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แม้พระมหากษัตริย์สมัยแรกๆก็ไม่สร้างพระราชมณเฑียรด้วยการก่ออิฐถือปูน

จนกระทั่งราว พ.ศ. 2000 ก่อนสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ ที่ลาลูแบร์เข้ามาถึงกรุงศรีอยุธยาราว 200 ปี สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงเริ่มสร้างพระราชมณเฑียรด้วยการก่ออิฐถือปูนแล้ว และถ้าหากจะมีอิทธิพลต่างชาติอยู่บ้าง ก็น่าจะเป็นอาหรับกับเปอร์เซียมากกว่ายุโรป

อิทธิพลจากยุโรปโดยตรงน่าจะเป็นการก่อสร้างพระราชวังตั้งแต่ยุคสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมาจนถึงยุคสมเด็จพระนารายณ์ฯ เช่น น้ำพุ และพระราชอุทยานต่างๆ ทั้งที่พระนครศรีอยุธยาและที่ลพบุรี ดังมีโคลงพระศรีมโหสถ เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ฯ บทหนึ่งว่า

⊙ มีสินธุสายสีตซึ้ง	*ชลใส*
เติมแต่เศขรใน	*ซอกชั้น*
พุพวยหลั่งลงไหล	*เซงซ่าน*
วางท่อทางด้นดั้น	*สู่ห้องวังเวียน ฯ*

สรุปว่าเจ้านายและขุนนางเท่านั้นที่อยู่บ้านเรือนไทยไม้ทั้งหลัง แต่ต้องไม่ใหญ่โตงดงามเทียมเท่าพระราชมณเฑียร มีช่างชาวบ้านรับจ้างปรุงเรือนขายให้เจ้านายและ

เชื้อสายจีนอยู่เรือนแพค้าขาย ตัวอย่างเรือนแพเรียงรายอยู่แน่นขนัดสองฝั่งคลองเมือง จ. พระนครศรีอยุธยา ในรัชกาลที่ 6 (ภาพเก่าจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ขุนนางด้วย

ส่วนชาวบ้านทั่วไปอยู่กระท่อม หรือเรือนเครื่องผูกพื้นฝากไม้ไผ่ฝาขัดแตะ หลังคามุงใบจากหรือใบหญ้าคาเท่านั้น

ชาวต่างชาติทั้งจีน แขก ฝรั่ง มักสร้างตึกอยู่ตามประเพณีของตน

เกิดไฟไหม้เสมอๆ เพราะบ้านเรือนราษฎรในพระนครศรีอยุธยาทั้งหมดเป็นไม้ไผ่ เมื่อพม่ายกกองทัพมาล้อมกรุงคราวสงคราม พ.ศ. 2310 ภายในกรุงเกิดความวุ่นวายไฟไหม้ใหญ่ มีความในพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า “*...เพลาดึกเที่ยงคืนเกิดเพลิงไหม้ขึ้นในพระนคร ไหม้ตั้งแต่ท่าทรายติดล่ามมาถึงสะพานช้าง คลองข้าวเปลือก แล้วข้ามมาติดป่ามะพร้าวและป่าโทนป่าถ่านป่าทองป่ายา วัดราชบุรณะ วัดพระศรีมหาธาตุ เพลิงไปหยุดอยู่เพียงวัดฉัททันต์ ติดกุฎีวิหาร และบ้านเรือนที่เพลิงไหม้ครั้งนั้นมากกว่าหมื่นหลัง...*”

มีบางพวกอยู่**เรือนแพ**รอบพระนครและชุมชนที่อยู่ห่างออกไป เอกสารจากหอหลวงระบุว่า **มีเรือนแพอยู่รอบพระนครประมาณ 20,000 แพ และอยู่รอบกรุงห่างออกไปอีกไม่ต่ำกว่า 20,000 แพ**

พระคลังเก็บสินค้า

กรุงศรีอยุธยามีการค้าทางทะเลกับนานาชาติอย่างกว้างขวาง ผู้ที่มีสิทธิ์ทำการค้ากับชาวต่างชาติได้มีกลุ่มเดียวคือ **ชนชั้นสูง** มีหน่วยราชการเรียก **พระคลัง** ฉะนั้นจึงต้องมีสถานที่เก็บสินค้าและสิ่งของสำคัญหลายแห่งเรียก **พระคลัง** ดังนี้

พระคลังใน อยู่ริมพระราชวังสระแก้ว

พระคลังราชการ อยู่ริมถนนวัดหน้าป่าฝ้าย

พระคลังสินค้า อยู่ริมป่าตอง

พระคลังใส่เครื่องม้าศึก อยู่ริมกำแพงวัดธรรมิกราช

พระคลังสาระพากร (สรรพากร?) ในและนอก อยู่ริมถนนตลาดเจ้าพรม

พระคลังแสงสรรพายุทธ อยู่ริมคลองนครบาลตรงวัดศรีเชียง สองพระคลังทั้งแสงนอกด้วย

พระคลังตึกใส่ลูกปืนดินประสิว อยู่หน้าวัดจันทน์ หลังวัดสังกะปัตร

พระคลังสำหรับไว้เชือกบาศช้างและชนักช้าง อยู่ริมวัดญานเสน ถึงปีใหม่มีโขน ละคร หนัง ช่องระทา สมโภชทุกปีมิได้ขาด

คุก

คุกสำหรับขังคนนักโทษโจรผู้ร้ายปล้นสะดมมี 8 คุก มีตะรางหน้าคุกทุกแห่งสำหรับใส่บุตรภรรยาอ้ายผู้ร้าย

นักโทษเบา เป็นแต่โทษเบ็ดเตล็ด ใส่โซ่คอเป็นพวงๆหนึ่ง 10 คน ใช้ทำราชการพระนครทุกแห่ง

นักโทษหนัก ใส่โซ่คอพวงละ 20 คนบ้าง 30 คนบ้าง ต่อวันพระ 8 ค่ำ 15 ค่ำ จึงจ่ายให้ออกไปขอทานกินตามตลาดทุกวันพระ บุตรภรรยาอ้ายผู้ร้ายนั้นใส่ตรวนสองชั้นแล้วเอาเชือกผูกบั้นเอวร้อยต่อกันออกใช้การ

หน้าหับเผย มีกองตระเวนรักษาเหตุการณ์พระนครและคุกโดยมีผู้กำกับกวดขัน

คุกสำหรับใส่คนทำการสำเภาและเรือรบต่างๆ รวมทั้งพวกขุดอู่ นอกกำแพงพระนครเป็นอู่สำเภาส่งพระราชสาส์นจิ้มก้องกรุงปักกิ่งทุกปี พวกนักโทษอย่างนี้อยู่คุกหนึ่ง

คุกที่ป่าจาก สำหรับพวกทำสำเภาคุกหนึ่ง

คุกที่วังไชย สำหรับพวกทำเรือรบคุกหนึ่ง

คุกป่าตอง สำหรับพวกทำอู่สำเภาคุกหนึ่ง

คุกท้ายป่าตอง สำหรับพวกเลื่อยไม้กระดานคุกหนึ่ง

หอกลอง

ที่ถนนตะแลงแกงมีหอกลอง มียอดซุ้มทาสีแดง

หอกลองนั้นทำเป็น 3 ชั้น สูง 30 วา

ชั้นยอดใช้คอยดูข้าศึก ถ้ามีศึกมาให้ตีกลองชื่อ**พระมหาฤกษ์**

กลองชั้นกลางชื่อ**พระมหาระงับดับเพลิง** สำหรับตีเมื่อเพลิงไหม้

ถ้าเพลิงไหม้ฟากฝั่งแม่น้ำนอกกรุงให้คาดกลอง 3 ที

ถ้าเพลิงไหม้เชิงกำแพงและในพระนครให้คาดกลองเสมอจนกว่าเพลิงจะดับ

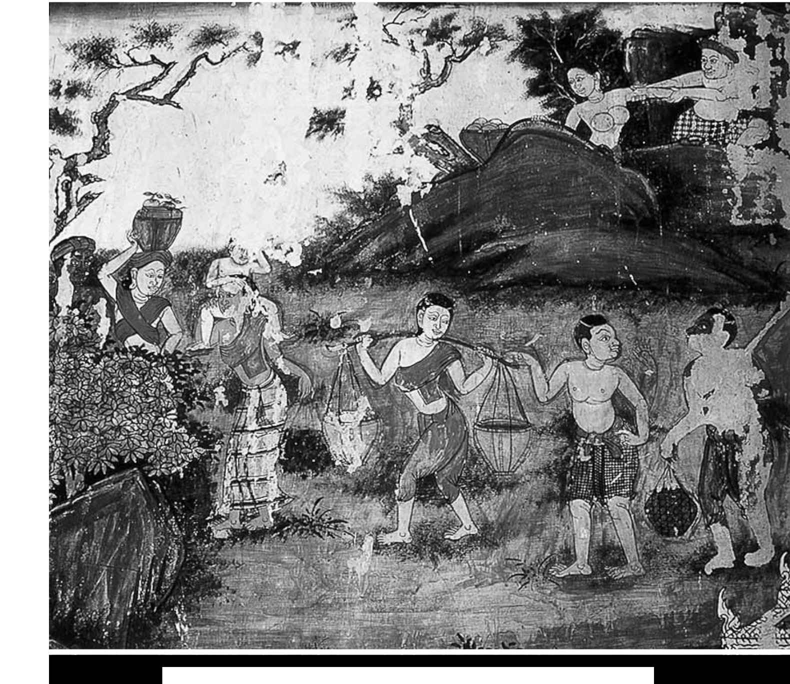
ชั้นต้นใส่กลองใหญ่ชื่อ**พระทิวาราตรี** สำหรับตีย่ำเที่ยงย่ำสันนิบาตเวลาตะวันยอแสงพลบค่ำตามประเพณีกรุงศรีอยุธยา

เจ้าพนักงานกรมพระนครบาล เป็นผู้พิทักษ์รักษากลองทั้ง 3 ชั้น

ผู้รักษาต้องเลี้ยงวิฬาร์(แมว) ป้องกันมิให้มุสิกะ(หนู) กัดหนังหน้ากลอง

เวลาเช้า-เย็น พนักงานกรมพระนครบาลต้องตามเก็บเบี้ยรายได้ตามร้านตลาดหน้าคุกตั้งแต่จำหล่อไปจนหอกลองในอัตราร้านละ 5 เบี้ย สำหรับมาซื้อปลาย่างให้แมวกิน

12.
ไพร่ฟ้าประชากร
และข้าวปลาอาหาร

ภาพหญิงชาวบ้านหาบของไปขาย เห็นการแต่งกาย ทรงผม และวิถีชีวิตชาวบ้านสมัยอยุธยา จิตรกรรมฝาผนังวัดเขียน จ. อ่างทอง *(ภาพจากหนังสือ **วัดเขียน**, 2542)*

กรุงศรีอยุธยามีประชากรเท่าไร? ไม่มีใครรู้จำนวนได้แน่นอน เพราะในยุคสมัยนั้นไม่มีการสำรวจตรวจตราอย่างเคร่งครัด จะมีก็แต่มูลนายรู้เพียงคร่าวๆว่า ไพร่ในสังกัดมีประมาณเท่าไร แต่ก็ไม่เคยเอาจำนวนไพร่ทั้งหมดมานับรวมกัน เพราะ**ไพร่หนีนาย**อยู่เรื่อยๆ

ถึงกระนั้นลาลูแบร์ได้จดจากปากคำของราชการสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า ประชากรของราชอาณาจักรสยามนั้นมีประชากรราว 1,900,000 คน (หนึ่งล้านเก้าแสนคน) แต่ลาลูแบร์ก็บอกไว้ในบันทึกว่า จำนวนนี้ออกจะมากเกินไป ถ้าขึ้นทะเบียนสำรวจกันจริงๆ ควรจะน้อยกว่านี้

กล่าวกันว่าในกรุงศรีอยุธยามีชนต่างชาติเข้าไปพึ่งพระบรมโพธิสมภารตั้ง

ขุนนาง และทาส *(ภาพจากหนังสือ **A Relation of the VOYAGE TO SIAM**, 1999)*

หลักแหล่งอยู่มากถึง 40 ชาติ ทั้งหมดนี้มีทั้งตั้งหลักแหล่งถาวรและชั่วคราว แต่เมื่อลาลูแบร์นับจากจำนวนผู้แทนนานาชาติที่เข้าเฝ้าในราชสำนักมีเพียง 21 ชาติเท่านั้น ทั้งๆ ที่นับอย่าง**อยุธยา**แล้ว คือ "พวกญวนสักสองสามครอบครัวก็นับเป็นชาติหนึ่ง เฉพาะพวกมัวร์ซึ่งควรจะนับเป็นชาติเดียว ก็แบ่งออกเป็นตั้ง 10 ชาติเสียแล้ว"

แต่ผู้เชี่ยวชาญเรื่องคนจีนโพ้นทะเลในสยามอย่าง ซี. ดับเบิ้ลยู. สกินเนอร์ ประมาณว่า ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ฯ มีคนจีนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาราว 100,000 คน

ในบรรดาชาติต่างๆที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาสมัยแรกๆ มีชื่อในกฎมณเฑียรบาล มีหมู่**แขก**, **ขอม**, **ลาว**, **พม่า**, **เมง**, **มอญ**, **มสุมแสง**, **จีน**, **จาม**, **ชวา** ฯลฯ แต่สมัยหลังๆมีชาติต่างๆเพิ่มเข้ามาอีก ดังมีชื่ออยู่ในคำให้การฯ ว่าเป็นพวก **สำเภาจีน**, **แขกสลุป**, **ฝรั่งกำปั่น** ประกอบด้วยพ่อค้าจากเมืองต่างๆ คือ **แขกกุศราช**, **แขกสุรัด**, **แขกชวา**, **มลายู**, **แขกเทศ**, **ฝรั่งเศส**, **ฝรั่งโลสง**, **โปรตุเกส**, **วิลันดา**, **อิศปันยอน**, **อังกฤษ**, **ฝรั่งดำ**, **ฝรั่งเมืองสังกุนี**, **แขกเกาะ** ฯลฯ และอาจจะมีญี่ปุ่นกับเกาหลีอยู่ด้วย แต่ไม่มีชื่อ และไม่มีอีกหลายชื่อ

ไม่มีใครรู้ว่าสำนึกของคนสมัยอยุธยารู้จักคำว่า **ชาติ**หรือ**กลุ่มชน**อย่างไร? แต่อาจ

ศึกษาได้จากคนยุคต้นรัตนโกสินทร์ที่พรรณนาไว้ในหนังสือ**ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์**(หรือนางนพมาศ) เรียกกลุ่มชนเผ่าพันธุ์ต่างๆว่า **ชาติภาษา** หมายถึงกลุ่มชนที่พูดสำเนียงภาษาต่างกันก็นับเป็นชาติภาษาหนึ่ง เช่น ลาว ควรจะนับเป็นพวกเดียว ก็แยกเป็น**ลาว**, **ลาวน้ำหมึก**, **ลาวลื้อ**, **ลาวเงี้ยว**, **ลาวทรงดำ**, **ลาวทรงขาว** เป็นต้น ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

"ภาษาไทย 1 ลาวภาษา 1 ลาวน้ำหมึกภาษา 1 ลาวลื้อภาษา 1 ลาวเงี้ยวภาษา 1 ลาวทรงดำภาษา 1 ลาวทรงขาวภาษา 1 เขมรกัมพุชภาษา 1 เขมรดงภาษา 1 เขมรละมาตภาษา 1 เขมรซวยภาษา 1 พม่าภาษา 1 รามัญภาษา 1 ทวายภาษา 1 กระแซภาษา 1 ยะไข่ภาษา 1 ไทยใหญ่ภาษา 1 ตองซู่ภาษา 1 พราหมณ์วัยธึกภาษา 1 พราหมณ์เวรำมะเหศรภาษา 1 พราหมณ์อะวะดารภาษา 1 พราหมณ์บรมเทสันตรีภาษา 1 พราหมณ์พญารีภาษา 1 พราหมณ์พฤฒิบาศภาษา 1 พราหมณ์พาราณสีภาษา 1 พราหมณ์อรรคีศะณเวศภาษา 1 แขกอาหรับภาษา 1 แขกมห่นภาษา 1 แขกสุหนี่ภาษา 1 แขกมั่งกะลี้ภาษา 1 แขกมะเลลาภาษา 1 แขกขุร่าภาษา 1 แขกฮุยหุยภาษา 1 แขกมลายูภาษา 1 แขกมุหงิดภาษา 1 แขกชวาภาษา 1 แขกจามภาษา 1 แขกพฤฤษภาษา 1 ฝรั่งเศสภาษา 1 ฝรั่งวิลันดาภาษา 1 ฝรั่ง

อังกฤษภาษา 1 ฝรั่งพุทะเกตภาษา 1 ฝรั่งอิศบันหยอดภาษา 1 ฝรั่งการะหนี่ภาษา 1 ฝรั่งสี่ส้องภาษา 1 หรูดภาษา 1 สิงหลภาษา 1 ญี่ปุ่นภาษา 1 ลิขี่วภาษา 1 เกาหลีภาษา 1 คิชะส่านภาษา 1 จีนฮ้อภาษา 1 จีนตาดภาษา 1 แกวญวนภาษา 1 ม้อยภาษา 1 ยางแดงภาษา 1 กะเหรี่ยงภาษา 1 ละว้าภาษา 1 ข่าบกภาษา 1 ข่าน้ำภาษา 1 เงาะภาษา 1 และมนุษย์ภาษาเล็กน้อยมีบ้านเมืองบ้าง อยู่ป่าอยู่เขาอยู่เกาะบ้าง ยังมีมากกว่ามาก เป็นแต่สมมุติเรียกกันว่าชาติภาษา"

ชนชั้น

สังคมสมัยกรุงศรีอยุธยาแบ่งกลุ่มชนออกเป็น 2 ชั้น คือ ชนชั้นมูลนาย กับชนชั้นไม่ใช่มูลนาย

ชนชั้นมูลนาย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขสูงสุดของมูลนายและของประชาชนทั้งหมด มูลนายรองลงไปมีเจ้าเมือง, ขุนนาง, พระบรมวงศานุวงศ์ และวงศ์ของเจ้าเมือง

ชนชั้นไม่ใช่มูลนาย มีไพร่, ทาส นอกจากนั้นยังมีกลุ่มชนที่ไม่จัดอยู่ทั้งสองชนชั้นอีก 2 กลุ่มคือ กลุ่มพระภิกษุและกลุ่มชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีน สองกลุ่มนี้อยู่นอกระบบไพร่

ไพร่ เป็นประชากรส่วนใหญ่ของกรุงศรีอยุธยา ต้องขึ้นสังกัดมูลนาย และต้องถูก

แม่ลูกชาวสยาม *(ภาพจากหนังสือ **จดหมายเหตุลาลูแบร์**)*

เกณฑ์แรงงานไปรับใช้มูลนายในระยะเวลาที่กำหนดอยู่เสมอๆ โดยไม่ได้รับอาหารและค่าจ้าง **หญิงไพร่**ต้องกลายเป็นหลักทางเศรษฐกิจของครอบครัว คอยหาอาหารและรายได้มาจุนเจือเพื่อช่วยตัวเอง วิถีชีวิตของหญิงไพร่จึงค่อนข้างมีอิสระมากกว่าหญิงมูลนาย

ประชากรส่วนใหญ่ที่เป็นไพร่นี้ไม่มีอิสระในการโยกย้ายเลือกที่ทำกิน และถูกห้ามทำการค้าขนาดกว้างขวาง ต้องทำเกษตรกรรมและหัตถกรรมขนาดเล็กไปตลอดชีวิต ฉะนั้น**ชนชั้นกลาง**ในกรุงศรีอยุธยาจึงเกิดขึ้นไม่ได้

โอกาสที่ไพร่จะหนีออกจากระบบมีไม่มากนัก อย่างแรกคือหนีเข้าป่าดงที่เสี่ยงต่อชีวิต อีกอย่างหนึ่งคือบวชเป็นพระตลอดชีวิต เพราะภิกษุไม่ถูกเกณฑ์แรงงาน นี่เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้มีพระสงฆ์มากในสมัยกรุงศรีอยุธยา

ส่วน**ทาส** คือผู้ที่สูญเสียแรงงานให้แก่มูลนายเป็นสิทธิ์ขาดไปจนตลอดชีวิตของตนเองหรือเพียงชั่วคราว ชีวิตทาสในสังคมกรุงศรีอยุธยาอาจจะสิ้นศักดิ์ศรี แต่มีหลักประกันมั่นคงกว่าไพร่ เพราะมูลนายต้องเลี้ยงดูทาส แต่ไม่ต้องเลี้ยงดูไพร่

ชนชั้นมูลนาย เป็นกลุ่มผูกขาดทำการค้าภายนอกกับชาวต่างชาติ และมีผล

ขุนนางสยาม *(ภาพจากหนังสือ **จดหมายเหตุลาลูแบร์**)*

ประโยชน์ทางการค้านั้นอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย แต่ชนชั้นไม่ใช่มูลนายมีกฎหมายห้ามทำการค้ากับชาวต่างชาติโดยตรง ถ้ามีสิ่งของจะขาย ก็ต้องขายให้พระคลังสินค้าของกลุ่มมูลนายเท่านั้น

ฉะนั้นตลอดเวลา 417 ปีที่กรุงศรีอยุธยาได้ชื่อว่าเป็น**ศูนย์กลางการค้านานาชาติ** จึงเป็นผลงานของกลุ่มมูลนายที่ค้าขายกับชาวต่างชาติ โดยมีกลุ่มไม่ใช่มูลนายทำหน้าที่แสวงหาทรัพยากรป้อนให้กลุ่มมูลนายไปตั้งราคาแพงๆได้ตามใจชอบ

รูปร่างหน้าตา

มีคติโบราณบอกว่า “**ไทยเล็ก** เจ๊กดำ” คบไม่ได้ แสดงว่าคนไทยทั่วไปไม่ใช่คนตัวเล็ก แต่รูปร่างจะใหญ่ขนาดไหน? ไม่มีเกณฑ์กำหนดแน่นอน

หน้าตาของชาวพระนครศรีอยุธยาสมัยก่อนเป็นอย่างไร? อธิบายยาก แต่มีข้อน่าสังเกตว่าควรคล้ายพระพักตร์พระพุทธรูปแบบ “อู่ทอง” คือ หน้าเหลี่ยม ริมฝีปากหนาเป็นต้น ประเด็นนี้มีข้อยืนยันอยู่ในบันทึกของลาลูแบร์บอกว่า

“วงหน้าของชาวสยามทั้งชายและหญิง กระเดียดไปข้างรูปขนมเปียกปูน (หรือข้าวหลามตัด) มากกว่าที่จะเป็นรูปไข่ ใบหน้ากว้าง ผายขึ้นไปทางเหนือโหนกแก้ม แล้วทันใดก็ถึงหน้าผากอันแคบ รวมเข้าเป็นรูปมนเหมือนปลายคาง อนึ่งนัยน์ตาซึ่งหางตาค่อนข้างจะยกสูงขึ้นไปข้างบนนั้นเล็กและไม่สู้แจ่มใสไวแววนัก และตาขาวซึ่งควรจะขาวนั้นก็ออกสีเหลืองๆ แก้มของพวกเขานั้นตอบค่าที่โหนกแก้มสูงเกินไปนั่นเอง ปากนั้นกว้าง ริมปากหนาซีดๆ และฟันดำ ผิวนั้นหยาบสีน้ำตาลปนแดง”

ที่ลาลูแบร์บอกว่าชาวบ้านยุคอยุธยาทั้งผู้หญิงและผู้ชาย**ฟันดำ**ทั้งนั้น ข้อนี้เป็นรสนิยมของผู้คนยุคนั้นอย่างแท้จริงว่าเป็นเสน่ห์อย่างยิ่ง ดังมีกาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศกของเจ้าฟ้ากุ้ง ยกย่องหญิงงามต้องมีฟันดำอย่าง**สีนิล** ดังนี้

⊙ พิศฟันรันเรียงเรียบ เป็นระเบียบเปรียบแสงนิล
พาทีพี่ได้ยิน ลิ้นบ่กระด้างช่างเจรจา
⊙ ชมทันต์รันเรียบริ้ว เรียมถวิล
ระเบียบเรียบแสงนิล ย่องย้อย
พาทีพี่ฟังยิน พจนาตถ์
ลิ้นเล่ห์เสนาะเพราะถ้อย กล่าวเกลี้ยงเสียงใส ฯ

ที่ว่า**ฟันดำ**อย่าง**สีนิล**นี้ไม่ใช่ย้อมสีดำ แต่เพราะ**กินหมากกินพลู**เป็นประจำนิยม เคี้ยวหมากพลูกันตั้งแต่รุ่นสาวรุ่นหนุ่มจนถึงแก่เฒ่า

ประเพณีเคี้ยวหมากเคี้ยวพลูจนฟันดำเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์ทีเดียว

มีเอกสารจีนโบราณบันทึกว่าราวสองพันกว่าปีมาแล้ว กลุ่มชนพวกหนึ่งในภูมิภาคอุษาคเนย์นิยมให้ฟันดำ

ชาวอยุธยายกย่องคนมีใบหูใหญ่ด้วยเชื่อว่าอายุยืน ลาลูแบร์รู้สึกประหลาดที่ชาวสยามในอยุธยามีใบหูใหญ่ จึงเขียนบันทึกว่า

"ชาวสยามนั้นมีจมูกสั้นและปลายมนและใบหูนั้นใหญ่กว่าใบหูของพวกเรา คนมีใบหูใหญ่มากเท่าไรก็ยิ่งเป็นที่ยกย่องกันมากขึ้นเท่านั้น ด้วยว่าเป็นรสนิยมของชาวชาติบ้างบูรพทิศ สังเกตได้จากตุ๊กตากระเบื้องหรือทำด้วยวัสดุอย่างอื่นที่ได้มาจากภูมิภาคนั้นเถิด แต่การนิยมมีใบหูใหญ่นี้ยังมีทรรศนะแตกต่างกันอยู่ในหมู่ชาวตะวันออก ลางพวกก็นิยมดึงติ่งหูให้ยืดยาวลงมาโดยมิได้เจาะเพื่อสอดใส่ตุ้มหู ลางพวกก็นิยมเจาะติ่งหูด้วยหมุดให้กว้างๆขึ้น โดยเพิ่มขนาดหมุดให้ใหญ่ขึ้นไปทีละน้อย ในประเทศลาวนั้นนิยมเบิกหูกันให้กว้างจนแทบว่าจะเอากำปั้น (poing) ยัดเข้าไปได้และติ่งหูนั้นย้อยยืดลงมาจรดบ่า ชาวสยามมีใบหูใหญ่กว่าใบหูของพวกเราเล็กน้อย แต่ก็เป็นไปโดยธรรมชาติ หาได้มีการดัดแปลงไม่"

ทรงผม

ทรงผมของชาวกรุงศรีอยุธยามีต่างๆ กัน แต่เท่าที่ลาลูแบร์มองเห็นด้วยตาตัวเองมีอย่างนี้

"ผมของชาวสยามนั้นดำ เส้นหยาบและเหยียด ทั้งสองเพศไว้ผมสั้นมาก ผมที่ปรกรอบศีรษะยาวลงมาเสมอระดับใบหูข้างบนเท่านั้นต่ำลงมากว่าระดับนั้นก็กร้อนเสียเกือบเกรียนติดหนังศีรษะ การไว้ผมแบบนี้ก็ไม่ทำให้หน้าตาดูน่าเกลียดแต่อย่างใด พวกผู้หญิงนั้นหวีผมตั้งไว้บนหน้าผากโดยมิได้รวบเข้าเกล้ากระหมวด และลางนางซึ่งส่วนมากเป็นชาวรามัญ ปล่อยให้ผมยาวไปข้างหลังพอประมาณเพื่อขมวดมุ่นเป็นมวยไว้ที่ท้ายทอย ชายหนุ่มและหญิงสาวที่อยู่ในวัยที่จะมีเรือนได้แล้ว ก็ไว้ผมแปลกไปอีกทำนองหนึ่งคือใช้กรรไกรหนีบตัดผมกลางกระหม่อมเสียสั้นเกรียน ครั้นแล้วรอบเรือนผมนั้นเขาก็ถอนออกมาเป็นกระจุกเล็กๆกระจุกหนึ่ง มีความหนาขนาดเหรียญเอกิวขาวสองเหรียญ (ซ้อนกัน) และทางด้านล่างนั้นเขาก็ปล่อยให้มันงอกยาวออกไปจนเกือบประบ่าเพราะอากาศร้อน"

นอกจากนั้นลาลูแบร์ยังจดอีกว่า ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาใช้น้ำมันใส่ผม คือน้ำมันจันทน์ แล้วใช้หวีด้วย แต่หวีที่สางผมเป็นกระจุกไม้ปลายแหลมหรือซี่ ซึ่งผูกรวมกันไว้แน่นด้วย ลวดทองเหลืองหรือเชือก ไม่ได้เป็นแผง

เรื่องทรงผมและเสื้อผ้าของชาวสยามในกรุงศรีอยุธยา มีบันทึกจีนของหม่าฮวนบันทึกไว้ด้วยว่า พวกผู้ชายทำผมเป็นมวย

จุก และใช้ผ้าโพกสีขาวพันรอบศีรษะบน ร่างกายก็สวมผ้ายาว ผู้หญิงก็เกล้าผม แลสวมผ้ายาวเช่นกัน

เสื้อผ้า

ปกติแล้วชาวบ้านมีแต่ผ้านุ่งเท่านั้น ไม่มีเสื้อ ปล่อยท่อนบนให้เปลือยเปล่า ทั้งหญิงและชาย รองเท้าก็ไม่มี

ขุนนางเท่านั้นที่มีทั้งเสื้อผ้า รองเท้า และลอมพอกใส่หัว เพราะเป็นเครื่องยศพระราชทานที่คนธรรมดาไม่มี

แต่ถ้าในหน้าหนาว ชาวบ้านทั่วไปมีผ้าห่มอีกผืนหนึ่งไว้ห่มคลุมให้เนื้อตัวอบอุ่น

ผู้หญิงมั่งมีและชนชั้นสูงเท่านั้นไม่เปลือยอกเหมือนชาวบ้านทั่วไป เพราะหล่อนจะห่อสไบปกปิดปทุมถันเอาไว้ แต่ก็ไม่ได้มิดชิดนัก ลาลูแบร์บันทึกว่า ผู้หญิงชาวบ้านนิยมนุ่งผ้าสีดำ และสไบผ้าฝ้ายสีขาว

ส่วนผู้ชายก็มีผ้าขาวม้าคาดเอวหรือเคียนหัวไว้ ถ้าหน้าหนาวก็เอามาห่มได้

การเปลือยอกของผู้หญิงชาวบ้านเป็นเรื่องปกติ ไม่ใช่สิ่งประหลาด ลาลูแบร์บันทึกว่า *"เป็นความจริงว่าปทุมถันของหญิงสาวชาวสยามนั้นมิเต่งตั้งอยู่ได้เมื่อพ้นวัยสาวรุ่นแล้ว และยานย้อยลงมาเกือบถึงท้องน้อยในเวลาไม่ช้านาน แต่รูปทรงร่างกายนั้นยังกะทัดรัดดีอยู่ และอาการที่ปทุมถันย้อยยานนั้น ก็มิได้เป็นที่รำคาญตาสามีของนางแต่ประการใด แม้รสนิยมของผู้ที่เห็นว่าเป็นสิ่งธรรมดาสามัญที่สุดนั้น ก็น่าจะเนื่องมาจากว่าได้เคยเห็นมาเสียจนชินตาแล้วเท่านั้นเอง"*

ผู้หญิงกับผู้ชายนุ่งผ้าผืนเดียวเหมือนกันก็จริง แต่วิธีการนุ่งห่มต่างกัน ลาลูแบร์บันทึกว่า

*"**พวกผู้หญิง**นุ่งผ้าตามความยาวของผืนวงรอบตัวเช่นเดียวกับผู้ชาย แต่ผู้หญิงปล่อยชายทางด้านกว้าง เลียนแบบกระโปรงอย่างแคบๆ ให้ชายตกลงมาถึงครึ่งแข้ง **ส่วนผู้ชาย**นั้นชักชายผ้าข้างหนึ่งซึ่งเขาปล่อยให้ยาวกว่าอีกข้างหนึ่งลอดหว่างขาแล้วไปเหน็บไว้ทางด้านหลังโดยคาดสายเข็มขัดทับ คล้ายจะเลียนแบบสนับเพลาแบบโบราณของเรา ส่วนชายผ้าอีกข้างหนึ่งนั้นห้อยอยู่ข้างหน้า (ชายพก) และโดยที่เขาไม่มีกระเป๋าที่ผ้านุ่งก็ใช้ชายพกนั้นแล (ตลบขึ้นไป) ห่อล่วมหมากทำนองเดียวกับที่เราขมวดเก็บสิ่งไรสิ่งหนึ่งไว้ในผ้าเช็ดหน้าฉะนั้น ลางทีเขาก็นุ่งผ้าสองผืนซ้อนทับกันเพื่อให้ผืนบนดูเรียบร้อย"*

ผู้หญิงอยุธยารู้สึกอายนมตัวเองบ้างไหม? เมื่อต้องเปลือยอก เรื่องนี้ลาลูแบร์จดไว้ว่า พวกหล่อนรู้สึกอายไม่น้อย เพราะ *"พวกผู้หญิงซึ่งนั่งขดอยู่ในเรือเมื่อวันที่เอกอัครราชทูตพิเศษของสมเด็จพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแห่เข้าพระนคร ยังรีบผินหลังให้ขบวนแห่เสีย*

ทันที ส่วนคนที่อยากเห็นเต็มแก่ก็เพียงแต่เหลียวมองข้ามไหล่มาดูเท่านั้น เราต้องจ่ายผ้าขาวม้าให้ทหารฝรั่งเศสนุ่งเมื่อลงอาบน้ำตามถิ่นท่า เพื่อระงับข้อครหาของชาวเมืองที่เห็นทหารฝรั่งเศสเปลือยกายล่อนจ้อนลงอาบน้ำในแม่น้ำ"

ตรงนี้น่าสงสัยว่าพวกผู้หญิงคงอายชาวต่างชาติมากกว่าจะอายกันเอง เพราะในชีวิตประจำวันก็ปล่อยให้เปลือยเปล่าเป็นปกติทุกวัน

เพื่อให้เห็นจินตนาการเห็นบรรยากาศของผู้คนหญิงชายในพระนครศรีอยุธยาว่าแต่งเนื้อแต่งตัวอย่างไร? และต่างมีอารมณ์ความรู้สึกต่อกันอย่างไร? จะขอคัดกาพย์ห่อโคลงพระศรีมโหสถ กวีใหญ่สมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่พรรณนาไว้ดังต่อไปนี้

⊙ ลางชายลายนุ่งเกี้ยว ยกย่างเลี้ยวเอี้ยวโอนดู
ดอกไม้ใส่ห้อยหู พรั่งพรูบ่ายม่ายเมียงหญิง ฯ
⊙ ลางชายลายนุ่งเกี้ยว เกไล
ยกย่างพลางจงใจ จ่อชู้
ทัดเพยียเขี่ยกันไร เพราเพริด
เมียงม่ายกลายกลางสู้ เสียดส้องแลหา
⊙ เทวศรีศรีสรดแสรง คาดชายแครงแบ่งทองท่อ
เสื้อหย้นหม่นศรีมอ เลื่อมคอเกลี้ยงเมี่ยงโอ่อม
⊙ เทวศรีศรีเส้งแสด สรรพางค์
คาดกร่ายชายทองวาง ร่วงรุ้ง
ศรีฟ้าผ่าสนองบาง เยาย่อง
อมเมี่ยงเชียงชมดฟุ้ง กลิ่นกลุ้มใจหญิง ฯ

⊙ เดิรกลางพลางดีดนิ้ว ชูชายหิ้วผิ่วนำเพลง
บ่าวหนุ่มครุ่มเสียงเครง วังเวงหวั่นปั่นใจหญิง ฯ
⊙ เดิรกลางพลางดีดนิ้ว นำเพลง
ฝูงบ่าวพราวพรูเครง เพรียกพร้อม
หญิงฟังหวั่งใจเลวง รศราค
แย้มอยู่ภู่เฟื่องห้อม เสียดซ้องตาแล ฯ
⊙ เยื้องกรายผายลีลา สาวสอดตาหว่าใจหวัง
ลักแลแต่เบื้องหลัง ดูหนังหน่ายบ่ายเบือนมา
⊙ โชยชายกรายแกว่งเยื้อง ลีลา
สาวหนุ่มชุมชายตา ต่อต้าน
ลักแลแต่ไกลมา เมียงม่าย
นอกปึ่งคนึงในห้าน หึ่นเร้าเสียวสมร ฯ
⊙ ผาดเหนเพญผ่องหน้า โฉมหลากหล้าอ่าเอวกลม
คิ้วโกงทรงในนม แต่งผมไปล่ไรเพริดเพรา ฯ
⊙ ผาดเหนเพญภาคเนื้อ นวลนม
ตุมเต่งเลงไรผม ไปล่แปล้
อกแบนแอ่นเอวกลม กาเมศ
คิ้วเก่งทรงในแท้ แยบยิ้มเปรยปราย ฯ
⊙ ผิวพรรณกรรณเกษแสง นุ่งห่มแดงแต่งเชิงชาย
ห่มหิ้วริ้วทองพราย เดิรกรายนาดผาดกลางฝูง ฯ
⊙ ศรีพรรณกรรณเกษเยื้อง ยูรหงษ์
นวยแน่งแฝงฝูงพงษ์ พวกพ้อง
ทองแดงแต่งกายผจง ลายเลิศ
ห่มสะใบใยหญ้อง หริ่งริ้วทองพราย ฯ

เพื่อให้จินตนาการเห็นผู้คนยุคอยุธยาประแป้งแต่งเนื้อแต่งตัวชัดเจนขึ้น ก็ขอคัด

ภาพลายเส้นแสดงเครื่องแต่งกายสมัยอยุธยา โดย **ประพัฒน์ โยธาประเสริฐ** (จากหนังสือ *สมุดภาพแสดงเครื่องแต่งกาย ตามสมัยประวัติศาสตร์และโบราณคดี* กรมศิลปากรจัดพิมพ์ เมื่อ พ.ศ. 2511) มาลงไว้ให้ดูดังภาพในหน้าถัดไป

เมื่อถึงเวลานอน คนสมัยอยุธยาไม่ได้นอนแก้ผ้าเหมือนฝรั่ง ฉะนั้นลาลูแบร์จึงมีบันทึกว่าชาวสยามไม่เปลือยกายเมื่อเข้านอน อย่างที่สุดก็เพียงผลัดผ้านุ่งใหม่เท่านั้น ก็ทำนองเดียวกันกับที่ผลัดผ้าเมื่อลงอาบน้ำในแม่น้ำ

ด้วยเหตุที่คนสมัยอยุธยาไม่ได้นอนแก้ผ้าเหมือนฝรั่ง ทำให้บรรดาขุนนางในราชสำนักอยุธยาเห็นภาพเขียนรูป“**แหม่ม**” ฝรั่งเศสที่ลาลูแบร์เอามาถึงอยุธยาด้วยบรรดาขุนนางเห็นรูป“**แหม่ม**”แต่งตัวนุ่งกระโปรงใส่เสื้อผ้ารุ่มร่ามมากมายถึงกับตำหนิอย่างหนักแน่นว่า *“เป็นเรื่องลำบากของผู้ที่เป็นสามีนักในเมื่อประสงค์ที่จะปลดเปลื้องออกจากกายนางผู้ภรรยา”* เพราะขุนนางอยุธยาคิดว่า“**แหม่ม**”คงจะเข้านอนด้วยชุดเดิมเหมือนคนอยุธยาสมัยนั้น

ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาบางคนบางกลุ่มมีอาชีพทอผ้าไว้ขาย ลาลูแบร์บันทึกว่า *“ชาวสยามมิได้ทอผ้าด้วยด้ายเส้นละเอียด ที่ปั่นใช้กันก็มีแต่เส้นใหญ่ๆทั้งนั้น แถมแต้มสีเป็นลวดลายให้เลอะเทอะไม่น่าดูไปด้วย...ไม่เห็นมีการทอผ้าด้ายหลอดไหม, ส่านขนแกะ หรือพรมกันเลย ทั้งขนแกะก็หายากอยู่ด้วย ชาวสยามนั้นเข้าใจการปักกรองและภาพฝีมือนั้นก็ดูงามดี”*

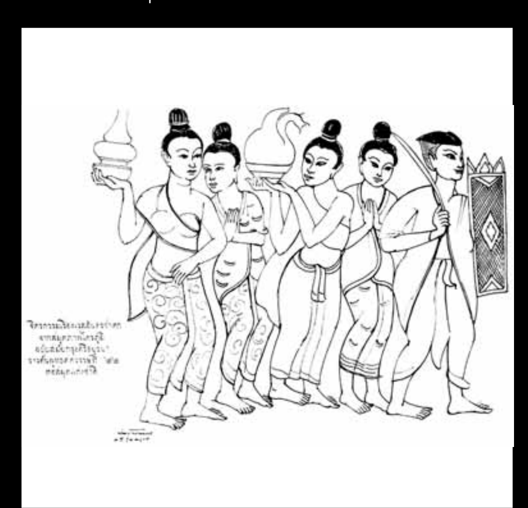
อาบน้ำ

ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยามีวิธีอาบน้ำ 2 อย่างคือ ลงไปอาบน้ำในแม่น้ำลำคลองกับใช้ขันหรือกะลาตักน้ำในตุ่มหรือโอ่งไหรดร่างกาย

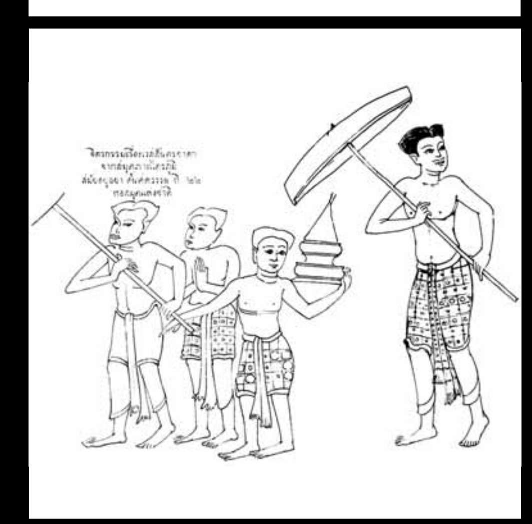
ลาลูแบร์ประหลาดใจมากที่เห็นชาวบ้านอยุธยาอาบน้ำบ่อยมาก จึงมีบันทึกว่าชาวสยามอาบน้ำวันละ 3 หรือ 4 ครั้ง และอาบบ่อยๆ และถือกันเป็นความสุภาพเรียบร้อยว่าจะมิไปเยี่ยมผู้ใดในรายที่สำคัญๆ โดยมิได้อาบน้ำชำระกายให้สะอาดหมดจดเสียก่อน และในกรณีเช่นนี้เขาจะประแป้งให้ขาวพร้อยที่ยอดอก เพื่อแสดงให้เห็นว่าได้อาบน้ำมาแล้วหยกๆ โดยแป้งที่ประไว้ยังไม่ทันลบรอยเลย

เป็นผู้หญิงแท้จริงแสนลำบาก

ผู้หญิงชาวบ้านกรุงศรีอยุธยามีภารกิจหนักหน่วงอย่างยิ่ง เพราะต้องดูแลบ้านเรือนพ่อแม่ พี่น้อง ลูกและผัวด้วยตัวคนเดียว ยิ่งกว่านั้นยังต้องทำไร่ไถนา บางทีต้องไปขายของในตลาด เพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

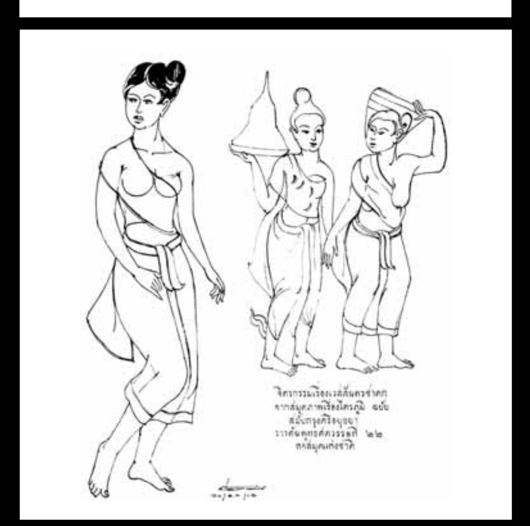
เครื่องแต่งกายชายและหญิงสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายชายสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายชายและหญิงสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายหญิงสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

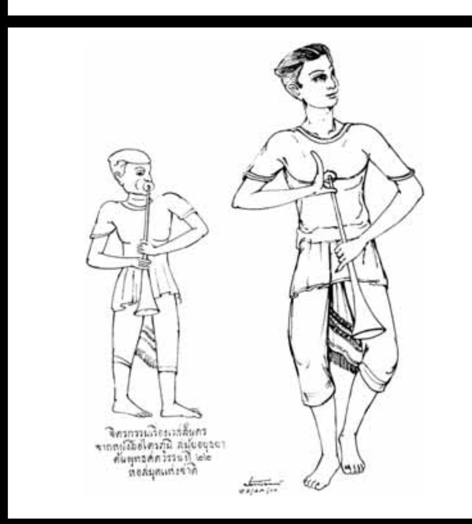
เครื่องแต่งกายหญิงสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายหญิงในเวลาทำงาน เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายหญิงสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบรูปไม้จำหลักและภาพจิตรกรรมในสมุดไทยสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายชาย (นักดนตรี) สมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไทยสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายชายและหญิงสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายชายในเวลาทำงานสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไตรภูมิสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายหญิงนำของไปทำบุญที่วัด เขียนเลียนแบบภาพจิตรกรรมในสมุดไทยสมัยอยุธยา

เครื่องแต่งกายชายในเวลาทำงานสมัยอยุธยา เขียนเลียนแบบภาพลายรดน้ำ ในหอเขียนวังสวนผักกาด

ทั้งหมด เรื่องนี้ลาลูแบร์เล่าว่า พวกผู้ชายเกียจคร้านมาก ดังนี้

“ในระหว่างที่พวกผู้ชายถูกเกณฑ์ไปเข้าเวรยามมีกำหนด 6 เดือนนั้น เป็นงานหลวงที่เขาจะต้องอุทิศถวายเจ้าชีวิตทุกปี ก็เป็นภาระของภรรยา, มารดาและธิดาเป็นผู้หาอาหารไปส่งให้ และเมื่อพ้นกำหนดเกณฑ์แล้วและกลับมาถึงบ้าน ผู้ชายส่วนมากก็ไม่รู้ที่จะทำงานอะไรให้เป็นล่ำเป็นสัน เพราะไม่ได้ฝึกงานอาชีพอย่างใดไว้ให้เชี่ยวชาญเป็นพิเศษสักอย่างเดียว ด้วยพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงใช้ให้พวกนี้ทำงานหลายอย่างต่างๆกันแล้วแต่พระราชประสงค์ เช่นนี้จึงพออนุมานได้ว่าชีวิตตามปกติของชาวสยามนั้นดำเนินไปด้วยความเกียจคร้านเป็นประมาณ เขาแทบจะไม่ได้ทำงานอะไรเลยเมื่อพ้นจากราชการงานหลวงมาแล้ว เที่ยวก็ไม่เที่ยวล่าสัตว์ก็ไม่ไป ได้แต่นั่ง, เอนหลัง, กิน, เล่น, สูบยาสูบแล้วก็นอนไปวันหนึ่งๆเท่านั้น ภรรยาจะปลุกให้เขาตื่นราว 7 โมงเช้า เอาข้าวปลาอาหารมาให้บริโภค เสร็จแล้วก็ลงนอนต่อไปใหม่ พอเที่ยงวันก็ลุกขึ้นมากินอีกแล้วก็มื้อเย็นอีกคำรบหนึ่ง ระหว่างเวลาอาหารมื้อกลางวันกับมื้อเย็นนี้ เขาก็เอนหลังลงพักผ่อน เสียพักหนึ่ง เวลาที่เหลืออยู่นอนนั้นก็หมดไปด้วยการพูดคุยและเล่นการพนัน พวกภรรยานั้นไปไถนา ไปขายของหรือซื้อของที่ในเมือง”

ด้วยเหตุนี้หญิงราษฎรสามัญจึงมีอิสระที่จะไปไหนได้เต็มที่ เพราะต้องทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว

แต่ภรรยาขุนนางไม่ค่อยได้ออกไปไหนนอกบ้านเรือน ไม่ได้สุงสิงกับผู้ใดนอกบ้าน โอกาสที่จะออกไปบ้างคือไปเยี่ยมญาติ ไปทำบุญที่วัด แต่แทนที่ภรรยาขุนนางเหล่านั้นจะรู้สึกอึดอัดไม่พอใจ เพราะถูกกวดขัน นางเหล่านั้นกลับรู้สึกเป็นเกียรติมาก รู้สึกเป็น **ผู้ดี** และเห็นว่าการไปไหนมาไหนได้โดยเสรีนั้นเป็นสิ่งที่น่าอัปยศด้วยซ้ำ และคิดไปว่าสามีไม่ยกย่อง ทั้งดูถูกดูหมิ่นตัวเองเสียอีก ถ้าสามีปล่อยปละละเลยให้นางไปไหนมาไหนได้ตามอำเภอใจ

ความรู้สึกอย่างนี้มีมาตั้งแต่การอบรมเลี้ยงดูตอนยังเด็กและวัยรุ่น กล่าวคือเด็กหญิงชาวบ้านต้องช่วยเหลือตนเอง และช่วยแม่ทำงานทุกอย่าง แต่ลูกสาวขุนนางไม่ต้องทำการงานใดๆ ได้แต่นั่งๆนอนๆ และแต่งเนื้อแต่งตัวรอลูกชายขุนนางด้วยกันมาเลือกไปแต่งงาน

แต่ถึงอย่างไรโดยภาพรวมแล้ว ผู้หญิงในกรุงสยามได้รับการยกย่องมากเมื่อมีฐานะเป็น**“เมียหลวง”** เช่น บันทึกจีนของหม่าฮวนระบุว่า กิจการทั้งปวงให้เมียจัดการดูแล ทั้งพระเจ้าแผ่นดินและราษฎรสามัญ ถ้ามีเรื่องราวที่จำต้องใช้หัวคิดและการตัดสินใจแล้ว ไม่ว่าจะการลงโทษหนักเบา การค้าขายใหญ่

น้อย พวกเขาทั้งหลายก็จะทำไปตามการตัดสินใจของเมีย ด้วยว่าความสามารถในทางความคิดจิตใจของพวกเมียนั้นเด่นล้ำกว่าของบรรดาผัวโดยแท้

แต่งงาน-หย่าร้าง

หญิงชาวบ้านในกรุงศรีอยุธยามีผัวตั้งแต่อายุน้อย จะเห็นว่านางเอกในวรรณคดีทุกเล่ม แต่งงานอายุไม่เกิน 15 ส่วนผู้ชายก็ราวอายุ 18

การอยู่กินกันอย่างเสรีโดยไม่ได้แต่งงานถือเป็นเรื่องปกติ ไม่ใช่เรื่องอับอาย เมื่อได้อยู่กินกันก็เสมือนว่าได้แต่งงานกันแล้ว โดยฝ่ายชายจัดพิธีขอขมาต่อพ่อแม่ของฝ่ายหญิงเท่านั้น

แต่ผู้หญิงชาวกรุงศรีอยุธยาจะไม่ยอมแต่งงานกับชาวต่างชาติ แม้จะพูดจาวิสาสะกับชาวต่างชาติก็ไม่ยอม ถ้าใครทำอย่างนั้นจะถูกประณามว่า **หญิงแพศยา**

ส่วนผู้หญิงชาวมอญซึ่งมีอยู่มาก ล้วนยินดีแต่งงานกับชาวต่างชาติ และออกที่จะภาคภูมิใจที่ได้แต่งงานกับชาวยุโรปผิวขาวเสียด้วยซ้ำ

กรณีหย่าร้างของผัวเมียในกรุงศรีอยุธยามีรายละเอียดมาก และน่าสนใจอย่างยิ่งอยู่ในบันทึกของลาลูแบร์ ดังต่อไปนี้

ตุ๊กตาดินเผารูปผู้หญิงนั่งพับเพียบ แสดงทรงผมและการแต่งกายของผู้หญิงสมัยอยุธยา พบบริเวณเกาะเมืองอยุธยา (จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา อยุธยา)

การหย่าร้าง

การกินอยู่ฐานสามีภรรยาในประเทศสยามนั้นแทบจะราบรื่นกันทั่วทุกครัวเรือน อันจะพิจารณาได้จากความจงรักภักดีของภรรยา ซึ่งหาเลี้ยงสามีตลอดระยะเวลาที่ต้องเกณฑ์ไปรับราชการงานหลวง อันเป็นทำนองบังคับเกณฑ์แรงงานมีระยะไม่เพียงชั่วปีละ 6 เดือนเท่านั้น แต่ลางครั้งก็นานตั้ง 1-2 หรือ 3 ปีทีเดียว แต่ถึงแม้ว่าสามีภรรยาจะไม่สามารถทนอยู่ร่วมกันได้ด้วยประการใดก็ตาม ก็มีทางแก้ไขด้วยการหย่าร้างกันได้อยู่ เป็นความจริงที่ว่าการหย่าร้างนี้กระทำกันแต่ในหมู่ราษฎรชั้นสามัญเท่านั้น คนมั่งมีที่มีภรรยาหลายคนก็ยังเลี้ยงดูนางภรรยาที่ตนไม่รักแล้ว หรือที่ตนยังรักอยู่ไว้ทั้งโขยง

กฎหมายการหย่าร้าง

สามีนั้นธรรมดาเป็นตัวสำคัญในการหย่าร้าง(คือจะยอมหย่าก็ได้หรือไม่ยอมหย่าก็ได้) แต่เขาก็ไม่เคยปฏิเสธในเมื่อฝ่ายภรรยามีเจตนาอันแรงกล้าที่จะหย่ากับตน เขาจะคืนเงินกองทุนสินเดิมให้นางไป ส่วนพวกบุตรๆที่เกิดด้วยกันก็แบ่งกันรับไปในทำนองนี้ หญิงผู้มารดาได้บุตรคนที่ 1-3-5 และต่อๆไปตามจำนวนคี่ แต่ถ้าบังเอิญบุตรโทนคนเดียวก็ได้แก่มารดาไป และถ้าบุตรทั้งหมดนั้นรวมกันเป็นจำนวนคี่ หญิงผู้มารดาก็จะได้บุตรมากกว่าผู้เป็นบิดาไปหนึ่งคน จะเป็นด้วยท่านวินิจฉัยเห็นว่ามารดาย่อมเลี้ยงดูบุตรได้ดีกว่าบิดาหรือว่านางเป็นฝ่ายอุ้มท้องและเลี้ยงบุตรด้วยนมของนางมาอย่างใดอย่างหนึ่ง นางจึงมีสิทธิเหนือผู้เป็นบิดาด้วยประการฉนี้ หรือท่านจะเห็นว่าสตรีเป็นเพศที่อ่อนแอ ย่อมจะต้องการความช่วยเหลือเกื้อกูลจากพวกบุตรๆมากกว่าก็เป็นไปได้อีกเหมือนกัน

ผลของการหย่าร้าง

เมื่อได้หย่าร้างค้างขาดกันแล้ว ย่อมเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่สามีและภรรยาจะไปแต่งงานใหม่กับใครก็ได้ตามปรารถนา และเป็นอิสระแก่ข้างสตรีที่จะแต่งงานใหม่ได้ในวันที่หย่าร้างกับสามี(เดิม)นั่นทีเดียว โดยไม่คำนึงถึงข้อกังขาจะเกิดขึ้นได้กับบุตรคนแรก(ที่เกิดเมื่ออยู่กินกับสามีใหม่) ว่าจะเป็นบุตร(ของสามีเดิม)ติดท้องมา โดยเชื่อเอาตามคำที่ภรรยาบอกเป็นประมาณ อันเป็นข้อแสดงให้เห็นว่าชาวสยามมีความหึงหวงน้อยเป็นที่สุด แต่ถึงแม้ว่าการหย่าร้างนั้นเป็นการที่ชอบด้วยกฎหมาย ก็ไม่วายที่จะเห็นกันว่าเป็นข้อชั่วร้ายอย่างใหญ่หลวงและเป็นผลเสียหายแก่พวกบุตรๆ แทบทุกรายไป เพราะตามธรรมดามักจะไม่ได้รับการเลี้ยงดูดีถ้าบิดามารดาแต่งงานใหม่ ด้วยประการฉะนี้แล จึงเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่อนุมานเอาได้ว่า เหตุไฉนประเทศนี้จึงมีพลเมืองน้อยนัก

แม้หญิงสยามจะมีลูกดกอยู่ก็ตาม และมักจะคลอดลูกแฝดเอาบ่อยๆเสียอีกด้วย

อำนาจของบิดา

สามีเป็นผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดในครอบครัว ถึงขนาดอาจขายบุตรและภรรยาทั้งหลายเสียได้ ยกเว้นภรรยาหลวงแต่ผู้เดียวเท่านั้น ที่เขาจะทำได้เพียงขับไล่ไปเสียให้พ้นเท่านั้น ภรรยาม่ายได้รับช่วงอำนาจจากสามีของนาง แต่มีข้อจำกัดว่า นางไม่อาจขายบุตรที่นับเป็นเลขคู่ได้ ถ้าญาติพี่น้องข้างบิดาคัดค้าน เพราะตัวบุตรเองคงไม่กล้าขัดขืน (ความประสงค์ของมารดา) ภายหลังการหย่าร้าง บิดาและมารดาอาจขายบุตรของตนที่ได้รับการแบ่งสันปันส่วนตามวิธีที่ข้าพเจ้ากล่าวมาข้างต้นได้

ซ่องและโสเภณี

เอกสารจากหอหลวงระบุว่าที่**ตลาดบ้านจีน** อยู่ปากคลองขุนละครไชย มีโสเภณี 4 โรง **รับจ้างทำชำเราแก่บุรุษ**

ส่วนเอกสารของลาลูแบร์บันทึกว่า เจ้าของซ่องโสเภณีซึ่งเป็นชายผู้หนึ่ง มีหญิงโสเภณีอยู่ในปกครองของตนมากถึง 600 คน

ในกรุงศรีอยุธยา สามีเป็นผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดในครอบครัว ถึงขนาดอาจขายบุตรธิดาและภรรยาทั้งหลายได้ ฉะนั้นบรรดาโสเภณีในกรุง นอกจากเป็นลูกสาวชาวบ้าน

ตุ๊กตาดินเผารูปเด็กยืนแก้ผ้า พบบริเวณเกาะเมืองอยุธยา
(จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา อยุธยา)

ทั่วไปแล้ว ยังมีบุตรีและภรรยาของขุนนางที่ถูกขายมาเป็นโสเภณีด้วย ลาลูแบร์บอกว่าซ่องแห่งหนึ่งมีโสเภณีล้วนเป็นบุตรีขุนนางที่ขึ้นหน้าขึ้นตาทั้งนั้น

เจ้าของซ่องโสเภณีแห่งหนึ่งในพระนครศรีอยุธยาเป็นขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์สูงชื่อ **ออกญามีน** คนคนนี้ลาลูแบร์บันทึกไว้อย่างสะใจว่า *"เจ้ามนุษย์อัปรีย์ที่ซื้อผู้หญิงและเด็กสาวมาฝึกให้เห็นผู้หญิงนครโสเภณีคนนั้นก็ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น**ออกญา** เรียกกันว่า **ออกญามีน** (Oc-ya-Meen) เป็นบุคคลที่ได้รับการดูถูกดูแคลนมากที่สุด มีแต่พวกหนุ่มลามกเท่านั้นที่ไปติดต่อด้วย"*

ซ่องโสเภณีในกรุงเหล่านี้ไม่ได้ลักลอบตั้งขึ้น แต่ตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพราะซ่องทุกแห่งต้องส่งเงินภาษีเข้าท้องพระคลังหลวง

แต่งองคชาต

ผู้ชายชาวสยามในกรุงศรีอยุธยามีประเพณี**แต่งองคชาต** ด้วยวิธีฝังบางสิ่งบางอย่างเข้าไปในเนื้อองคชาต จะทำไปด้วยความเชื่อว่าเป็น"**เครื่องราง**"อย่างหนึ่ง หรือเพื่อเพิ่มสมรรถภาพทางเพศก็สุดเดา ขอให้พิจารณาจากบันทึกจีนของหม่าฮวนผู้เดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยายุคต้น แล้วคุณสุพจน์ แจ้งเร็ว(แห่งกองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม)

ถ่ายออกมาเป็นภาษาไทยดังนี้

"พอชายมีอายุได้ยี่สิบปี พวกเขาจะดึงหนังหุ้มองคชาตออกมา แล้วใช้มีดคมบางรูปร่างอย่างใบหอมกรีดผ่าผิว และยัดลูกปัดดีบุกโหลหนึ่งเข้าไปใต้ผิวหนัง; ปิดมันไว้แล้วเยียวยาด้วยสมุนไพร รอกระทั่งแผลหายสนิทดี พวกเขาจึงเดินไปไหนมาไหน (ลูกปัดดีบุกเหล่านั้น) มองๆดูก็เหมือนอย่างกับพวงองุ่น มีคนหมู่หนึ่งที่เป็นผู้รับจ้างทำการผ่าตัดเช่นนี้; พวกนี้มีความชำนาญในการฝังและหล่อเชื่อมลูกปัดดีบุกให้กับผู้คน; เขาทำกันอย่างถือว่าเป็นอาชีวะอย่างหนึ่งทีเดียว

หากว่าเป็นพระมหากษัตริย์หรือขุนนางใหญ่หรือคนมั่งมี พวกเขาจะใช้ทองคำทำเป็นเม็ดกลวง ในนั้นใส่เม็ดทราย แล้วเอาฝัง; ไปไหนก็ส่งเสียงกรุ๋งกริ๋ง แลถือกันว่างามนัก ผู้ชายที่ไม่มีลูกปัดฝังคือพวกคนชั้นต่ำ นี่เป็นเรื่องที่พิลึกพิสดารเหลือหลาย"

ประเพณีอย่างนี้มีผู้เคยศึกษาไว้ว่ามิได้มีเฉพาะที่กรุงสยาม หากมีทั่วไปในภูมิภาคอุษาคเนย์

การทำมาหากิน

ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยานอกจากทำนาทำสวน ทำไร่แล้ว ยังมีอาชีพหาปลาและค้าขายเป็นปกติ

แต่การค้าขายมิได้ใหญ่โตกว้างขวาง

เพราะการค้าขาย**ภายนอก**กับชาวต่างชาติ จะทำไม่ได้ พระเจ้าแผ่นดินและขุนนางผูกขาดไว้ทำเองทั้งหมด ชาวบ้านทำได้แค่การค้า**ภายใน**เล็กๆน้อยๆเท่านั้น การค้าอย่างนี้ไม่ทำให้ชาวบ้านสะสมสมบัติได้

ลาลูแบร์บันทึกเรื่องการค้าของชาวบ้านว่า เกือบไม่มีความสำคัญอะไรเลย เพราะต่างไว้เนื้อเชื่อใจกันเอง ในตลาดนั้นผู้ขายไม่ได้นับเงินผู้ซื้อ ฝ่ายผู้ซื้อก็ไม่ได้ตรวจตราพิถีพิถันกับสินค้าที่ได้รับมา ฉะนั้นชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาจึงประหลาดใจมากเมื่อเห็นชาวต่างชาติอย่างฝรั่งเศสไปซื้อสินค้า แม้แต่สิ่งเล็กๆน้อยๆก็สำรวจตรวจตรากันอย่างพิถีพิถันยิ่งนัก

การค้าในตลาด ชาวบ้านใช้กะลามะพร้าว หรือ**ทะนาน** เป็นเครื่องตวงเช่น ตวงเมล็ดพันธุ์กับตวงเครื่องดื่ม

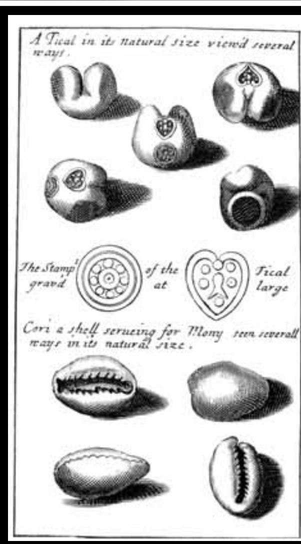
แต่กะลามะพร้าวย่อมมีขนาดไม่เท่ากันเป็นธรรมดา ชาวบ้านจึงใช้สอบความจุของทะนานด้วย**เบี้ย** ซึ่งเป็นเงินย่อยที่ใช้กันในกรุงศรีอยุธยา

สำหรับเบี้ยนั้น ลาลูแบร์จดว่า ได้มาจากเกาะมัลดีฟส์กับฟิลิปปินส์

ห้ามเล่น-หัว

ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยายกย่อง**หัว**เป็นของสูงสุด ใครมาเล่นหัวถือว่าเป็นการสบ

"เบี้ย" เงินย่อยที่ใช้กันในสมัยอยุธยาได้มาจากเกาะมัลดีฟส์ในมหาสมุทรอินเดียและจากฟิลิปปินส์ *(ภาพจากหนังสือ **จดหมายเหตุลาลูแบร์**)*

ประมาทอย่างยิ่ง ทำให้ลาลูแบร์สังเกตแล้วบันทึกว่า

"ทำนองเดียวกับที่สิ่งอันอยู่ในที่สูงย่อมทรงเกียรติยิ่งตามธรรมเนียมของชาวสยาม ศีรษะอันเป็นส่วนสูงที่สุดของร่างกายก็ถือกันเป็นล้นพ้น การถูกต้องผู้ใดผู้หนึ่งที่ศีรษะหรือผม หรือเอื้อมมือกรายข้ามศีรษะ ถือว่าเป็นการดูหมิ่นถิ่นแคลนกันอย่างยิ่ง การถูกต้องลอมพอกซึ่งเขาถอดวางไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่ง ถือว่าเป็นผิดมรรยาทอย่างยิ่งเหมือนกัน"

อิทธิพลของชาวอยุธยาดังกล่าวทำให้ชาวยุโรปที่เข้าไปอยุธยาต้องปฏิบัติตาม ไม่เว้นแม้กระทั่ง**หมวก**ที่จะต้องยกย่องไว้บนที่สูง คือ "ชาวยุโรปที่เข้ามาอยู่ในประเทศสยามถือเป็นสมัยนิยมว่า จะไม่วางหมวกของตนไว้ที่ต่ำเป็นอันขาด แต่จะให้บ่าวรับไปสวมเข้ากับปลายไม้ถือชูให้สูงไว้กว่าระดับศีรษะของตน และจะแตะต้องหมวกนั้นไม่ได้เลย และไม้แขวนหมวกนั้นจะต้องมีขาตั้ง สำหรับใช้ตั้งไว้เมื่อยามบ่าวที่ถูกใช้ให้ถือไว้นั้นมีกิจจำเป็นที่จะต้องไปที่อื่น"

นั่ง

ลาลูแบร์บันทึกถึงกิริยาของชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาว่าโดยทั่วไปจะนั่งขัดสมาธิ แม้จะมีผู้ยกเก้าอี้มาให้นั่ง เขาก็จะนั่งขัดสมาธิบนเก้าอี้ เพราะไม่กล้านั่งห้อยขาอย่างฝรั่ง

ตุ๊กตาดินเผารูปฝรั่งกับสุนัขตัวโปรด พบในบริเวณเกาะเมืองอยุธยา (จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา อยุธยา)

ด้วยเห็นว่านั่งไม่เรียบร้อย

กิริยาอาการทั่วไปของชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาที่ยอมจำนนอย่างสุภาพที่สุดนั้น ลาลูแบร์สังเกตว่า *"เมื่อตีวงกันอยู่ ชาวสยามจะไม่ลุกขึ้นยืนเป็นอันขาด แต่เขาจะไม่นั่งท่าขัดสมาธิ หากจะยอบกายหมอบลงเพื่อให้ความเคารพซึ่งกันและกัน พวกทาสและพวกบ่าวที่อยู่เบื้องหน้าเจ้าขุนมูลนายของตนและราษฎรสามัญที่อยู่เบื้องหน้าเจ้านาย จะจรดเข่าลงกับพื้นและนั่งทับส้น ศีรษะโน้มมาข้างหน้าเล็กน้อย และพนมมือยกขึ้นเสมอหน้าผาก ชาวสยามที่เดินผ่านบุคคลที่เขาปรารถนาจะให้ความเคารพนบนอบไป เขาจะเดินก้มตัว พนมมือสูงต่ำตามควร และไม่แสดงการเคารพเป็นอย่างอื่น"*

เกรงกลัวชาวยุโรป

ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาเกรงกลัวชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวยุโรป ฉะนั้นจึงหลีกเลี่ยงต่อการพูดจาปราศรัยกับชาวต่างชาติต่างภาษา

ที่เป็นอย่างนั้นไม่ใช่เพราะพูดจาภาษาต่างชาติไม่ได้ แต่เป็นเพราะรู้ว่าถ้าเกิดเรื่องอะไรที่ไม่งามขึ้น พวกเขาจะต้องได้รับการพิจารณาว่าเป็นฝ่ายผิดทั้งนั้น ยิ่งถ้าเกิดวิวาทก็ยิ่งถูกลงโทษหนัก

ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยาจึงมีความอ่อนน้อมถ่อมตัวและถูกอบรมสั่งสอนให้ยอมจำนนด้วยอาการสงบเสงี่ยมอย่างที่สุด แม้จะพูดล้อเลียนสัพยอกก็ไม่กล้า

ข้าวปลาอาหารการกิน

มีคำพูดในชีวิตประจำวันของคนโบราณชุดหนึ่งคือ **"กินข้าวกินปลา"** สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนสมัยก่อนๆอย่างยุคกรุงศรีอยุธยาว่าอาหารหลักคือ **ข้าว**และ**ปลา**

ข้าวมี 2 อย่าง คือ **ข้าวเหนียว**กับ**ข้าวเจ้า**

มีหลักฐานทางโบราณคดีที่จะบอกได้ว่า คนยุคก่อนกรุงศรีอยุธยากิน**ข้าวเหนียว**หรือ**ข้าวเมล็ดป้อม**เป็นหลัก สมัยต่อมาเปลี่ยนเป็น**ข้าวเจ้า**หรือ**ข้าวเมล็ดเรียว**เป็นหลัก ฉะนั้นคนในยุคอยุธยากินข้าวเจ้ากันทั่วไปแล้ว แต่ก็มีข้าวเหนียวกินด้วย เพราะประชาชนบางกลุ่มยังกินข้าวเหนียวเป็นหลัก คนที่กินข้าวเจ้าก็ยังใช้ข้าวเหนียวทำขนมและใช้ข้าวเจ้า ทำ**ขนมจีน**ด้วย

ชาวบ้านทั่วไปหุงข้าวด้วย**หม้อดิน** โดยใช้**ฟืน**หรือ**ถ่าน**เป็นเชื้อเพลิง ซึ่งทำได้ทั่วไป

กับข้าวที่กินเป็นหลักคือ**ปลา** ส่วนมากเป็น**ปลาน้ำจืด**ที่หาได้ทั่วไปในแม่น้ำลำคลองทุกหนทุกแห่ง **อาหารทะเล**ประเภทกุ้ง หอย ปู ปลา ก็มีขาย ล้วนได้มาจากอ่าวสยามละแวกหัวเมือง**ปากใต้**คือ สมุทรสาคร สมุทร

ต้นไผ่, ต้นไทร, ต้นหมาก, ผลไม้ชนิดต่างๆ *(ภาพจากหนังสือ **จดหมายเหตุลาลูแบร์**)*

เตาเชิงกราน หม้อ กระทะ และครกดินเผา, อุปกรณ์หุงหาอาหารของคนสมัยอยุธยา

สงคราม ราชบุรี เพชรบุรี หรือปากน้ำท่าจีน ปากน้ำแม่กลอง และปากน้ำเพชรบุรี

ปลาน้ำจืดที่กินเป็นหลัก นอกจากเอาปลาสดมาต้มยำทำแกงแล้ว ยังถนอมอาหารเก็บไว้กินนานๆด้วยวิธีตากแห้งกับหมักหรือดองเป็น**ปลาแดก**หรือ**ปลาร้า**

ผู้คนยุคอยุธยาคงยกย่อง**ปลาร้า**ว่าเป็นอาหารชั้นเลิศและหรูหราอย่างยิ่ง จึงมักมอบเป็นของฝากสำหรับผู้มาเยือน เช่น มอบให้ลาลูแบร์กลับไปฝรั่งเศสด้วย

อาหารที่ขาดไม่ได้คือ **น้ำพริก** เช่น น้ำพริกกะปิ เพราะเอกสารของลาลูแบร์ระบุว่าชาวสยามในอยุธยาชอบบริโภคน้ำพริกชนิดหนึ่งที่ประกอบด้วย**กุ้งเคยเน่า**ก็คือ**กะปิ**

คนโบราณไม่กินสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย ฯลฯ ในชีวิตประจำวัน แต่ก็กินบ้างเมื่อมีพิธีกรรมสำคัญของชุมชนซึ่งมีไม่บ่อยนัก ดังนั้นคนยุคอยุธยาจึงนิยมบริโภคสัตว์เล็ก เช่น หมู เป็ด ไก่ สัตว์เลื้อยคลาน และแมลงต่างๆ ลาลูแบร์บันทึกว่าไก่ดำอร่อยกว่าไก่ขาว และชาวสยามไม่กินนมวัว แต่จะกินนมควาย

สำหรับพืชพันธุ์ธัญญาหารกินได้ทั่วไปมีอยู่ตามหัวไร่ปลายนา ลาลูแบร์จดไว้ว่าพืชผักผลไม้ต่างๆ มี มันเทศ, หอม, กระเทียม, ผักกาด, แตงกวา, ฟักทอง, แตงโม, ผักชี, กะเพรา, ผักปลัง, เห็ด, หัวไชเท้า, ส้ม, มะกรูด, ทับทิม, ส้มโอ, ส้มแก้วกล้วย, หมาก, พลู, ขมิ้น,

มะพร้าว ฯลฯ

มะพร้าวใช้ทำ**น้ำมันมะพร้าว**ในการ**ทอด**อาหารต่างๆด้วย

ลาลูแบร์ยังบอกอีกว่า พืชผักผลไม้**ที่ไม่มี**ในอยุธยาคือ ตั้งโอ๋, ขึ้นฉ่าย, กะหล่ำปลี, กะหล่ำดอก, หัวผักกาดแดง, ผักกาดแครอต, กระเทียมเทศ, ผักกาดหอม, ผักชีลา, องุ่น ฯลฯ แต่คงเชื่อลาลูแบร์ไม่ได้ทั้งหมด เพราะอาจไม่ได้เห็นทุกอย่างก็ได้

อาหารสำคัญของสามัญชนคนทั่วไป นอกจากอาหารพื้นเมืองที่มีปลาเป็นพื้นแล้ว คงมี**อาหารจีน**อยู่ด้วย เพราะลาลูแบร์บอกว่ามีอาหารจีนมากกว่า 30 ชนิด ปรุงด้วยพ่อครัวจีน

แต่ชนชั้นสูงในราชสำนักมีอาหารแปลกๆด้วย เช่น **อาหารแขก** ประเภทอินเดียและเปอร์เซีย มีเอกสารเปอร์เซีย (คือ สำเภากษัตริย์สุลัยมาน แปลโดย ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์) บอกว่า “พระเจ้ากรุงสยามทรงมีการติดต่อกับชาวอิหร่านมาก ทั้งชอบรสอาหารด้วย พระองค์จึงทรงมีพ่อครัวมาจากอินเดียสำหรับเตรียมอาหารไว้ถวายพระองค์” และอีกตอนหนึ่งบอกว่า “คนรับใช้จัดส่งอาหารเป็นชาวอิหร่านทั้งหมด”

ไม่มีส้มตำ

ส้มตำมะละกอยังไม่มีในกรุงศรีอยุธยา

เพราะมะละกอเป็นพืชท้องถิ่นอเมริกาใต้ ยังไม่เข้ามาในอยุธยา

มะละกอ เข้ามาถึงสยามในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีส้มตำในกรุงเทพฯ แล้วแพร่หลายไปที่อื่น

เครื่องดื่ม

ชาวบ้านยุคอยุธยาดื่ม**น้ำชา**ตามอย่างที่ได้มาจากคนจีน แต่ของโปรดคือ**เหล้า** ที่รู้จักกันทั่วไปว่า **กะแช่**กับ**น้ำตาลเมา** และคงมีเหล้าชนิดอื่นๆ อีก เช่น **อุ**

ลาลูแบร์บอกว่า ชาวอังกฤษและชาวฮอลันดาในอยุธยาเอา**เหล้าองุ่น**เข้ามาจากเมืองชีราซในเปอร์เซียและยุโรป แต่พวกฝรั่งเศสเอามาจากเมืองบอร์โดซ์

ส่วนพวกแขกมัวร์ในอยุธยาดื่ม**กาแฟ**ที่เอามาจากอาหรับ และชาวโปรตุเกสจะดื่ม**โกโก้** ซึ่งส่งมาจากอินเดียภาคตะวันออกในเขตคุ้มครองของสเปน

ส้วม

ทุกวันนี้คำว่า**ส้วม**หมายถึงห้องสำหรับขับถ่าย ขี้ เยี่ยว บางทีเรียกให้สุภาพว่า**ห้องน้ำ**

แต่คำว่า**ส้วม**สมัยโบราณหมายถึง**ห้องนอน** ทางล้านนาเคร่งครัดว่าเป็นห้องนอนที่ไม่อนุญาตให้คนนอกครอบครัวเข้าไปข้างใน

บางทีหมายถึงห้องศักดิ์สิทธิ์เป็นที่อยู่ของ **"ผีเรือน"** แต่ในอีสานแล้ว**ส้วม**หมายถึงห้องนอนของลูกสาวที่คนนอกครอบครัวจะเข้าไปไม่ได้เลย

คำว่า**ส้วม**เข้ามามีบทบาทเป็นชื่อเรียก**ห้องน้ำ**สำหรับขับถ่ายตั้งแต่เมื่อไร? ขณะนี้ยังไม่มีหลักฐานแน่นอน

ยุคกรุงศรีอยุธยายังไม่เรียกห้องขับถ่ายว่า**ส้วม** แต่จะขอใช้คำนี้ไปก่อน เพื่อความเข้าใจตรงกัน

สถานที่ขับถ่ายยุคอยุธยา มีหลักฐานอยู่ในกฎมณเฑียรบาลเรียก **สรีรสำราญ** หรือกร่อนเป็น**สีสำราญ** แต่ไม่ใช่ของคนทั่วไป หากเป็นของพวกนางสนมในวัง มีที่ตั้งอยู่นอกกำแพงด้านเหนือ เข้าใจว่าอยู่บริเวณริมแม่น้ำลพบุรีที่เป็นคูเมืองด้านเหนือกับคลองท่อ

ส่วนพระเจ้าแผ่นดินและเชื้อวงศ์ชั้นสูง ขับถ่ายใส่กระโถนเรียกว่า พระบังคน มีใบตองรองและมีชาววังชาวที่เอาไปเททิ้งลงแม่น้ำ

ที่ขับถ่ายของพระสงฆ์ยุคอยุธยาก็มีด้วยเรียกว่า**ถาน** มาจากคำว่า **ฐาน**หรือ**เวจ** เป็นภาษาบาลี เชื่อว่าได้แบบมาจากลังกาคือแยกปัสสาวะกับอุจจาระออกจากกันเป็น 2 ทาง นัยว่าไม่ให้มีกลิ่นรุนแรง ถานแบบนี้มีทุกวัดในลังกา บางแห่งสลักเป็นลวดลายด้วย

ที่เมืองสุโขทัย เมืองกำแพงเพชรก็มีอย่างเดียวกับลังกา

ชาวบ้านยุคอยุธยาจะมีส้วมเป็นที่ขับถ่ายหรือไม่? ไม่มีหลักฐาน แต่ลาลูแบร์มีบันทึกถึงชาวจีนในอยุธยาว่า “คนพวกนี้จับต้องมูลคนและมูลสัตว์ได้อย่างไม่ขยะแขยง เพื่อเลือกเฟ้นสิ่งที่ต้องการนำเอาไปทำปุ๋ยบำรุงดิน”-ก็เอาไปทำปุ๋ยปลูกผักนั่นแหละ

ตรงนี้ชวนให้คิดสงสัยว่าคนจีนในอยุธยาจะไปหาขี้คนมาจากไหน? ถ้าไม่มีส้วม ถ้าเช่นนั้นเป็นไปได้หรือไม่ว่าแถบตลาดน้อยกับตลาดใหญ่ที่เป็นย่านคนจีนอยู่ทางตอนใต้ของเกาะเมือง น่าจะมีส้วมของชุมชนย่านนั้น แบบส้วมจีนที่คนแต่ก่อนเรียก**เวจ**เฉยๆ แต่บางทีก็เรียก**เวจขี้** คือปลูกเป็นกระท่อมหรือห้างสูงขึ้นเหนือพื้นดินแล้วนั่งขี้ข้างบน ปล่อยขี้ลงข้างล่างเป็นกองๆไว้ ถึงเวลาก็มาตักเอาไปทำปุ๋ย

ชาวบ้านทั่วไปคงไม่มีเวจขี้ เพราะมีกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จบอกโทษที่ทำความผิดเกี่ยวกับการขับถ่ายไว้หลายอย่าง มีความโดยสรุปว่า **–เอาอาจมซัดเรือนท่าน –เอาอาจมซัดบ้านท่าน–ถ้าเข้าบ้านท่านแลถ่ายอุจจาระไว้–ถ้าขุดหลุมถ่ายอุจจาระใกล้เสาเรือนท่าน**–ทั้งหมดนี้ล้วนมีโทษถูกปรับไหมทั้งนั้น แถมให้**แบกอาจม**ไปทิ้งด้วย

การที่มีกฎหมายไว้ชัดเจนอย่างนี้แสดง

ว่ามีการทำผิดอยู่เนืองๆ และสะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านอยุธยาไม่มีเวจขี้เป็นที่เป็นทาง แต่จะใช้ขุดหลุมขี้เป็นคราวๆไป และมักขุดกันใต้เสาเรือนนั่นแหละ หรือมิฉะนั้นก็ขี้ตามร่องบนเรือนนั่นเองตรงนี้ทำให้คิดถึงคำว่า **ไปทุ่ง–ไปท่า–ไปป่า ไปเขา** ที่หมายถึง**ไปขี้**แต่พูดให้สุภาพเข้าไว้หน่อยเท่านั้น ถ้ามีเรือนอยู่ริมทุ่ง ก็**ไปทุ่ง** ถ้ามีเรือนอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลองก็**ไปท่า** ถ้ามีเรือนอยู่ชายป่าก็**ไปป่า ไปเขา**

แต่ที่กฎหมายบอกว่ามีการเอาอาจมซัดบ้านท่าน แสดงว่าไม่ได้ไปทุ่ง-ไปท่า-ไปป่าไปเขา แต่ขี้ใส่ภาชนะอย่างใดอย่างหนึ่งถึงจะเอาไปโยนซัดบ้านคนอื่นได้ ทำให้คิดถึงกลอนเพลงเก่าๆที่แสดงให้เห็นอารมณ์เสน่หาของชายหนุ่มหญิงสาวยุคอยุธยา ตอนหนึ่งว่า

ชายหนุ่มบอกรักหญิงสาวเป็นกลอนเพลง ความว่า

*“พี่รักน้อง เหมือน**ใบตองห่อขี้**”*

หญิงสาวก็ตอบรักชายหนุ่มเป็นกลอนเพลงทันทีว่า

*“น้องก็รักพี่ เหมือน**ขี้ห่อใบตอง**”*

สรุปว่าคนอยุธยาขี้ใส่ใบตอง แล้วโยนทิ้งทั่วไป อาจโยนลงแม่น้ำลำคลองหรือไม่ก็โยนไปบ้านข้างๆนั่นแหละ ถึงได้เป็นเรื่องทะเลาะกันจนทางราชการต้องตราเป็นกฎหมายให้มีบทลงโทษ

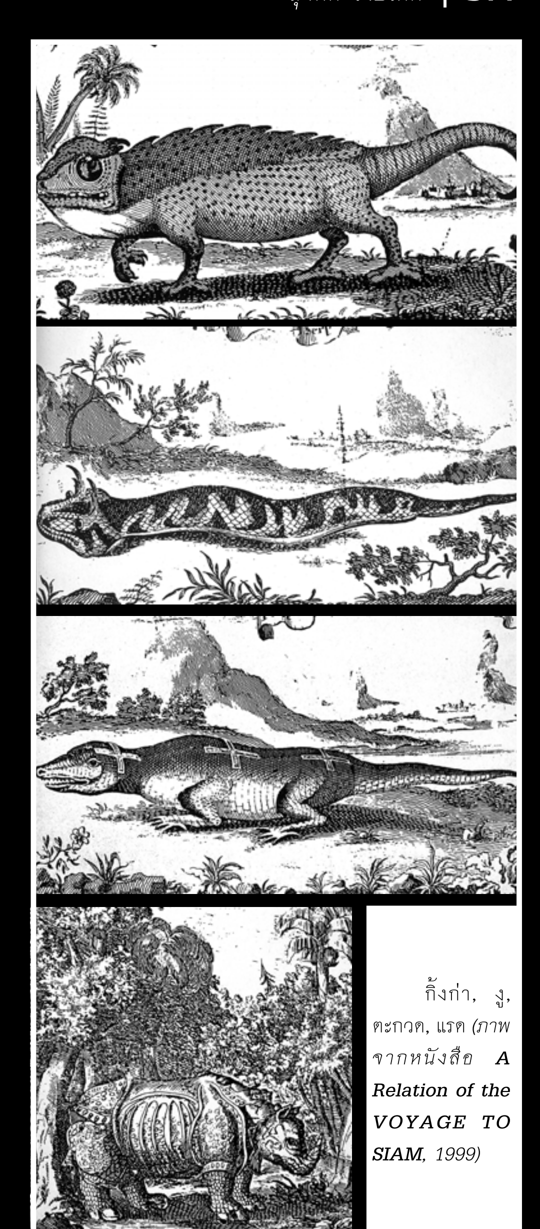
โรคภัยไข้เจ็บ

ถ้าอยากรู้ว่าคนอยุธยามีโรคภัยไข้เจ็บอะไรบ้าง? คงต้องศึกษาจากตำรายาที่มีเขียนไว้ในสมุดข่อยจะรู้ดีที่สุด

แต่ในชั้นนี้ขอเก็บจากบันทึกของลาลูแบร์มาเป็นตัวอย่าง ยุคอยุธยามีโรคติดต่อร้ายแรงที่มักเรียกรวมๆว่า **โรคห่า** และมักเข้าใจกันทั่วไปว่าหมายถึง**อหิวาตกโรค**

คำว่า **"ห่า"** ไม่ใช่ชื่อโรคอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ หากเป็นคำบอกความรุนแรงของโรคที่ทำให้คนตายจำนวนมากๆในคราวเดียวกัน ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นต้องเป็นอหิวาต์อย่างเดียว ลาลูแบร์บอกว่ามีโรคติดต่อร้ายแรงหลายชนิด แต่โรคห่าอันแท้จริงของอยุธยาคือ **โรคฝีดาษ** หรือ**ไข้ทรพิษ** แต่เอกสารยุโรปบันทึกว่าช่วงกำเนิดกรุงศรีอยุธยามีโรคระบาดร้ายแรงชนิดหนึ่งคือ **กาฬโรค** ทำให้คนตายพร้อมกันจำนวนมาก โรคนี้ระบาดมาจากเมืองจีนโดยมีหนูเป็นตัวนำ แล้วแพร่ไปถึงยุโรปเรียกว่า Black Death คนยุโรปล้มตายนับล้านคน

ลาลูแบร์บันทึกว่า ชาวสยามในกรุงศรีอยุธยาอายุไม่ยืนนัก เพราะต้องผจญกับโรคภัยไข้เจ็บหลายโรค ที่เจ็บป่วยกันมากคือ **โรคป่วง โรคบิด โรคไข้จับสั่น** ที่จะกลายเป็น**โรคปอดบวม โรคหวัด โรคหอบ โรคไขข้ออักเสบ โรคบวมทุกชนิด** แต่ที่มีไม่

กิ้งก่า, งู, ตะกวด, แรด *(ภาพจากหนังสือ **A Relation of the VOYAGE TO SIAM**, 1999)*

มากนักคือ **โรคปวดตามข้อ โรคอัมพาต โรคลม บ้าหมู วัณโรค โรคไต** ฯลฯ

ลาลูแบร์ย้ำว่า โรคที่เป็นกันชุมยังมี **โรคมะเร็ง โรคฝีโพรงหนอง โรคปรวด โรคไฟลามทุ่ง โรคผิวหนัง** แล้วตั้งข้อสงสัยว่า **กามโรค**ก็มีมิใช่น้อย แต่ไม่มีใครทราบว่าโรคชนิดนี้มีอยู่แต่ดั้งเดิมแล้ว หรือว่าเพิ่งมีแพร่เข้ามาเมื่อไม่นานนี้

โรคประหลาดๆอีกหลายชนิดของชาวสยามที่ลาลูแบร์บอกว่าชาวบ้านเชื่อว่าเนื่องมาจากถูกกระทำยำยีเชิงกฤตยาคุณคือถูกเสกสิ่งชั่วร้ายเข้ามาอยู่ในร่างกาย หรือบางทีอาจมี**โรคผีเข้า**ด้วย และต้องรักษาด้วยการเข้าพิธีทรงเจ้าเข้าผีอย่างเดียวเท่านั้น

เกี่ยวกับการกระทำยำยีเชิงกฤตยาคุณโดยผู้เรียนรู้เวทวิทยาคม มีระบุอยู่ในกฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่ามีลักษณะต่างๆกัน คือ **ฉมบ จะกละ กระสือ กระหาง** เป็นต้น

ตาย

พวกชนชั้นสูงที่เป็นมูลนายมีอำนาจวาสนาตาย เขาเรียกกันว่า **สิ้นบุญสิ้นวาสนา** หรือ **หมดบุญหมดวาสนา**

แต่เมื่อพวกไพร่ที่เป็นสามัญชนคนธรรมดาตาย ต่างก็บอกกันต่อๆไปว่า เออ-**สิ้น เวรสิ้นกรรม** หรือ **หมดเวรหมดกรรม** เสียที

ยุคต้นอยุธยายังไม่มีพระเมรุมาศสำหรับถวายพระเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ พระเมรุมาศเพิ่งมีขึ้นในยุคกลางอยุธยาราวรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สร้างเลียนแบบปราสาทนครวัดด้วยไม้ ก่อนหน้านั้นถวายพระเพลิงพระบรมศพเป็นอย่างอื่น แต่ก็หรูหรา อาจคล้ายๆกับทำศพพระสงฆ์ผู้ใหญ่อย่างมอญทุกวันนี้ แต่เอกสารของปินโตโปรตุเกสที่เห็นงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระไชยราชาธิราชว่าไปทางชลมารค มีขบวนเรือรูปสัตว์ในหิมพานต์ เรือที่เชิญพระบรมศพเป็น**เรือนาค** มี 9 เศียร แล้วไปถวายพระเพลิงที่วัดวัดหนึ่งอยู่ริมแม่น้ำ รายละเอียดที่ปินโตโปรตุเกสพรรณนาอาจคลาดเคลื่อนบ้าง แต่ที่เชื่อได้คือยังไม่มีพระเมรุมาศ

เมื่อชาวบ้านยุคอยุธยาตาย เขาก็จัดเป็น 2 อย่างคือ ถ้า**ตายโหง** หมายถึงตายไม่ดี เช่น ถูกฆ่าตาย ฟ้าผ่าตาย หรือตายด้วยโรคระบาด พวกนี้จะเอาไปฝังไว้ที่ป่าช้า แต่ถ้าตายปกติก็ทำตามปกติที่ป่าช้าเหมือนกัน

เมื่อมีคนตายจะตั้งศพไว้ที่บ้าน ครอบครัวที่พอจะมีกินมีใช้ก็มีโลงศพทำด้วยไม้ธรรมดาๆ ทำกันขึ้นเองตอนนั้น ถ้าคนจนก็ไม่มีโลงศพ เอาศพนอนวางลงบนพื้นที่ปูลาดด้วยเสื่อลำแพน แล้วเอาผ้าคลุมไว้เท่านั้น คงจะมีพระสงฆ์มาสวดพระอภิธรรมตอน

กลางคืน หลังจากพระสวดจบก็มีคฤหัสถ์มาสวด สวดไปกินเหล้าไปจนสว่างอยู่เป็นเพื่อนเจ้าของบ้านที่เป็นเจ้าภาพ

ศพคนมีกินมีใช้หน่อยจะเก็บไว้ที่บ้านหลายวัน เขากรอกปรอทใส่ปากใส่ท้องป้องกันกลิ่นศพ แล้วจุดธูปจุดเทียนเผาเครื่องหอมช่วยดับกลิ่นด้วย

ครั้นถึงกำหนดก็หามไปป่าช้าที่อยู่หลังวัด ถ้ามีฐานะบ้างก็ทำกองฟอนแล้วเผาสดๆ แต่บางทีฝังไว้ก่อนเป็นปีเพื่อรอเวลาหาทุนทำศพ ครั้นมีทุนทรัพย์แล้วจึงขุดกระดูกมาทำศพอย่างมีพิธีรีตอง

ส่วนพวกยาจกยากจนไม่มีทุนทำกองฟอน ไม่มีทุนหาฟืนมาเผาศพ ก็หามศพไปวางทิ้งไว้ที่ป่าช้าให้อีแร้งมากิน(สมัยต้นกรุงเทพฯ ยังทิ้งศพที่วัดสระเกศให้อีแร้งมากินซาก จึงมีชื่อเรียกกันต่อมาว่า “แร้งวัดสระเกศ”)

งานศพของชาวบ้านยุคอยุธยาไม่ใช่งานเศร้าโศก จึงไม่แต่งตัวไว้ทุกข์ด้วยชุดดำหรือชุดขาวที่ได้แบบแผนมาจากต่างประเทศเมื่อรัชกาลที่ 5 แต่ชาวบ้านจะประแป้งแต่งตัวด้วยสีสันฉูดฉาด ใครมีเครื่องประดับเท่าไรเอามาใส่ให้หมด ถ้ามีฐานะก็ให้มีมหรสพด้วยสนุกสนานกันตลอดงาน มีร่องรอยอยู่ในวรรณคดีเวลามีงานพระบรมศพเจ้านาย จะมีการละเล่นมากมาย เช่น หุ่น ละคร โขน หนัง

และเพลงโต้ตอบ

จะว่างานศพไม่เศร้าโศกเสียเลยคงไม่ได้ เพราะญาติพี่น้องคนตายต้องโศกเศร้าเป็นธรรมดา

13. ประเพณี 12 เดือน

น้ำฝนบันดาลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ มีกินตลอดปี จึงเกิดประเพณี 12 เดือน เพื่อขอฝน ดังมีจิตรกรรมเล่าเรื่อง ผันทนชาดก ในเตรสกนิบาต เรื่องเมื่อแรกปฐมกัลป์นาคขาดน้ำจึงมาขอน้ำจากพญากบ *(ใน **สมุดภาพไตรภูมิ** ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับกรุงธนบุรี เล่ม 1 พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2542 หน้า 78)*

ผู้คนยุคกรุงศรีอยุธยามีประเพณีที่แสดงออกด้วยพิธีกรรมในรอบปีหลายอย่าง ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ มักเกี่ยวข้องกับ "**ผี**" ที่มีมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์สมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา ครั้นภายหลังได้รับเอาคติ**พุทธ**และ**พราหมณ์**จากราชสำนักมาประสมประสานให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นกว่าเดิม

พระราชพิธีในราชสำนัก

ในราชสำนักมีพระราชพิธี 12 เดือน กำหนดเป็นแบบแผนอยู่ในกฎมณเฑียรบาล โดยตั้งต้นจากเดือน 5 ตามคติพราหมณ์ ดังนี้

เดือน 5 เผด็จศก ลดแจตร ออกสนาม

เดือน 6 วิสาข จรดพระนังคัล
เดือน 7 ทูนน้ำล้างพระบาท
เดือน 8 เข้าพรรษา
เดือน 9 ตุลาภาร
เดือน 10 ภัทรบท สารท
เดือน 11 อาสยุช แข่งเรือ
เดือน 12 จองเปรียง ลดชุด ลอยโคม
เดือน 1 ไล่เรือ ตรียัมปวาย
เดือน 2 บุศยาภิเษก เฉวียนพระโคกินเลี้ยง
เดือน 3 ธานยเทาะห์
เดือน 4 สัมพัจฉรฉินท์

พระราชพิธีทั้งหมดมีทั้งประเภทที่สืบเนื่องมาจากประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิม เช่น แข่งเรือ ไล่เรือ ฯลฯ และประเภทที่ได้แบบแผนมาจากอินเดียทั้งคติพุทธและพราหมณ์ เช่น เผด็จศก ซึ่งเป็นพิธีขึ้นบ้านใหม่อย่างพราหมณ์ เป็นต้น

พระราชพิธีทั้งหมดนี้ มีพรรณนาอยู่ใน**ทวาทศมาส**โคลงดั้นยุคต้นอยุธยา กับกาพย์ห่อโคลง**นิราศธารโศก**ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (กุ้ง) ยุคปลายอยุธยาด้วย แต่ลำดับพระราชพิธีอาจแตกต่างกันบ้าง เพราะมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย

ประเพณีชาวบ้าน

ชาวบ้านทั่วไปในยุคอยุธยายังมีประเพณีและพิธีกรรมตามคติพื้นเมืองดั้งเดิม เช่น ขึ้นบ้านใหม่ใน**เดือนอ้าย** คือ เดือน 1 ฯลฯ มีความเป็นมาเกี่ยวข้องกับฤดูกาลอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติคือลมมรสุม และวิถีการผลิตข้าวปลาอาหาร

ฤดูกาล วัน เดือน ปี

มรสุมเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของอุษาคเนย์ ทำให้เกิดฝนตกแผ่กระจายทั่วไปเป็นบริเวณกว้างที่มรสุมพัดผ่าน ส่งผลให้พื้นที่ของบ้านเมืองและรัฐแถบอุษาคเนย์มีฤดูกาลเปลี่ยนแปลงไป คนทั่วไปถือเป็น**หน้านา** หรือ**ฤดูทำนา**

ครั้นหมดมรสุมก็เป็นเวลาที่พืชพันธุ์ธัญญาหารเติบโตเต็มที่ ต้นข้าวออกรวงสะพรั่งเต็มท้องทุ่งท้องนา ถึงเวลาเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ธัญญาหารที่ปลูกไว้ตั้งแต่ฤดูทำนา

ช่วงเวลาที่พืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยเฉพาะ**ข้าว**ออกรวงเหลืองแก่เต็มที่นี่เอง คนยุคดั้งเดิมเริ่มแรกเลยเรียกช่วงเวลานี้ตั้งแต่ฤดูปลูกข้าวคราวก่อนถึงคราวนี้ว่า **ข้าว** แต่คนยุคนั้นออกเสียงและสะกดว่า **เข้า** (แต่ปัจจุบันคือข้าว) มีความหมายว่า **ปี** หรือ 365 วัน (โดยเฉลี่ย) เพราะทำนาปลูกข้าวอย่างพึ่งพาธรรมชาติได้ปีละครั้งเดียวเท่านั้น

คำว่า **เข้า** มีความหมายว่า **ปี** ตั้งแต่

ครั้งนั้น

ช่วงเวลาหมดมรสุม แต่น้ำฝนจากมรสุมยังนองท่วมทุ่งนาเต็มที่ เพราะมีน้ำป่าซึมซับหนุนเนื่องไม่ขาด ขณะเดียวกันในทุ่งนาก็มีต้นข้าวออกรวงเหลืองแก่พร้อมเก็บเกี่ยว ทั้งหมดนี้เป็นความอุดมสมบูรณ์ที่จะยังชีพให้คนอยู่รอด เพราะมีข้าวเป็นอาหารกินได้อีกปีหนึ่งข้างหน้า

คนจึงพร้อมใจกันถือเป็นกำหนดเวลา"**ขอขมา**"อำนาจเหนือธรรมชาติ คือผีที่บันดาลให้น้ำท่าฟ้าฝนพืชพันธุ์มั่งคั่งเต็มทุ่งนา และเพื่อบอกกล่าวปวงผีว่าจะขอ

วันขึ้นปีใหม่ สมัยกรุงศรีอยุธยา

1 **เดือนอ้าย**ขึ้นปีใหม่ของไทยสยามยุคดั้งเดิมดึกดำบรรพ์หลายพันปีมาแล้ว ถือตามจันทรคติ ขึ้น 1 ค่ำ เดือนอ้าย (เดือนที่ 1) เป็นวันขึ้นปีใหม่ เริ่มปีนักษัตรใหม่ โดยเฉลี่ยแล้วเป็นช่วงหลังลอยกระทงกลางเดือน 12 ถือเป็นส่งท้ายปีเก่า

คติอย่างนี้มีเหมือนกันหมดทุกกลุ่มชาติพันธุ์สุวรรณภูมิในอุษาคเนย์ เมื่อเทียบปฏิทินสากลตามสุริยคติจะอยู่ราวปลายเดือนพฤศจิกายนถึงต้นเดือนธันวาคม

2 ขึ้นปีใหม่สมัยกรุงศรีอยุธยา**"สยามประเทศ"** แบ่งเป็น 2 ภาคส่วน คือของราชสำนักกับของราษฎร

สงกรานต์ ปีใหม่ในราชสำนัก รับแบบแผนพิธีพราหมณ์-ฮินดูจากอินเดียตั้งแต่หลัง พ.ศ. 1000 เป็นต้นมา เหมือนกันหมดทุกราชสำนักของรัฐในอุษาคเนย์ คือถือ**วันสงกรานต์**เป็นขึ้นปีใหม่ ตรงกับช่วงกลางเดือนเมษายน แต่ทางจันทรคตินับเป็นเดือน 5

เดือนอ้าย ปีใหม่ของราษฎร ไม่รู้จักแบบแผนพราหมณ์-ฮินดู จึงถือเอาขึ้น 1 ค่ำ เดือนอ้าย เป็นขึ้นปีใหม่ตามคติเดิมสืบมา แต่ในสังคมเมืองใช้ทั้งสองคติ คือนับเดือนอ้ายด้วย แล้วทำบุญสงกรานต์ด้วย

เก็บเกี่ยวพืชพันธุ์เหล่านั้นไปกินเพื่อชีวิตรอดปลอดภัยต่อไปอีก 365 วัน หรือ 1 ปี (เข้า)

ช่วงเวลา"**ขอขมา**" ตรงนี้ คนยกย่องให้เป็นเริ่มต้น"**เข้าใหม่**" (หรือข้าวใหม่) เพราะเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวในทุ่งนาไว้กินเป็นอาหารแล้ว ส่วนหนึ่งต้องคัดเลือกรวงข้าวดีๆ สวยๆ งามๆ ที่มีเมล็ดขาวอวบๆ และหนาแน่นไว้เป็น"**พันธุ์**"ใช้ปลูกในฤดูทำนาใหม่ถัดไป

คำว่า "**เข้าใหม่**" เริ่มฤดูกาลใหม่ ตรงกับปัจจุบันว่า **ปีใหม่** ที่แบ่งเป็นวัน เป็นเดือน จึงนับเดือนที่จะได้"**เข้าใหม่**"เป็นเดือนแรก หรือเดือนที่หนึ่ง ซึ่งคนแต่ก่อนเรียก**เดือนอ้าย** เพราะคำว่า "**อ้าย**" แปลว่า **หนึ่ง**

ถือวันแรม 1 ค่ำ เป็นขึ้นเดือนอ้ายของเข้าใหม่(ข้าวใหม่) หรือปีใหม่ คือเมื่อพ้นวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ลอยกระทง ก็ขึ้นปีใหม่ ต้องเปลี่ยนปีนักษัตรใหม่ในวันนี้ เฉลี่ยตามปฏิทินสุริยคติจะอยู่ราวๆเดือนพฤศจิกายนของทุกปี

เดือนอ้าย คือเดือน 1

(ราวพฤศจิกายน-ธันวาคม)

มีพิธี**เล่นว่าว** บางทีเรียกพิธี**ขอลม** คือชักว่าวขึ้นบนท้องฟ้าเพื่อขอลมให้พัดแรงๆ พืชพันธุ์จะได้สุกเร็วๆ และให้น้ำลด เพราะข้าวออกรวงแก่แล้ว ชาวนาจะได้เกี่ยวข้าวเสียที

เดือนยี่ คือเดือน 2

(ราวธันวาคม-มกราคม)

มีพิธีทำ**ขวัญลาน** ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับนวดข้าว (แต่บางแห่งเรียกว่า**บุญคูนลาน**) เพราะชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว และเมื่อนวดข้าวเรียบร้อยก็ต้องทำขวัญลานนวดข้าวหรือทำบุญเลี้ยงพระที่ลานนวดข้าวนั่นเอง

เดือน 3

(ราวมกราคม-กุมภาพันธ์)

มีพิธี**เผาข้าว** คือเมื่อนวดข้าวเสร็จและขนข้าวขึ้นยุ้งฉางเรียบร้อยแล้ว ก็รวบรวมเอาฟางข้าวไปเผา

บางท้องถิ่นเมื่อเสร็จเผาข้าวแล้ว ชาวบ้านจะเอาข้าวใหม่หุงให้หอมไปถวายพระ แต่บางท้องถิ่นที่ทำนาข้าวเหนียวจะเอาข้าวเหนียวไปปิ้งไฟ เรียกว่า **จี่** เพื่อถวายพระตอนเช้า จึงเรียกประเพณี**บุญข้าวจี่**

เดือน 4

(ราวกุมภาพันธ์-มีนาคม)

มีพิธี**ตรุษ** หมายถึงประเพณีเกี่ยวกับสิ้นปีเก่าตามคติพราหมณ์ ยังถือสืบเนื่องมาถึงยุคต้นกรุงเทพฯ ดังมีกลอนนิราศเดือนของเสมียนมี (กวีสมัยรัชกาลที่ 3) เขียนไว้ว่า "ถึง**เดือนสี่ปีสุด**ถึงตรุษใหม่" ชาวบ้านไป

ทำบุญเลี้ยงพระที่วัด

บางท้องถิ่นถือเอาช่วงเวลานี้มีงานบุญเทศน์มหาชาติด้วย

เดือน 5

(ราวมีนาคม-เมษายน)

มีพิธี**สงกรานต์** คือขึ้นปีใหม่อย่างสุริยคติตามแบบแผนพราหมณ์ที่เริ่มขึ้นในราชสำนักก่อน หลังจากนั้นค่อยๆ แพร่หลายไปสู่ราษฎร

ในยุคอยุธยาจึงมีประเพณีขึ้นปีใหม่ทั้งตามแบบท้องถิ่นคือเดือนอ้าย และแบบพราหมณ์คือเดือน 5

สงกรานต์เป็นงานใหญ่ของราชอาณาจักร ทางราชสำนักจัดการละเล่นหลากหลายในท้องสนามให้ราษฎรเข้าร่วมได้ เรียกงาน**ออกสนามใหญ่** มีล่อช้าง, รันแทะ, วัวชน, กระบือชน, ชุมพาชน, ช้างชน, คนชน, ปรบไก่, ปล้ำมวย, ตีดั้ง, ฟันแย้ง, เล่นกล, คลีม้า ฯลฯ

ไม่มี**สาดน้ำ**อย่างปัจจุบัน มีแต่สรง**น้ำพระ**และ**รดน้ำดำหัว**ผู้หลักผู้ใหญ่ รวมทั้ง**ขนทรายเข้าวัด**แล้ว**ทำบุญเลี้ยงพระ** อย่างที่มีกล่าวถึงในขุนช้างขุนแผน ดังนี้

⊙ ทีนี้จะกล่าวถึงเรื่องเมืองสุพรรณ
ยามสงกรานต์คนนั้นก็พร้อมหน้า
จะทำบุญให้ทานการศรัทธา
ต่างมาที่วัดป่าเลไลย

หญิงชายน้อยใหญ่ไปแออัด
ขนทรายเข้าวัดอยู่ขวักไขว่
ก่อพระเจดีย์ทรายเรียงรายไป
จะเลี้ยงพระกะไว้ในพรุ่งนี้
นิมนต์สงฆ์สวดมนต์เวลาบ่าย
ต่างฉลองพระทรายอยู่อึงมี่
แล้วกลับบ้านเตรียมการเลี้ยงเจ้าชี
ปิ้งจี่สารพัดจัดแจงไว้

เมื่อทำบุญเลี้ยงพระเสร็จแล้ว ก็บังสุกุล และกรวดน้ำให้บรรพบุรุษที่ตายไป แล้วจากนั้น ก็ถึงเวลาสนุกสนานด้วยการร้องรำทำเพลง ดังนี้

ครั้นพระสงฆ์ฉันเสร็จสำเร็จพลัน
ท่านสมภารมีนั้นก็ยถา
อันดับรับสัพพีโมทนา
สัปปุรุษสีกาก็กรวดน้ำ
ต่างคนยินดีปรีดา
เสร็จแล้วกลับมาอยู่คลาคล่ำ
เสียงแซ่ซร้องบ้างร้องเป็นลำนำ
บ้างฟ้อนรำฉลองทานสำราญครัน

เดือน 6

(ราวเมษายน-พฤษภาคม)

มีพิธี**แรกนา** คือไถนาจำลองแปลงเล็กๆ แล้วหว่านข้าวลงในแปลงนั้น เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ในนาแปลงใหญ่ที่จะทำต่อไป เพราะช่วงนี้ฝนเริ่มตกแล้ว ชาวนาจะ

เริ่มทำนาในฤดูการผลิตใหม่ บางท้องถิ่นอีสานเรียกพิธีนี้ว่า **นาตาแฮก**และ**ปักกกแฮก** (คำว่า "แฮก" ก็คือ "แรก")

นอกจากนั้นชาวบ้านทั่วไปยังนิยมจัดพิธีแต่งงานและพิธีโกนจุก มีกลอนนิราศเดือนของเสมียนมีบอกไว้ว่า ในยุคต้นกรุงเทพฯ ยังทำกันอยู่ ดังนี้

⊙ ร่ำคะนึงถึงนุชสุดวิตก
ถึงเดือนหกเข้าแล้วหน้าเจ้าข้าเอย
เขาแต่งงานปลูกหอขอกันเชย
เราจะเฉยอยู่ก็เห็นไม่เป็นการ
เขาแรกนาแล้วมานักขัตฤกษ์
เอิกเกริกโกนจุกทุกสถาน
ที่กำดัดจัดแจงกันแต่งงาน
มงคลการตามเล่ห์ประเพณี

บางท้องถิ่นถ้าฝนยังไม่เริ่มตกตามฤดูกาลก็จะร่วมกันจัด**แห่นางแมว**หรือ**จุดบั้งไฟ**เพื่อขอฝน

นอกจากนั้นยังมีประเพณีเวียนเทียน**วันวิสาขบูชา** คือวันพระใหญ่ ขึ้น 15 ค่ำ กลางเดือน 6 ด้วย

เดือน 7

(ราวพฤษภาคม-มิถุนายน)

มีประเพณี**ทำบุญกลางบ้าน** หมายถึงทำบุญกลางหมู่บ้าน เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว คือผีพ่อแม่ ผีปู่ย่าตายาย ผีบ้าน ผีเมือง (เทวดาอารักษ์) ผีตาแฮก (ผีที่รักษาไร่นา) ฯลฯ

ประเพณีบุญเดือน 7 นี้ บางทีเรียก**บุญสลากภัต**

เดือน 8

(ราวมิถุนายน-กรกฎาคม)

มีประเพณี**บวช**และ**เข้าพรรษา**

ตามประเพณีทั่วไปจะบวชตอนไหนก็ได้ในช่วงก่อนเข้าพรรษา เช่น จะเริ่มทยอยบวชกันตั้งแต่เดือน 6 เดือน 7 แต่จะบวชกันชุกชุมเมื่อเดือน 8 จนถึงวันสุดท้ายคือวันเข้าพรรษา กลางเดือน 8

ประเพณีบวชของคนอยุธยามักมีพิธี**ทำขวัญนาค**ตอนกลางคืนที่บ้าน วันรุ่งขึ้นจึงแห่นาคไปทำพิธีบวชที่วัด บวชเสร็จแล้วจะต้องมีพิธีทำบุญเลี้ยงพระเพื่อฉลองพระใหม่

เดือน 9

(ราวกรกฎาคม-สิงหาคม)

บางท้องถิ่นมีประเพณีทำบุญ**ข้าวประดับดิน** เอาข้าวปลาอาหารหวานคาวพร้อมหมากพลูบุหรี่ ห่อรวมด้วยใบตองกล้วย แล้วเอาไปวางตามต้นไม้หรือพะเนินทุ่ง เพื่ออุทิศให้แก่บรรดาบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

เดือน 10

(ราวสิงหาคม-กันยายน)

มีประเพณี**กระยาสารท** คือ ทำบุญถวายภัตตาหารพระสงฆ์ด้วยอาหารพิเศษชนิดหนึ่ง ประกอบด้วยถั่ว งา ข้าว กวนเข้ากันทั้งหมดด้วยน้ำอ้อย น้ำตาลหรือน้ำผึ้ง แล้วเรียกของชนิดนี้ว่า **กระยาสารท**

เสมียนมีบรรยายบุญกระยาสารทยุคกรุงเทพฯ ที่สืบทอดมาจากยุคอยุธยาว่า

๏ ถึงเดือนสิบเห็นกันเมื่อวันสารท
ใส่อังคาสโภชนากระยาหาร
กระยาสารทกล้วยไข่ใส่โตกพาน
พวกชาวบ้านถ้วนหน้ามาธารณะ

เดือน 11

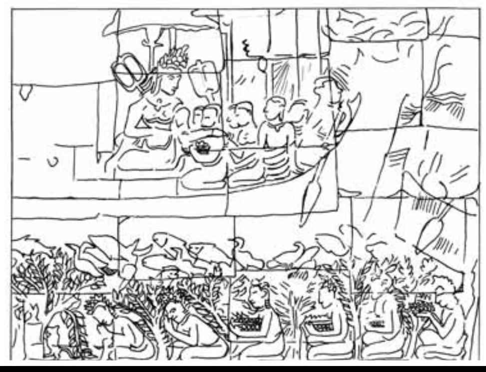
(ราวกันยายน-ตุลาคม)

มีประเพณี**ออกพรรษา** เสร็จแล้ว**ทอดกฐิน**

ช่วงเวลาที่กำหนดในเดือนนี้มี**แข่งเรือ** ทั้งที่เป็นพิธีหลวงและการละเล่นของราษฎรทั่วไป

พิธีแข่งเรือของหลวงเป็นพิธีเสี่ยงทาย คือ พระเจ้าแผ่นดินกับพระมเหสีทรงเรือแข่งกัน แล้วมีคำทำนายว่า ถ้าเรือพระเจ้าแผ่นดินแพ้เรือพระมเหสี พืชพันธุ์ธัญญาหารจะอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าเรือพระเจ้าแผ่นดินชนะ บ้านเมืองจะมียุค คือข้าวยากหมากแพง น้ำท่าไม่

(บน) ภาพสลักลอยประทีปไหว้พระแข ผนังระเบียงด้านนอกสุดของปราสาทบายน บริเวณมุมผนังด้านทิศใต้มุมตะวันออก(ถ่ายภาพ โดย วรรณวิภา สุเนต์ตา)

(ล่าง) ลายเส้นลอยประทีปไหว้พระแขที่ปราสาทบายน (ฝีมือธัชชัย ยอดพิชัย)

อุดมสมบูรณ์

เอกสารยุคอยุธยาระบุว่า ชาวกรุงศรีอยุธยาจะเริ่มต้นตามประทีปโคมไฟ แล้วลอยโคมไปตามแม่น้ำลำคลองตั้งแต่ออกพรรษาเป็นต้นไป จนกว่าจะถึงวันขึ้นปีใหม่ในเดือนอ้าย

เดือน 12

(ราวตุลาคม-พฤศจิกายน)

มีประเพณี**ชักโคม แขวนโคม ลอยโคม** เป็นพิธีกรรมเริ่มมาตั้งแต่ออกพรรษาเมื่อเดือน 11 แล้วจะทำต่อเนื่องไปจนถึงขึ้นปีใหม่ในเดือนอ้าย

พิธีชักโคม แขวนโคม แล้วลอยโคมตาม ประทีปลงในแม่น้ำลำคลองนี้ มีความหมายว่า ผู้คนทั้งหลายทำ**พิธีขอขมา**ต่อดินและน้ำ หรือแม่ธรณีกับแม่คงคาที่อนุเคราะห์ให้เก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ธัญญาหารได้อย่างอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีอยู่มีกินตลอดทั้งปี ฉะนั้นเมื่อครบปีหนึ่งก็ต้องทำพิธีขอขมาครั้งหนึ่งตลอดทุกปีไป

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (กุ้ง) ทรงนิพนธ์ในนิราศธารโศกพรรณนาถึงลอยโคมเดือนสิบสองว่า

⊙ เดือนสิบสองถ่องแถวโคม แสงสว่างโพยมโสมนัสสา
เรืองรุ่งกรุงอยุธยา วันทาแล้วแก้วไม่เห็น

⊙ กติกมาสถ้อง แถวโคม
แสงสว่างแลลอยโพยม ผ่องแผ้ว
อยุธยาเปรียบแสงโสม ใสส่อง
ชมชื่นวันทาแล้ว นิ่มน้องฤๅเห็น

พิธีลอยโคม มีทั่วไปในบ้านเมืองแถบสุวรรณภูมิ โดยเฉพาะที่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ เช่น เมืองพระนครหลวง (นครธม), อยุธยา, ฯลฯ เป็นต้นแบบให้มี**ลอยกระทง** แล้วมีตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (นางนพมาศ) ในรัชกาลที่ 3 กรุงรัตนโกสินทร์

14. การละเล่น, มหรสพ

ปี่พาทย์ฆ้องวง(ไม่มีระนาด) กับดนตรี-มโหรี ยุคอยุธยา คนบรรเลงเป็นผู้หญิงล้วน ตู้ไม้จำหลักนูนสูงสมัยอยุธยา เรื่องทศชาติ ภาพนี้เป็นด้านข้างขวาตอนล่างของตู้ไม้ เล่าเรื่องวิธุรชาดก *(สรุปจากหนังสือ* ***ตู้ลายทอง*** *ภาค 1 (สมัยอยุธยาและสมัยธนบุรี) เลขที่ 69(กพช.) ตู้เท้าสิงห์, กรมศิลปกร พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2523 หน้า 232-237)*

ในพระนครศรีอยุธยามีการละเล่นมากมายหลายอย่าง ส่วนมากจะเป็นของไพร่ฟ้าประชาชน แต่ไม่ได้เล่นประจำ หากเล่นเป็นครั้งคราวในเทศกาลสำคัญๆ เช่น สงกรานต์, ลอยโคมตามประทีป, และงานวัด ฯลฯ

สิ่งเหล่านี้จะว่าเป็นมหรสพก็ได้เหมือนกัน แต่ไม่ได้เป็น**มหรสพ**อย่างทุกวันนี้ที่มีประจำทั้งวันทั้งคืน

การละเล่น, มหรสพยุคอยุธยา ยังมีลักษณะ**ขนบประเพณี**ในพิธีกรรมต่างๆ แต่บางอย่างก็ค่อยๆ ลดพิธีกรรมลงจนเป็น**การแสดง**เพื่อความบันเทิงเท่านั้น

ฉะนั้นยุคอยุธยาจึงมี**การละเล่น**เป็นสำคัญที่เล่นร่วมกันทั้งคนเล่นและคนดู ต่อภายหลังเมื่อถึงยุคปลายอยุธยาจะค่อยๆ คลี่คลายเป็น**การแสดง**ที่แยกกันระหว่างคน

เล่นกับคนดู

ดนตรี

เครื่องดนตรียุคกรุงศรีอยุธยาเกือบทั้งหมดสืบเนื่องมาจากเครื่องมือท้องถิ่นที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ผ่านบ้านเมืองแว่นแคว้นก่อนอยุธยา เช่น ยุคสุวรรณภูมิ ยุคทวารวดี เป็นต้น

นอกจากเครื่องมือท้องถิ่นแล้ว ยังรับแบบแผนจากต่างประเทศด้วย เช่น อาหรับ เปอร์เซีย อินเดีย จีน และยุโรปบางประเทศ

เครื่องมือจากต่างประเทศเริ่มรับเข้ามาอยู่ในราชสำนักก่อน ยกย่องเป็นเครื่องมือศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา แล้วใช้เล่นสรรเสริญพระมหากษัตริย์ในพระราชพิธีสำคัญ เช่น

มโหระทึกหรือ**กลองทอง** รับมาจากกลุ่มชนทางทิศใต้ของจีน เช่น กวางสีกับทางเหนือของเวียดนาม มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์เมื่อราว 2,500 ปีมาแล้ว

แตร รับมาจาก "**แขก**" เปอร์เซียกับอินเดียและยุโรปอย่างฮอลันดา มีใน**นิราศธารโศก** ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ (กุ้ง) บรรยายว่า

⊙ พรั่งพรูหมู่มากช้อง　　เสนา
แตรแขก แตรลันดา　　*แหร่แหร้*

สังข์ บัณเฑาะว์ รับมาจากอินเดีย

ปี่ไฉน รับมาจากเปอร์เซียโดยผ่านอินเดีย

ซอสามสาย รับมาจากเปอร์เซีย

กลอง รับมาจากอินเดีย เช่น กลองตะโพน กลองชนะ กลองแขก กลองสองหน้า ฯลฯ

ฉาบ แฉ่ง รับมาจากจีน และอาจมี**ซออู้ ซอด้วง**ด้วยในยุคแรกๆ

ต่อมาภายหลัง เครื่องมือบางอย่างแพร่หลายไปสู่ราษฎรสามัญ แต่มีอีกหลายอย่างยังเป็น"**ของสูง**"สำหรับพิธีกรรมเนื่องในศาสนาและราชสำนักเท่านั้น

ดนตรียุคอยุธยามีทั้งที่เล่น**เป็นวง**และ**ไม่เป็นวง**

ที่เล่นเป็นวง**ดนตรี**มีดังนี้

วงแตรสังข์ มีแตร สังข์ บัณเฑาะว์ ล้วนรับมาจากอินเดีย ใช้เล่นในพิธีกรรมพราหมณ์และในราชสำนัก

วงปี่ไฉนกลองชนะ มีปี่ไฉนและกลองชนะ รับมาจากอินเดีย ใช้เล่นในราชสำนัก

วงปี่พาทย์ฆ้องวง สมัยแรกมีปี่(นอก) ฆ้องวง กลองทัด ตะโพน ฉิ่ง ใช้เล่นในพิธีกรรมทั่วไป เช่น บวช แต่งงาน งานศพ และใช้เล่นประกอบการละเล่นสำคัญ เช่น หนังใหญ่ โขน ละคร ระบำ แล้วใช้ในพิธีเลี้ยงผีแก้บนด้วย

สมัยหลังต่อมามีระนาด(เอก)เข้า

ประสมด้วย (แต่ยังไม่มีระนาดทุ้ม เพราะเพิ่งมีขึ้นในยุคกรุงเทพฯ)

วงดนตรี–มโหรี วงนี้เรียกเป็น 2 ชื่อ คือ**วงดนตรี**อย่างหนึ่ง กับ**วงมโหรี**อย่างหนึ่ง (มีชื่ออยู่ในกฎมณเฑียรบาล เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเสด็จทางชลมารค ต้องมีเครื่องประโคมบรรเลงทั้งซ้าย-ขวา ว่า **ซ้ายดนตรี ขวามโหรี**) แต่มีเครื่องดนตรีอย่างเดียวกัน คือซอสามสาย ขลุ่ย กระจับปี่ โทน-ทับ กรับ และฉิ่ง

วงดนตรีบรรเลงประกอบการอ่านลำนำเป็นฉันท์ยอพระเกียรติ (ที่กฎมณเฑียรบาลระบุว่า **หกทุ่มเบิกเสภาดนตรี** ก็คือวงแบบนี้ เสภาในที่นี้ คือ นักดนตรีล้วนเป็นผู้หญิง) เข้าใจว่ามาจากประเพณีขับไม้-บรรเลงพิณ

วงมโหรีบรรเลงประกอบการขับลำร้องเล่นเชิงสังวาส

วงเครื่องสาย มีซอด้วง ซออู้ จะเข้ ขลุ่ย โทน-ทับ ฉิ่ง เป็นวงของชาวบ้าน ใช้เล่นทั่วไปได้ทุกงาน มักนิยมเอาลงเรือไปเล่นในแม่น้ำลำคลอง เพราะเป็นเครื่องมือขนาดเล็กน้ำหนักเบา ถือติดตัวไปได้สะดวกทุกแห่ง

ในกฎมณเฑียรบาลมีข้อห้ามเอาวงชนิดนี้ลงเรือไปเล่นในคลองท่อ ท้ายพระราชวังหลวงของอยุธยา

ส่วนที่เล่น**ไม่เป็นวง**ก็คือ เครื่องมือ

ชิ้นเดียว เช่น พิณน้ำเต้า พิณเปี๊ยะ ปี่อ้อ แคน ฯลฯ ใช้เล่นคนเดียวก็ได้ เล่นรวมวงกับดนตรีมโหรีเครื่องสายก็ได้ มีตัวอย่างอยู่ในโคลงกำสรวลสมุทร ดังนี้

1. ใช้ปี่อ้อหรือปี่จุม คลอขับถามข่าวถึงสาวคนรัก ว่า

⊙ ยามพลบเสียงกึกก้อง กาหล แม่ฮา
เสียงแฉ่งเสียงสาวซอ ข่าวชู้

2. ดีดพิณเปี๊ยะ(เพลี้ย) เดินไปตามถนนเรียกหาสาวคนรัก ว่า

⊙ สายาเข้าคว้าเล่น หลายกล
*เดิน**ดีดเพลี้ย**เพลงพาน เรียกชู้*
สายาอยู่ในถนน ถามข้าว ยังฤๅ
ยังที่สาวน้อยรู้ เรียกขวัญ ฯ

แต่ที่นิยมเล่นกันมากที่สุดคือ **กลองโทน** เป็นกลองใบเดียว ทำด้วยดินเผาขึงหนังที่หน้ากลอง เอกสารชาวยุโรปที่เข้ามากรุงศรีอยุธยาล้วนบันทึกว่า ตกเย็นย่ำค่ำคืนจะได้ยินเสียงกลองโทนดังทั่วไป นั่นคือหนุ่มสาวชาวบ้านกำลังเล่น**รำโทน**กันทุกหมู่บ้าน

มีเครื่องมืออีกชุดหนึ่งเรียก**ฆ้อง–กลอง** มีอยู่ประจำวัด ใช้ตีบอกสัญญาณ บางวัดอาจมี**ระฆัง**อยู่ด้วยก็ได้

แต่ในสังคมกรุงศรีอยุธยา นอกจากใช้**ฆ้อง–กลอง** ตีบอกสัญญาณเหตุร้ายต่างๆ

เช่นไฟไหม้แล้ว ยังใช้ตีบอกเวลาด้วยคือ

ฆ้อง ใช้ตีบอกเวลาตอนกลางวันตั้งแต่ย่ำรุ่งหกโมงเช้าถึงย่ำค่ำหกโมงเย็น เพราะเสียงฆ้องดัง โมง โมง โมง เป็นเหตุให้เรียกเวลาตอนกลางวันว่า **โมง**

กลอง ใช้ตีบอกเวลาตอนกลางคืน เพราะเสียงกลองดังตูม ตูม ตูม เป็นเหตุให้เรียกเวลาตอนกลางคืนว่า **ทุ่ม**

ส่วนเครื่องมือที่ทำจากกระบอกไม้ไผ่แล้วเรียกว่า **โกร่ง เกราะ กรับ** มีใช้ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง โดยไม่จำกัดว่านอกเมืองหรือในเมือง เฉพาะ**กรับ**มีหลายขนาด แต่มีขนาดหนึ่งใช้ตีกระทบกระแทกกันเป็นจังหวะ เมื่อช่างขับกำลังขับลำชนิดหนึ่งที่เรียกภายหลังว่า **ขับเสภา** ซึ่งเป็นประเพณีของชาวบ้านมาแต่ดั้งเดิม ไม่ใช่"**เสภาดนตรี**"ในกฎมณเฑียรบาล เพราะเป็นคนละอย่างกัน

เพลง

ยุคกรุงศรีอยุธยามีเพลงหลายอย่าง แต่อาจจำแนกกว้างๆ ได้ 2 กลุ่ม คือ **เพลงโต้ตอบ**กับ**เพลงร้องเล่น**

เพลงโต้ตอบ คือ เพลงชาวบ้านทั่วไปที่ร้องโต้ตอบกันระหว่างหญิงกับชายในทุกโอกาส โดยไม่จำเป็นต้องมีดนตรีบรรเลงด้วย (ตรงกับปัจจุบันที่เรียกเพลงพื้นบ้านพื้นเมือง แต่ยุคอยุธยายังไม่มีลำตัด เพราะเพิ่งมีขึ้น

เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5) แต่จะเล่นกันมากเมื่อถึงเทศกาลต่างๆ เช่น สงกรานต์ เข้าพรรษา ฉลองวัด ออกพรรษา ทอดกฐิน ขึ้นปีใหม่ ฯลฯ และอาจจ้างวานไปเล่นในงานแต่งงานทำขวัญบวช ฯลฯ

เพลงที่นิยมเล่นกันกว้างขวางที่สุดคงจะเป็น **เพลงเรือ**หรือ**ร้องเรือ** เพราะมีข้อห้ามเป็นลายลักษณ์อักษรอยู่ในกฎมณเฑียรบาลว่าไม่ให้เล่นใกล้ท้ายพระราชวังหลวง อาจเป็นเพราะหนวกหูหรือเกรงผู้ร้ายปลอมแปลงไปปล้นพระราชวังก็ได้

อนึ่ง **เพลงเทพทอง**เป็นเพลงโต้ตอบอีกแบบหนึ่งที่ชาวอยุธยานิยม เพราะมหานาค วัดท่าทราย พรรณนาไว้ในบุณโณวาทคำฉันท์ เรื่องงานพระพุทธบาทว่าสนุกสนานยิ่งนัก เพราะร้องโต้ตอบกันโจ่งแจ้งแดงแจ๋จนแสลงหู ดังนี้

เทพทองคะนองเฮ
ชนเปรสดับสรวล
โต้ตอบก็ไม่ควร
ปะหระถ้อยแสลงกรรณ

เท่าที่ตรวจสอบร่องรอยจากเอกสารโบราณพบว่า ยังมีเพลงโต้ตอบอีกมากที่คนอยุธยาชอบเล่นและฟัง เช่น เพลงปรบไก่ เพลงพาดควาย เพลงฉ่อย เพลงแม่ศรี เพลงพิษฐาน รวมทั้งเพลงโคราชด้วย

เพลงโต้ตอบพวกนี้มีมากมายตาม

ชุมชนและท้องถิ่นต่างๆ สุดที่จะบันทึกได้หมด แต่ที่มีเล่าไว้ในพระราชพงศาวดารตอนพระเพทราชาเสด็จขึ้นครองราชสมบัติกล่าวว่า เมื่อพวกญาติวงศ์และข้าหลวงเดิมทั้งหลายรู้ข่าวดังนั้น ก็พากันมาจากบ้านพลูหลวงแขวงเมืองสุพรรณบุรีเข้าพระนครศรีอยุธยาเพื่อมาชื่นชมบารมี พระเพทราชาก็จัดสำรับกับข้าว รวมทั้งเหล้ายาปลาปิ้งเลี้ยงดูจนเมามายสนุกสนาน *"บ้างร้อง**เพลงเก็บดอกไม้ร้อย**และ**เพลงไก่ป่า**ต่างๆ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินตรัสได้ทรงฟังดังนั้นก็ทรงพระสรวล..."*

การเล่นเพลงโต้ตอบอย่างนี้แหละที่ได้มีพัฒนาการเป็นละครของชาวบ้าน ภายหลังเรียกว่า **ละครนอก**

เพลงร้องเล่น คือเพลงร้องเล่นทั่วไปทั้งในราชสำนักและในระดับหมู่บ้าน บางทีเรียก**เพลงมโหรี** ที่เนื้อร้องเป็น**เชิงสังวาส**และต้องมี**วงมโหรี**บรรเลงคลอไปตลอด

การร้องเพลงร้องเล่นหรือเพลงมโหรีคนร้องต้องร้องไปพร้อมกับวงมโหรีบรรเลงโดยเอื้อนเล็กน้อยหรือไม่มีเลย เรียกว่า**ร้องเนื้อเต็ม** (คล้ายกับเพลงลูกทุ่งทุกวันนี้) แตกต่างจากการร้อง**เพลงเถา**ในวงดนตรีไทยปัจจุบันที่คนร้องต้องร้องจนจบท่อนหนึ่งก่อนดนตรีจึงบรรเลงรับแล้วเล่นสลับกันไปจนกว่าจะจบ โดยมีเอื้อนยืดยาวตอนเริ่มต้น

ครั้นนานเข้าบรรดาเพลงมโหรีก็ปนกับเพลงปี่พาทย์ โดยเอาเนื้อร้องและทำนองจากวงมโหรีไปเล่นในวงปี่พาทย์ด้วย

เพลงร้องเล่นหรือ**เพลงมโหรี** มีตัวอย่างเนื้อร้องที่แต่งง่ายๆ ร้องง่ายๆ ทำนองง่ายๆ อย่าง**"เนื้อเต็ม"** ดังนี้

ร้องนางนาค

⊙ เจ้าเอยนางนาค
เจ้าคิดแต่เท่านั้นแล้ว
เจ้าปักปิ่นแก้ว
แล้วเจ้ามาแซมดอกไม้ไหว
จำปาสองหูห้อย
สร้อยสังวาลแลมาลัย
ชมพูผ้าสไบ
เจ้าห้อยสองบ่าสง่างาม

ร้องพระทอง

⊙ พระทองเทพรังสรรค์
หล่อด้วยสุวรรณกำภู
เจ้างามบริบูรณ์ไม่มีคู่
โฉมตรูข้าร้อยชั่งเอย
พระทองข้ารูปหล่อเหลา
หนักเล่าได้ร้อยชั่ง
รัศมีนั้นงามอยู่เปล่งปลั่ง
ทั้งเมืองไม่มีเหมือนเอย

ทำนองเพลงยุคอยุธยามีชาวต่างชาติเข้ามาตั้งหลักแหล่งทำมาหากินและทำมา

ค้าขายมากมายหลายชาติภาษา นักเพลงดนตรีจึงรับเอาทำนองมาจากชาติภาษานั้นๆ ด้วย ทำให้เกิดทำนองเพลงหลากหลาย มีทั้งทำนองพื้นเมืองดั้งเดิมที่สืบทอดมาแต่ดึกดำบรรพ์ และทำนองที่รับจากชาติภาษานั้นๆ เช่น

ทำนองดั้งเดิม นางนาค, พระทอง, มหาไชย, ทองย้อย, ทองย่อน, นางไห้, พระนคร, อรชร, ถอยหลังเข้าคลอง, พังคา, บังใบ, ถอนสมอ, คำหวาน, สุดใจ, สายสมร, ฯลฯ

ทำนองต่างชาติภาษา มีหลายชาติภาษา ดังนี้

มอญ เช่น มอญแปลง, สมิงทอง

เขมร เช่น นางนกขอม, ขอมน้ำเต้า, ขอมรำ, เขนง

แขก เช่น เนรปาตี, ยิกิน, ปะตงโอด, ปะตงพัน, กะระนะ, สระบุโหร่ง, มัดตรำ, เนียรคันโยก, โฉลกแขก, มลากาน้ำทอง, มลายูหวน, ยงหงิด, อรุ่ม, บ้าระบุ่น

ญี่ปุ่น เช่น ยิบุ่น

ชื่อทำนองเพลงเหล่านี้ ได้มาจากบทมโหรีครั้งกรุงศรีอยุธยาที่เพิ่งรวบรวมได้เมื่อสมัยกรุงเทพฯ ฉะนั้นไม่ครบทั้งหมดแน่ๆ แต่จะมีทำนองของชาติภาษาอื่นๆอีกหรือไม่-ก็น่าจะมีอีก อย่างน้อยก็ต้องมีทำนอง**จีน** เช่น จีนหลวง, จีนขิมใหญ่, ฯลฯ

ระบำ–รำ–เต้น

เอกสารเก่าแก่ของกรุงศรีอยุธยาบันทึกประเพณีการละเล่นเก่าแก่เอาไว้ด้วยคำคล้องจอง เช่น กฎมณเฑียรบาลว่า **ระบำ–รำเต้น** หนังสือไตรภูมิว่า **บ้างเต้นบางรำ–บ้างฟ้อนระบำ**

สรุปแล้วจะเห็นว่ายุคกรุงศรีอยุธยามีการละเล่นเป็นหลักเป็นฐานมาเก่าแก่คือ **ระบำ–รำ–เต้น** พื้นฐานเหล่านี้เองที่จะมีพัฒนาการเป็นการละเล่นสำคัญอย่างน้อย 4 อย่างคือ ระบำ ละคร หนัง และโขน

เพื่อทำความเข้าใจบรรยากาศการละเล่นยุคกรุงศรีอยุธยา ต้องอธิบายร่องรอยต่างๆ ที่มีอยู่ในราชสำนักดังต่อไปนี้

ในกฎมณเฑียรบาลมีรายการการละเล่นในพิธีกรรมกลุ่มหนึ่งแสดงร่องรอยประเพณีรำเต้นเล่นต่างๆ ของผู้คนยุคชนเผ่าดั้งเดิมก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยามาช้านาน

มีชื่อเรียกการละเล่นเหล่านี้อย่างรวมๆ ว่า **"สรรพยุทธ"** และ **"สรรพศิลา"**

"สรรพยุทธ" อาจหมายถึงการต่อสู้ด้วยอาวุธหรือที่เรียกกันว่า กระบี่กระบอง

"สรรพศิลา" อาจหมายถึงการกีฬาที่เกี่ยวข้องกับการต่อสู้

การละเล่น **"สรรพยุทธ–สรรพศิลา"** มีในพระราชพิธี **"เผด็จศกลดแจตร"** ช่วงเดือน 5 พระเจ้าแผ่นดินจะต้องเสด็จออก

"สนามใหญ่" (สนามหลวง?) นับเป็นพระราชพิธีที่สำคัญที่สุดของแคว้นหรืออาณาจักร เพราะเป็นพิธีกรรมเฉลิมฉลองการเก็บเกี่ยวพืชผลไร่นาในปีที่ผ่านมา และขอสิ่งสิริมงคลให้ผืนแผ่นดิน ท้องไร่ท้องนาที่จะต้องทำใหม่ในเดือนต่อๆ ไป อันจะส่งผลให้เกิดความมั่งคั่งและความมั่นคงแก่บ้านเมือง ดังนั้น **"ทุกกระทรวงการทหารพ่อเรือนพลไพร่"** หมายถึง ทหาร พลเรือน และไพร่บ้านพลเมืองหรือประชาชน ต้องเข้าร่วมพิธีกรรมอันสำคัญนี้ทั้งหมด

กฎมณเฑียรบาลออกชื่อการละเล่นต่างๆ ในพิธีกรรมครั้งนี้เป็น 2 ชุด

ชุดแรกมี **"ห่อช้าง รันแทะวัวชน กระบือชน ชุมพาชน ช้างชน คนชน ปรบไก่ คลีชงโคน ปล้ำมวย ตีดั้ง ฟันแย้ง เชิงแวง เล่นกล คลีม้า"**

ชุดหลังมี **"เรียกม้าห่อช้าง ระเบงซ้ายขวา รำดาบซ้ายขวา ระบำออกหม่งครุ่ม พันพานนำหม่งครุ่มหน้ากลอง ตีไม้พุ่งหอก เล่นแพน ยิงธนูปลายไม้ ลอมบ่วงใต่เชือกหนัง ตีหรทึกเก้าลายกช้าง เลี้ยงหม่งครุ่มชแม่แล้วคลีชงโคน ถ้ามีแขกเมืองเฝ้าแลเสด็จ์ทรงคลีม้าไซ้"**

แบบแผนการละเล่น 2 ชุดดังกล่าวมีทั้ง **"สรรพยุทธ"** และ **"สรรพศิลา"** ประสมประสานอยู่ด้วยกัน และบางอย่างตรงกับ

(บน) การละเล่นต่างๆ เช่น ไต่ลวดไม้สูง นอนบนหอก ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดประดู่ทรงธรรม จ. พระนครศรีอยุธยา *(ภาพจากหนังสือ **เมืองโบราณ**)*

(ล่าง) การละเล่นสมัยอยุธยา เช่น ญวนหก ไต่ลวด และมีกระบวนแห่เครื่องดนตรีชนิดต่างๆ เช่น ปี่ กลอง เป็นต้น ดังภาพจิตรกรรมเวสสันดร กัณฑ์วนประเวศ ในพิธีสมโภชรับขวัญพระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระโอรสธิดากลับเข้าเมือง *(ใน **สมุดภาพไตรภูมิ** ฉบับกรุงศรีอยุธยา-ฉบับธนบุรี เล่ม 1 พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2542 หน้า 78)*

“เบิกโรงเล่นหนัง” ในสมุทรโฆษฯ เช่น หัวล้านชนกัน, ลาวกับไทยฟันดาบ, ชวาแทงหอก, ชนแรด, แข่งวัวเกวียน, จระเข้กัดกัน ฯลฯ และบางประเภทจะมีรายละเอียดเพิ่มเติมอยู่ในหนังสือบันทึกของลาลูแบร์ เช่น ชนช้าง, ชนไก่, ช้างกับเสือสู้กัน, ไต่ลวดไม้สูง, ลอดบ่วง, และโจนร่ม, วิ่งงัวและควาย, มวยปล้ำและมวยชก, ฯลฯ

แม้แบบแผนและชื่อเรียกจะแตกต่างกันไปบ้างก็ตาม แต่กิริยาของการละเล่นในกลุ่ม **“สรรพยุทธ”** และ **“สรรพศิลา”** ที่แสดงออกมา จะมีลักษณะร่วมกันคือรำหรือเต้น ถ้าไม่ใช่เต้นก็ต้องเป็นรำ หรือประสมกันทั้งเต้นทั้งรำ

การเต้นหรือรำอาวุธในการ **“สรรพยุทธ”** และ **“สรรพศิลา”** มิได้เป็นภาระหน้าที่ของ **“ทหารพ่อเรือนพลไพร่”** เท่านั้น เพราะในยุคโบราณกาลดึกดำบรรพ์ บรรดาชนชั้นหัวหน้าเผ่าพันธุ์ยิ่งต้องชำนาญอาวุธ แม้เมื่อมีพัฒนาการเป็นบ้านเมืองแว่นแคว้นแดนกษัตริย์แล้ว กษัตริย์ก็ยิ่งจะต้องรู้วิชาอาวุธ และยิ่งจะต้องชำนาญการเต้นหรือรำอาวุธควบคู่กันไปด้วย ดังมีประเพณีมาแต่โบราณว่า ใครหัดขี่ช้างชนม้าชนก็ต้องหัดฟ้อนรำให้เป็นสง่าราศี แม้พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องทรงฝึกหัด เช่น ภาพจำหลักบนแผ่นอิฐที่ฐานพระธาตุพนม (จ. นครพนม) เป็นรูปกษัตริย์ทรงช้างทรงม้า พร้อม (รำ) อาวุธถวายธาตุเจดีย์ และมีตัวอย่างเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงหัดฟ้อนรำ ซึ่ง (สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงได้ยินมาว่า) เคยทรงรำพระอสงขอบนคอช้างพระที่นั่งเป็นพุทธบูชา เมื่อครั้งเสด็จพระพุทธบาทตามโบราณราชประเพณี (*ตำราฟ้อนรำ : 2466*)

การละเล่นที่เกี่ยวกับการต่อสู้หรือกีฬาเหล่านี้ ล้วนเป็นพฤติกรรมธรรมดาของผู้คนทุกเผ่าพันธุ์ ที่ต่างก็มีวิถีชีวิตและพัฒนาการอยู่ในท้องถิ่นและในสภาพแวดล้อมเป็นของตัวเองมาแต่ครั้งดั้งเดิมดึกดำบรรพ์ เหมือนๆ กันทุกชาติทุกภาษา จึงมักเรียกชื่อการละเล่นเหล่านี้อย่างรวมๆ ว่า **“รำอาวุธ”** แต่ในเอกสารเก่าเรียก **“รำเต้น”** โดยมีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า War Dance หรือ **“วีรชัย”** ที่สมัยหลังๆ เรียก **“กระบี่กระบอง”** (*ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช : 2526-และ ธนิต อยู่โพธิ์ : โขน : คุรุสภาพิมพ์ครั้งที่สอง 2526*)

การละเล่นเหล่านี้จะมีขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีพิธีกรรมสำคัญอันเกี่ยวข้องกับความมั่งคั่งและความมั่นคงของเผ่าพันธุ์หรือของอาณาจักร ดังภาพเขียนสีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่พบอยู่ในถ้ำหรือเพิงผาต่างๆ เป็นรูปเกี่ยวกับการทำมาหากิน การล่าสัตว์ และการรำ

เต้นต่างๆ ก็เพราะบริเวณนั้นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงจัดพิธีกรรมขึ้นตามระบบความเชื่อดั้งเดิมแล้วสร้างสัญลักษณ์เป็นภาพเขียนไว้ ต่อมาเมื่อสังคมมีพัฒนาการสร้างปูชนียสถานเนื่องในศาสนาต่างๆขึ้นแล้ว มนุษย์จึงสืบเนื่องประเพณีด้วยการเต้นหรือรำอาวุธบูชาปูชนียสถานนั้นๆ ดังกรณีชาวอีสานจะมีประเพณีรำมวย ถวายพระธาตุเป็นพุทธบูชา เป็นต้น

นอกจากนั้น ในบทละครพระราชนิพนธ์เรื่องอิเหนา ยังมีการรำอาวุธเพื่อ **"ถวายกรเทวาในสถาน"** ด้วย ดังมีกลอนว่า

จะรำเล่นให้เป็นสถาพร
ถวายกรเทวาในสถาน
เจ้าจัดกิดาหยันอันชำนาญ
กับทหารชวามลายู
ให้รำโล่ดั้งทวนตรี
ดาบกริชกระบี่เป็นคู่คู่
แต่ล้วนเจนจัดสันทัดครู
จะได้ดูสำราญบานใจ

ในเอกสารเก่าเช่นโคลงนิราศหริภุญชัย และไตรภูมิ ออกชื่อ **"นักคุน"** อยู่ในกลุ่มการละเล่นร้องรำทำเพลง แต่คำว่า **"คุน"** มีรากมาจากภาษาสันสกฤตโดยผ่านภาษาเขมรอีกชั้นหนึ่ง ซึ่ง**อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์** อธิบายไว้ว่ามีความหมายเกี่ยวกับการต่อสู้ และว่าเป็นชื่อของศิลปะในการใช้เครื่องอาวุธต่อสู้ศัตรูในระยะสั้น เป็นวิชาพิเศษอย่างหนึ่งของนักรบในสมัยโบราณ *(โขน : คุรุสภา 2526)* แสดงให้เห็นร่องรอยว่าในสมัยก่อนๆ นั้นนักรบจำเป็นต้องมีความรู้เรื่องการร้องรำทำเพลงในระดับหนึ่ง เป็นเหตุให้ชื่อ **"นักคุน"** ที่หมายถึงนักรบติดไปอยู่กับการละเล่นร้องรำทำเพลงในสมัยหลัง

กรณีนักรบจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับนักร้องรำทำเพลงนี้ น่าจะมีเหตุมาจากประเพณีรำอาวุธที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการฝึกอาวุธ ดังที่อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ อธิบายว่า เป็นเหตุให้แบบแผนแห่งการใช้อาวุธเหล่านั้นแต่ละอย่างแต่ละชนิดเรียกกันว่า **"เพลง"** เช่น เพลงกระบี่ เพลงทวน แล้วกำหนดกระบวนรบตามสถานการณ์ต่างๆ เป็นเพลงเรียกว่า เพลงรำ เพลงรบ เพลงกราย เพลงสกัด ฯลฯ ขณะเดียวกันก็ให้เป่าปี่ตีกลองประกอบการฝึกอาวุธด้วย ทั้งหมดนี้เป็นเหตุให้เรียกกระบวนรบกันว่าเท่านั้นเพลงเท่านี้เพลง และให้มีผู้ควบคุมการฝึกอาวุธคือ เจ้ากรมกลองชนะ ที่มีนามบรรดาศักดิ์ตามบทพระไอยการฯ ว่า **"ราชมนู"** ต่อมาจึงกลายเป็นการละเล่นไปด้วย เช่น กระบี่กระบอง และรำดาบต่างๆ ดังมีอยู่ในกฎมณเฑียรบาลว่าให้มี **"รำดาบซ้ายขวา"** ในพระราชพิธีที่เกี่ยวกับความมั่นคงและความมั่งคั่งของบ้านเมือง *(โขน : คุรุสภา 2526)*

ด้วยพื้นฐานของนักรบที่มีความสามารถใน“**สรรพยุทธ–สรรพศิลา**” และเกี่ยวข้องกับการละเล่นรำอาวุธ ทำให้มีประเพณี“**รำเต้น**”ในราชสำนัก 3 ชุด ดังมีชื่ออยู่ในกฎมณเฑียรบาลว่า “**มงครุ่ม คุลาตีไม้ ระเบ็ง**”

ท่ารำและท่าเต้น 3 ชุดนี้เป็นกิริยาสามัญไม่ซับซ้อน และส่อว่าเป็นท่ารำเต้นเช่นผีที่มีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ดังมีร่องรอยอยู่ในการรำเต้นในพิธีกรรมเกี่ยวกับบรรพบุรุษเผ่าพันธุ์ต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ประเพณีเซิ้งและเส็งกลอนในภาคอีสาน เป็นต้น ต่อมาชนชั้นสูงจึงปรุงท่ารำเต้นเหล่านั้นให้มีแบบแผนสอดคล้องกับประเพณีในราชสำนักโบราณที่รับระบบความเชื่อใหม่ๆมาจากต่างประเทศแล้ว

มงครุ่ม คุลาตีไม้ ระเบ็ง มีแบบแผนกำกับไว้อย่างเดียวกันว่า **ผู้เล่นเป็นผู้ชายและแต่งกายเหมือนกันทั้งหมดคือ นุ่งสนับเพลา นุ่งผ้าโจงกระเบนทับโดยไม่มีจีบหางหงส์ มีผ้าคาดหน้าผืนหนึ่ง และศีรษะสวมเทริด** (อาจารย์ *ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช* ตั้งข้อสังเกตว่า การแต่งกายของโนราก็มิได้แตกต่างไปจากนี้ : 2526-และมีรายละเอียดการละเล่น 3 ชุดนี้ในหนังสือ *“ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ 7 ฯ”* ที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ 2525 ปัจจุบันการละเล่นทั้ง 3 ชุดนี้สวมเสื้อแขนยาว ดังมีโคลงดั้นเรื่องโสกันต์อันเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 5 ว่า “**เสื้อแขนมัศหรู่เหมงเหมาะคาด ลายนา**” แต่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยาคงยังไม่สวมเสื้อ)

สาระสำคัญของการละเล่น 3 ชุดมีดังนี้

มงครุ่ม

ผู้เล่นชุดหนึ่งมีหลายคนจับเป็นคู่ๆทุกคนถือไม้ตะบองสั้นทั้งสองมือใช้ตีกลองพร้อมๆกัน จะมีเสียงดัง “**ครุ่ม**” แต่มีอีกคนหนึ่งถือฆ้องเดี่ยวอยู่ต่างหากคอยตีให้สัญญาณเสียงดัง “**หม่ง**” แล้วบอกท่าเต้นฟ้อน เสียงฆ้อง “**หม่ง**” และเสียงกลอง “**ครุ่ม**” จึงเรียกชุดนี้ว่า “**มงครุ่ม**” โดยไม่มีเครื่องมืออื่นใดทำลำนำเลย

เมื่อตีฆ้องสัญญาณถวายบังคมแล้ว คนตีฆ้องต้องร้องให้ผู้อื่นเตรียมตัวว่า “**อิรัดถัดทา**” เมื่อย้ำตีฆ้องอีกครั้งจึงบอกท่าเต้นฟ้อนซึ่งแต่เดิมจะมีชื่อเรียกท่าง่ายๆ เช่น **บัวตูม**, **บัวบาน**, **ลมพัด**, **ช้างประสานงา**, **นกยูงรำแพน**, **พระจันทร์ทรงกลด** ฯลฯ ผู้เล่นทั้งหมดจะยืนตั้งท่ากางขาให้ได้เหลี่ยมแล้วต้องร้องพร้อมๆกันว่า “**ถัด ถัด ถัด ท่าถัด ท่าถัด ท่าถัด**” ติดต่อกันไปหลายครั้งพร้อมกับโยกตัวยักเอวไปมาตามจังหวะ

ฆ้องที่ตีเข้ากับจังหวะร้อง สักพักหนึ่งก็รัวฆ้องเป็นสัญญาณให้หยุด แล้วเปลี่ยนท่าอื่นๆ ต่อไป โดยไม่มีเนื้อหาเป็นเรื่องอย่าง **"ละคร"**

การละเล่นหม่งครุ่มนี้มีใช้อยู่ในกฎมณเฑียรบาลมากกว่าชุดอื่นๆ

คุลาตีไม้

ผู้เล่นมีหลายคนและเต้นฟ้อนไปตามจังหวะเช่นเดียวกับมงครุ่ม แต่ไม้ที่ถือในมือข้างละอันนั้นตีเป็นจังหวะเข้าด้วยกัน (เหมือนตีกรับคู่) แล้วร้องถ้อยคำมีข้อความสั้นๆ ว่า (เท่าโคลง 1 บท) เป็นทำนองกระแทกกระทั้นอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นพร้อมๆ กันไปตามจังหวะฆ้อง

ร้องซ้ำไปมาตามนัดหมาย (มักร้อง 4 เที่ยวแล้วจึงเปลี่ยนท่าเต้นฟ้อนซึ่งมีหลายท่า)

ระเบ็ง

สมมุติผู้เล่นกลุ่มหนึ่งเป็นกษัตริย์มาจากหลายเมือง ต่างก็ถืออาวุธคือคันศรและลูกศร แล้วพร้อมกันเดินทางจะไปเฝ้าพระอิศวรที่เขาไกรลาส แล้วถูกขัดขวางจากผู้มีฤทธิ์สาปจนสลบไปทั้งหมด

ต่อมาผู้มีฤทธิ์สงสารจึงถอนคำสาปให้กษัตริย์ต่างๆฟื้นขึ้นมาแล้วพากันกลับบ้านกลับเมืองของตน

การละเล่นชุดนี้มีเครื่องมือตีประกอบอย่างเดียวคือ ฆ้อง 3 ใบเถา ที่เรียกกันว่า **"ฆ้องระเบ็ง"** หรือ **"ฆ้องราว"** เพื่อตีเป็นเสียง **"สูง กลาง ต่ำ"** กำกับจังหวะร้องและรับร้อง (หรือเชิ้ง) ของผู้เล่น

ในบรรดาการละเล่นทั้ง 3 ชุด มีระเบ็งชุดเดียวเท่านั้นที่มีบทร้องหรือเชิ้งเป็นเรื่องราวต่อเนื่องหรือมีนิยายสั้นๆ เริ่มด้วยบทถวายบังคม ต่อจากนั้นเป็นบทเดินดงหรือชมดง แล้วถึงบทปะทะหรือรบบทสาปสุดท้ายจบลงด้วยบทคืน

วิธีเล่นไม่ซับซ้อน ให้ผู้เล่นต้นเสียงคนหนึ่งร้องนำขึ้นก่อนว่า **"โอละพ่อถวายบังคม"** แล้วผู้เล่นทั้งหมดร้องรับทวนซ้ำเป็นลูกคู่ขึ้นพร้อมกัน พร้อมกับทำท่าถวายบังคม เมื่อจบคำร้องแต่ละวรรค ผู้บรรเลงจะตีฆ้องสามใบเถา ไล่จากเสียงต่ำไปหาสูงและจากเสียงสูงลงมาหาต่ำเป็นหนึ่งชุดทุกวรรค ต่อจากนั้นต้นเสียงเริ่มร้องวรรคต่อไป ผู้เล่นทั้งหมดก็ร้องรับเป็นลูกคู่ทวนซ้ำพร้อมกันเหมือนเดิม แล้วลุกขึ้นยืนยกเท้าย่างก้าวเข้าจังหวะแสดงกิริยาตามคำร้อง กิริยาที่แสดงออกมาก็ง่ายๆ คือตีลูกศรลงบนคันศรตามจังหวะยกเท้าขวาแล้วเงื้อลูกศรเมื่อยกเท้าซ้าย โดยปฏิบัติต่อเนื่องกันเพียงเท่านี้ เมื่อถึงบทถูกสาปให้สลบ ก็ให้ผู้เล่นทุกคนลงนอนทำท่าเหมือนสลบ เมื่อถอนคำสาปให้

ฟื้น ผู้เล่นก็ลุกขึ้นมาเพื่อเตรียมทำท่าเต้นตามบทต่อไป

เพราะบทระเบ็งมักขึ้นต้นด้วยคำว่า **"โอละพ่อ"** บางทีจึงเรียกการละเล่นชุดระเบ็งว่า **"โอละพ่อ"**

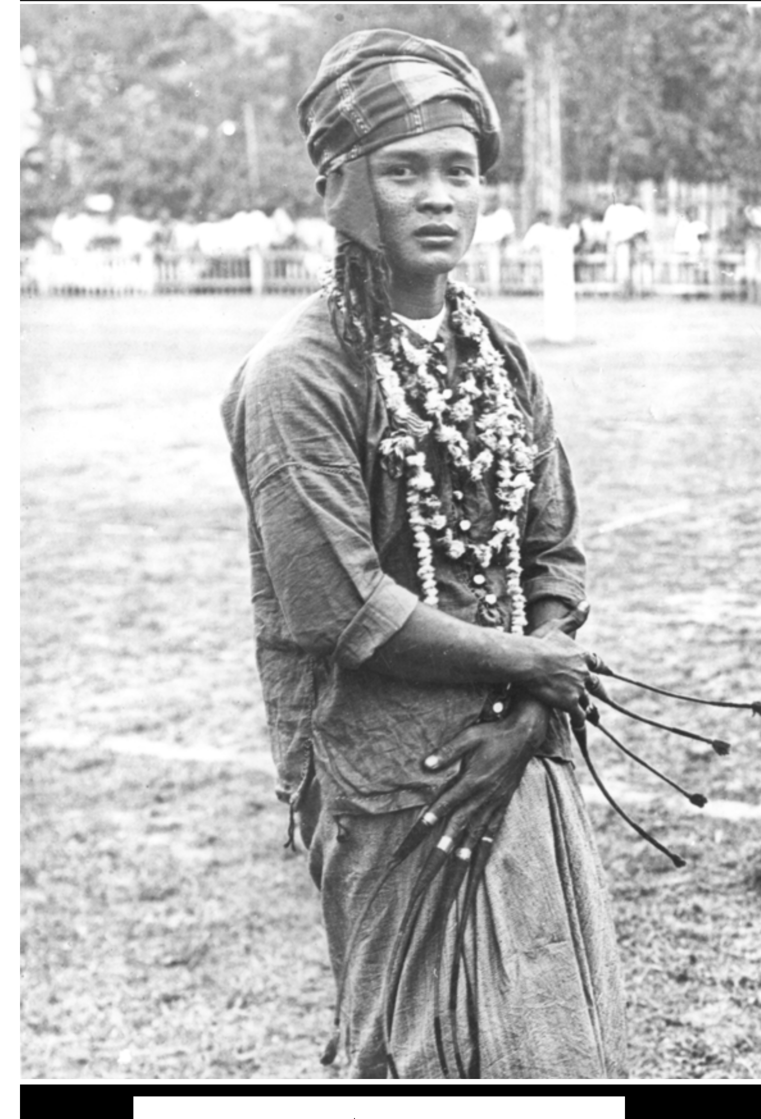
ท่ารำและท่าเต้นการละเล่นทั้ง 3 ชุดที่กล่าวมานั้น คงจะเป็นท่ารำเต้นในพิธีกรรมชักนาคดึกดำบรรพ์หรือกวนเกษียรสมุทรทั้งในราชสำนักเขมรและสยามยุคแรกๆ แล้วสืบทอดเป็นท่ารำเต้นในการละเล่นโขนในสมัยต่อไปด้วย

จะเห็นว่าท่ารำเต้นเหล่านี้ไม่มีความสัมพันธ์กับนาฏศิลป์อินเดียเลย แต่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกิริยาท่าทางร้องรำทำเพลงเส็งเซิ้งต่างๆ ของผู้คนบนผืนแผ่นดินใหญ่ในภูมิภาคนี้ เช่น ประเพณีรำเต้นละแวกลุ่มน้ำโขง เป็นต้น

ในที่สุดประเพณีพื้นเมืองดั้งเดิมได้ประสมประสานกับแบบแผนจากต่างประเทศแล้วมีพัฒนาการเป็นการละเล่นสำคัญของยุคอยุธยาอย่างน้อย 4 อย่างคือ ระบำ, ละคร, หนัง, และโขน

ระบำ

ระบำก็คือ**รำ** (เป็นคำเขมร) มีพื้นฐานมาจาก**ฟ้อน**ของท้องถิ่นต่างๆ ระบำเป็นการฟ้อนรำให้สวยๆ งามๆ ในพิธีกรรมอย่างใด

ช่างฟ้อนล้านนาใส่เล็บปลอมยาว ในพิธีทูลพระขวัญถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี คราวเสด็จพระราชดำเนินจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2469 (ภาพเก่าจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

อย่างหนึ่ง ยังไม่ **"จับเรื่อง"** คือไม่ได้เล่นเป็นเรื่องราว

ละคร

ละคร(เป็นคำเขมร) มีพื้นฐานมาจากการเล่นเพลงของชาวบ้าน เมื่อประสมประสานกับฟ้อนรำ หรือรำ หรือระบำ แล้วเล่นโดยมีการ **"จับเรื่อง"** เรียกว่า**ละคร** เล่นด้วย**ชายจริงหญิงแท้**และ**รำเองร้องเอง**

ละครเป็นของชาวบ้านมาก่อนยุคอยุธยา คนเล่น(แสดง) เป็น **"ชายจริงหญิงแท้"** มักเล่นแก้บนและงานบุญต่างๆ เช่น งานวัด, งานฉลองพระ, ฉลองโบสถ์, เป็นต้น

เรื่องที่ละครเล่นเป็นที่นิยมมากที่สุดในอยุธยาคือ **มโนห์รา** เป็นเหตุให้คนทั่วไปเรียกการละเล่นอย่างนี้ว่า**ละครมโนห์รา**หรือ**มโนห์รา** แล้วกร่อนเป็น **โนรา** เมื่อถึงยุคกรุงเทพฯ เรียก**โนราชาตรี**บ้าง เรียก**ละครนอก**บ้าง

หลักฐานที่ยืนยันว่า**ละครนอก**กับ**โนรา** คือการละเล่นเดียวกัน ก็เพราะโนราไม่ได้เล่นเฉพาะมโนห์ราเรื่องเดียว แต่เล่นเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น ไกรทอง ฯลฯ มีในหนังสือ **พระรถ–เมรี** ของ นาย**เรือง นาใน** (หลวงพ่อเมือง วัดสุนทราวาส จ. พัทลุง) สำนักพิมพ์โสมสาร (ไม่ระบุปีที่พิมพ์) หน้า 43 มีกาพย์บรรยายว่า

ไปดูโนรา
เล่นนักหนาเรืองนายไกร
กุมภาชีวาลัย
นายไกรได้แม่มาลา

ครั้นยุคปลายกรุงศรีอยุธยา ทางราชสำนักเลียนแบบละครชายจริง-หญิงแท้ของชาวบ้านไปหัดให้ผู้หญิงในวังล้วนๆ เล่นละครแบบชาวบ้าน แต่ร้องเองไม่ได้ ได้แต่รำเอง โดยมีคนร้องกลุ่มหนึ่งเอาเพลงมโหรีมาร้องแทน แล้วเรียกกันว่า**ละครใน(วัง)** หรือ**ละครใน(เจ้านาย)** ทำให้เรียกละครของชาวบ้านที่เล่นด้วยชายจริง-หญิงแท้ว่า**ละครนอก**(พอถึงยุคกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5 ละครนอกผสมการละเล่นของ **"แขก"** กลายเป็น**ลิเก**)

หนัง

หนัง คือหนังใหญ่ของราชสำนัก บางทีในวรรณคดีเรียกด้วยภาษาเขมรว่า **แสบก**(อ่านว่า สะ-แบก) และน่าเชื่อว่ามี**หนังตะลุง** หรือหนังเล็กของชาวบ้านแล้ว

เท่าที่มีหลักฐาน หนังมักเล่นเรื่องรามเกียรติ์ เพื่อเผยแพร่เรื่องรามเกียรติ์ให้ประชาชนรู้และเข้าใจ ราชสำนักจัดให้มีการละเล่นหนังเพื่อราษฎรเมื่อถึงเทศกาลสำคัญ เช่น งานตามประทีปลอยโคม เดือน 12 จะมีหนังมาให้ราษฎรดูที่หน้าพระราชวังหลวง

กับที่วัดพุทไธสวรรย์

มีร่องรอยอยู่ในวรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษว่า แต่งเพื่อให้เล่นหนัง แต่ไม่มีหลักฐานว่ามีการเล่นหนังเรื่องนี้

หนังทำจากหนังวัว-หนังควาย ฉลุลวดลายเป็นรูปต่างๆ ตามเรื่องรามเกียรติ์ ต้องใช้คนเชิดหนังแต่ละตัว ตัวละคน มีจอขึงแล้วสุมไฟข้างหลังจอให้เกิดเงา คนเชิดอยู่หลังจอ ต่อมาให้คนเชิดออกมาหน้าจอบ้าง แล้วคิดประดิษฐ์ให้คนจริงแต่งตัวอย่างหนังออกมาเล่นเป็นบางฉากบางตอน ในที่สุดจะกลายเป็นโขน

โขน

โขน(เป็นคำเขมร คำเดียวกับละคร) ถือเป็นเครื่องราชูปโภคคือเป็นการละเล่นของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น คนอื่นมีไม่ได้ คนเล่นโขนต้องสวม**หน้ากาก**เป็นรูปต่างๆ ตามท้องเรื่องทุกตัว ภายหลังเรียก**หัวโขน**หรือ**ศีรษะโขน** และเล่นเรื่องเดียวคือรามเกียรติ์ เพื่อสรรเสริญพระมหากษัตริย์ดุจนารายณ์อวตาร คือ**พระราม** พระนามกษัตริย์จึงว่า**รามาธิบดี**(คตินี้ยังสืบเนื่องถึงปัจจุบัน)

กว่าจะเป็นโขน รัฐสำคัญ เช่น ทวารวดี ละโว้ รับแบบแผนการละเล่นชนิดหนึ่งจากเขมรเรียก**ดึกดำบรรพ์**(มาจากภาษาเขมรว่า ตึก คือ น้ำ ตะบัล คือกวนหรือตำ

ตุ๊กตาดินเผารูปเด็กสวมหน้ากาก(คล้ายโขนสด)สมัยอยุธยา พบในบริเวณเกาะเมืองอยุธยา (จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา อยุธยา)

รวมแล้วแปลว่าตำน้ำหรือกวนน้ำ) หมายถึง **กวนเกษียรสมุทร** เล่นเพื่อสรรเสริญพระมหากษัตริย์ ต่อมาราชสำนักอยุธยาประสมประสานการละเล่นศักดิ์สิทธิ์อย่างดึกดำบรรพ์เข้ากับหนัง แล้ว"**จับเรื่อง**"เอามาจาก**รามายณะ** ของอินเดียใต้(ทมิฬ) ก็กลายเป็น**โขน** พัฒนาการนี้น่าจะเกิดขึ้นก่อนรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ

โขนยุคแรกๆ เล่นกลางสนาม มี**ปี่พาทย์ฆ้องวง**(ยังไม่มีระนาด) ประโคมประกอบการละเล่น มีแต่ฉาก**ยกรบ**ระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์เท่านั้น ฉะนั้นจึงมีแต่**พากย์**กับ**เจรจา**บรรยายเรื่อง ยังไม่มี**ร้อง**อย่างละครสำเนียง**เจรจาโขน**คือ**สำเนียงหลวง** ที่ชาวกรุงศรีอยุธยาสมัยนั้นพูดจากันในชีวิตประจำวัน รวมทั้งในราชสำนักด้วย

โขนเข้าไปเล่นใน**โรง**เมื่อไร? ไม่มีหลักฐาน แต่รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ฯ โขนเข้าไปเล่นในโรงแล้ว เพราะมีหลักฐานว่าสมเด็จพระนารายณ์ฯ ให้เล่นโขนในโรงต้อนรับราชทูตฝรั่งเศสคือลาลูแบร์ แสดงว่าโขนกับละครปนกันแล้ว เพราะมีบทร้องอย่างละครประสมกับพากย์และเจรจา ทำให้เกิดการแต่งบท**ละครรามเกียรติ์**ขึ้น แล้วเป็นแบบแผนต่อมาจนถึงยุคกรุงเทพฯ

การละเล่นต่างชาติ

การละเล่นอื่น ๆ น่าจะมีของชาวต่างชาติบ้าง เช่น **งิ้ว**ของจีน เพราะลาลูแบร์บันทึกว่าได้ดูงิ้วที่สมเด็จพระนารายณ์ฯโปรดให้จัดขึ้น

นอกนั้นยังมี**หุ่น**ที่เอกสารบอกว่าเป็น**หุ่นลาว** แต่เป็นอย่างไรไม่มีหลักฐานชัดเจน

การละเล่นของ**แขก**ก็น่าจะมี เพราะในพระนครศรีอยุธยามีพวกแขกอยู่มากมายหลายกลุ่ม แต่ก็ไม่มีหลักฐานยืนยัน

ที่เห็นเค้าอยู่บ้างคือ **สิละ** การละเล่นต่อสู้ประกอบเครื่องดนตรีปี่กลองของแขกคือ ปี่ชวา, กลอง(แขก) มลายู แล้วไทยรับมาเล่นบ้างโดยเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น **กระบี่กระบอง**

15.
ภาษา, วรรณคดี

โองการแช่งน้ำ ฉบับตัวเขียน บนสมุดข่อยหรือสมุดไทย มีทั้งอักษรไทยและอักษรคฤนถ์ *(ของทมิฬอินเดียใต้)*

ภาษาในกรุงศรีอยุธยา มี 2 อย่าง คือ ภาษาพูดกับภาษาเขียน

ภาษาพูด

ภาษาพูดแบ่งเป็น 2 ระดับ คือภาษาชาวบ้านกับภาษาราชสำนัก

ภาษาชาวบ้าน เป็นภาษาของไพร่ที่ใช้สื่อสารกันเองที่พูดภาษาเดียวกัน เป็นภาษาที่เรียกกันว่ากูๆ มึงๆ เอ็งๆ ข้าๆ มีคำต่างชาติน้อยหรืออาจไม่มีเลย จะมีก็แค่คำมอญ คำเขมรที่ใช้ในชีวิตประจำวันซึ่งยังไม่มากนัก เช่น จมูก กะปิ ฯลฯ คำส่วนมากน่าจะใกล้กับ **"ลาว"** (ในปัจจุบัน)

แต่ภาษาพูดย่อมมีหลายสำเนียง ขึ้นอยู่กับกลุ่มชนหรือชาติภาษานั้นๆ มีตัวอย่างอยู่ในบันทึกจีนของหม่าฮวนยุค ต้นอยุธยา

บอกว่า *"ภาษาของประเทศนี้อยู่ข้างคล้ายคลึงกับภาษาถิ่นบ้านนอกที่พูดจากันในกวางตุ้ง"*

ที่พาดพิงถึงกวางตุ้งก็เพราะกลุ่มชนแถบกวางตุ้งกับกวางสีทางตอนใต้ของจีนส่วนมากพูดตระกูลภาษาไทย คนเหล่านี้เคลื่อนย้ายมาตั้งหลักแหล่งอยู่ในอยุธยาและแถบชายทะเล เพราะมาทางทะเลพูดสำเนียงอย่าง"**ลาว**" กับ"**ปักษ์ใต้**"

สำเนียงพูดของคนส่วนใหญ่ในยุคอยุธยาน่าจะมี**หางเสียง**ลากยาวกว่าปัจจุบัน และควรจะเป็นสำเนียงอย่างที่ทุกวันนี้เรียกว่า "**เหน่อ**"อย่างสำเนียงสุพรรณบุรี-เพชรบุรี

มีหลักฐานอยู่ในบทละครนอกสมัยอยุธยาที่เขียนลงในสมุดข่อย ลงวรรณยุกต์แตกต่างจากปัจจุบันหลายคำ ถ้าออกเสียงอย่างที่ลงวรรณยุกต์ไว้จะใกล้เคียงกับสำเนียง "**เหน่อ**"

หลักฐานอีกอย่างหนึ่งคือ ลีลา**เจรจาโขน** เพราะโขนเป็นการละเล่นศักดิ์สิทธิ์ มีการเปลี่ยนแปลงน้อย เพราะต้องรักษา "**ขนบ**"ของโขนยุคอยุธยาอย่างแข็งแรง รวมทั้งเจรจา โขนก็ต้องรักษาลีลาสำเนียงดั้งเดิมไว้จนถึงทุกวันนี้ ถ้าเทียบกับลีลาเจรจาโขนกับสำเนียง"**เหน่อ**"แล้ว จะได้ยินเป็นสำเนียงเดียวกันไม่ผิดเพี้ยนหากลองให้ชาวบ้านนอกเมืองสุพรรณบุรีปัจจุบันลองเปล่งสำเนียงปกติในชีวิตประจำวันแต่ว่าตามบทเจรจาโขนก็จะฟังเป็นสำเนียงที่คนเจรจาโขนปฏิบัติอยู่นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ จึงน่าเชื่อว่าราษฎรส่วนใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาพูดจากันด้วยสำเนียงอย่างหนึ่งที่ปัจจุบันเรียกว่า"**เหน่อ**"

ภาษาราชสำนัก เป็นภาษาชั้นสูงหรือภาษาราชการ พูดกันอยู่ในวงแคบๆ เฉพาะราชสำนักกับพวก"**ผู้ดี**" ที่รับราชการเท่านั้น มีคำต่างชาติเข้ามาผสมมาก โดยเฉพาะคำเขมร เช่น เสด็จ เสวย บรรทม ดำเนิน พระบาท ฯลฯ และมีภาษาบาลีกับสันสกฤตด้วย ภาษาอย่างนี้เองที่กลายเป็น"**ราชาศัพท์**"ในสมัยปัจจุบัน

แม้จะมีภาษาชั้นสูงจากต่างชาติปนอยู่มาก แต่สำเนียงก็เป็นพวก"**เหน่อ**"อยู่ดี เพราะนั่นเป็นพื้นฐานดั้งเดิมมาแต่ยุคดึกดำบรรพ์ อาจเรียกว่าเป็น"**สำเนียงหลวง**" ก็ได้ เพราะใช้ในชีวิตประจำวันของราชสำนัก สำเนียงอย่างนี้เองเอาไปใช้เมื่อเจรจาโขน พวกชนชั้นสูงที่ดูโขนจะได้ฟังรู้เรื่อง

ภาษาเขียน

ภาษาเขียน คือภาษาหนังสือที่เอาตัวอักษรมาเรียบเรียงให้เป็นเรื่องราวที่ต้องการ ระยะเริ่มแรกจะเป็นข้อความศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ระยะหลังจึงเป็นเรื่องทางโลก

อักษรไทย มีวิวัฒนาการจาก **อักษรขอม** คืออักษรเขมร (มีรายละเอียดในหนังสือ *ภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ* ของ *สุจิตต์ วงษ์เทศ* สำนักพิมพ์มติชน พ.ศ. 2546 หน้า 113-122) (อ่านโดยสรุปในล้อมกรอบ)

ความก้าวหน้าของชาวสยามบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาคือประดิษฐ์กระดาษชนิดหนึ่งได้ แล้วพับเป็นสมุดเรียก**สมุดข่อย** เพราะทำจากเยื่อข่อย บางทีเรียกว่า**สมุดไทย** (เมื่อมี“**สมุดฝรั่ง**”ของยุโรป) สมุดนี้ใช้เขียนอักษรเป็นหนังสือ จิตร ภูมิศักดิ์ อธิบายว่ากระดาษชนิดนี้เนื้อเหนียวทนทานหนาเนื้อดี ทำได้เป็นแผ่นยาว พับเป็นปึกใหญ่ มีทั้งสีขาวและสีดำ นับเป็นความก้าวหน้าอีกก้าวใหญ่ในวงการอักษรศาสตร์สยาม

สิ่งเหล่านี้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมาแต่แรกเริ่มสมัยอยุธยาหรือก่อนหน้านั้น ทำให้เกิดลักษณะแตกต่างระหว่างเขมรกับสุโขทัยและอยุธยา เพราะเขมรกับสุโขทัยนิยมจารึกข้อความลงบนแผ่นหินเรียกว่า**ศิลาจารึก** แต่พวกอยุธยาเขียนข้อความลงบน**สมุดข่อย** ในขณะที่ฝ่ายมอญนิยมจารลงบน**ใบลาน**

วัสดุแตกต่างกันทำให้ลักษณะตัวอักษรแตกต่างกันด้วย ดังนี้

เขมรกับ**สุโขทัย** ตัวอักษรเป็นเหลี่ยม เพราะต้องสลักลงบนหิน หากตัวอักษรไม่เป็นเหลี่ยมจะสลักยาก

มอญ จารลงใบลาน ต้องทำตัวอักษรให้กลม หากทำเป็นเหลี่ยม ใบลานจะแตก ใช้การไม่ได้

อยุธยา ตัวอักษรตวัดเล่นหาง เพราะเขียนด้วย“**ดินสอ**”ลงบนสมุดข่อยที่ผิวไม่เรียบ เพราะเยื่อไม้ข่อยไม่ละเอียด

สามัญชนคนทั่วไปไม่รู้จัก“**หนังสือ**” ฉะนั้นผู้ที่รู้จักภาษาเขียนในยุคอยุธยาจึงมีเพียง 2 กลุ่ม คือ ชาววัด กับ ชาววัง

ชาววัด หมายถึง พระสงฆ์และบัณฑิต หรือ“**ทิด**”ผู้ที่สึกหาลาเพศจากพระสงฆ์ พวกนี้มาจากชาวบ้านบ้าง ชาววังบ้าง แต่ได้บวชเรียนจนมีความรู้เชี่ยวชาญทาง“**หนังสือ**” สามารถอ่าน และแต่งหนังสือได้คล่องแคล่ว ด้วยภาษาเขียนที่มี“**ภาษาราชสำนัก**”เป็นหลักสำคัญ

ชาววัง หมายถึงชนชั้นสูงกับชาววัดที่มีความรู้ทาง“**หนังสือ**” แล้วเข้ามารับราชการอยู่ใกล้ชิดวังจนเลื่อนฐานะเป็นคนชั้นสูงไปด้วย

ชาววังต้องเรียน“**หนังสือ**”กับฝึกฝน“**อ่าน**”ทำนองเสนาะ ดังคำให้การขุนหลวงหาวัด บันทึกว่าชาววังต้องหัด *“แต่งกาพย์โคลง ฉันท์ และคำพากย์...ทั้งสวดสำรวจประสานเสียงโอดพันคร่ำครวญต่างๆ”* จนฉลาดเฉลียวเชี่ยวชาญ จึงมีบอกในยวนพ่ายโคลงดั้นยุคต้นอยุธยา ยกย่องว่า

๏ สำเนียงสำนวดแม้น มฤธุรา เรื่อยแฮ
ทำเนียบทำนองกานต์ เลิศล้วน
ทำนองทำนุกภา- ณ ตรองเตรียม เรียบแฮ
ดำนอกดำนานถ้วน ถ่องกล ฯ

วรรณกรรม

ด้วยพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันด้านภาษาพูดกับภาษาเขียนของไพร่ คือสามัญชนคนทั่วไปกับมูลนายที่เป็นชั้นสูง ส่งผลให้**วรรณกรรม**ของคนสองกลุ่มแตกต่างกัน

วรรณกรรมของมูลนายผูกพันอยู่กับตำรับตำราที่เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรภายใต้อิทธิพลของต่างประเทศ เช่น บาลี สันสกฤต มอญ เขมร แต่วรรณกรรมของไพร่ผูกพันอยู่กับนิทาน นิยาย ตำนาน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องเล่าสืบกันมา โดยไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

อาจารย์**นิธิ เอียวศรีวงศ์** อธิบายเพิ่มเติมเรื่องนี้ว่า อดีตของมูลนายอยู่ในรูปของพงศาวดาร ในขณะที่อดีตของไพร่คือนิทานและตำนาน อีกอย่างหนึ่งมูลนายขอฝนด้วยการเล่นระบำตำนานพระเจ้าฮินดู เช่น ระบำอรชุน ในขณะที่ไพร่ขอฝนด้วยการแห่นางแมวเซิ้งบั้งไฟ ดึงครกดึงสาก

ดังนั้นวรรณกรรมของมูลนายจึงแวดล้อมด้วยเรื่องของกษัตริย์ หรือเทพเจ้าที่สัมพันธ์ทางใดทางหนึ่งกับกษัตริย์ หรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับบรมเดชานุภาพของกษัตริย์ วรรณกรรมของมูลนายจึงไม่มีอะไรเกี่ยวข้องหรือมีบทบาทของไพร่ที่เป็นสามัญชนคนธรรมดาๆ

ส่วนวรรณกรรมของไพร่เกี่ยวพันอย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของสามัญชน แม้จะมีการกล่าวถึงกษัตริย์ในบางกรณี ก็สร้างภาพกษัตริย์เหมือนคนธรรมดาๆ ทั่วๆ ไป อาจารย์นิธิย้ำว่า วรรณกรรมของไพร่เป็นเรื่องของการงานในชีวิตจริงๆ ของคน รวมไปถึงการเกี้ยวพาราสี ตลกคะนองจนถึงขั้นหยาบโลน อย่างที่เห็นในละครชาวบ้านหรือละครนอก

ชาววัด เป็นผู้มีบทบาทอยู่ตรงกลางระหว่างไพร่กับมูลนาย เป็นผู้เชื่อมโยงเอาวรรณกรรมของไพร่ไปสู่มูลนายจนถึงชนชั้นสูง ดังจะเห็นได้จาก**โองการแช่งน้ำ**(ที่น่าเชื่อว่าเป็นวรรณกรรมของราชสำนักที่มีมาก่อนยุคอยุธยา) นอกจากจะมีการสรรเสริญเทพเจ้าตามคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์จากอินเดียแล้ว ยังมีการเชิญผีพื้นเมืองเข้ามามีส่วนเป็นพยานในการทำสัตย์สาบานด้วย

ฉันทลักษณ์ ของไพร่ไม่ซับซ้อน เพราะเป็นวรรณกรรมปากเปล่าที่ท่องจำสืบต่อกันมาผสมกับการคิดขึ้นมาสดๆ เช่นบททำขวัญของหมอขวัญ ซึ่งมักเป็น**ร่าย** และ

เพลงโต้ตอบ ซึ่งมักเป็น**โคลงกลอน** จากนั้นชาววัดก็ชักนำฉันทลักษณ์ของไพร่เข้าไปสู่ราชสำนัก ดังจะเห็น**ร่าย**มีบทบาทนำในวรรณกรรมของมูลนายซึ่งเป็นชนชั้นสูงในราชสำนัก อยู่ในบทประณามพจน์หรือบทสรรเสริญสิ่งศักดิ์สิทธิ์เมื่อเริ่มต้นวรรณกรรมเรื่องนั้นๆ

โคลงก็เช่นเดียวกัน ชาววัดเป็นผู้หยิบเอา**กลอนลำ**ของชาวบ้านเข้าไปสู่ราชสำนัก แล้วพัฒนารูปแบบให้เคร่งครัดไปต่างๆนานา เช่น เป็นโคลงดั้นในยุคแรกๆ อย่าง**ยวนพ่าย กำสรวลสมุทร ทวาทศมาส** จากนั้นก็คลี่คลายเป็นโคลงสอง โคลงสาม โคลงสี่ อย่างงานของ**พระศรีมโหสถ** สมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

ความเครียดทางการเมืองการปกครองของราชสำนักมีมากขึ้น ทำให้วรรณกรรมของชนชั้นสูงเน้นความศักดิ์สิทธิ์ด้วยการยกย่องฉันทลักษณ์ของอินเดียที่เรียกว่า **ฉันท์** ผ่านมาจากเขมรเข้ามาใช้แต่งเรื่องให้มีลักษณะขึงขังและศักดิ์สิทธิ์ เช่น **สมุทรโฆษ อนิรุทธ** ฯลฯ

หลังจากนั้นบรรยากาศทางสังคมคลายความตึงเครียดลง พิธีกรรมที่เคยศักดิ์สิทธิ์ก็ลดลง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะมีการติดต่อค้าขายกับยุโรปมากขึ้น วรรณกรรมก็ค่อยๆผ่อนคลายเป็นเรื่องทางโลกมากขึ้น

แม้การละเล่นอย่างโขนที่เป็นของศักดิ์สิทธิ์ก็จัดให้เป็นการแสดงต้อนรับแขกเมืองได้ นับแต่นี้วรรณกรรมจะใช้**กาพย์**และ**กลอน**อย่างง่ายๆมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เช่น **กาพย์ห่อโคลง กลอนเพลงยาว** เป็นต้น

ท้ายที่สุดวรรณกรรมยุคอยุธยาก็สลัดความศักดิ์สิทธิ์ทาง**ธรรม**ไปสู่ทาง**โลก**อย่างเต็มที่ เช่น พระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์อย่าง**กาพย์เห่เรือ กาพย์ห่อโคลงนิราศ** รวมทั้งบรรดา**กลอนเพลงยาว** (ความเก่า) **กลอนเพลงยาวนิราศ** และบรรดา**บทดอกสร้อย บทสักวา**ต่างๆ

ภาคผนวกท้ายบท

ภาคผนวกท้ายบท

อักษรไทย วิวัฒนาการมาจากอักษรอื่นๆ ที่มีใช้อยู่ก่อน เช่น อักษรพราหมณ์ อักษรขอม อักษรมอญ ฯลฯ แล้วค่อยๆก่อรูปและดัดแปลง หรือประดิษฐ์คิดค้นเพิ่มเติมขึ้นตามความรู้จากประสบการณ์จริง และตามความจำเป็นของเผ่าพันธุ์ของตนขณะนั้น ทั้งนี้ โดยมีสภาพแวดล้อมทางศาสนา-การเมือง และสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญคอยกำหนด

ฉะนั้น อักษรไทยจึงไม่ได้เกิดจากการ **"ประดิษฐ์"**ของใครคนใดคนหนึ่งเพียงคนเดียวเท่านั้น และเป็นไปไม่ได้ที่จะเกิดมีขึ้นในปีหนึ่งปีใดในปีเดียว

ความจำเป็นทางศาสนา-การเมือง และสังคม เพื่อประโยชน์ทางการปกครอง ทำให้มีอักษรไทยขึ้นมาใช้สื่อสารในบ้านเมืองแว่นแคว้นที่ขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้นกว่าแต่ก่อน ซึ่งถ้าพิจารณาตำแหน่งทางภูมิศาสตร์กับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยมีหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดีสนับสนุนอย่างแข็งแรงแล้ว จะเห็นว่าบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาฟากตะวันออกที่เป็นแคว้นละโว้-อโยธยาศรีรามเทพ คือแหล่งหล่อหลอมและค่อยๆก่อรูป**อักษรไทย**ขึ้น ส่งผลให้มี**วรรณคดี** ที่เป็นภาษาไทย แล้วเขียนด้วยอักษรไทย สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน

คนอยุธยายุคแรกๆใช้**อักษรขอม**และถือเป็นอักษรศักดิ์สิทธิ์ เริ่มเอาอักษรขอมเขียนภาษาไทยในทางศาสนาก่อน หลังจากนั้นก็ใช้เขียนข้อความที่เกี่ยวกับศาสนา-การเมืองด้วย ด้วยเหตุนี้เอง จึงทำให้เกิดความเชื่อและยกย่องอักษรขอมว่าขลังและศักดิ์สิทธิ์สืบทอดมาถึงปัจจุบัน

การเขียนภาษาไทยด้วยตัวอักษรอื่นไม่ได้มีแค่**อักษรขอม** แต่มีอักษรชนิดหนึ่งของพวกพราหมณ์นิยมใช้ด้วย เลยเรียก**อักษรพราหมณ์**

ด้วยเหตุที่เอาอักษรขอมกับอักษรพราหมณ์มาเขียน**ภาษาไทย** ครั้นนานเข้าๆ รูปอักษรก็เริ่มต่างจากอักษรของเดิมแท้ๆไป ซึ่งอาจเป็นเพราะลายมือของแต่ละคน หรืออาจเป็นเพราะเจตนาให้เปลี่ยนแปลง เพื่อแทนเสียงตระกูลไทย-ลาวตามต้องการก็ได้ทั้งนั้น ในที่สุดเลยเรียกชื่อตามรูปใหม่ที่เกิดขึ้นว่า**อักษรเฉียงขอม** กับ**อักษรเฉียงพราหมณ์** เพราะรูปร่างไม่เป็น อักษรขอมหรืออักษรพราหมณ์โดยตรง เป็นแต่คล้ายๆหรือกึ่งๆ คือ**เฉียง** เพราะไม่ตรงนั่นเอง

อักษรขอมเขียนภาษาไทย ต้องใช้อย่างกว้างขวาง และใช้อย่างคุ้นเคยอยู่นานนับร้อยๆปี ถึงเริ่มปรับใช้ให้เป็นของตัวเอง เพื่อถ่ายเสียงสัญลักษณ์ตามเสียงที่ใช้ในภาษาประจำวันอย่างแท้จริง ส่วนใดที่ไม่มีในอักษรขอมก็คิดเพิ่มเติมเข้ามา แต่สิ่งที่ใช้จนเคยชินแล้วก็คงรูปเดิมไว้ เช่น ฎ ฏ ฐ และ ญ เป็นต้น จะเห็นว่ารูปอักษรยังมีเชิงและศกอย่างอักษรขอมติดมา ยิ่งเลข ๑ ถึง

๙ ได้จากเลขขอมหรือเลขเขมรชัดๆ ทั้งหมดนี้คือสิ่งที่เรียกกันต่อมาว่า**อักษรไทย**

อักษรไทยที่มีอักษรขอมเป็นรากฐานสำคัญ คงใช้เวลาวิวัฒนาการอยู่นานพอสมควรกว่าจะได้รูปแบบลงตัวเป็นที่ยอมรับทั่วไป รวมทั้งต้องเอาแบบจากอักษรอื่นๆมาเพิ่มพูนด้วย เช่น อักษรมอญ ลังกา เป็นต้น

จากนั้นก็ค่อยๆแพร่หลายจากลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปถึงบ้านเมืองห่างไกล เช่น ขึ้นไปทางแคว้นสุโขทัยทางลุ่มน้ำยม-น่าน ดังมีร่องรอยความทรงจำอยู่ใน**พงศาวดารเหนือ** เรื่องพระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรคโลก ทำพิธีลบศักราชแล้ว **"ทำหนังสือไทย"** ด้วยดังนี้

"เมื่อพระองค์จะลบศักราชพระพุทธเจ้าจึงให้นิมนต์พระอชิตเถระ และพระอุปคุตเถระ และพระมหาเถรไลยลาย คือพราหมณ์ เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพและพระอรหันต์เจ้าทั้ง 500 พระองค์ ทั้งพระพุทธโฆษาจารย์วัดรังแร้ง และชุมนุมพระสงฆ์เจ้าทั้งหลาย ณ วัดโคกสิงคาราม กลางเมืองศรีสัชนาลัย และท้าวพระยาในชมพูทวีป คือไทย และลาวมอญจีนพม่าลังกาพราหมณ์เทศเพศต่างๆ พระองค์เจ้าให้ทำหนังสือไทย เฉียงมอญพม่า ไทย และขอม เฉียงขอม มีมาแต่นั้น"

ร่องรอยในพงศาวดารเหนือที่ยกมาจะเห็นว่าตัวอักษรเกี่ยวข้องกับศาสนาโดยตรงอย่างเหนียวแน่นจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแยกจากกันอยู่โดดๆไม่ได้

ข้อความจากพงศาวดารเหนือที่ยกมากล่าวถึงการนิมนต์พระสงฆ์และพราหมณ์จากที่อื่นให้ไปร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ในจำนวนนั้นมีปราชญ์คนสำคัญผู้หนึ่ง คือ **"พระมหาเถรไลยลาย คือพราหมณ์ เป็นเชื้อมาแต่พระรามเทพ"**

ตรงชื่อ**"พระรามเทพ"**ในตอนท้ายหมายถึง**อโยธยาศรีรามเทพนคร**ที่เป็นรัฐบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา สืบเนื่องจากแคว้นละโว้ที่มีมาก่อน

ส่วนชื่อ**"พระมหาเถรไลยลาย"** ได้บอกชัดเจนว่า**"คือพราหมณ์"** ย่อมหมายถึงตระกูลพราหมณ์เมืองละโว้ ซึ่งนับเป็น**"ขอม"**นั่นเอง ท่านผู้นี้บางทีเขียนชื่อว่าพระมหาเถรไหล่ลาย และควรจะหมายถึง**พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ** ที่เป็นเชื้อวงศ์ศรีนาวนำถุม-ผาเมือง ผู้สถาปนาแคว้นสุโขทัย(มีรายละเอียดในหนังสือ *พระปฐมเจดีย์ไม่ใช่เจดีย์แห่งแรก แต่เป็นมหาธาตุหลวงยุคทวารวดี* โดย *สุจิตต์ วงษ์เทศ* ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2545)

ร่องรอยและหลักฐานทั้งหมดนี้ย่อมสอดคล้องกับวิวัฒนาการของอักษรไทยที่มีขึ้นบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยเฉพาะทางแคว้นละโว้-อโยธยาศรีรามเทพ แล้วแพร่หลายขึ้นไปทางลุ่มน้ำยม-น่าน ที่เป็นแคว้นสุโขทัย จึงทำจารึกคราวแรกๆ ขึ้น คือ**จารึกวัดศรีชุม** อันเป็นเรื่องราวทางศาสนา-การเมืองของ**พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ**นั่นแล

พระนครศรีอยุธยา ในแผนที่สีน้ำมัน (ขนาด 97x140 เซนติเมตร) ชื่อ Iudea (ยูเดีย) ฝีมือ ดาวิด วิงโบนส์ และ โยฮันเนส วิงโบนส์ (David and Johannes Vingboons) ชาวฮอลันดา ทำเมื่อ พ.ศ. 2206 ตรงกับต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ฯ

เป็นแผนที่กรุงศรีอยุธยาที่เก่าแก่ที่สุดและงดงามที่สุด สันนิษฐานว่าเคยแขวนประดับห้องประชุม Heren XVII ภายในอาคารอินเดียตะวันออก (Oost-Indisch Huis) ของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา (VOC) กรุงอัมสเตอร์ดัม ประเทศเนเธอร์แลนด์ ปัจจุบันเก็บรักษาที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไรคส์มิวเซียม (Rijksmuseum) กรุงอัมสเตอร์ดัม *(ภาพและคำอธิบายจากหนังสือ **กรุงศรีอยุธยาในแผนที่ฝรั่ง** ของ **ธวัชชัย ตั้งศิริวานิช** สำนักพิมพ์มติชน พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2549)*

⊙ อยุธยายศล่มแล้ว ลอยสวรรค์ ลงฤๅ
สิงหาสน์ปรางค์รัตน์บรร เจิดหล้า
บุญเพรงพระหากสรร ศาสนรุ่ง เรืองแฮ
บังอบายเบิกฟ้า ฝึกฟื้นใจเมือง ฯ

*โคลง**นิราศนรินทร์** ของ **นายนรินทร์ธิเบศร์**(อิน)*
แต่งเมื่อ พ.ศ. 2352
สมัยรัตนโกสินทร์ แผ่นดินรัชกาลที่ 2